

SUOMI-UGRI

II.

HARIDUSKONGRESS

SUOMALAIS-UGRILAINEN
II. KULTTUURIKOKOUS

A FINN-UGOR
II. TANÜGYIKONGRESSZUS

TALLINNAS

19.—21. JUUNINI 1924

SOOME-UGRI

II. HARIDUSKONGRESS

SUOMALAIS-UGRILAINEN

II. KULTTUURIKOKOUS

A FINN-UGOR

II. TANÜGYIKONGRESSZUS

TALLINNAS 19.—21. JUUNINI 1924.

~~4-A~~

5987

Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisuse trükikoda, Pikk t. 2.

Kongressi korraldavad toimekonnad.

Istuvad (pahemalt paremale): H. Maleva, A. Winter, Y. Loimaranta, P. Põld, M. Pesonen, G. Ollik,
A. Bán, A. Raudkats, L. Ploompuu-Vesterinen.

Seisavad (pahemalt paremale): V. Püts, A. Veiderman, Chr. Brüller, E. Hackman, Th. Ussisoo,
O. J. Kiesel, G. Jakó, K. Üunapuu, H. Roos.

Kongressi ettevalmistus.

Ühis-Soome kongressi ajal 1921. a. suvel Helsingis tekkis mõte, järgmine kongress ära pidada Eestis. Selle teostamisele asus toimkond, kes Eesti poolt eelnimetatud ühis-Soome kongressi oli korraldanud. See toimkond pidas esimese koosoleku 6. märtsil 1923. Eesti Õpetajate Liidu ruumides. Otsustati lõpetatuks tunnustada esimese kongressi tööd ja teine kongress pidada Tallinnas 1924. a. suvel. Eeltööde tegemiseks valis toimkond kolmeliikmelise komisjoni, mille liigeteks olid G. Ollik, J. Annusson ja K. Öunapuu. Komisjoni ettepanekute alusel võttis toimkond järgmisel koosolekul vastu kongressi üldise kava. Otsustati asetada kongress laiemale alusele ja koolikongressi asemel korraldada kultuurhariduslik kongress, mille ülesandeks oleks ühelt poolt vastastikune tutvustamine sugulusrahvaste kultuurhariduslike oludega: kooli, teaduse, kunsti, kirjanduse ja ajakirjandusega. Teiselt poolt oleks kongressi ülesandeks kavatsused hõimrahvaste lähema läbikäimise ja kaastöö kohta. Kongressi kõnede hulgas peaks olema iga rahva poolt ka üks üldkultuurpoliitilise sisuga kõne. — Eelarve seati kokku 925.000 marga suuruses, mida täiendati hiljem 975.000 margani. — Otsustati Eesti VIII. üldise laulupidu ajal pidada toimkonna koosolek soomlaste ja ungarlaste osavõttel.

29. juulil 1923. peetigi koosolek karidusministeeriumi ruumides, millest osa võtsid Eesti poolt toimkonna liikmed ja mitme teise asutuse esitajad. Soomest olid koosolekule saanud Soome toimkonna liikmed inspektorid Matti Pesonen ja Alfred Jotuni, kuna ungarlastel võimalik ei olnud oma esitajaid saata.

Koosolekul otsustati kutsuda kongressist osa võtma eestlasi, soomlasi, ungarlasi ja võimalust mööda karjalasi, ingerlasi, sürjalasi j. t. hõimrahvaid. Kongressi nimeks võeti „Soome-Ugri II. hariduskongress“. Aeg määrati kindlaks 19.—21. juunini 1924. Kava suhtes võeti vastu Eesti

toimkonna ettepanek, et kongressil oleksid: üldkoosolekud, sektsioonid, näitused, etendused, kontserdid ja ekskursioonid. Liikmemaksuks määrati 250 Eesti marka.

Nende otsuste alusel asus toimikond kongressi korraldusele. Kuigi Eesti vaheajal läbi elas majanduslikult raskeid aegu, otsustati kongress siiski ära pidada. Paluti kongressi tööst osa võtma veel mitmed tuntud tegelased, ja kongressi korraldava toimikonna koosseis kujunes järgmiseks:

Jüri Annusson, tehnikumi lektor, endine haridusminister,

Christian Brüller, koolinõunik — toimikonna laekahoidja,

Martin Kahu, koolijuhataja,

Otto Joh. Kiesel, kommertskooli direktor,

Ernst Martinson, koolijuhataja,

Julius Nemes, Ungari saatkonna sekretär,

Vilho Niskanen, Soome saatkonna atashee,

Gustav Ollik, haridusministeeriumi/ kooliosakonna juhataja — toimikonna juhataja,

Voldemar Päts, kunsttööstuskooli direktor,

Peeter Põld, ülikooli professor,

Anna Raudkats, õpetaja — toimikonna sekretär,

Hans Roos, seminari direktor — toimikonna abijuhataja,

Aleksander Veiderman, koolivalitsuse juhataja,

endine minister,

Anna Winter, õpetaja,

Karl Öunapu, õpetaja — toimikonna sekretär.

Pääle üldise toimikonna moodustati järgnevad eritoimkonnad, mille liigeteks paluti veel mitmed tegelased:

1) Näituse toimikond, liikmed:

Christian Brüller,

August Kilgas, kunsttööstuskooli inspektor,

Proua Helmi Koljo, kunsttööstuskooli õpetaja,

Hans Kuusik, kunsttööstuskooli õpetaja,

Ernst Martinson, koolijuhataja,

Voldemar Päts, toimikonna juhataja,

Eduard Taska, kunsttööstuskooli õpetaja.

Theodor Ussisoo, tööstuskooli juhataja,

Proua Anna Varma, naiskutsekooli juhataja.

2) Kongressi koosseisu teimkond (kongressi liigete vastuvõtuks, korteritesse paigutamiseks jne.):

Otto Joh. Kiesel — toimikonna juhataja,

Anna Raudkats,

Anna Winter.

3) Propaganda ja kava toimkond:

Jüri Annusson,

Hans Roos,

Karl Öunapuu — toimkonna juhataja,

4) Ekskursiooni toimkond:

Proua Amalie Kotkas, seminari abijuhataja,

Anna Raudkats,

Hans Roos — toimkonna juhataja,

Karl Öunapuu.

Soomes valmistas kongressi ette toimkond, mille liige-
teks olid:

Matti Pesonen, tarkastaja,

Kaarlo Ahtiala, toimetaja,

Rafael Engelberg, Dr.,

Einar Fieandt, Dr.,

E. Hackman, pangajuhataja,

Vilho Helanen, mag.,

Päiviö Huhtinen, üliõpilane,

Iivo Härkönen, kirjanik,

Yrjö Jahnsson, prof.,

Alfred Jotuni, tarkastaja,

Pekka Katara, Dr.,

J. Koivistoinen, mag.,

Gust. Komppa, prof.,

Yrjö Loimaranta, minister,

Seth Ojanne, juhataja,

Erkki Reijonen, mag.,

Yrjö Similä, juhataja,

A. M. Tallgren, prof.,

A. J. Tarjanne, koolinõunik,

Onni Tolvanen, mag.,

E. V. Tunkelo, Dr.,

Leeni Vesterinen, konsuliproua,

Albin Järvinen, tarkastaja,

Bernh. Vuolle, prof.,

John Zidbäck, toimetaja,

Väinö Löyskä, üliõpilane,

Hilja Maleva, proua.

Ungari toimkonda kuulusid:

Dr. Bán Aladár,

Jakó Géza, professor,

Magyary Géza, haridusministeeriumi nõunik.
Dr. Özora y Friedrich.

Kongressi tutvustamiseks ilmus järgmine „Kutse“ Eesti toimkonna poolt:

Kutse Soome-Ugri II. hariduskongressile.

Kui 20.—22. juunini 1921. a. Helsingis peeti esimest ühis-Soome koolikongressi, mis kujunes enneaumatuks hõimrahvaste pühaks, siis oli kõigil osavõtjail tunne, et see kongress ei tohi jääda hõimrahvaste viimaseks suureks pidupäevaks. Nagu iseenesest väljendus mõte, et järgmine kongress Eestis peetakse.

Kavatsetud esialgu Ühis-Soome kongressina, kujunes juba esimene kongress Soome-Ugri kongressiks. Sest temast võtsid osa ka viis ungarlast, võtsid osa kõik aktiivselt. Oli enesestmõistetav, et teine kongress algusest peale kavatseti Soome-Ugri kongressina, seda enam, et Ungari poolt Eesti ja Soome rahvale ja teistele hõimudele kõige soojemaid vendlustundeid avaldati.

Esimesele kongressile soovisid õnne ka Türgi ja Tatari Budapestis elavad haritlased. Nad avaldasid lootust, et järgmisest kongressist nemadki saavad osa võtta. . . . Kuid vist ei ole Turani idee veel küps Soome lahe rannikul. . . . Võib olla teostab need ootused järgmine kongress, mis peetakse loodetavasti Ungari pinnal, kus on Turani liikumise kodu. — Sellest liikumisest kuuleme lähemalt eeloleval kongressil.

Esimesest kongressist möödub parajasti kolm aastat. Kongressi korraldajail on tunne, et see vaheaeg on paras niisuguse ettevõtte kordamiseks. Ungari pool ongi kuuldavasti kodunenud mõte, et kolmas kongress peetakse kolme aasta pärast Ungaris.

Soome-Ugri II. hariduskongressi aeg on nüüd kindlaks määratud 19.—21. juunini Tallinnas. Ta on sisultki kavatsetud laiemana kui esimene. Kuna esimene oli koolikongress, tahab teine arvesse võtta vaimlist kultuuri üldse. Tema kavas oleksid:

- 1) Kõned Eesti, Soome, Ungari ja teiste hõimude esitajailt teaduse, kunsti, hariduse ja s. s. aladelt. Kõnelejaiks on palutud, ja oma nõusoleku on avaldanud mitmed väljapaistvad tegelased Eestist, Soomest ja Ungarist.

2) Koolinäitus õpilaste ja õpetajate töödest, õpperaamatutest, õppevahenditest ja graafilistest tabelitest. Näitusel esinevad üldhariduslikud, kutse- ja erikoolid. Diagrammisid on oodata iseäranis Riigi Statistika Keskbüroolt.

3) Kontsert ühe parema koori poolt, võimalikult paremate solistide osavõttel esiliselt rahvusliku kavaga, nagu terve kongress silmas peab rahvuslikku omapärasust.

4) Teatrietendus, ka võimalikult algupärase teosega.

5) Muuseumide vaatamine ja ekskursioonid. Ekskursioonid on kavatsetud:

1) Tallinn — Tartu ja 2) Tallinn — Kohtla — Narva, võimalikult ka Narva-Jõesuhu ja Eesti Ingerisse.

Kongressi liikmemaks on 250 Eesti marka. Osavõtjaille on võimaldatud:

1) kongressi kavad;

2) pääs pidulikule avamis- ja lõppaktusele, kõnedele, näitustele, muuseumi;

3) ühiskorter (osavõtjail tuleks kaasa võtta magamisriided: pesu, padi, vaip).

Kontserdile, teatrisse ja ekskursioonile pääsemiseks on eri maks, kongressi liigetele loodetavasti hästi mõõdukas. Ekskursiooniks loodetakse saada 50% hinnaalandust raudteel. Selle järele maksaks ekskursioon Tallinn — Tartu 300 marka ja Tallinn — Narva 350 marka. Sõit laevaga Narvast Narva-Jõesuhu oleks eraldi (umbes 15 marka).

Ülesandmised ühes liikmemaksuga palutakse juhtida hiljemalt 20. maiks s. a. aadressil: Soome-Ugri II. hariduskongressi korraldavale toimkonnale, Tõnismägi 11, Tallinn.

Samaks ajaks ja samal aadressil palutakse saata ülesandmised ekskursioonidele ühes ekskursiooni maksuga.

Lähedalelavad isikud, nagu õpetajad, võiksid saata ülesandmised ja raha ühes koos.

Ülesandmised palutakse tungivalt teha aegsasti.

Soome-Ugri II. hariduskongressi korraldav toimikond kutsub käesolevaga nimetatud kongressist osa võtma kõiki, kellele on kallid hõimrahvaste lähenemispüüded, kes kaasa tunnevad neile püüetele meie laialipillatud hõimude ühiseks kultuuritööks. Olgu tervitatud iseäranis tegelased teaduse, kunsti, kirjanduse, kooli ja hariduse ning ajakirjanduse alalt!

Meie kutsume kongressist osa võtma Teid, läheda Soome vennasrahva tütreid ja pojad, kelle keelest me veel

mõndagi aru saame ja keda tundma õppida meil juba on juhust olnud.

Meie kutsume Teid, kauge Ungari vaprad hõimud, keda me enam ei mõista sõnul, kuid mõistame südameil.

Meie kutsume Teid Liivist, Lapist, Ingerist ja Karjalast — kutsume kõiki neid, kes end nimetavad laialiasuva Soome-Ugri rahvapere liigeteks.

Tulgem kokku Kalevi kalmule Koidu ja Ämariku iluajal! Tulgem kokku ja kuulakem ühiseid südamehelisid, mis veel on säilinud hinges kaugest ühisest muinasajast. Tulgem ja laskem elustuda noil vendlustundeil. Tulge Teie, kes Te usute nende tunnete ärkamisvõimet, tulge iseäranis need, kes seda ei usu!

Olgu Koidu ja Ämariku müütos Soome-Ugri hõimude kokkutuleku kauniks sümboliks!

Näituse toimkond ilmutas järgmise juhatuskirja näituste toimkondadele ja koolidele:

A. Näituse toimkondade moodustamine.

1. Iga koolivalitsus moodustab kohalistest koolitegelastest koosseisvad näituse toimkonnad, mille arv vastab koolivalitsuse piirkonnas korraldatavate näituste arvule. Soovitav, et näitused võimalikult laia ringkonna jaoks korraldataks, s. o. et nende arv üksikute koolivalitsuste piirkondades võimalikult väikene oleks üleriiklisele näitusele saadetavate eksponaatide väljavaliku kergendamiseks. Samal otstarbel oleks soovitatav, et üksteise lähedal asuvad koolivalitsused (samanimelistes maakondades ja linnades) isekeskis kokku leppides ühiselt näitused korraldaks ning ühised toimkonnad moodustaks.

Iga toimkonna moodustamisest tuleb kongressi toimkonnale (Tallinn, Tõnismägi 11) teatada.

2. Iga näituse toimkond valib oma liikmete seast vähemalt kaks esitajat, kes kongressi toimkonna juures tööle asunud üleriiklise näituse toimkonna liikmetena selle korraldamisest osa võtavad.

B. Toimkonna ülesanded.

3. Näituse toimkonnal on ülesandeks:

a) Kohaliste näituste korraldamine selles juhatuskirjas ettenähtud kava järele.

b) Eksponaatide valik ja korraldamine üleriiklisele näitusele saatmiseks juhatuskirjas ettenähtud määral ja viisil.

c) Nende toimetamine üleriiklisele näitusele ning sealt tagasi koha peale.

d) Oma esitaja kaudu osavõtmine üleriiklise näituse töist.

C. Näituste korraldamine.

4. Näituste ülesanne on:

a) üleriiklist koolinäitust ette valmistada, võimaldades tema jaoks laiaulatuslise ja otstarbekohase eksponaatide valiku; b) lastevanemate ja seltskonna tutvustamine koolitöö saavutustega.

5. Näitusel peaks olema järgmised osakonnad:

a) Üldharidusline alg- ja keskkool; b) kutse- ja kunsti-kool; c) õpetajate ettevalmistuse asutused; d) haridus väljaspool kooli; e) kooli statistika ning tervishoid.

6. Üldhariduslise kooli ja õpetajate ettevalmistuse osakonnas oleks järgmised üksikute õppeainete või nende rühmade järele korraldatud alaosakonnad:

a) K e e l e d (ema- ja võõrad keeled) ning k o d u l u g u.

Väljapanekud: igasugused kirjalikud tööd ja vihud keele ning koduloo õpetamise alalt, joonistused, voolimistööd, kujutused ning väljendusabinõud.

b) M a t e m a a t i k a (rehkendus, geomeetria, algebra, trigonomeetria, kujutav geomeetria ja kõrgem analüüs).

Väljapanekud: kirjatööd, graafilised kujutused, joonestused, õpilaste või õpetaja poolt valmistatud kogud, õppeabinõud jne.

c) L o o d u s l u g u (zooloogia, botaanika, mineraloogia, anatoomia, füüsika, keemia).

Väljapanekud: kirjalikud tööd, vaatlusvihud, loodusloolised korjandused ja kogud, herbariumid, preparaadid, õpilaste ja õpetajate valmistatud õppeabinõud jne.

d) A j a l u g u (ühes kodanikuteadusega) ja m a a t e a d u s.

Väljapanekud: kirjatööd, õpilaste poolt valmistatud ajaloolised ja maadeteaduslised kaardid, diagrammid, kartogramm, graafilised kujutused, õppeabinõud.

e) K ä s i t ö ö — mees- ja naiskäsitöö kõigi harudega.

Väljapanekud: igasugused paberi-, papi-, savi-, punumise-, kudumise-, puu-, metalli sae-, pussnoa-, riide- ja lõngakudumise-, õmbluse-, heegeldamise-, tikkimise-, pilutamise- ja paikamisetööd.

f) Esteetiline kasvatus.

Väljapanekud: joonistused, maalid akvarellis ja õli-värvides, voolimise- ja skulptuuritööd; õpilaste tööd laulmise õpetamise alalt, õppeabinõud jne.

g) Pedagoogika ja ülddidaktika.

Väljapanekud: saavutused eksperimentaal-pedagoogika ja psükoloogia uurimiste alalt, uurimiste abinõud ja riistad, õpilaste tööd ja referaadid üldpedagoogika ja üksikute õppeainete metoodika alalt, proovitundide konspektid jne.

7. Väljapanekuiks haridustöö alal väljaspool kooli võiks olla: lasteaia tööd, ülevaated kursuste ja loengute korraldamisest täiskasvanuile, avalikkude rahvaraamatukogude, rahvapäevikoolide ning noorsoo organisatsioonide tegevusest jne.

8. Kooli statistika ja tervishoiu osakonnas võiks välja-panekuiks olla: koolivõrgu kavad, statistilised andmed koolide arvu ja liikide kohta, andmed õpilaste üldarvu, koolikohustuse täitmise, koolist puudumise, nende arenemise ja edasijõudmise kohta; andmed õpetajate arvu kohta, õpetajate liigitamine rahvuse, hariduse, palgaastmete ja järkude järele; andmed koolide raamatukogude ja õppeabinõude kohta; andmed koolide tervishoidlise seisukorra kohta; kooliruumide ja internaatide mahutavuse ja põranda pinna kohta; andmed õpilase füüsilise arenemise kohta; andmed haridustöö pääle kuluvate summade kohta jne.

D. Eksponaatide valik.

9. Üleriiklisele näitusele saatmiseks tuleks näitustelt välja valida paremad, kordaläinunud ning metoodilises mõttes huvitavamad õpilaste tööd. Väga soovitatavad oleksid tööd, mis demonstreeriks teatava õppeaine käsituse metoodilist arenemist õppeaastate järgi, näiteks metoodilises järjekorras korraldatud kirjatööd, keelte, matemaatika jne. alalt. Samuti soovitatavad oleks igasugused õpilaste kui ka õpetajate poolt valmistatud õppeabinõud, kui ka muud õpilaste isetegevuse tendentsi ilmutavad eksponaadid, kooli tööprotsessi ja tingimusi kujutavad päevapiltlised ülesvõtted jne.

10. Üleriiklisele näitusele saadetavad tööd peavad oma välimuse poolest olema puhtad ja korralikud. Igal tööolgu pääl: a) maakonna või linna b) kooli c) õpilase ning klassi nimetus. See kindlustaks töö kadumaminemise eest ja kergendaks tema leidmise pärast näitust. Nimetused võiks olla üles märgitud vihkudel — harilisel nimelehel, üksikuil

joonistustel — paremas alumises nurgas, puu-, raua- ja voolimistöodel — nõarikese otsas külgeriputuil ning naisterahva käsitöödel — paremasse alumisesse nurka kinniõmmelduil püstiküliku kujulistel nimelehtedel (suurus 6×4 sm.).

11. Üleriiklisele näitusele saadetavate eksponaatide hulga määramisel tuleks silmas pidada nende ruumide mahutus, millesse näitus Tallinnas asetada kavatsetakse.

Kogu näitus asuks neljas koolimajas:

1) 21. linna algkoolis, Raua uul. (näituse alla tulevate ruumide põranda pind umbes 2000 rm.).

Osakonnad: lasteaiad, algkoolid, õpetajate seminaarid, kursused.

2) Linna tütarlaste kommertsikool (põranda pind 2000 rm.).
Osakonnad: üldhariduslised keskkoolid, nais- ja meeskutsekoolid.

3) Linna I. reaalkool (põranda pind 1300 rm.).

Osakonnad: Soome ja Ugri näitused, haridus väljaspool kooli (pääle lasteaegade) kooli statistika ja tervishoid, kodumaal valmistatud õppeabinõud ja kirjastatud õpperaamatud.

4) Riigi kunst-tööstuskool S. Tartu maanteel.

Osakonnad: kunsti- ja kunst-tööstuskoolid.

12. Üldhariduslise näituse jaoks väljavalitud eksponaadid tulevad kas kohe pärast kohaliste näituste lõpetamist sisse pakkida ja ära saata, või niisuguse ettekavatsusega raudteele või laevale ära anda, et nad hiljemalt 12. juuniks Tallinnasse jõuavad. Üksikud, üleriiklise näituse osakondadele määratud eksponaadid, tulevad eraldi pakkida ning pakkide ja kastide pääle vastava osakonna nimetus ära märkida (lasteaed, algkool; õpetajate seminaar, kursused; kutsekool, keskkool; haridus väljaspool kooli, kooli statistika, tervishoid ja kunstikool).

Märkus 1.: Kitsaroopalisel raudteel saadetavad eksponaatide kogud juhitage Tallinna Sadama jaama.

Märkus 2.: Veotunnistused raudteel ja laevadel kui ka iga-sugused näituse asjus seletust nõudvad kirjad ja küsimused aadresseeritagu: Tallinn, Tõnismägi 11, Haridusministeerium.

13. Igale saadetusele tuleb juure lisada loetlus, milles oleks ära tähendatud saadetud tööde arv liikide järele (. . . NN joonistusi ja NN käsitöid jne.).

14. Maakondade ja linnade näitustoimkondade esitajad peaks hiljemalt 15. juuniks Tallinna sõitma ning osa võtma

üleriiklise näituse toimkonna koosolekust, mis ära peetakse linna tütarlaste kommertskoolis samal päeval kell 6 õhtul.

Eesti, Soome ja Ungari toimkondade koostööl valmis kongressi kava, mille korraldas ja ilmutas Eesti toimkond 40-küljelise vihuna kunstnik G. Rein d o r f i kaaneilustusega. Kava lõpus ilmusid ühe osa kõnede kokkuvõtted tõlkes teistesse kongressi keeltesse.

Kongress.

Kongressi ettevõtted algasid juba enne 19. juunit, sest ühenduses kongressiga pidas Dr. Bán 17. juunil Noorte Meeste Kristliku Ühingu turnisaalis loengu „Ungari kodumaa ja rahva ajaloo ja kultuuri pääjooned.“

18. juunil kell 11 h. jõudsid Tallinnasse kongressist osavõtjad Ungarist ja kell 5 p. 1. osavõtjaid Soomest. Teine osa soomlasi tuli järgmisel hommikul.

18. juuni õhtul kell 8 etendati kongressi korraldusel „Estonia“ teatris A. Kitzbergi „Neetud talu“.

Samal õhtul oli kolme toimkonna, kongressi kõnelejate ja teiste kutsutud külaliste, ühine koosviibimine vastastikuks tutvunemiseks „Estonia“ valges saalis.

Kongressi esimene päev.

Neljapäev 19. juuni.

Avamisaktus.

Kongressi avamisaktus algas kell 10 h. „Estonia“ kontsertsaalis. Aktusest võtsid ka osa: Riigivanem Dr. Akel, Vabariigi valitsuse liikmed, Soome ja Ungari saadikud ja valitsuste esitajad, teisi välisriikide esitajaid, kutsutud külalised ja kongressi liikmed.

Avamine algas osavõtjate ühise lauluga „Väinola lapsed,“ mille tekst kolmes keeles kavale oli juurde lisatud. Selle järele pidas Eesti toimkonna juhataja G. Ollik järgneva

avamiskõne :

Kõrgeauline herra Riigivanem, kõrgesti austatud Soome ja Ungari riigivalitsuste esitajad, lugupeetud ja kallid hõimrahvaste haridusharrastajate perekond!

Vaikinud on pühalikud helid, milles kajastub Soome-Ugri rahvaste minevik. Lõppes laul, mis sümbooliliselt kujutab Soome sugu rahvaste kurba saatust. Ent selle laulu põhitoon ja lõppakkord ei ole lootusetu kurb: selles laulus, nagu meie saatuseski, on heledaid momente, sest „ööseti pikuti taevast veel vilkumas Väinämö vöö, kuld viirusid taha ta laevast jääb särama läbi öö“. Laulu lõppakkord ei ole rõhuv, vaid äratav ja ennustav; meie kuuleme, et „vana Väinämö vaim see laulab rahvale nii: ei ole aeg veel hilda, kui sirguks sugulustiib, et sündida võiks sul silda, mis võsud mul tühte viib.“ Siis, „ei enam kurbuskeelil ma taha kaebada“, vaid olgu minu sõnad rõõmsad tervitussõnad Teile, Soome-Ugri sugulusrahvaste haridusharrastajate pere! Meil, Soome-Ugri II. hariduskongressist osavõtjail, on alust ülevaks meeoleuks, sest meie näeme sirguvat sugulustiiba, meie aimame madjarite püha linnu Turuli tiibade kahinat, kes meid õnnelikumale tulevikule juhib.

Au ja õnn on mul Teid tervitada meie kaunimas kotas, mis küll alles algab oma olemise teist aastakümnet, kuid on siiski Eesti ajaloolise arenemise tähtsaks tunnistajaks. Selle maja nurgakivi, mis seisab maja väravas ja mis kannab päälkirja „13 juuni 1910“ on tunnistajaks, kuidas suur rahvas võis rõhuda väikest rahvast, ta kõneleb, kuidas Vene võim laiali ajas pühalikus meeolus viibiva laulupeo rahva, sest et see rahvas tahtis alust panna oma kultuuri ja kunsti templile. Ometi tõusid maja müürid rõhumise kiuste, ja see ruum, kus meie praegu viibime, võttis vastu 1919 aasta jüripäeval meie rahva valitud pojad ja tütreid, kes õigustatud olid üttelema, et Eesti asub teiste iseseisvate rahvaste hulka ja nõuab endesele püsivat paika rahvaste liidus suveräänse riigina.

Tervitan Teid, ligidalt ja kaugelt tulnud külalised! Tere tulemast! ütlen Teile Soome Kaljuvallast tulnud sugulased, Soome sõsarad ja veljed, kes meile äratajateks olete olnud haridusalal, kes meile abiks olete olnud ajaloo raskeil katsumise tundidel. Teie vankumatu ja tuline armastus oma kauni kodumaa vastu, Teie väsimatu hariduspüüe on meile hiilgavaks eeskujuks, mille poole meiegi püüame. Soovin, et Teil oleks meil mõnus olla, et Teie, nagu meiegi kolme aasta eest, meilt rikkamana tagasi läheksite, rikkamana tundest, et Teile siinpool lahte tuksub soe, sõbralik ja tänu-lik sõsara ja venna süda, rikkamana teadmisest, et meiegi siin püüame valguse ja päikese poole, et meiegi siin tahame töötada inimsoo parema tuleviku heaks.

Tervitan Teid, päikeseküllase ilusa Ungari pojad ja tütreid, kes Teie uhked võite olla oma tuhandeaastase kultuuri üle, uhked, et Teie olete aastatuhande kestes terasvallina kaitsenud inimsoo paremaid saavutusi hävituse eest. Tere tulemast, hõimlased, kelle südant täidab leegitsev isamaarmastus! Saatus on olnud Teile heldem kodumaa leidmises, kuid ta pole Teile jaganud vähem kannatusi. Ungari näitusel leiame lõvi, kes raskesti haavatud, aga kellel veel küllalt tahtmist on oma olemise eest võidelda. See on uhke Ungari tähendusrikas sümbool. See lõvi on haavu löönud, on haavu saanud. Meie kõik, lootuses parema tuleviku pääle, hüüame Teie luuletaja Vörösmarti sõnadega: „Tuleb parem aeg veel, peabki tulema, huulil tuhandeil soovib vaga palve“. Kui vennalik käepigistus on see salv, mis valu vähendab, kui vennalik kaastunne on rohi, mis aitab haavu parandada, siis sirutame Teile oma mõlemad käed, siis tuksub Teile meie süda Teie Gol-

gata veerel, ja meie ühes Teiega usume Ungari ülestõusmist, meie usume, et parem tulevik on rahva osa, kes annud suuri riigimehi, kes rikastanud inimsugu suurte kunsti ja teaduse toodetega.

Ma tervitan Teid, liivlaste esitajad, kes Teie tööle olete asunud kinnitama oma kodumaa liivast kallast, et meri täiesti teda ära ei uhuks. Olgu Teie tööl edu! Ma tervitan karjalasi ja ingerlasi! Ma tervitan teisi hõimusid, kellel võimalik oli tulla meie Soome-Ugri perekonna pidule, tervitan ka neid hõimusid, kellel tulla oli praegu võimata, keda meie aga tulevikus näha igatseme ja näha loodame.

Mis tahab Soome-Ugri II hariduskongress, mis on tema ülesanded? Kõige päält, meie tahame üksteist näha ja kuulda, meie tahame tunda, et meie ei ole üksi siin laias ilmas, meie tahame teada, et hoolimata aastasajandast, isegi tuhandeaastasest lahuselamisest on jäänud ühised helid meie hinge, mis võivad ühineda vägevaks akkordiks, mis meile jõudu annab, omades inimsoo kõrgemaid saavutusi, jääda oma iseloomu parematele joontele truuks ja sellega rikastada inimsoo kultuurvaranduste kogu. Meie tahame üksteisele jutustada, millised on meie saavutused teaduse, kunsti ja kirjanduse alal, tahame kõneleda, millised on meie püüded hariduse alal, tahame näidata meie koolide võimisi, nii palju kui see õpilaste tööde varal võimalik on. Meie ei pretendeeri suurte teaduslike probleemide lahendamisele, meie ei tee siduvaid otsusi, meie kongressi otsused on tagasihoidlikud sooviavaldused, nagu nad olid esimeselgi kongressil. Tuletan meelde, et esimese kongressi juhatus pööras sugulusrahvaste haridusministeeriumide poole ainult järgmise kolme sooviavaldusega. Ta nimelt palus, et ministeerium hääks arvaks: 1) kutsuda kooliõpetajaid enam kui enne õpetuse andmisel oma hõimrahvaste elu ja olu tähele panema; 2) muretseda tarvitusel olevate õppe- raamatute ja atlaste uuenduse eest nimetatud sihis, ja 3) uusi õpperaamatuid tarvitusele võttes ülemaal nimetatud soovide täitmist nõuda. Soome ja Ungari valitsust paluti Helsingi ja Budapesti ülikoolides avada Eesti ja Soome keele lektoraadid. Need tagasihoidlikud soovid on osalt täidetud, osalt täide minemas. Selle kõrval aga levineb ja süveneb hõimrahvaste ühinemise püüde eraalgatusel, palju käsi on tööl silla ehitamisel, mis ühendaks Väinola. Ma usun — meie usume kõik, — et sugulustunne kasvab ja saab kindlaks sidemeks meie laialipillatud hõimude vahel. Sest „kes võib meie metsal hüüda, kui on käes kevade: kaasik, ära aja

kasvu, lepiä, ära lehitse! Kes võib tõusval päeval hüüda: veere jälle tagasi! Teda pilv küll varjab vahel, aga päev on ometi.“

Korkeasti kunnioitettu herra Riigivanem, kunnioitetavat Suomen ja Unkarin hallitusten edustajat, arvoisa ja kallis heimokansojen sivistystyöntekijäin perhe!

Pyhät sävelet, jotka kertoivat suomalais-ugrilaisten kansojen murheellisesta menneisyydestä, ovat juuri vaienneet, loppunut on laulu, joka symbolisoi, loihti eteemme kuvia suomensukukansojen kovasta kohtalosta. Toki, eivät laulun perussävy ja sen loppuakordit ole toivottoman alakuloiset, laulussa on, niinkuin kohtalossammekin, myös kirkkaita, valoisia hetkiä, sillä öisillekin näyttävissä kohtaloissa Vanha Väinämö valaisee tietämme ja „jäljet“ Väinämön laivan halk' aaltojen haimentaa“, ja „viikatteens“ yli taivaan hän vieläkin kuljettaa.

Laulun lopputahdit eivät paina, ne nostavat, herättävät, saattavat aavistelemaan. Me kuulemme Vanhan Väinämön haamun laulavan kansalleen:

Ei viel' ois aikas ilta,
jos heimoushenkeä ois,
vaan syntyä voisi silta,
mi kansani yhteen tois.

En siis minäkään tahdo houkutella kauempaa viipymään näissä tummissa mielialoissa, vaan riemukkaat olkoot tervehdysanani teille Suomensukukansain sivistystyön vainiolla uurastaville kyntäjille, kylväjille. Meillä, II (toisen) suomalais-ugrilaisen sivistyskongressin osanottajilla on syyimme juhlamieleen, sillä me tunneme heimoushengen todella elävänä, me kuulemme Magyarin pyhän linnun siipien suhinan ohjaamassa onnellisempaa tulevaisuutta kohti.

Minulla on onni ja ilo tervehtiä Teitä tässä somassa suojassa, joka vasta alkaa toista vuosikymmentään, mutta joka on Viron äskeisen historian merkkitapausten todistaja. Tämän talon nurkkakivi, joka on siellä veräjän vierellä ja johon on hakattu sanat: „13 päivänä kesäkuuta 1910“, on todistamassa, miten suuri kansa voi pientä kansan sortaa, se kertoo, miten venäläinen mahti hajoitti juhla-mielin kokoontuneen laulujuhlarahvaan sen vuoksi, että se tahtoi laskea sivistyksensä ja taiteensa temppelein nurkkakiven. Talon muurit nousivat sittenkin sorrosta huolimatta ja se huone, jossa parhaillaan viivymme, otti vastaan Yrjön

päivänä 1919 kansamme valitut pojat ja tyttäret, jotka olivat oikeutetut julistamaan, että „Viro astun toisten itsenäisten kansojen joukkoon ja vaatii itselleen pysyvää sijaa kansojen liitossa itsenäisenä valtiona.“

Tervehdin teitä, likeltä ja kaukaa saapuneita vieraita. Tervetulleiksi toivotaan teidät Suomen, tuhatjärvien maan, kaljuvallan sukulaiset, Suomen sisaret ja veljet, jotka olette olleet herättäjämme sivistysvainiolla, jotka olette rientäneet avuksemme historiamme koettelemuksen hetkillä, teidän vankkumaton ja tulinen rakkautenne kauniiseen isänmaahanne, teidän väsymätön sivistyspyrkimyksenne on ollut meille loistavana esikuvana, jota mekin tavoittelemme. Toivon, että teidän olisi luonamme viihtyisä olla, että tekin, niinkuin me kolme vuotta sitten, rikkampina kotianne pelaisitte, rikkaampina tunteesta, että teille sykkii lahden täällä puolen lämmin, ystävällinen ja kiitollinen veljen ja sisaren sydän, rikkaampina tietämyksestä, että mekin täällä pyrimme valoa ja aurinkoa kohti, että mekin täällä tahdomme työskennellä ihmiskunnan paremman tulevaisuuden hyväksi.

Tervehdin teitä kauniin, aurinkoisen Unkarin pojat ja tyttäret, jotka voitte olla ylpeät tuhatvuotisesta kulttuuristanne, ylpeät siitä, että olette vuosituhannen suojelleet ihmiskunnan parhaita saavutuksia hävitykseltä. Terve tuloa heimolaiset, joiden sydämet täyttää leimuava isänmaanrakkaus. Kohtalo on ollut teille lempeämpi kotimaan löytämisessä, mutta se ei ole jakanut teillekään vähemmin kärsimyksiä. Unkarin näyttelyssä tapaamme vaikeasti haavoittuneen leijonan, jolla kuitenkin on vielä riittävästi tahtoa taistella olemassaolostaan. Se on ylpeän Unkarin sisältörikas symppooli. Se leijona on iskenyt haavoja, mutta on myös saanut. Me kaikki luottaen parempaan tulevaisuuteen huudahdamme teille runoilija Vörösmartin sanoilla: „Tulee vielä parempi aika, pitääkin tulla, tuhansilla huulilla on se vakava rukous.“ Jos veljellinen kädenpuristus on se palsami, joka tuskia vähentää, jos veljellinen myötätunto on lääke, joka haavoja parantaa, niin ojennamme teille molemmat kätemme, niin sykkivät teille sydämemme teidän Golgatallanne ja me yhdessä kansanne uskomme Unkarin ylösnousemukseen, me uskomme, että parempi tulevaisuus kuuluu sille kansalle, joka on synnyttänyt suuria valtiomiehiä, joka on rikastuttanut ihmiskuntaa suurella taitella ja tieteen saavutuksilla.

Tervehdin teitä liiviläisten edustajat, jotka olette käyneet työhönne käsiksi, vahvistamaan kotimaanne liiviläistä kallasta, jottei meri sitä huuhteleisi pois. Olkoon menes-

tystä työllänne. Tervehdin toisia heimolaisia, inkeriläisiä, karjalaisia, joilla on ollut tilaisuus saapua suomalais-ugrilaiseen perhejuhlaan, tervehdin myös niitä heimolaisia, joiden on ollut mahdollontä tänne saapua, mutta joita me ikävöimme nähdä ja toivomme heidät vastedes näkevämmä.

Mitä tavoittelee II (toinen) suomalais-ugrilainen sivistyskokous, mitkä ovat sen tehtävät? Ensiksikin me tahdomme toinen toistamme nähdä ja kuulla, tahdomme tuntea, ettemme ole yksin tässä avarassa maailmassa, me tahdomme tietää, että vuosisatoja, jopa vuosituhansiakin eri teitä kuljettuamme on mieleemme jäänyt yhteisiä sointuja, jotka voivat yhtyä voimakkaaksi akordiksi kertoen ihmiskunnan korkeimmista saavutuksista ja antaen meille voimaa jäädä olemuksemme parhaimmille piirteille uskollisiksi ja rikastuttaa osaltamme ihmiskunnan kulttuuri-varallisuuden aarteita. Me haluamme toinen toisellemme kertoa, millaiset ovat saavutuksemme tieteen, taiteen ja kirjallisuuden alalla, haluamme tuoda esille, millaiset sivistyspyrkimykset ovat keskuudessamme vallalla, tahdomme näyttää koulujemme saavutuksia sikäli kuin se oppilastöiden muodossa on mahdollista. Emme tavoittelekaan suurten tieteellisten tehtävien ratkaisua, emme tee sitovia päätöksiä, päätöksemme sisältävät vain varovaisia toivomuksia, niinkuin ensimmäisessäkin kongressissa. Pyydän palauttaa mieliin, että ensimmäisen kongressin johtokunta esitti Viron sivistysministeriölle vain seuraavat kolme toivomusta, se nimittäin pyysi, että ministeriö näkisi hyväksi:

1) johdattaa koulujen opettajia kiinnittämään opetus-työssään enemmän huomiota heimokansojen elämään ja oloihin;

2) huolehtia käytettävien oppikirjojen ja kartastojen uudistamisesta tässä hengessä, ja

3) vaatia uusia oppikirjoja käytäntöön otettaessa edellä mainittujen toivomusten täyttämistä.

Suomen ja Unkarin hallituksia pyydettiin Helsingin ja Budapestin yliopistoissa avamaan Viron ja Suomen kielten lehtorintoimet. Nämä vaatimattomat toivomukset ovat osittain täyttyneet, osalta täyttymässä. Tämän työn rinnalla laajenee ja syventyy yksityisaloitteiden pohjalla heimokansojen likenemispyrkimys, paljon käsiä on työssä Väinölään yhdistävän sillan rakentamisessa. Minä uskon, me kaikki uskomme, että sukulaistunne kasvaa ja muodostuu varmaksi siteeksi hajalleen heitettyjen heimojemme välille. Sillä kuka

voi metsällemme huutaa, kun kevät on käsissä: koivikko, elä kasva, lepikkö, elä lehvi. Kuka voi huutaa nousevalle aurin-golle: painu jälleen takasin. Sitä pilvi väliin varjostaa, mutta päivä on sittenkin.

Antakoon Korkein työllemme siunauksensa.

Üdvözöllek titeket, verőfényes, szép Magyarország fiai és lányai, kik böszkék lehettek ezeréves kulturátokra, büszkék, hogy ezeréves bátyaként oltalmaztatok az emberiség legdrágább kincseit a pusztítás ellenében. Isten hozott, testvérek, benneteket, kiknek szívét lángoló honszeretet tölti be! A sors bár kedvezett nektek haza szerzésében, de azért nem kevés szenvedést zúdított reátok. A magyar kiállítás plakátján egy oroszlánt látunk, mely súlyos sebtől vérzik, de még elég ereje van létéért küzdeni.

Ez a büszke Magyarország jelentőségteljes szimboluma. Ez az oroszlán sebet osztott, sebet kapott. Mi mindannyian, bizva a jobb jövőben,

Vörösmarty szavaival kiáltjuk:

Es jőni fog, mert jőni kell
Egy jobb kor, mely után
Buzgó imádság epedez
Százvezrek ajakán.

Ha a testvéri kézszorítás ír, mely fájdalmat emyhít, ha a testvéri együttérzés orvosság, mely sebet hegeszt, felétek nyújtjuk mindkét kezünket, s veletek együtt ver a szívünk a Golgota útján s veletek együtt hiszünk Magyarország feltámadásában, hisszük, hogy jobb jövő vár a nemzetre, mely nagy államférfiakat nevelt s a mely az emberiséget a művészet és tudomány annyi kincsével gazdagította.

Orkester Raimund Kulli juhatusel kandis ette R. Kulli „Potpourri Eesti viisidest“, millele järgnes Soome toimkonna juhataja inspektor

M a t t i P e s o s e kõne:

Korkeasti kunnioitettu herra Riigivanem, arvoisat heimokansojen kultuurityön tekijät ja harrastajat!

Kun viime kesänä kävin Tallinnassa ja olin Eestin laulujuhlassa, niin kuulin laulun, joka uudestaan ja uudestaan kaikuu korvissani. Sen laulun alku oli: „Noor olla on

kevadet rinna sees kanda ja kevade kohinat kuulda“ — — —
Olla nuori on kantaa kevättä rinnassaan ja kuulla kevään
kohinata — — —. Se laulu ei ole ainoastaan nuoren ihmisen
laulu. Se on kokonaisen nuoren kansan laulu. Se on Ees-
tin laulu. Eestin kansa on ollut maahan lyötynä, mutta se
on jälleen noussut ylös. Nyt on sorron aika mennyt; jälleen
elpymisen hetki on tullut. Eestin kansa on uudestaan syn-
tynyt. Nyt on Eestin kansan keväinen nuoruuden aika.
Me kuulemme sen kohinaa.

Nuoruuden keväiset henget karkoittakoot eripuraisuus-
den henget kauas! Kun eestiläiset Aleksanterin koulun
kysymyksessä riitaantuivat, itki Eestin laulaja Koidula:
„He takovat sinun tyveesi kiilan, minun isanmaani.“ Nyt
ei saa kukaan riidellä, ei eestiläinen eikä kenkään muu
suomalais-ugrilaisen kansan mies. Nyt on meillä kaikilla
yhtymisen suuri aika. Meitä odottavat yhteiset tärkeät teh-
tävät. Meidän tulee vihdoinkin olla kykeneviä muodosta-
maan valtioita ja järjestämään niiden keskeistä yhteistoi-
mintaa. Siinä yhteistyössä on meillä paljon vaikeuksia:
suomalais-ugrilaiset kansat asuvat toisistaan kaukana; meillä
on vähän tietoja sukulaiskansojemme menneisyydestä, jopa
nykyisyydestäkin; heimoushenki ei ole meillä kyllin laajalle
levinnyt. Vielä korkeammat muurit kohoavat eteen, kun
ajattelemme ryhtyä sivistystyöhön niiden kovaosaisten
sukulaistemme keskuudessa, jotka asuvat Venäjän rajojen
sisäpuolella. Mutta uskon edestä väistyvät vuoretkin.

Tarvitsemme siis uskoa tulevaisuuteen. Usein kyllä
näyttää narrilta, joka tässä proosallisessa maailmassa uskal-
taa kulkea aatteen miehenä. Mutta mitäs, jos lopulta
osoittautuukin suurimmaksi narriksi hän, joka täällä aineen
kahleissa kompuroitsee ulkopuolella aatemaailman ihanuutta.
Kristillissiveellisessä katsantokannassa on meillä arvokas
isien perintö. Sitä on meidän hoidettava ja lapsillemmekin
perinnöksi jätettävä. Tämä perintö on viimeisinä vuosina
tullut yhä tärkeämmäksi. Se kykenee nostamaan meidät
korkealle tulevaisuuden ihanteihin. Unkarilainen Cyula
Pekár on kirjoittanut kuvaelman, jossa tulevan onnellisen
Unkarin edustaja lähtee kansansa kaunista tulevaisuuta
kohti. Raamattu toisessa kainalossa ja rieti toisessa. Se
olkoon meidänkin vertauskuvamme.

Olemme tulleet tänne heimokansojemme suureen juh-
laan. Tulkoot nyt tänne Toompään mäelle, jonka Linda Ka-
lëvin muistoksi on kokoon kantanut, myös vanhat yhteiset
šankarimme; tulkoon itse vanha Väinämöinen kultakante-

leinen. Nyt on hänellä, oman lupauksensa mukaan, aika takaisin tulla, sillä silmä viihtyy taas Eestin nurmikoilla. Hänen laulunsa olkoon nyt:

Anna luoja, suo Jumala,
Anna onni ollaksemme,
Hyvin ain' eleäksemme,
Kuollaksemme kunnialla
Suloisessa Suomessamme,
Kunihissa Karjalassa,
Ehtoisassa Eestinmaassa,
Mairemaassa magyarien
Sekä muiden heimojemme
Armailla asuinsijoilla.

Näillä sanoilla on minulla kunnia toisen suomalais-agrilaisen kulttuurikokouksen suomalaisen toimikunnan puolesta tuoda Kokoukselle meidän veljelliset terveisemme. Jumala siunatkoon Eestin maata ja kansaa!

Kõrgeauline herra Riigivanem, lugupeetud hõimrahvaste haridustegelased ja harrastajad.

Kui ma viimasel suvel Tallinnas käisin ja Eesti laulupidul olin, siis kuulsin ühe laulu, mis mu meeles ikka on kõlanud. Selle laulu algus oli: Noor olla on kevadet rinna sees kanda ja kevade kohinat kuulda.“ See laul ei ole mitte ainult ühe noore inimese laul. See on terve noore rahva laul. See on Eesti laul. Eesti rahvas on olnud maharusutud, aga rusumise alt jälle välja tulnud. Nüüd on surveaeg minevikus; jälle ülesärkamise tund on käes. Eesti rahvas on uuesti sündinud. Nüüd on Eesti rahva kevadine noorusaeg. Meie kuuleme selle kohinat.

Nooruse kevadised vaimud ajagu tülivaimud ära! Kui eestlased Aleksandri kooli kallal tülisse läksid, nuttis Eesti laulik: „Nad taovad mu tüve sisse talva, mu isamaa.“ Nüüd ei tohi keegi tülisse minna, ei Eestis ega ühesgi teises Soome-Ugri rahvas. Nüüd on meil kõigil ühinemise suur aeg. Meid ootab ühine tähtis töö. Meie peame nüüd olema kõlbulikud riiki ja riikide vahelist ühistööd organiseerima. Selles ühistöös on meil palju raskusi: Soome-Ugri rahvad elavad üksteisest kaugel; meil on vähe teateid oma sugurahvaste minevikust, kuid ka olevikust; pääle selle ei ole meie seas hõimuvaim küllalt levinenud. Veel kõrgemal on müürid ees, kui meie mõtleme haridustööd teha oma õnnetute sugurahvaste seas, kes Vene piirides elavad. Aga usu eest taganevad ka mäed kõrvale.

Meil on siis vaja usku tuleviku kohta. Sagedasti näib küll, nagu oleks narr see, kes selles proosalises ilmas paleuste mees usaldab olla. Aga võib olla, et lõpuarvustuses kõige suurem narr on see, kes siin, mateeria ahelad kaelas, väljaspool paeluste paradiisi komberdab. Meie oleme oma isadelt kristlik-kõlblise ilmavaate pärinud. Selle päranduse eest peame meie hoolitsema ja selle oma lastele päranduseks jätma. See pärandus on viimastel aastatel ikka tähtsamaks saanud. Ta tõstab meid kõrgele tuleviku paleustesse. Ungarlane Gyula Pekâr on kirjutanud ühe näitepildi, milles tulevase õnneliku Ungarimaa esitaja läheb oma rahva ilusale tulevikule vastu püha kiri kaenlas ja rist teise käes. See olgu ka meie sümbooliks!

Oleme tulnud siia hõimrahvaste suurele pidule. Tulgu siia Toompää mäele, mis Linda Kalevi mälestuseks on kokku kandnud, ka meie vanad ühised kangelased; tulgu isegi vana Vanemuine oma kuldse kandlega. Nüüd on, tema oma töötuse järele, hää aeg tagasi tulla, sest õnne silm viibib jälle Eesti nurmedel. Ta laul olgu nüüd:

Anna, Looja ja Jumala,	Karjalassa kauni'issa,
Anna, meile õnn elada,	Ilusassa Eestimaassa,
Kallis aeg kosuda, kasva,	Maassa vahvas madjarite,
Surra aul alale jääval	Kõigi hõimude rajulla,
Soomemaassa meelisassa,	Asupaigus arma'issa.

Nende sõnadega on minul au teise Soome-Ugri hariduskongressi Soome toimkonna nimel meie vennalikke tervitusi kongressile tuua.

Jumal õnnistagu Eesti maad ja rahvast!

Megnyító beszéd.

A második tinn-ugor kulturális kongresszuson előadta:

Pesonen Mátyás.

Mélyen tisztelt Riigivanem úr, testvérnépek kulturális munkájának nagyrabecsült művelői!

Midón a mult nyáron Tallinnban jártam és részt vettem az észt nemzet énekes hangversenyén, egy dal úgy a szívembe lopódzott, hogy búbájos hangjai fülemben újra meg újra megcsendülnek. Ez a dal így kezdődött: „Noor olla on kevadet rinna sees kanda ja kevade kohinat kuulda.“ — — — Fiatalnak lenni annyi, mint a kikeletet hordani keblünkben és hallgatni a tavasz suttogását — — — Ez a dal nem csupán a fiatal ember dala. Ez a dal egy fiatal

nemzet szívének dobogása. Ez a dal Észtország dala. Az észt nemzet földre volt tiporva évvázadokon keresztül, de végül is újólag talpra állott. Elmúlt a lidércnyomás sötét és komor éjszakája; elérkezett az üdítő ébredés pillanata. Észtország népe új és ígerekben gazdag életre támadt. E pillanatban az észt nemzet tavaszi ifjúságának idejét éljük. Es halljuk a tavaszi szellők suttagását.

Az ifjúság tavaszi szellői a visszavonás szellemét keressék messze tőlünk. Midőn az észtek összekoccantak a Sándor-iskola kérdésében, Koidula az észt dalos zokogva énekelte: „Éket vernek gyökereidbe, édes hazám! Ezentúl nem szabad többé civakodnunk, az észtek és más finn-ugor népek fiai közül a torzsalkodás legyen örökre kiátkozva. Mindnyájunk számára elérkezett az egyesülés főséges pillanata. Nagy fontosságú közös teendők várnak reánk. Kell, hogy képések legyünk államokat alkotni végre valahára és azok együttműködését egyszer már tető alá kell hoznunk. Ezen együttműködést illetőleg számtalan nehézség tárul elénk: a finn-ugor népek messze szakadtak egymástól; testvérnépeink multjáról söt jelenéről is édes-keveset tudunk; a rokonsági eszme nem vert elég mély gyökeret mindenfelé. Sőt még ennél is magasabb gátak torlódnak elénk, ha kulturális munkához akarunk látni azon sorsüldözött rokonaink érdekében, akik Oroszország területén tengetik életüket. De a hit előtt még a hegyek is kaput tárnak.

Szükséges tehát, hogy rendületlenül hidjunk a jövőben. Sokszor bizony balgának tűnik föl az, aki ebben a prózai világban bátorkodik az eszmék zászlaját lobogtatni. De hátha végül mégis balgábbnak fog bizonyulni az, a ki az eszményi világ gyönyöreiről mit sem sejtve az anyag bilincseiben botorkál örökösen. Keresztényerkölcsi szempontból tekintve becses előttünk atyáink öröksége. Ápolnunk kell azt gondos aggódással és át kell mentenünk gyermekeink számára értékes örökségül. Ezen örökség fontossága az utóbbi évek folyamán hatványozott mértékben növekedett. Csakis ez képes fölemelni bennünket a magasba a jövő eszményei közelébe. Pekár Gyulának, a Turáni Társaság elnökének egyik írásában az eljövendő boldog Magyarország képviselője úgy van leírva a mint egyik kezében bibliával, a másikban keresztrel — elindul nemzete dicső jövője felé. A mi jelképünk is ez legyen!

Összejöttünk e helyen, hogy megüljük a rokonnépek magasztos ünnepét. Régi közös hőseink is jöjjenek ide, **Tompää** halmára, amelyet Linda Kalevi emlékére hordott itt

össte; jöjjön maga az ősz Väinämöinen aranylantjával ide. Saját igérete szerint is eljött a visszatérés ideje végre, mert az észtpázsitot újra boldog szempárok sugara simogatja. S ha most visszajön, így kell, hogy énekeljen:

Fakassz fényt, felséges Isten,
Derúd dülöre segítsen
Kürtös kalácsot szelhetnünk,
Áldott álomra lelhetnünk
Szende Suomi tavas táján,
Kedves Karjala lapályán,
Édes ölü észtpöölben,
Mézzel folyó Magyarföldben,
Finn utódok udvarain,
Ős ugorok ugarain.

Ezen szavakkal van szerencsém a finn-ugor kultúrális gyűlés finn bizottsága nevében e gyűlés résztvevőinek testvéri üdvözetemet tolmácsolni.

Isten áldása szálljon Észtországra és az észtpnemzet jövőjére!

Kui orkester oli mänginud Sibeliuse „Finlandia“, kõneles Ungari toimkonna juhataja Dr. Bán Aladár:

Kõrgeauline Herra Riigivanem, austatud hõimlased!

Mina sain au osaliseks sel ilusal juhusel tervitada kahe vennasrahva esitajaid Ungari Õpetajate Ühingu, Petõfi ja Turani Seltsi nimel selle sooviga, et käesoleva kongressi töö palju vilja kannaks Soome-Ugri rahvaste kultuuri edendamiseks. Eriliselt pean rõhutama meie haridusminister krahv Kuno Klebelsbergi ja Turani Seltsi esimehe Julius Pekári südamlikke tervitusi, kes alati tõsise huvi ja lugupidamisega on jälginud edasipüüdva Eesti rahva samme, selle rahva, kes Ungari vastu nii palju arusaamist on üles näidanud.

Armsad hõimlased! Helsingi Ühis-Soome koolikongress oli esimeseks juhuseks, kus kolm Soome-Ugri kultuurrahvast: Eesti, Soome ja Ungari liitusid ühiseks vaimliseks tööks. Selle kongressi viljakas mõju on juba mitmel alal avaldunud, õhutades hõimrahvaste vastu tekkivat huvi. Nüüd, kus see kenõ ettevõtte Eesti hõimrahva hoolsuse tõttu jälle kordub ja Soome-Ugri hariduskongressiks välja kujuneb, oleme meie ungarlased jälle tulnud Teie poole — kahjuks veel mitte parema lootusega meie kodumaa tule-

viku suhtes, kui esimese kongressi puhul, — vaid lootusis veel rohkem pettunud olles ja kõigutatud usus rahvaste arusaamise üksteisest. Kuid missuguses meeoleolus meie ka ei oleks, on meie hing täis ülendavaid tundeid, mis veel pole kahwatanud. Nende tunnete seas on kõige tugevam armastus meie tõu ja kodumaa vastu. See armastus on meid siia juhatanud, et meie hõimrahvastega koos töötada parema tuleviku ülesehitamiseks. Inimkond on haige; kadunud on vanad ideaalid, mille asemele veel uusi vaimuvarasid pole suudetud luua. Et neid luua, on tarvis alata ülesehitamise tööd hingedes, on tarvis nendes ehitada altarid püha idealismi ja ainelistest huvidest kõrgemaiseva isamaaarmastuse ja inimsuse aatele. Aga see töö võib ainult siis õnnestuda, kui selleks juba lapsepõlves põhi pannakse; ainult sellest võib areneda ilusam, parem ja puhtam ilma-vaade, mis parandaks armutu sõja tagajärjed. — See ilus ülesanne ootab meid, õpetajad; meie kätte on usaldatud tuleviku lootuse, noorsoo juhtimine. Noorsoo südamesse peame istutama pääle inimsuse ja isamaaarmastuse tunnete ka tõu kokkuhoidmise aate, et hõimrahvaste noorsugu tulevikus mitte ainult raamatust ei õpiks üksteist tundma, vaid hõimtunde ka ellu kaasa viiks ja sellest nii ainele kui ka hingeline edu tekiks hõimrahvastele. Nii arusaadud turanismi võimas aade vaimustab Ungari rahvast ja pääasjalikult tema õpetajaskonda, ja sellest aatest juhitud saadab viimane vennalikke tervitusi käesoleva kongressi iga liikmele — soovides, et kujuneks ühine töö kolme hõimrahva kasuks!

Selle järele luges kõneleja ette Turani Seltsi kirjaliku tervituse Ungari ja Eesti keeli ja Ungari Keskkooliõpetajate Ühisuse tervituse Eesti keeli:

388/1924. sz.

A II-ik Finn-ugor Kulturkongresszusnak.

T a l l i n n.

Tisztelt Kongresszusi Tagok!

Kedves Testvérek!

A Magyar Turáni Társaság elnöksége a legmelegebb rokoni érzéssel üdvözli a finn és észt testvéreket, kik egybegyültek, hogy nemzetünk kiküldötteivel együtt a finn-ugor népek kulturájának fejlesztésén munkálkodjanak. Társaságunk fő feladata emelni az együvé-tartozás érzelmét

és a faji öntudatot a turáni népek között, s így élénk érdeklődéssel kíséri a kongresszus lefolyását kívánva, hogy a közös munka szorosabbra fűzze a szellemi kapcsolatokat a finn, észt és a magyar nép közt. E kapcsolatok bizonyára közelebb viszik a megvalósulás felé a rokon népek nemes céljait s ekkép egy szebb és boldogabb jövő előkészítőivé válnak.

Üdvözetünk szóbeli tolmácsolására fölkértük aelnökünket, dr. Bán Aladár urat.

Testvéri üdvözetllet:

Budapest, 1924. június 12-én.

V. Pekár Gyula,
elnök.

Soome-Ugri II Hariduskongressile Tallinn.

Lugupeetud Kongressi liikmed! Kallid hõimlased!

Ungari Turani Seltsi juhatus tervitab kõige soojema sugulustundega Eesti ja Soome vendi, kes tulid kokku selleks, et nende esitajad ühiselt töötaks Soome-Ugri kultuuri edendamiseks. Meie seltsi pääülesanne on arendada ühistunnet ja tõutunnet Turani rahvaste keskel. Ühtlasi jälgib Selts elava huviga selle Kongressi käiku soovides, et ühine töö teeks tugevamaks vaimlised sidemed Soome, Eesti ja Ungari rahvaste vahel.

Meie tervituse oleme palunud edasi anda Seltsi abiesimeest hr. Dr. A. Báni.

Budapest, 12. juunil 1924.

Hõimlise tervitusega:

Dr. Julius v. Pekár,
esimees.

II. Soome-Ugri Hariduskongressile.

Armsad Ametivennad ja Hõimlased!

Ungari Ülemaaline Keskkooliõpetajate Ühisus kuulis suure rõõmuga, et 1921. aastal Helsingis aupaistega alatud Soome-Ugri kultuuriline kokkusaamine käesoleval suvel Tallinnas jälle kordub. Esimesest kongressist möödunud kolm aastat on meile ungarlastele jällegi uute katsumiste ja kannatuste aegadeks olnud, kuid kõige selle pääle vaatamata oleme kõigest jõust rahva vaimuvara suurendada püüdnud, et sellega kultuura põllul samasugust kõrgust alal hoida, mida meie esivanemad mõõga ja tööga olid võit-

nud veel tükeldamata Ungari piirides. Nendes võitlustes oli heaks virgutajaks see vendlus, mis põhjamaade hõimlastelt sagedasti oleme võinud tunda.

Meie avaldame käesoleva kongressi töödele kõigeparemaid soovisi ja väljendame ühistunnet selle lootusega, et see rahvaste kokkusaamine ka tulevikus korduks, kus meil juhuse oleks Teid, armsad Eesti ja Soome vennad, meie juures tervitada!

Suusõnaliste tervituste tõlgitsejaks palume Dr. Aladár Báni, Soome-Eesti asjade edendajat meie kodumaal.

Kõige südamlikumate vennalikkude tervitustega Ühise nimele:

Dr. Lé v a y E d e,
ülemdirektor, esimees.

Budapestis, 12. juunil 1924.

Orkester kandis ette Franz Liszti „Szózat ja hümn“.

Kongressi tervitasid:

Riigivanem Dr. Fr. Akel, Riigikogu esimees J. Tõnisson, kolme valitsuse esitajad: Eesti haridusminister prof. H. B. Rahamägi, Soome hiljuti lahkunud haridusminister Yrjö Loimaranta ja Ungari endine pääminister prof. krahv Teleki Pál. Viimane kandis ette Ungari valitsuse kutse hõimrahvastele 1927. a. suvel Budapesti tulla Soome-Ugri III. kongressile. See kutse võeti vastu tormilise tänuavaldusega. Orkester mängis Rákoczi marssi.

Selle järele kõnelesid teiste hõimude esitajad.

M. Lepste kõneles Liivi poolt järgmiselt:

Piski līvõd tout sätiz mīnda tōurõd sugvõlid Estid un Suomõd kitõm. Tāddõn jiennõ tieridi un vëlõm võnnõ Tād tuois Suomõ-Ugrõ Jsglitib kongres pāl, jiennõ kil mõtlõbõd un pidabõd mēdi jõba pa jiera kaddõnõks, aga Tēgni nāt ku iks un võind võttõ jaggõ Tād vaisõ, il sie ku ma tās um un võib ka Tād siegas reprezentõ līvidi, mādõn um jiennõ tienimist Tēdi mād tōurõd sugvõlid Estid un Suomõd il' äbtimiz. Un ni ma palab Tēdi algid jietagid mād puol riek pāl un äbtigid mādõn vël jieddõpedin' las mēg vōigõd opatõ ené lapstõn mād tout kieldõ mis tab vegliz jiera kaddõ un opatõ nāntõn armastõ ené muinist izamādõ, un pālam Tēdi

tulgid amad mäd drougöd un sugvêlid mäd nûzimiz tapar-
nikadõks ezmiz lõlud pivad päl tulbõ Jân' pävan Jrail, un
kis Tæg ädvõit tũlda pidagid mēdi miels, un ändam ittuoizõn
enē uzusktõb kädud.

Ingeri poolt kõneles ma g. J. Koivistoinen:

Kõrgesti austatud Härra Riigivanem ja austatud Eesti,
Soome ja Ungari hõimuvendade esitajad!

Soomes olevate Ingeri põgenejate organisatsioonide,
Ingeri Liidu, Ingeri Sõprade ja Ingeri Pagulaste nimel toon
teile vabadusest ilma jäänud, raske saatuse osalise Kuller-
vohõimu, Ingeri rahva, vennalikud ja südamest väljaläinud
tervitused.

Avaldan Teile ühtlasi meie tagasitõrjumatud rõõmu
selle üle, et Teie kokku tulles siia vennashõimude ühisele
kultuurkongressile, olete tahtnud oma seas näha ikka edasi
raske surve all hoigava Ingeri vennashõimu saadikuid.
Palun eriti Eesti Vabariigi kodanikke vastu võtta meie
soe ja südamlik tänu selle eest, et Eesti rahvas meid praeg-
usel korral on tahtnud külalistena vastu võtta.

Tuues Teile need oma hõimu tervitused, tahan ühtlasi
juhust tarvitada, et siin lühidalt ette tuua, mis Ingeri rah-
vas on ja mille pääle ta praegusel korral paneb oma loo-
tuse ning kust ootab abi.

Kahtlemata olete kõik kuulnud nimetatavat Ingeri
hõimu nime, kuid mis Ingeri rahvas iseenesest on, sellest
on käsitused kahtlemata veel kaunis tumedad.

Ingeri hõim on kõige lähemalt osa sellest Soome rah-
vast, mis Soome neemel elab, ta kõneleb sama Soome keelt,
ja usugi poolest on ta, hoolimata kõigest aastasadasiid kest-
nud vaimlisest ja majanduslisest survest, säilinud suuremalt
jaolt evangeli-luterlasena; ja see maaala, kus Ingeri rahvas
juba aastasadasiid on elanud, algab põhja pool Peetrilinna,
paiguti 50 kuui 80 kilomeetrit laiana maaribana Eesti piir-
rist saadik, nii et osa lääne-Ingerist nüüd osa Eesti riigi
sisse kuulub.

Soome ja Eesti rahva vahel on ühel pool meri, teiselt
poolt Ingeri rahvas, mis nagu sirutab oma ühe käe ühele ja
teise teisele vennasrahvale, luues ühendava sideme nende
vahel.

Kas on nii olles midagi imelikku selles, et vennasrah-
vaste seas on võinud sündida mõte ühise Suur-Soome loo-
misest, kus need kolm vennashõimu sulaksid ühte suureks

ja killustamatuks rahvaks, ja et see aade on leidnud elavat vastukaja Ingeri rahva seas.

Selle aate takistusena ja meie Ingeri õnnetusena on aga asjaolu, et meie sünnimaa kaudu, üsna keskelt läbi, käib suur kaubatee, hoovab voolas jõgi, mille omandamise pärast Lääs ja Ida on aastasadasid teineteisega sõdasid pidanud, muutes meie kodumaa veriseks lahinguväljaks, põletades kodusid, viies elanikke võõrsile orjaks. Kuid hävitatud kodude tuhest tõusid rahva sitkuse tagajärjel uued kodud, põlde hariti edasi, kunni just Ingeri rahva südamesse võõras võitja püstitas uueaegse Soodoma ja Gommorra, Peetrilinna. Ahne ida hakkas täitma oma ülesannet — levitama oma Idamaa haridust Läänemaade kultuuri asemele.

Mida kõike Eesti ja Ingeri hõimud järgnevatel aegadel pidid läbi elama, seda on raske sõnadesse seada. Kuid Soome tõule omane sitkus ja painduvus aitas, et mõlemad hoidsid alal oma rahvuse. Mitmemiljoniline ilmalinn ei ole kahe aastasaja vältusel suutnud enesesse sulatada tillukest Ingeri rahvast, kes teadis, et ta paremat ja ülevamat tõugu on kui teda igal pool ümbritsev venelane. Oma vähearvuliste hingekarjaste toetusel võis rahvas alal hoida ja isegi arendada oma vaimlist ja kõlblist olemasolu. Kui suure rahvusliku ärkamise hääle üle Soomemaa kõlas, tekitas see järellaineid Ingeris, nii et samal aastal 1863, kui Soomes asutati esimene Soome seminar, algas Ingeriski tegevuse Kolppana seminar, kes hulga vaimutöö tegijaid on saatnud Ingeri rahva sekka. Rahvakoole asutati eri valdadesse, nii et 28 Ingeri kihelkonnas rahvakoolide arv tõusis 250-ni. Asutati soomekeelseid ajalehti, asutati lauluseltse, noorsooseltse, põllumeeste seltse. Tekkis tarvitajate ühisusi ja kauplusi ja Peetrilinna nende keskühisus „Alku“. Viimati asutati Peetrilinna Soome ühiskool, ja viimastel aastatel töötas Ingeris isegi kaks talurahva ülikooli. Kõik see sündis samal ajal, kui suur ilmalinn oma kõlblusetust rahva sekka püüdis levitada. Arvurikkad perekonnad olid vaheajal saatnud oma lapsed Soome koolidesse, nii et hulk Ingeri noormehi ja neidusid oma hariduse Helsingi ülikoolis said.

Järgnes ilmasõda ja selle tagajärjena Teie, õnnelikkude hõimvelled, Eesti ja Soome rahva vabadus. Ingeri püüdis ka mõõka tõsta oma rahvusliku vabaduse eest, Ingeri pojad olid samuti valmis elu andma maa ja rahva vabaduse eest, kuid tagajärgedeta. Ingeri pidi jääma edasi võõra vaenlase

orjuse ja ikke alla. Ingeri rahva kannatuste mõõt ei olnud veel täis saanud.

Kõige kurvem ja kõige valusam Ingeri rahva kannatamisloos on see, et praegusel korral ja ajal kõige pahemana vaimlise katku ja kõlblise hädaohu levitajatena Ingeris esinevad Ingeri oma hõimvennad, need isamaapetised enamlased, kelle Soomemaa pärast vabadussõda nii ütelda välja on oksendanud Ingeri rahva sekka. Meie oma hõimvennad häbistavad ja saastutavad meie Ingeri soomekeelseid kodusid. Oma hõimvennad levitavad käesoleval korral kõigepahemat kõlblist saasta ja katku Ingeri rahva ja kõigepäält noorsoo sekka.

Valus pettumus ja lootusetus kipub praegusel ajal maad võtma Ingeri isamaasõbra rinnus, ja meele tärkab mõte, millega küll võib olla Ingeri rahvas eksinud maa ning taeva vastu, et ta kannatustele lõppu ei näi tulevat.

Kuid Ingeri rahval on tema Soome tõule omane usk paremasse tulevikku ja Jumala abisse säääl, kus inimlik jõud kipub lõppema. Nagu paistaks hele täheke kuskil taeva serval, heites valguse kiiri Ingeri rahva kõrberändamise radadele, kuulutades õnne ja rahu päeva kord tulevaks. See meile heledalt vilkuv täht on see vabadus, mis Teile, austatud hõimvennad, on osaks saanud, ja lootuse sädemena, soojana tervitusena näib meile see kultuuriühisus, mida kindlustama ja edendama oleme siia Eesti Vabariigi päälinna kokku tulnud.

Me ingerlased ootame sellelt koosviibimiselt palju. Me ise ei suuda Teile kuigi palju pakkuda. Kuid omalt poolt oleme meiegi kord hulga andeid kannud ühisele altarile. Meie esivanemad on ustavatena eelliini valvuritena Teile kultuuri eest oma verd valanud, nad on kogu vennashõimu ühiseid vaimuvarasid arendanud ja need järeltulevatele põlvedele alal hoidnud oma rahvaluules, millest eriti nimetame kurbilusa Kullervo-runo, nagu kogu Kalevala palju Ingeri rahva anderikkuse tunnistusi sisaldab.

Seda teades ja tundes julgeme nüüd, mil Ingeri rahvas läbi elab uut katseaega, Teile ette kanda oma mured ja kurvastused ning ka ootused ja lootused.

Me teame, et kui me rahvas edasi elada ja soomlaseks jääda tahab, peab ta astuma endisest vapramasse võitlusse oma rahvusliku iseolemise eest. Usume ka, et praegune võim ja olukord kord kaduma peab, varem või hiljem. Kuid teame veel, et vabamateski oludes võitlus meie rahvusliku keele ja usu eest raske ja vali saab olema.

Tartu rahulepingus on meie rahvale lubatud ja kinnitatud oma sisemine kultuurautonoomia. Kuid mil määral tahavad võimukandjad oma lubadusi täita, on teine asi. Ingeri rahva majandusliku ja vaimlise käekäigu edendamiseks peame tarvitusele võtma kogu oma jõu ja töö. Kahtleme, kas suudamegi ainult omal jõul sooritada seda tööd, mis Ingeri vajab pärast seda mürgi ja viletsuse külvi. Maa on majandusliselt varemets, ja vaimlise töö tegijad on kõik põgenenud. Soomes valmib küll uusi jõude haridustöö jaoks. Kuid hea tahtmine üksinda ei aita. Varandusi on tarvis, ja varandust meil ei ole. Helsingis on Ingeri asju silmaspidava Ingeri Liidu juure asutatud Ingeri hariduskapital. Kuid kapitalil puudub tänini raha. Ometi vajab igasugune haridustöö raha. Kust saame abi Ingeri majanduslikus ja vaimlises ülesehitamistöös? Julgeme ses suhtes loota Teie pääle, kellele saatus lahkem on olnud, ja juhime tähelepanu Ingeri suure kitsikuse pääle.

Soovides kultuurkongressile hääd kordaminekut loodame, et kongress võtab käsitlemisele kogu hõimrahvaste küsimuse täies ulatuses ja leiab abinõud, kuidas läheks korda tugevate vaimusidemetega kokku liita suure, ühise hõimliidu, lahutamatuiks liikmeiks kõik need meie vennashõimud, kes iseseisvusest ilma jäänud.

Ja eriti meie loodame, et Eesti vaba rahvas, kellega osa Ingerit on ühendatud, õrnalt oma uute alamatega ümber käib ning armastusega rahuldab nende vaimlisi ja majanduslikke tarvidusi.

Voolaku selle kongressi tööst rohket õnnistust seda igatsevatele vennashõimudele, ja tõusku kord uus päev Ingerilegi täies valguses, ning helistagu Vanemuise kannel kogu ilmale mitte enam nutva, vaid ilutseva ja õnnelise Ingeri rahva tundeid.

Nende lootustega täidetud meelel palun Teid, austatud hõimvennad ja õed, vastu võtta meie ingerlaste soojad ja südamlikud tervitused.

Karjala poolt kõneles Karjala Haridusseltsi esimees
K. Mitro:

Arvoisat kansalaiset, Eestin veljet, heimolaiset.

Karjalan Sivistysseuran nimessä pyydän saada lausua Teille parhaat, sydämellisimmät kiitokset vienan- ja aunuksenkarjalaisten puolesta siitä, että olette hyväntahtoisesti

antaneet meille tilaisuuden olla edustettuina tässä Teidän suuressa kulttuurijuhlassanne.

Meitä suuresti ilahduttaa se, että Te olette päässeet näin suuremmoisiin tuloksiin oman kansallisen asianne ja sivistyksenne tiellä. Kuuluen Suomen suureen heimokuntaan, ollen Teidän kanssanne samaa sukujuurta, on meidän ilomme Teidän suurten saavutusten johdosta eheä ja vilpitön.

Rjantakaisen Karjalan kansa on jo kauvan aikaa pyrkinyt ja yhä edelleen väsymättömästi pyrkii saavuttamaan itselleen omia kansallisia oikeuksiaan, ihmisoikeuksia, päästäkseen sekin vapaiden heimojen joukkoon, mutta se on ollut vielä liian heikko niitä saavuttamaan.

Mutta meidän veljemme suomalaiset ja Te, Eestin heimolaiset, olette meille hyvällä esimerkillä näyttäneet, miten pitkälle kestäväällä, väsymättömällä innolla ja pyrkimyksellä voidaan päästä vaikeassakin taistelussa, kun todellakin on intoa, uskallusta ja ennenkaikkea vakaata uskoa asiansa oikeuteen.

Tässä juhllallisessa tilaisuudessa en rupea Teitä viivyttämään selostuksillani rajantakaisen Karjalan taisteluista, pyrkimyksistä, pettymyksistä ja heidän nykyisestä toivottemalta näyttävästä tilastaan. Mutta niin synkältä, niin pimeältä kuin se tällä kertaa näyttääkin, niin juuri Teidän, Te Eestin veljet, Teidän taistelunne ja voittonne antaa siihen valoa, lisää meidän taistelumme toivon kipinää, ja herättää meidän sydämissämme jalon suomalaisen runoilijan Arvi Jänneksen sanat:

Ja vanhan Väinämön haamu
se silloin laulavi noin:
Vois sullekin koittaa aamu,
sä kansani onnetoin;
ei viel' olis aikasi ilta,
jos heimoushenkeä ois,
vaan syntyä voisi silta,
mi kansani yhteen tois.

Sillä Te, veljet eestiläiset, olette todellakin panneet hyvän alun, hyvän perustan tuolle kauvan toivotulle Suomen sillalle, mikä heimokuntamme yhteen tois.

Ja niin me uskomme, että vielä rajantakaisen Karjalankin uusi päivä koittaa, jolloin vasta Karjalan kannel täysäänisenä soi ja säestää ikivanhoja Kalevalan runoja.

Lainaan tähän loppuun veljimme unkarilaisten kansallishymnin sanat suomennettuina:

Herra kaikkivaltias,
siunaa, suojaa meitä.
Johda, Luoja laupias,
madjaarkansan teitä.
Täysin määrin kärsinyt
on jo meidän maamme.
Suo jo, että viimein nyt
onnen hetken saamme.

Ja toivon, että saman onnen hetken, saman korkeimman siunauksen saisimme me kaikki Suomiemon pojat ja tyttäret, saman Suomen suvun lapset.

Palun veel lõpuks korrata minu kõige sügavama tänu selle vastutuleku puhul, mis on meile karjalastele teinud võimalikuks Soome-Ugri sugurahvaste suurel pidul ette kanda, tõsi küll, praegu raskete õnnetuste all kannatava Karjala hõimu, piiritaguste karjalaste tervituse. Meil karjalastel on õnn ja võimalus oma eeskujuks pidada meie suuremaid hõimlasi: ungarlasi, soomlasi ja eestlasi. Iseäranis Eesti kangelaste võitlus, mis mõne aasta eest tõstis Eesti Vene kubermangu seisust iseseisvaks riigiks, saab olema suuremaks lootuste põhjaks rõhumiste keskel. Tänan veel lahke kutse eest hõimupidule ja loodan, et ka Karjala, suguhõimude eeskuju silmas pidades, veel kord paremad olud endale kätte võitleb.

J g o n M õ s s e g esitas Komi rahva tervitused:

Lugupeetud hõimrahvaste esitajad!

Minu osaks sai kõrge au ette kanda palav tervitus vennasrahva komilaste õpetajate nimel. Komi rahva ühist nime kannavad sürjalased ja permlased.

Kahetsedes, et poliitilised tingimused, milles Komi rahvas elab juba aastasadu, ei võimalda temale, nagu mõnele teiselegi hõimrahvale, elavamalt osavõttu sellest Soome-Ugri rahvaste pidulikust koosolemisest, loodame ja kindlasti usume siiski, et olud muutuvad, ja Soome-Ugri kultuuri päeva pühitsetakse ka Komi rahva kodumaal.

Tervitusi kongressile ütlesid veel: Läti saadik Eestis J. S e s k i s, Itaalia saadik A. S t r a n i e r i, kes oma prantsuskeelse kõne lõpetas Eesti keeli; A. V e i d e r m a n Tallinna linnavalitsuse nimel ja K r. R a u d Tallinna Eesti Muuseumi nimel.

Orkester kandis ette R. Tobiase „Nocturne“, esines lauluga A. Kikkas, ja avamisaktus lõppes kell 1 Soome-Eesti hümniga.

Kõned.

Kell 3 p. l. algasid kõned „Estonia“ kontsertsaalis. Kogressi juhatajatena toimisid G. Ollik ja prof. P. Põld. M. Pesonen ja Y. Loimaranta, dr. Bán ja dir. Quint.

1) Soome-Ugri kultuurpoliitiline ülesannete kava ja selle teostamine.

Konstantin Päts,

endine riigivanem. (Kõne jääb avaldamata.)

2) Suomalais-ungrilaisen kansa- ja kielitieteen saavutukset ja tehtävät.

Prof. E. N. Setälä.

(Kuna kõneleja viibis teaduslikul õppereisul Lapimaal, kandis kõne ette Dr. Airila.)

Suomalaisen kielentutkimuksen saavutukset ja tehtävät esitettynä yhdessä esitelmässä — se on tehtävä, joka tarjoo melkoisia vaikeuksia eikä tätä tarkoittava esitys saata muodostua muuta kuin mitä suurimmassa määrässä yleispiirteiseksi, kenpäties suorastaan ylimalkaiseksikin. Tämänmukaisesti onkin pakko rajoittaa ääriiviivaiskuvaukseen.

Suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen ensimmäinen ja tärkein saavutus on suomalais-ugrilaisen kielisukulaisuuden toteaminen. Tämän työn ensimmäinen varsinainen alullepanija oli hampurilainen lääkäri ja polyhistori Martin Fogel, joka 1670-luvun alussa käsi-kirjoitukseksi jääneessä teoksessa pätevilla perusteilla näytti suomen, unkarin ja lapin yhteenkuuluvaisuuden. Eräitä muitakin oppineita oli 1600- ja 1700-luvuilla, jotka tajusivat suomalais-ugrilaisten kielten yhteyden. Kielten rakennuksen avulla tämän osoitti v. 1799 unkarilainen Samuel Gyarmathi menetelmällisessäkin suhteessa huomattavassa teoksessaan „Affinitas linguae hungaricae cum linguis fennicae originis grammaticae demonstrata“. Perustavina teoksina tällä allalla ovat myöhemmältä ajalta mainittavat J. Budenzin vertaileva sanakirja ja muotooppi („Magyar-ugor összeha-

sonlító szótár“, 1873—81; „Ugor alaktan“, kesken jäänyt). Ryhtymättä tässä laajemmalta esittämään suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen historiaa mainittakoon ainoastaan, että tutkimus viimeisinä vuosikymmeninä on ollut erittäinkin tähdättynä näiden kielten äännesuhteiden selvittämiseen. N. s. sukulaiskielten kesken vallitsee nimittäin aina sellainen suhde, että määrätyt äänneet ja äänneryhymät määrätyllä tavalla vastaavat toisiaan, mikä seikka vuorostaan johtuu siitä, että alkuperäiset yhteiset äänneolot ovat eri kielissä muodostuneet eri tavalla s. o. että n. s. tytärikielien kukin eri tavalla heijastavat kantakielen äänneitä ja äännejärjestelmää. Vasta tutkimus äännesuhteista voi luoda vankan pohjan etymologialle s. o. sanojen ja muotojen johtamiselle yhteisistä kantamuodoista ja alkuyhteyden toteutamiselle.

N. s. kielisukulaisuus merkitsee nimittäin sitä, että kaikki „sukulaisiksi“ osoitetut kielet johtuvat yhteisestä kanta-kielestä, joka on ollut olennaisesti yhtenäinen. Kielisukulaisuus on tietysti jotakin aivan toista kuin sukulaisuus biologisella alalla.

Kieli ei ole mikään sellainen luonnollinen ominaisuus, joka periytyisi vanhemmista lapseen, vaan se on opittu taito, jonka puhumaton lapsi omistaa puhuvilta. Saattaapa vielä tapahtua, että kokonainen heimo vaihtaa oman alkuperäisen kieltänsä toiseen kieleen. Tällaisen tapahtuman edeltäjänä varmasti on asianomaisten heimon kaksikielisyys. Oma kieli on alkujaan ollut kotoisena kielenä, toinen kieli välittävänä kielenä ulkomaailmaan käsin, ja niin on saattanut käydä, että oma alkuperäinen kieli on kokonaan jäänyt unohduksiin ja välittävä kieli jäänyt heimon ainoaksi kieleksi. Selvimpänä esimerkkinä tästä on indoeurooppalaisella alalla rahvaanlatinan leviäminen alkuun toiskielisille kansoille. Todennäköisesti samantapaista on tapahtunut suomalais-ugrilaisellakin alalla. Tuskin voinee olettaa, että esim. lappalaiset, jotka ruumiillisesti osoittavat aivan eriävää tyyppiä, alkuperäisesti ovat puhuneet suomalais-ugrilaisesta kielestä, vaan lienee katsottava todennäköiseksi, että he ovat omistaneet suomalais-ugrilaisen kielen myöhemmin oman aikaisemman kieltänsä sijaan.

Kaikki suomalais-ugrilaiset kielet johtuvat joka tapauksessa sillä tavoin alkuperäisestä kantakielestä, että kanta-kieli kokonaisuudessaan järjestelmänään, muotoineen sanoineen, on siirtynyt sukupolvesta sukupolveen tai sitten jossakussa tapauksessa, jollakin määrätyllä kielen asteella, toiskieliselle heimolle.

Mutta kielelliset ainekset eivät siirry ihmiseltä ihmiselle ainoastaan sillä tavalla, että kieli kokonaisuena järjestelmänä siten omistetaan, vaan saattaa myös tapahtua, että olennaisesti eriävistä kielistä toisesta siirtyy vain muutamia aineksia toiseen, ennen kaikkea sanavarastoa. Välittäjinä tässäkin ovat sellaiset ihmiset, jotka puhuvat kahta kieltä rinnan. Sellaisia aineksia, joita tässä tarkoitetaan, sanotaan **lainoiksi**.

Näistä tosiasioista voidaan tehdä eräitä historiallisessa katsannossa tärkeitä johtopäätöksiä. Ensinnäkin: kantakieltä tietenkään ei ole voinut olla olemassa ilman sellaista kansaa, joka on tuota kantakieltä puhunut. Siis on täytynyt olla olemassa suomalais-ugrilainen kantakansa. Se ei ole edellisen mukaan kantakansa siinä merkityksessä, että kaikki nykyään suomalais-ugrilaisia kieliä puhuvat kansat tuosta kantakansasta polveutuisivat, sillä, niinkuin sanottu: joku aivan vieraskin kansa on voinut omistaa suomalais-ugrilaisen kantakielen. Mutta vaikkapa niinkään ei olisi tapahtunut, on jokaisen kansan ruumiiseen, niin sanoaksemme, yhtynyt niin paljon vieraita aineksia vuosistojen ja -tuhansien kuluessa, että ruumiillisesta sukulaisuudesta ei tarvitse olla kovin paljoa jäljellä.

Edelleen: jos jossakussa suomalais-ugrilaisessa kielessä tavataan n. s. lainoja vieraasta kielestä, niin me voimme päättää, että siihen aikaan kuin asianomainen kieli on nuo lainat saanut, sitä puhuvan kansan naapurina on ollut tuota toista kieltä puhuvaa kansaa. Täten voidaan eräissä tapauksissa osoittaa sellaisia naapuruussuhteita, jotka ovat kerran vallineet tätä nykyä tuhansien peninkulmien välimatkojen toisistaan eroittamien kansojen kesken.

Vielä voidaan näistä seikoista tehdä määrättyjä kulttuurihistoriallisia johtopäätöksiä. Kieli ei ole ainoastaan tärkeä osa kulttuuria, vaan se on myös tärkeä kulttuurin välittäjä. Jos joillakuilla kansanheimoilla kieli on yhteinen, niin sillä varmaan, ainakin niin kauan kuin yhdessäoloa kestää, myös kulttuuri on yhteinen. Siis esim. suomalais-ugrilaisella kantakansalla epäilemättä kielen ohessa myös muu kulttuuri on ollut olennaisesti yhteinen. Kun myöhemmät suomalais-ugrilaiset kielet johtuvat suomalais-ugrilaisesta kantakielestä, niin voimme varmuudella päättää, että näitä kieliä puhuville kansoille kielen mukana on muutakin kulttuuria periytyneet vanhempia suomalais-ugrilaisia kieliä puhuneilta kansoilta.

Mitä taas n. s. lainoihin tulee, niin voimme varmuudella

päittää, että jos toinen kieli on saanut toisesta laina-aineksia, niin samalla muunkinlaista kulttuurinvaihtoa on ollut olemassa asianomaisia kieliä puhuneiden kansojen kesken. Ei suinkaan tosin niin, että esim. jonkun sanan laina toisesta kielestä aina todistaisi asianomaisen käsitteen lainaa tuota kieltä puhuvalta kansalta. Mutta enimmäissä tapuksissa on kuitenkin se kansa, joka on saanut lainoja toisesta kielestä, tuolta kansalta jotakin oppinut, ja lainasanojen laatu osoittaa kulttuurinvaihdon yleistä suuntaa.

Siitä, että kieli ei ole ainoastaan osa kulttuuria, vaan myös kulttuurin välittäjä, seuraa, että kieli jokaisessa asteessaan kuvaa asianomaista kieltä puhuvan kansan samanaikuisia kulttuuria. Jos me tunnemme jonkun kansan kielen jonakin aikakautena, niin me myös tiedämme melkoisen paljon asianomaisen aikakauden kulttuurista. Kullakin tunnetulla asialla on tietenkin ollut kielellinen ilmaisunsa: jos me kielelliset ilmaisut tunnemme, niin me suunnilleen tiedämme asianomaisen aikakauden tietämyksen. Kunkin aikakauden kieli merkitsee oikeastaan kulttuuristorialle vieläkin enemmän. Koska jokainen kieli on vanhemman kieli-muodon jatkaja, niin kukin kielen aste sisältää muistoja ja tietoja vieläkin vanhemmalta aikakaudelta.

Yhteydessä näiden niin sanoakseni metodillisten yleismietelmän kanssa ovat suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen tehtävät ja saavutukset, joita molempia on syytä käsitellä rinnan.

Yksi tärkeimpiä tehtäviä on, ja monessa suhteessa äärimäinenkin tehtävä, suomalais-ugrilaisen kantakielen jälleen rakentaminen. Jos me tiedämme, minkälainen suomalais-ugrilainen kantakieli on ollut, niin emme ainoastaan tiedä, mitä vanhaa perua nykyiset kielet sisältävät, vaan samalla me myös voimme ainakin suurin piirtein päittää, minkälainen oli kantakansan kulttuuri. Me emme tosin sitä havainnollisesti saa tietää yksinään kielitieteen avulla, vaan meidän täytyy käyttää kielellisten päätelmien havainnollistuttamiseksi esineellisen kansa- ja muinaistieteen tuloksia.

Suomalais-ugrilaisesta kantakielestä ei meillä tientenkään ole mitään suoranaisia tietoja: ainoat lähteemme sen tuntemiseen ovat nykyään elävät suomalais-ugrilaiset kielet. Koska me voimme päittää, että kukin nykyään elävistä suomalais-ugrilaisista kielistä eri tavalla kuvastaa suomalais-ugrilaisista kantakieltä, niin me näitä nykyään eläviä kieliä toisiinsa vertailemalla voimme suunnilleen päittää, mitä niissä on yhteistä perintöä sekä minkälainen alku-

kanta on ollut. Niinikään me täten kielitieteen tuloksista saamme toiselta puolen hyvän tukikohdan vertailevalle etnografialle ja etnologialle, toiselta puolen taas näiden puolelta elävöittävästä täydennyksestä siihen kuvaan, minkä kielitiede yksinään voisi antaa vain melkoista hämäämää. Koska suomalais-ugrilaiset kielet polveutuvat yhteisestä kantakielestä, koska suomalais-ugrilaisia kieliä puhuvat kansat yhteisajalta varmasti ovat säilyttäneet muutakin kulttuuria kuin kielen, niin me voimme nykyajan suomalais-ugrilaisia kieliä puhuvien kansojen aineellisesta ja henkisestä kulttuurista, vertailevaa menetelmää käyttäen, päättää, mitä nykykansoilla saattaa olla kantakansan perusta säilyntä.

Toinen tärkeä tutkimustehtävä on suomalais-ugrilaisissa kielissä esiintyvien laina-ainesten tutkimus. Ne saattavat ensinnäkin valaista itse kielten historiaa. Jos ne ovat kotoisin kielistä, joiden historia meillä on enemmän tunnettu kuin suomalais-ugrilaisien kielten, saamme täten arvokkaita tietoja suomalais-ugrilaisien kielten kielihistorian valaisemiseksi. Jos laina-ainesten ikä voidaan määrätä, saamme täten jollakin tavoin dateerattuja kielellisiä muistomerkkejä vanhoilta ajoilta. Me saamme edelleen, niinkuin jo on viitattu, kultuurihistoriallisia todisteita sellaisista kosketuksista kielten ja kansojen välillä ja sellaisesta kulttuurinvaihdosta, josta meillä muuten ei ole minkäänlaista tietoa. Mitä vanhemmilta ajoilta laina-aineet ovat peräisin, sitä suurempi mielenkiinto niillä on.

Kaikessa tässä tutkimuksessa ovat olennaisimmat lähteet suomalais-ugrilaiset kielet itse niissä muodoissa, missä ne meillä ovat säilyneet. Niihin siis johtuu tutkimus kohdistumaan, eikä edes ole tutkimuksen tehtävä suinkaan yksinään vanhimpien kieliasteiden selville saaminen, vaan kehityksen selvittäminen joka asteessaan. Yksistään jo vanhimpien muotojen selvittäminen vaatii välttämättä uudempien muotojen tuntemista ja tutkimista. Mutta tämä on myös välttämätöntä voidaksemme osoittaa, miten mikin kieli on muodostunut siksi, mikä se on. Kieli on alituisesti muuttumisen alainen, aivan uusin aikakin voi tarjota erinomaisen arvokkaita viittauksia siihen, miten kielen muodostuminen tapahtuu, nykyiset ilmiöt voivat luoda soihduntapaisen valaistuksen ikivanhoihin aikoihin. Nykyiset kielimuodot eivät sitä paitsi välittömästi johdu suomalais-ugrilaisesta kantakielestä. On olemassa kieltenkin joukossa niinkuin sanotaan, „läheisempiä“ ja „kaukaisempia“ sukukieliä. Niin esim. itämerensuomalaiset kielet,

suomi, karjala, vepsä, vatja, viro, liivi, tai oikeammin sanoen niiden edeltäjät, ovat olleet yhdessä vielä kauan sen jälkeen kuin suomalais-ugrilaisen „kieliperheen“ jäsenet jo olivat eronneet kauas toisistaan. Nämä kielet edellyttävät omaa yhteistä läheisempää kantakieltä, kantasuomea, josta nämä lähinnä ovat lähtöisin. Samoin nykyjään suuressa määrin toisistaan eroavat lappalaiset murteet — eli lappalaiset kielet, joten kyllä voimmme sanoa — edellyttävät kantalappia j. n. e. Suomalais-ugrilaisen kieliyhteyden hajottua voimme varmasti päättää kantasuomen sekä Volgan seutujen kielen, mordvan ja tšeremissin edeltäjien muodostaneen yhteyden, sekä vielä aikaisemmin näiden kaikkien kielten edeltäjien n. s. permalaisten kielten, votjakin ja syrjäänin, edeltäjien kanssa. Toisaalta taas osoittaa unkarin kieli läheisintä sukulaisuutta vogulin ja ostjakin kielen kanssa, mikä seikka varmasti viittaa erityiseen suomalais-ugrilaisen kieliyhteyden katkettua vallinneeseen ugrilaiseen kieliyhteyteen, mahdollisesti sellaiseen, joka on jo syntynyt samoin kuin lapin kielen läheinen yhteys itämerensuomalaisten kanssa: siten, että Obin-ugrilaisten kansojen, vogulien ja ostjakkien, esi-isät ovat „lainaten“ omaksuneet ugrilaisen, s. o. esiunkarilaisen kielen.

Kaikkien näiden väliasteiden, kantasuomen, kantalapin j. n. e. selvittäminen on meille voimme sanoa yhtä suuriarvoinen tehtävä kuin suomalais-ugrilaisen kantakielen rakentaminen, sillä ilman näiden väliasteiden selvittämistä ei voida kielihistoriallista tehtävää suorittaa. Mutta lopultakin kaikki vie meidät yksityiskielen yksityiskohtaiseen tutkimukseen, sillä ainoastaan siinä on avain vanhempienkin aikojen tuntemiseen.

Kielihistorialliselta kannalta on suuri arvo kunkin kielen vanhempien muistomerkkien löytämisellä, tutkimuksen käytettäväksi saattamisella ja yksityiskohtaisella tutkimuksella. Suomalais-ugrilaisten kielten vanhemmat muistomerkit eivät kuitenkaan ulotu pitkälle. Vanhimmat unkarilaiset muistot ovat vanhoissa latinankielisissä asiakirjoissa esiintyvät yksityiset nimet ja sanat. Vanhin yhtenäinen muistomerkki, yhtenäistä tekstiä sisältävä muistomerkki on 1200-luvun alkopuolelta, ja sen jälkeen on olemassa koko sarja keskiaikuisia erittäin tärkeäarvoisia lähteitä uikarin kielen tuntemiseen. Syrjäänin kielestä on eräitä muistoja 1300-luvun loppupuolelta, syrjääniläisten apostolin pyhän Tapanin († 1396) kirjoittamia erityisin, syrjäänin kieltä varten kyrilliläisestä kirjoituksesta muodos-

tetuin kirjaimin. Itämerensuomalaisista kielistä ovat niinkään vanhimmat lähteet keskiaikuisissa asiakirjoissa esiintyvät nimet ja sanat. Yhdenjaksoista tekstiä on vasta löydetty virosta 1500-luvun alkupuoliskolta. Tämän arvo kuitenkin ei missään suhteessa ole verrattava siihen, mitä Mikael Agricolan suomalaiset kirjat 1540- ja 1550-luvulta tarjoavat. Varsinaisesti virolaiset kielimuistot alkavat 1600-luvulta. Vanhin tieto lapin kielestä on v:lta 1557: eräs luetelo Kuollanlappalaisia sanoja, erään englantilaisen merikapteenin Stephen Burroughin muistiinpanema. Vanhemmat kirjalliset muistomerkit muista suomalais-ugrilaisista kielistä ovat myöhemmiltä ajoilta ja niiden arvoa suuresti vähentää kirjojen tekijäin usein puutteellinen taito asianomaisissa kielissä.

Kaikista enimmän ovat kielellisten muistomerkkien julkaisemisessa ja tieteen hyväksi käyttämisessä tehneet unkarilaiset, joiden muistomerkit ovatkin runsaimmat. He ovat julkaisseet laajat sarjat tekstijulkaisuja, ovat julkaisseet vanhemmissa asiakirjoissa esiintyvien unkarilaisten nimien ja sanojen sanakirjan, laajan kielihistoriallisen sanakirjan, jonka toimittivat erittäin ansiokkaat unkarilaiset tutkijat G. Szarvas ja Zs. Simonyi, sekä suuren joukon tutkimuksia vanhemmasta unkarin kielestä. Epäilemättä on tälläkin alalla vielä paljon tehtävään. Näyttää siltä, että uusia unkarilaisia kielimuistojakin vielä edelleenkin voidaan löytää arkistojen ja kirjastojen kätkeistä. Unkarin kielihistoriallinen sanakirja on tavallaan vain ensimmäisenä suuriarvoisena alkuna laajaan ja perinpohjaiseen unkarin kielimuistojen sanakirjaan. Suomen ja Viron alalla on myöskin tehty työtä sekä käsikirjoituksena säilyneiden että muuten harvinaisiksi käyneiden kielimuistojen julkaisemiseksi. Mutta vielä puuttuvat kummallakin taholla vanhempien kielimuistojen sanastot, joiden aikaansaaminen olisi katsottava erinomaisen tärkeäarvoiseksi. Muiden suomalais-ugrilaisien kielten vanhempien muistojen käyttämiseksi tieteen hyväksi on jo jonkun verran tehty, mutta on vielä myös tehtävää. Erittäin toivottava olisi Pyhän Tapanin syrjääniläisten muistomerkkien yhteisjulkaisu.

Paljoa antavammat kuin muinaismuistot ovat kuitenkin nykyiset suomalais-ugrilaiset kielet, joista meillä on tilaisuus saada kaikinpuolinen kuva käyttämällä nykyaikuisen tutkimuksen apukeinoja. Tällä alalla on paljon tehty, mutta paljon vielä on tehtävääkin. On olemassa joukko tutkimuksia suomen eri murteista, samoin eräistä virolaisista y. m. itämerensuomalaisista kielistä, lapin mur-

teita on tutkittu, vaikkei vielä kaikkea, mitä on koottu, ole julkisuuteen saatettu. Mordvan kielestä on vielä toistaiseksi verraten vähän saatettu julkisuuteen, julkaisematta valitettavasti jäivät Heikki Paasonen runsaat kokoelmat. Tšeremissistä ja permalaisista kielistä on painettujen tietojen ohessa koottuna vielä julkaisematonta ainehistoa, samoin ostjakista ja vogulista. Unkarin kielen tutkimuksen eri aloilta on tietenkin runsaasti erilaisia tutkimuksia, mutta suuresti kaivattaisiin jonkin unkarilaismurteen täysin nykyaikaista kielihistoriallista monografiaa sekä kielihistoriallista yhteisesitystä kaikista murteista.

Kieltämättä on suomalais-ugrilaisella alalla tehty paljon uutteraa keräystyötä. Minun tarvitsee tätä varten vain mainita sellaiset nimet kuin M. A. Castrén, Anton Regulj, Aug. Ahlqvist, A. Genetz, I. Halász, Volmari Porkka, H. Paasonen, K. F. Karjalainen sekä vielä elävistä Bernh. Munkácsi, K. B. Wiklund, Yrjö Wichmann, Artturi Kannisto, F. Äimä, nimeämättä nourempia ja mainitsematta niitä monia, jotka ovat tutkineet erinäisiä suomen, viron ja unkarin murteita. Kuitenkaan ei tehty työ esiinny siinä suuruudessa ja laajuudessa, mikä sillä oikeastaan on, juuri sen vuoksi, että suurin osa kerätyistä aineksista on julkisuuteen saattamatta. Paljon julkaisemattomia aineksia takanaan on kaikilla vielä elossa-olevilla suomalais-ugrilaisten kielten tutkijoilla. Erittäin tahdon huomauttaa tohtori Artturi Kanniston viisivuotisen vogulimatkan ainoalaatuisista kokoelmista. Korvaamaton vahinko on ollut tieteelle, että useat suomalais-ugrilaiset tutkijat ovat varhain poistuneet elävien joukosta ehtimättä toimittaa julkisuuteen kokoelmiaan. Niinpä ovat viimeksi poistuneet Heikki Paasonen, K. F. Karjalainen ja Heikki Ojansuu kukin jättäneet jälkeensä melkoiset määrät suorittamattomia kokoelmia.

Mutta vaikkapa pidettäisiinkin aittaan saatettuna aineksena kaikkea sitä, mikä on kokoon saatu, niin ei missään tapauksessa keräystyötä suomalais-ugrilaisella alalla vielä voida pitää loppuunsaorittettuna. Itämerensuomalaisten kielten joukossa on vielä verrattain vähän tutkittuja, esim. aunuksen- ja lyydiläismurteet, joista tosin on onnistunut saada jonkun verran tietoja Suomessa oleskeleltilta Karjalan pakolaisilta. Voimme sanoa, että kaikista näistä vielä kipeästi kaivataan lisätietoja. Lapin kielen alalla on vielä tutkimattomia tai vähän tutkittuja murteita. Venäjällä asuvien suomalais-ugrilaisten kansojen keskuudessa olisi vielä varmaan paljon yksityiskohtaista tutkimusta tehtävänä; valitettavaa

vain, että olot näyttävät olevan siksi epäsäännölliset, että nämä tärkeät tutkimusalueet näyttävät olevan suljettuina ehkäpä vielä pitkiksi ajoiksi.

Pyydän saada ainoastaan viitata muutamiin tutkimustehtäviin.

Erinomaisen paljon tehtävää on kaikkialla eri kielten tarkassa foneettisessa tutkimuksessa niillä keinoin, joita nykyinen kone- ja eksperimentaalifonetiikka tarjoaa. Eräät tutkijostamme ovat tutkimusmatkoillaan käyttäneet fonografin apua. Mutta niin kauan kuin fonografipaineita ei voida käyttää muuta varten kuin että sanat ja sävelmät niiden avulla tuotetaan uudestaan kuultaviksi, on fonografilla ainoastaan rajoitettu merkitys, varsinkin kun fonografitelat ja -levyt käytettäessä kuluvat. Paljoa suuremmaksi jo muodostuu tällaisen reproduktion merkitys, kun jäljennökset voidaan valaa kulumista kestäviin levyihin, niin kuin tätä nykyä jo saatetaan tehdä. Ja vielä paljoa suurempi merkitys on niillä keinoilla, joilla puhutun puheen käyrät saatetaan silmin nähtäviksi ja matemaattisesti laskettaviksi. Ja tämänlaisia koneellisia keinoja on useammanlaatuja; myös fonografipaineita voidaan tällaisista tarkoitusta varten suurentaa. Tällaisia koneellisia tutkimuksia on jo tehty useista suomalais-ugrilaisista kielistä: suomesta, virosta, liivistä, unkarista, lapista, mordvasta, tšeremissistä, syrjäänistä, mutta vielä hyvin paljon enemmän tarvittaisiin. Valitettavasti on kuolema äskettäin niittänyt erään etevän työskentelijän tällä alalla, jolla vielä oli suorittamatta melkoinen joukko suomalais-ugrilaisista kielistä tehtyjä kokeita, Sorbonnen professorin Jean Poirot'in. Niin erinomainen kuin ihmiskorva onkin koneena äännetten tutkimista varten, on sillä se vika, että se on subjektiivinen ja että sen avulla saadut merkinnät eivät ole mahdolliset matemaattisin keinoin mitattaviksi. Kun kaikkien suomalais-ugrilaisten kielten alalta olisi saatu tärkeimmistä murteista kokoon riittävä eksperimentaalifoneettinen materiaali, tietoja äänneiden laajuudesta, vahvuudesta, korkeudesta ja sävystä, niin olisi meillä luja perustus suomalais-ugrilaisten kielten sekä deskriptiiviselle että historialliselle äänneopille.

Tämän lisäksi voi kaikkien suomalais-ugrilaisten kansojen keskuudessa vielä saada kerätyksi monenlaisia kielenäytteitä, niiden joukossa sellaisia, jotka samalla kuuluvat kansanrunouden alalle tai valaisevat kansantietoa tai kansanuskoa. Ja kokemus osoittaa, että tällaista ainesta, mikäli vain sisällyksestä on kysymys, voivat suurella menestyksellä koota, vieläpä merkillisimmät tiedot hankkia henki-

löt, jotka itse kuuluvat asianomaiseen kansaan. Vieraalle, melkoisesti toisella sivistysasteella olevalle, ei rahvaanmiehe mielellään usko sitä viisautta, minkä pitää kaikista tärkeimpänä. Tällaiset rahvaanmiesten tekemät muistiinpanot ovat tietenkin kielellisesti kielimiesten tarkastettavat, mutta siten niistä saadaankin oivallista kielitieteellistäkin ainesta.

Me joudumme täten hiukan koskettamaan tutkimusalaamme, joka siirtyy kielitieteen ulkopuolelle, vaikka tässä tilaisuudessa onkin tarkoitus puhua vain kielentutkimuksesta. Minä tahdon kuitenkin tässä yhteydessä huomauttaa, että se, joka kerää, onnistuu vain puolinaisesti, ellei hän samalla perehdy kansan aineelliseen ja henkiseen elämään ja kerää aineksiansa tätä koskevien tietojen yhteydessä, samoin kuin se kansan aineellisen ja henkisen elämän tutkija, joka ei perehdy kansan kieleen, ei voi saada aikaan tyydyttävää keräystulosta omalla alallaan.

Palatakseni kielentutkimukseen on yksi kaikista tärkeimpiä suomalais-ugrilaisen kielitieteen tehtäviä suurten sanastojen aikaansaaminen eri suomalais-ugrilaisista kielistä. Sanastollisten aineiden merkityksestä kansan henkisen elämän tuntemiselle minun ei tarvinne paljon puhua: ainoastaan sanaston avulla voimme päästä voimakkaasti käsiksi asianomaisen kielen historiaan, ja sanasto on samalla ikäänkuin kansan koko elämän kivettyneenä historiana — vasta sen jälkeen kuin sanastot ovat koolla voimme menestyksellä tutkia suomalais-ugrilaisien kansojen alkukulttuurin kehitystä.

Tosin on kaikista suomalais-ugrilaisista kielistä ole-massa sanastollisia tietoja, mutta useissa tapauksissa niukkoja. Jokin aivan pienelle alueelle levinnyt jossakin yksinäisessä murteessa säilynyt sana voi olla ikivanhaa perua ja historiallisena todistuskappaleena erinomaisen tärkeä. Kun tätä nykyä sivistyksen kaikki tasoittava voima pyrkii hävittämään alkukantaisen elämän tähteet, niin samassa siihen kuuluva sanavarastokin häviää, ja kun koulun, kirkon ja kirjallisuuden vaikutuksesta vähitellen murteetkin tasoittuvat, niin on kansankielten sanakirjojen aikaansaaminen erinomaisen kiireinen tehtävä. Unkarissa on ilmestynyt murre-sanakirja, professori J. Szinyei'n toimittama, mikä on kiitollisuudella mainittava, mutta se ei ole tarkoitettu sellaiseksi koko kansankieltä käsittäväksi sanakirjaksi, joka antaisi kuvan kansankielestä kokonaisuudessaan. Tämänlaatuista yritetään Suomessa parhaillaan saada kokoon, mutta työ on yhä vieläkin alkuasteellaan. Aivan ensiluokkaisen tärkeä

olisi suuren viron kansankielen sanakirjan aikaansaaminen, sillä viron sanasto sisältää suomalais-ugrilaiselle tutkimukselle mitä mielenkiintoisinta ainesta. Minä rohkenen toivoa, että Viron itsenäisyyteen kohonnut kansa on tämän suuren kansallistehtävän ottava omakseen ja paneva sen järjestelmällisesti alulle. Ja minä rohkenen myös olettaa, että tämä kysymys herätetään Unkarissa, sillä nykyinen muresanakirja, niin suuriarvoinen ja tärkeä kuin se onkin, on pidettävä ainoastaan ensi asteena suureen unkarin kansankielen sanakirjaan.

Mutta kaikista niistäkin suomalais-ugrilaisista kielistä, joiden sanavarastoa ei kirjakieli uhkaa, mutta joita sen sijaan useissa tapauksissa uhkaa — kuolema, kaivataan uusia sanastoja. Suuren Norjan lappalaisten murteiden sanakirjan painatuksen on pannut alulle Kristianian professori K o n r a d N i e l s e n; valitettavasti työ on keskeytyksissä. Kuollan lapin sanasto on toht. I t k o s e l l a olemassa miltei painovalmiina, mutta kipeästi kaivataan vielä muiden lappalaismurteiden mahdollisuutta myöten täydellisiä sanastoja. Professori H e i k k i P a a s o s e l t a jäivät jälkeen suuret mordvalaisen sanaston kokoelmat, jotka odottavat suorittajaansa ja täydentäjänsä. Professori Y r j ö W i c h m a n n on kerännyt aineksia sekä tšeremissin että permalaisten kielten sanakirjaan; erittäin tšeremissin sanasto olisi kovin kiireellinenkin tutkimukselle. Tohtori K. F. K a r j a l a i n e n jätti perinnöksi laajat sanastolliset kokoelmat ostjakin kielestä; näitä saatetaan paraillaan painoasuun. Niinikään on painettava professori P a a s o n e n jälkeensä jättämä ostjakkilainen sanasto. Tohtori K a n n i s t o'lla on viiden tutkimusvuoden kuluessa vogulien keskuudesta kootun vogulilaisen sanakirjan ainekset. Vielä olisivat aikaansaavat suomen lähimpien sukukielten karjalan, vepsän, vatjan ja liivin sanastot, joita varten on esitöitä olemassa. Siis suunnatoman paljon työtä yksinään tällä alalla, työtä, joka kysyy vuosikymmenien voimat ja varat.

Mutta paljon on tekemistä kaikilla muillakin kielellisen tiedon aloilla. Enimmin on viime aikoina tehty työtä äänneopin alalla, mutta silläkin voimme sanoa työn vielä kaipaavan mitä pontevinta jatkamista. Edelleen ovat uudemmat kerätyt tiedot useiden suomalais-ugrilaisien kielten muotorakennuksesta vielä esittämättä. Ja melkein koskematta on syntaksin ja merkitysopin ala.

Nyt puheena olleet saavutukset ja tehtävät koskevat varsinaisesti vain ainesten keräystä, järjestelyä ja julkaisua. Mutta niin välttämätöntä kuin tämä työ onkin, ei se kuiten-

kaan saata olla tieteellisen tutkimuksen varsinainen päämäärä. „Rerum cognoscere causas“ — miten se on syntynyt, joka on olemassa, siinä se on lopullinen päämäärämme. Tätä varten on jo kyllä työtä tehty ja tuloksia saavutettu. Meillä on muutamain pääpiirtein selvillä suomalais-ugrilaisten kielten äänenkanta eri kehitysasteilla. On voitu laina-ainesten avulla saada tärkeitä tietoja sekä eri kielten että kansojen historiasta. On voitu kielen keinoin muodostaa jonkinlainen kuva suomalais-ugrilaisten kansojen muinaiskulttuurista eri kehitysasteilla. Mutta paljon on vielä tekemättä. Voimme sanoa, että suomalais-ugrilainen äännehistoria, muotohistoria, historiallinen merkitysoppi, sanahistoria, eri kielten etymologiset sanakirjat, kielellisin keinoin selvitetty kulttuurihistoria — kaikki nämä suuret tehtävät odottavat vielä ratkaisuaan.

Suomalais-ugrilaisia aineita voidaan valaista muultakin kuin suomalais-ugrilaiselta puolelta. Olen jo useampia kertoja viitannut lainatutkimuksiin, jolla alalla *W i l h . T h o m s e n* on suorittanut klassilliset ja esimerkkiä antavat teoksensa suomalais-germaanilaisista ja suomalais-balttilaisista kosketuksista. On julkaistu tutkimuksia kosketuksista suomalais-ugrilaisten kielten ja slaavilaisten kielten, suomalais-ugrilaisten kielten ja indo-iraanilaisten kielten, samoin näiden kielten ja turkkilais-tatarilaisten kielten välillä. Mutta tehtäviä on vielä paljon tälläkin alalla. Erittäin voimme sanoa, että puuttuu ajan vaatimuksia vastaava tutkimus suomalais-ugrilaisten kielten ja indo-iraanilaisten kielten kosketuksista.

Mutta aivan riippumatta laimatutkimuksista, saattavat muut kuin suomalais-ugrilaiset kielet toisellakin tavalla valaista suomalais-ugrilaista tutkimusta. On vanhastaan olemassa se oletus, että suomalais-ugrilaiset kielet ovat suuren *u r a a l i - a l t a i l a i s e n* kielikunnan jäseniä. On väitetty useasti ennen ja yhä uudelleen, että suomalais-ugrilaiset kielet ovat *a l k u s u k u l a i s u u d e s s a i n d o e u r o p p a l a i s t e n* kielten kanssa. Näiden suhteiden selvittäminen kuuluu epäilemättä suomalais-ugrilaisen tutkimuksen tehtäviin.

Näistä suhteista on jo suomalais-ugrilaisten kielten sukulaisuus *s a m o j e d i l a i s t e n* kielten kanssa tullut todistetuksi. Tästä seuraa, että suomalais-ugrilaisen kanta-kielen takana on ollut yhteinen *u r a a l i l a i n e n* kantakieli, se kieli, josta sekä suomalais-ugrilaiset että samojedilaiset kielet johtuvat. Tämän toteamisen avulla voimme siirtää kulttuurihistorialliset rajasamfaat paljoo taammaksi: voim-

me muodostaa itsellemme kuvan uraalilaisen kantakansan elämästä, samalla kun myös saamme kuvan oman kieleemme elämästä kaukaisessa muinaisuudessa. Samojedilaisten kielten alalta on viime aikoinakin koottu aineksia, mutta tällä allalla olisi erinomaisen runsaasti vielä tekemistä.

Tieteellisesti todistamatta sitä vastoin on suomalais-ugrilaisten kielten sukulaisuus n. s. altailaisten kielten kanssa. Altailaisten kielten s. o. turkkilais-tatarilaisten, mongolilaisten ja mandšu-tunguusilaisten kielten keskinäinen yhteenkuuluvaisuus on pidettävä todistettuna — tässä suhteessa on suuret ansiot professori G. J. Ramstedtillä. Mutta tarvitaan vielä paljon työtä altailaisen kielihistorian alalla, ennenkuin voidaan ryhtyä yritykseen tieteellisesti ratkaista n. s. uraali-altailaista kysymystä. Ja tällä alalla täytyy meidän itse ryhtyä aineenkeruuseen ja tieteelliseen selvittämiseen, jos tahdomme saada tämän kysymyksen ratkaisuksi. Suomalaiset ja unkarilaiset tutkijat ovatkin ulottaneet keräyksensä ja tutkimuksensa turkkilaisiin ja mongolilaisiin kieliin. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksissa tanskalainen Wilh. Thomsen on julkaissut nerokkaan muinaisturkkilaisen kirjoituksen selityksensä, avaten siten uuden ikkunan muinaisuuteen ei vain turkkilaiselle ja altailaiselle kielihistorialle, vaan ihmiskunnan historialle yleensä. Mutta runsaasti olisi vielä suoritettavana keräys- ja tutkimustyötä tällä suunnattoman suurella alalla.

Kysymys uraalilaisten kielten suhteesta indoeurooppalaisiin on epäilemättä sellainen, että se kaipaa valaisua suomalais-ugrilaisten tutkijain puolelta. Edelleen tulee huomata, että tuon-tuostakin mainitaan uraali-altailaisten kielten sukulaisina eskimokieliä, japanin, kiinan, tiibetin, vieläpä vanhoja nuolenpääkirjoitusten sumerin ja akkadin kieliä sekä Intian dravidakieliä, ja että suomalais-ugrilaisten tutkijain on velvollisuus sanoa sanansa näihin kysymyksiin.

Valtavana, simänkantamattomana näyttäytyy eteemme suomalais-ugrilainen tyävainio. Eloa on paljo, mutta työn tekijöitä on vähä. Ja viimeisen maailmansodan jälkeen ovat kaikki olot muodostuneet tieteelle mitä epäedullisimmiksi. Eräät työalat Venäjällä ovat tutkimukselle sulkeutuneet, painatuksen ja paperin hinnat ovat suunnattomasti kohonneet, työntekijäin elintaso on alennut, tutkijan on mahdollonta samassa määrässä kuin ennen ilmaiseksi uhrautua tutkimustehtäviin, taloudellinen tila useimmissa maissa on sellainen, ettei voi toivoa tieteen hyväksi suuria lahjoituksia. Meidän täytyy kuitenkin rohjeta toivoa, että Suomi, Viro ja

Unkari saattavat yhteisin voimin ryhtyä näihin suuriin tutkimustehtäviin käsiksi ja että nämä itsenäiset valtiot, ymmärtäen puheenalaisten tutkimusten merkityksen koko kansalliselle elämälle, ovat niille antavat sellaista kannatusta, ettei tieteellisen tutkimuksen tarvitse tukehtua onnettomiin oloihin.

Suuri ja korkea on se tieteen temppele, jonka näemme sielumme silmien edessä kohti korkeuksia kohoavan. Ja me näemme niinkään sielumme silmillä sen otsikkoon kirjoitetuna „introte: hic dei sunt“ — astukaa sisään, täällä asuvat jumalat, tiedon, totuuden ikuiset haltiat, jotka meitä opettavat tietämään, miten edistytvä ihminen vähitellen on voinut kohota luonnon vallitsijaksi. Emme milloinkaan saa nähdä tuota temppeleä valmiina, ja me, nykyään elävä sukupolvi, saamme tyytyä vain peruskivien etsimiseen — olisimme ilose, jos meidän onnistuisi joku peruskivi laskeakin. Mutta tätäkin työtä varten meillä täytyy olla päämäärä ja suunnitelma selvillä, selvillä, mitä tahdomme rakentaa.

Kuulus autor esitab ülemalolevas suurejoonelises kirjutes: Soome-Ugri keeleteaduse kõige esimene ja tähtsam saavutus on Soome-Ugri keelesuguluse kindlakstegemine. Keelesuguluse ja bioloogilise suguluse vahel haigutab ülepääsemata lõhe. Algkeel ja algrahvas on kord olemas olnud. Algkeel pärandati edasi osalt esiisadelt poegadele algrahva piirkonnas, osalt kahekeelsuse vahendusel — tõesti või osalt — naabrirahvastele. Pärast algkeele laialiminekut arenesid „tütärkeeled“ seadusekorralise häälikute vastasusega iseseisvalt edasi. Ühine keel tõendab ühist kultuuri: järelikult on keelepäranduse juhtumises ka kultuuri pärandatud, keelelaenu korral on laenuandja rahvakultuuri, vähemalt osalt, laenusaja omaks läinud. Keel on kultuuri osa vahendaja ja peegeldaja: miski keele teatava arenemise astme järgi võidakse küsimuses oleva rahva selleaegse kultuuri kohta järeldusi teha.

Üks kõige tähtsam ülesanne on Soome-Ugri algkeele rekonstrueerimine. Soome-Ugri algkeele põhjal võidakse Soome-Ugri algrahva kultuuri ja nüüdiste Soome-Ugri keelte ja rahvateadusliku juhatuse poole pöörata. Selles suhtes peame kõige päält praegu elavate Soome-Ugri keelte ja rahvateadusliku juhatuse poole pöörma. Esimesi silmas pidades on üksikute keelte üksikasjaline uurimine, lähemate ja kaugemate sugulusesuhete eritlemine, laenatud ainete kindlakstegemine ja arene-

mise seletamine igal astmel tarvilik. Keele ajalooliselt seisukohalt teenivad kõige enam tähelepanekut muististest aegadest alale jäänud keele mälestusmärgid. Praegused Soome-Ugri keeled pakuvad selle kõrval rikkalikumat uurimise materjali. Soome-Ugri keelte üksikute murrete tundmaõppimine, keelelise materjali korjamine ja väljaandmine ja korjamise puhul suurema tähelepanemise juhtimine vormi-, lause- ja tähenduseõpetuse andmete pääle, ühtlasi varemate ainekogude avaldamine, edasi varjulolevate keele mälestusmärkide päevavalgele toomine ja teaduslik läbitöötamine on iseäranis soovitatav. Keele ainetiku korjamise kõrval ei vii subjektiivne inimese kõrva ja kuluvate fonograafiliste plattide pääle toetamine eesmärgile. Matemaatiliselt mõõdetavate ja nummerdatavate foneetiliste kurvide põlistamine jäädavate plattide pääle on selles suhtes ideaalne meetod. Mis Soome-Ugri keelte üleskirjutamisse ja ajaloolise häälikuteõpetuse kokkuseadmisesse puutub, siis on häälikute laiust, kõrgust ja varjundust käsitav eksperimentaalse foneetika materjal ainus tugev alus. Keelenäidete muretsemine on ilma keeleteaduslikkude põhjusteadmisteta ja rahvateadusliku ainekogumise läbi saadud keeleteadusliku eelvalmistuseta vaevalt tagajärjekas. Sõnavara korjamise tähtsust ei või küllalt väljalasutult rõhutada. Kõige tühisematena näitavad murdesõnad võivad aluseks ajajärke stünnitavatele keeleteaduslikkudele leidustele olla. Harukordselt pakilised ülesanded avanduvad meile sel alal. Haritud Soome-Ugri keelte murdesõnu tõrjub laialilagunev kultuur ja kirjakeel nobedasti üleüldisest tarvitusest eemale. Esialgse kultuuriga Soome-Ugri rahvaste sõnavara ähvardab ikka enam maadvõttev ühtesulamine täielise hävitusega.

Ainete kogumine on ainult algus, et päris töö kallale võidaks asuda. Häälikute ja vormide ajaloo, ajaloolise tähenduseõpetuse, sõnade ajaloo, eri keelte etümoloogiliste sõnastikkude, keeleteadusliku meetodiga valgustatud kultuuriajaloo kokkuseadmisele, edasi laenu- ja sugulusuhete kindlaksmääramisele ja seletamisele võidakse ainult nimetatud keelelise materjali kokkukorjamise järel rühkida. Soome-Ugri keelesuguluse kõrval on Urali algsugulus lõpulikult tõendatud. Kas on kaugem algsugulus ka Urali ja Altai ehk Urali ja Indo-Euroopa keelkonna vahel olemas? Kas Urali-Altai algeel on miski vahekorras, või ei ole Eskimo, Jaapani, Hiina, Tiibeti, Sumeri-Akkadi ja Dravida keeltega. Need küsimused ootavad tulevastelt keeleteaduslikkudelt uurimistelt vastust.

On loomulik asi, et me ilma ainelise toetuseta ei või suurte ülesannete teostamisest sennisest suurendatavas määras unistada. Kolm iseseisvat Soome-Ugri riiki saavad kahtlemata aru selle küsimuse rahvuslikust ja kultuurilisest tähtsusest ja leiavad viisi, et teaduslik uurimine ja tegevus kesk üleüldist osavõtmatust ei lämbuks.

Az illusztris szerző e fölötte nagybecsű tanulmányban előadja, hoogy a finn-ugor nyelvészet legelső és legfontosabb eredménye a finn-ugor nyelvrokonság megállapítása. A nyelvrokonság és biológiai rokonság között áthidalhatatlan szakadék tátong. Egységes ősnyelv és ősnép létezett valamikor. Az ősnyelv részint apáról-fiúra szállott az ősnép kebelében, részint kétnyelvűség közvetítésével — egészen vagy részben — a szomszédos népekre szállhatott. Az ősnyelv szétválása után a „leánnyelvek“ szabályos hangmegfeleléssel önállóan fejlődtek. A közös nyelv közös kultúrát biztosít: következőleg nyelvöröklés esetében e kultúra is öröklődött, nyelvkölcsönzés alkalmával viszont a külsönadó nép kultúrája is legalább részben átszállt a kölcsönvevőre. A nyelv a kultúra része, közvetítője és tükrözője: valamely nyelv bizonyos fejlődési fokából tehát az illető nép akkori kultúrájára lehet következtetni.

Egyik legfontosabb teendő a finn ősnyelv újjáépítése. A finn-ugor ősnyelvből megállapítható a finn-ugor ősnép kultúrája és a mai finn-ugor nyelvek ősnyelvi és őskultúrai öröksége. E tekintetben elsősorban a most élő finn-ugor nyelvekhez és a néptudomány útbaigazításához kell folyamodnunk. Az előbbit tekintve szükséges az egyes nyelvek tüzetes tanulmányozása, a közelebbi és távolabbi rokonsági viszonyok tisztázása, a kölcsönzött elemek megállapítása és a fejlődés megmagyarázása minden fokban. Nyelvtörténeti szempontból a legnagyobb jelentőséggel bírnak a régebbi időkből fennmaradt nyelvemlékek. A jelenlegi finn-ugor nyelvek mindamellert dúsabb kutatási anyagot szolgáltatnak. A finn-ugor nyelvek nyelvjárásainak tanulmányozása, nyelvbeli anyagának gyűjtése és kiadása, e gyűjtések alkalmával az alak-, mondat- és jelentéstani adatokra az eddiginél nagyobb figyelem fordítása, nemkülönben korábbi anyaggyűjtemének közzététele, továbbá rejtekben lévő nyelvemlékek napvilágra való hozatala és tudományos földolgozása szerfölött kívánatos. Nyelvi anyag gyűjtésénél a szubjektív emberi fülre és a fogékony fonográflemezre való támaszkodás nem vezet célhoz. Matematikailag lemér-

Ex libris univ. Tart.

hető és kiszámítható fonétikai görbék tartós lemezeken való megörökítése az ideális eljárás ebben a tekintetben. A finn-ugor nyelvek leíró és történeti hangtanának összeállítását illetően a hangok terjedelmére, erősségére, magasságára és árnyalatára kiterjedő kísérleti-fonétikai anyag az egyetlen szilárd alap. Nyelvmutatványok keresése néptudományi alaptudás, és néptudományi anyaggyűjtés nyelvészeti fölkészültség nélkül aligha lehet eredményes. A szókincs gyűjtésének fontosságát nem lehet eléggé kifejezetten hangsúlyozni. A legjelentéktelenebbeknek látszó tájszók korszakalkotó nyelvészeti felfedezések alapjául szolgálhatnak. Rendkívül sürgős teendők tárulnak elénk ezen a teren. A művelt finn-ugor nyelvek tájszavait a terjedő kultúra és irodalmi nyelv a közhasználatból hamarosan kiszorítja. A kezdetleges kultúrájú finn-ugor népek szókészletét az egyre nagyobb mérveket öltő beolvadás teljes elpusztításal fenyegeti.

Az anyaggyűjtés csak kezdet, hogy a tulajdonképpeni munkához hozzálassunk. A hang- és alaktörténet, a történeti jelentéstan, a szótörténet, a különböző nyelvek etimológiai szótárjai, a nyelvészeti eljárásokkal megvilágított kulturális történelem összeállítására, továbbá a kölcsönzési és rokonsági viszonyok megállapítására és megmagyarázására csakis említett nyelvbeli anyag összegyűjtése után számíthatunk. A finn-ugor nyelvrokonságon kívül az uráli ősrökonság is véglegesen bebizonyult. Fönnáll-e még távolabbi ősrökonság az uráli és altáji vagy az uráli és indoeurópai nyelvcsalád között? Viszonyban van-e vagy nincs az urál-altáji ősnyelv az eszkimó, japáni, kínai, tibeti, szumir-akkád és dravida nyelvvel? E kérdések a jövő nyelvészeti kutatásaitól várják a feleletet.

Természetes dolog, hogy e hatalmas teendők megvalósításáról az eddiginél hatványozott mértékben tetemesebb anyagi támogatás nélkül nem szabad ábrándoznunk. A három független finn-ugor állam bizonyára rövidesen megérti e kérdés nemzeti és kulturális fontosságát és módot talál arra, hogy a tudományos kutatás és tevékenység kátyúba ne jusson az általános részvétlenség közepette.

3) Humanistische Studien und Weltanschauung.

Julius Kornis,

Prof. an der Budapester Universität.

Seit dem siebzehnten Jahrhundert können wir die allmähliche Erstarkung der Bestrebungen beobachten, welche die klassischen Studien nicht mehr zu den kostbaren Gütern zählen, die auf jede folgende Generation vererbt werden müssen. Daher auch der Wille, sie aus dem Lehrplane der Schulen auszumerzen oder wenigstens einzuengen. Seit dreihundert Jahren stehen einander die Gegner und die Verfechter der klassischen Studien gegenüber; eine grosse Reihe von Beweisen wird auf beiden Seiten ins Treffen geführt, aber selten sehen wir die bewusste Einsicht aufdämmern, dass es sich hier eigentlich um einen Kampf verschiedener Weltanschauungen handelt. Die Verfechter der klassischen Studien betonen es wohl oft, dass ihr Leitstern der Idealismus sei gegenüber dem gegnerischen Utilitarismus, der die Kulturgüter mit dem Begriffe des Nützlichen identifiziert; der Hinweis geschieht aber nur in nebelhaften Schlagworten, die den Kernpunkt kaum berühren. Dieser Kernpunkt aber ist der polare Gegensatz der Weltanschauungen, dessen sich die Gegner meist gar nicht bewusst sind. Sie sehen die sie scheidende tiefe Kluft, aber der eigentliche prinzipielle Hintergrund der Frage kommt nicht in Betracht.

Da also der Kernpunkt der sich auf das humanistische Gymnasium beziehenden Kontroversen in den gegensätzlichen Weltanschauungen liegt, wollen wir in den folgenden Erörterungen versuchen, die Motive klarzulegen, welche die verschiedenen Weltanschauungstypen unseres Zeitalters zu Verfechtern oder Gegnern der humanistischen Studien machen. Es soll uns aber nur der Zusammenhang im Allgemeinen, sozusagen, der prinzipielle Hintergrund der Frage beschäftigen.

Jede Weltanschauung will auf zwei Urfragen eine einheitliche und universelle Antwort geben. Einerseits: was ist die Welt? woraus besteht die Welt? ist sie Stoff oder Geist? wie hängt sie in ihren Elementen zusammen? Andererseits: welchen Wert, welchen Sinn hat die Welt für mich? was habe ich auf der Welt zu tun? welche Werte bin ich verpflichtet mit meinen Handlungen zu verwirklichen? Der Gegenstand der ersten Frage ist theoretisch, der letzteren praktisch. Auf die erstere antwortet die Welt-

anschauung mit einem gewissen Systeme von Begriffen, in deren Netz sie die Welt als Ganzes begreifen will; auf die letztere aber mit einer Übersicht der Werte, die den praktischen Standpunkt des Menschen regulieren sollen. In der Weltanschauung ist der wertende Standpunkt von grösserer Wichtigkeit, als die auf die Welt bezügliche theoretische Überzeugung.

Jede philosophische Überzeugung kann in ultima analysi auf werttheoretische Überzeugungstypen zurückgeführt werden. Die Wertung schreibt die Richtung unseres Philosophierens nicht nur auf dem Gebiete der Ethik, Aesthetik und Religion vor, sondern auch in der Gestaltung des einheitlichen und universellen theoretischen Weltbildes, d. h. in der Metaphysik. Die letzte seelische Wurzel der Weltanschauung ist daher die Wertung. Die Wertung aber ist die unmittelbare, spontane Erkenntnis des Wertes. Für einen Menschen, der für den Wert eines Dinges keinen Sinn hat, für denselben unempfindlich ist, kann dieser Wert nicht bewiesen werden. So wie wir den Farbenblinden, der die rote Farbe nie gesehen hat, nicht erklären können, wie die rote Farbe aussieht: so können wir auch demjenigen, der einen Wert mitzerleben nicht imstande ist, logisch und begrifflich nicht demonstrieren, warum etwas ein Wert ist, warum etwas gut oder böse, schön oder unschön ist. Wie es eine Farbenblindheit, so gib es auch Blindheit für Werte. So wie die Farbe, ebenso muss auch der Wert unmittelbar erlebt werden. Wenn zum Beispiel eine unmusikalische Person die Schönheit musikalischer Schöpfungen nicht geniessen und miterleben kann, demonstrieren wir ihr umsonst diese Schönheit; wenn jemand für den Wert und die Forderungen der Ehrenhaftigkeit unempfindlich ist, können wir ihm nicht erklären, was die Ehrenhaftigkeit ist. Jeder solcher „Beweis“, jede solche „Erklärung“ ist nur indirekt und scheinbar. Eine entsprechende Wertung kann in solchen Personen nur durch Suggestion, Beispiel, demonstrative Vorführung, hinreissende Anspornung und imponierendes Verhalten entstehen, aber nicht als Folge logischer Beweisführung. Ein Verständnis ist nur dann erreichbar, wenn es uns gelingt unsere eigene Bewertung mittels der angedeuteten Mittel auch in der betreffenden Person zu erwecken. Die Wertung wurzelt nämlich eigentlich im Gefühle; das Gefühl ist irrational und hat mit der Vernunft keinen gemeinschaftlichen Nenner: es wird empfunden oder nicht.

So ist der ewige Kampf der Weltanschauungen erklärlich. Sie fassen nämlich — bewusst oder unbewusst — auf irgend einer Wertung. Der Gegensatz zwischen diesen Wertungen ist unausgleichbar. Beweis und Gegenbeweis, das ganze logische Rüstzeug hat nur eine sekundäre, durch Deduktion gewonnene, äusserliche Rolle. Die Entscheidung wird im Hintergrunde getroffen durch die Wertung, die im Gefühl wurzelt und die ihrem eigentlichen Wesen nach irrational ist. Die schönste Beweisführung ist dieser Wertung gegenüber, die den unsprünglich eingenommenen Standpunkt nie verlässt, machtlos, da ja eine Wertung auf die Ebene der Logik doch nicht projiziert werden kann. Der theoretische Aufbau der Weltanschauung ist ja nur ein Hilfsmittel, um den Standpunkt des Individuums, der auf seinem innersten, irrationalen Wesen, auf seinem Lebensgefühl, seiner Lebens- und Weltauffassung fusst, zu bewahren. Darum zeigen die Weltanschauungen in der Geschichte des Denkens gewisse ständige Typen, deren Divergenz durch den typischen Unterschied der Werterlebnisse genährt wird.

Nun müssen wir uns der Untersuchung zuwenden, inwiefern die verschiedenen Weltanschauungen unseres Zeitalters ihrer Natur nach im Einklange oder im Gegensatze sind zu der Bewertung der historischen Weltauffassung, welche letztere die humanistischen Studien für besonders wertvoll hält.

Kulturprobleme entstehen immer in Zeiten, wo sich ein Gegensatz zwischen den „Errungenschaften“ der Epoche und der traditionellen Wertung entwickelt, wenn im Laufe der Zeiten gewisse Wertverschiebungen stattfinden, eine eigentümliche Inkongruenz zwischen der traditionellen Form und dem modernen Inhalte konstatiert werden kann. Jedes Zeitalter ist bestrebt die Schule seinem eigenen Bewertungsstandpunkte entsprechend umzulernen.

Das humanistische Studium ist seit Jahrhunderten ein Kulturschatz der Menschheit, welchen die Schule von Generation zu Generation vererbt hat. Das Problem lautet nun: ist dieses Studium wirklich ein so wertvolles Element der Bildung, als wir es in der Vergangenheit empfunden und geschätzt haben? Kann die moderne Kultur keine solchen literarischen, künstlerischen, wissenschaftlichen und technischen Güter aufweisen, welche noch wertvoller sind? Dürfen diese modernen Werte wegen jener alten aus den Schulen, den Vermittlern der Kulturgüter, ausgeschlossen werden?

Das Problem ist — wie wir sehen — ein reines Wertproblem. Die Lösung ist verschieden, je nachdem wir Anhänger des einen oder des anderen Weltanschauungstypus sind. Eine der herrschenden Weltanschauungsformen unseres modernen Zeitalters — oder wie Aristoteles sagen würde, der *οἱ φυσικοί* —, ist der Naturalismus, der das Wesentliche der Welt nur in der äusseren Natur fühlt und erkennt, den Geist aber nur für eine Art von Schein hält, höchstens für einen eigentümlichen und verspäteten Zudringling, den er nur aus Zwang erträgt, da er die sonst so reinen und durchsichtigen Kreise der mechanischen Weltbetrachtung stört. Für die einseitige naturalistische Weltanschauung ist die Natur der allerhöchste Wert, auf sie führt der Naturalismus alles zurück; darum hält er nur die auf die Natur bezüglichen Wissenschaften für wertvoll. Diese Wissenschaften bringen mittels des Teleskops die himmlischen Sterne in unsere Nähe; — diese Wissenschaften beleuchten mit der Zaubерlampe des Spektroskops die Mysterien des Himmels, so dass die glänzenden Massen, die in der Tiefe des Weltraumes strahlen, ihre chemische Zusammensetzung offenbaren müssten. Daraus ergab sich, dass das Weltall bis zu den Tiefen des Weltraumes dieselbe Struktur hat: derselbe Stoff und dieselbe Gesetzmässigkeit auf den entferntesten Fixsternen, wie auf unserer Erde. Diese Wissenschaften erklären die Runzeln und Furchen der Erdoberfläche und lesen in ihnen die Geschichte von Jahrtausenden, die der Erde diese ihre Spuren eingedrückt haben (Fr. Jodl.). Diese Wissenschaften haben die Erde aus dem Mittelpunkt des Universums verdrängt, sie haben sie zu einem Planeten und unseren geozentrischen Weltbegriff zu einem heliozentrischen gemacht; und diese Wissenschaften sind es auch, die dem Menschen den Nimbus nehmen, dass er ausserhalb der Tierwelt stehe: die Antropozentrische Anschauung der lebenden Welt vereinfachte sich zu einer zoozentrischen Orientierung, in der der Mensch nur das oberste Glied in der Reihe der Tiere ist, gleichsam die Spitze der phylogenetischen Entwicklung. Diese Wissenschaften lassen die Hoffnung erschimmern, dass sie die Kluft zwischen der organischen Welt überbrücken und beide Welten aus denselben einheitlichen physikalisch-mechanischen Gesetzen ableiten werden.

Aber nicht nur diese theoretischen Erfolge sind es, die den Naturwissenschaften bei dem modernen Menschen ein absolutes Ansehen sichern und ihm eine einseitige natur-

wissenschaftliche Weltauffassung, und besonders eine einseitige Bewertung einflößen, sondern auch der utilitarisch-praktische Gesichtspunkt der technischen Anwendung der Naturwissenschaften. Die Röntgenstrahlen, der drahtlose Telegraph, Flugzeuge und andere wunderbare Maschinen erwecken die Überzeugung, dass nur die Naturwissenschaften den Fortschritt vertreten und dass nur sie als Grundlage einer wissenschaftlich erhärteten Weltanschauung dienen können. Die wunderbare praktische Anwendung der Naturwissenschaften ist die hauptsächlichste Quelle der einseitigen ökonomischen Bewertungsrichtung der heutigen Weltanschauung, des modernen Technizismus, für den nur das einen Wert hat, woraus man ein Tuch weben, eine Brücke oder eine Eisenbahn bauen kann. Dieser technizistische Geist, diese sich amerikanisierende Kultur sieht in der Vervollkommnung der Technik einen Selbstwert. Dieser Technizismus — wie es oft akzentuiert wurde — vergisst, dass die Technik bloss ein Mittel ist, dessen Wert davon abhängt, zu welchem Gebrauche es dient. Dieselbe Maschine kann Hunderttausende von Gebetbüchern und ebensoviel pornographische Schriften hervorbringen; dasselbe Sprengmittel kann uns ein nützlicher Bergwerk eröffnen, kann aber auch Tausende von Leben vernichten. Die Technik an sich — ohne einen löblichen Zweck — ist keine „Errungenschaft“, sie modifiziert nur die Grössenbedingungen: vor hundert Jahren reisten wir mit dem Eilwagen, heute mit dem Schnellzuge; unsere Vorfahren lasen bei Kerzenlicht, heute leuchtet uns blendendes elektrisches Licht. Gewiss angenehme Errungenschaften, die aber aus dem Gesichtspunkte der ewigen Werte der Menschheit gleichgültig sind und den wahren Gehalt des Lebens überhaupt nicht vertiefen. Die einseitige naturalistische Weltanschauung ist unfähig das einzusehen und zu fühlen. Einer ihrer lautesten und einflussreichsten Vertreter identifiziert geradezu den Begriff der Kultur mit der Technik: unsere ganze Kulturarbeit — sagt Ostwald — ist nichts anderes, als das Bestreben einerseits die Quantität der uns zur Verfügung stehenden rohen Energien zu vergrössern, andererseits das Verhältniss ihrer Verwandlung in ausnutzbare Energien zu verbessern. Nur die Wissenschaft ermöglicht uns die immer bessere Fruktifizierung der vorhandenen Energien. Da sie uns zeigt, was unter gewissen Bedingungen geschehen muss, lehrt sie die Herrschaft über die Mittel der Fruktifizierung der Energien. Die Wissen-

schaft ist die Technik der systematischen Vorhersage. Nur diejenigen Kenntnisse gehören in das Reich der wahren Wissenschaft, an denen dieser prophetische Charakter nachweisbar ist. Die Geschichte, die Sprachwissenschaft, die Philologie, besonders aber die klassische Philologie sind keine ernsten Wissenschaften: ihr Vorrang im Unterrichte ist geradezu eine Sünde gegen die Menschheit. Die Aufgabe der Kultur ist die möglichst ökonomische Nutzbarmachung der Energien; nur diese Nutzbarmachung sichert das Glück der Menschheit. Diese Glücklichkeit aber ist der höchste Wert, „das Ziel jeder menschlichen Bestrebung; darum muss sie auch als Zweck einer jeden Kultur anerkannt werden.“

Diese Auffassung ist typisch charakterisierend für die einseitige naturwissenschaftliche Weltanschauung, die die Begriffe des Tatsächlichen und der Werte verwirrt. Was sie in der Wirklichkeit findet, erhebt sie sofort zu einer Norm. Daraus, was die Menschen empfinden und auf was ihre Bestrebung gerichtet ist, folgern sie, dass sie so empfinden sollen, dass sie dahin streben sollen; wenn sie nach dem Glücke, den Genüssen streben, so soll dieses Streben der letzte Sinn und Zweck des Lebens sein. Diese Richtung vergisst, dass sie auf diesen Wegen die Kultur und die Gesellschaft den Instinkten des *homo naturalis* ausliefert, da doch die Instinkte unleugbare Wirklichkeiten sind. Ist es aber möglich eine Ethik z. B. rein auf biologischen und psychologischen Wirklichkeiten aufzubauen, auf naturwissenschaftlicher Grundlage? Abgesehen davon, dass die Menschen auch in der Wirklichkeit nicht ausschliesslich nach dem Glücke streben: auch andere Ziele schweben oft den Menschen vor (Ehre, Pflichterfüllen.) Es ist freilich nicht zu leugnen, dass das Erreichen des Zieles glücklich macht: in diesem Falle liegt das Glück im Gelingen, nicht aber in dem a priori ausgesteckten Ziel. Wenn wir dies übrigens auch als Tatsache zugeben, erübrigt noch immer die Frage, welchen Wert dasjenige hat, worin der Einzelne sein Glück sieht und worin die Menschen ihr Glück suchen sollen?

Der relativistische Wertstandpunkt, der von Seiten der einseitigen naturwissenschaftlichen Gedankenreihe droht, bewegt sich um den Begriff des Lebens. In der *more biologics* konstruierten Weltanschauung ist das Leben das höchste Gut. Der einzige Wertmesser der Kultur ist der Erfolg der auf das Erhalten des Lebens bezüglichen Handlung; die Ethik ist nur eine Theorie der dem Menschen

nützlichen Lebensformen, die uns zeigen soll, wie man die Dinge in den Dienst des Lebens stellen und sie nützlich machen kann. Es ist klar, dass dieser ethische Biologismus die Begriffe des Tatsächlichen und der Werte verwirrt und keinen Unterschied zulässt zwischen dem Leben als Inbegriff der tierischen Funktionen und dem in historisch-kulturellem Sinn begriffenen spezifisch menschlichen Leben. Die auf das letztere bezüglichen Kenntnisse interessieren diese ethische Auffassung nicht, da sie doch aus dem Gesichtspunkte der unmittelbaren Steigerung des Lebens wertlos sind. So tönt der einseitige Naturalismus in flachen Utilitarismus aus; sein Wertstandpunkt schliesst von vornherein alles aus den Kulturgütern aus, was nicht in biologisch-ökonomischer Hinsicht dem Leben von Nutzen ist. Er ist daher ein Feind der Geschichte, ein Feind der humanistischen Studien. Die Evolutionstheorie verfißt mit einer krampfhaften Verstocktheit die Überzeugung, dass das menschliche Leben nur eine Fortsetzung des Naturlebens sei: folglich könne auch der Zweck des menschlichen Lebens nichts anderes sein, als die Anpassung ans Milieu. Daher sei die Notwendigkeit der Naturvorzüge auch eine Norm der menschlichen Handlungen. Beweist aber nicht das historische Leben, dass der Mensch sehr bedeutend in die Vorgänge der Natur eingreifen kann; dass er sich Wertideale aussteckt, die er mit seinen Handlungen verwirklicht oder denen er wenigstens nahekommt? Das ganze äusserliche Getöse der menschlichen Geschichte ist ein Kampf um die Verwirklichung der verschiedenen Wertideale. Nicht nur die Natur adoptiert den Menschen seiner Umgebung, sondern auch der Mensch adoptiert und formt die Natur seinem jeweiligen wertvollen Ziele gemäss. Die naturalistische Weltauffassung ist genötigt *sub specie naturae* alles für gleich wertvoll zu halten, da für sie alles durch die kausale Ordnung der Natur bestimmt ist; sie kann das eine nicht für wertvoller schätzen, als das andere (Br. Bauch.) Naturnotwendigkeit und Norm ist für sie dasselbe. Wenn aber alles so geschehen muss, wie es geschieht, da ist jede Norm überflüssig, da verlassen wir uns lieber auf die Natur, die ja für alles sorgt. Dann hat die Vergangenheit der Menschheit, die Entwicklung und der Fortschritt gar keinen Sinn, und auch die darauf bezüglichen Studien sind wertlos. Dann ist auch in der Schule die Kenntnis der Naturerscheinungen der ausschliessliche Bildungsstoff. Die Kinder — so wird verkündet — sollen ins Laboratorium,

zum Mikroskop geführt werden; das Kind, das einmal gesehen hat, was die Zelle ist, das das Kreisen der Säfte beobachtet hat, den grossartigen Prozess des beginnenden organischen Lebens, die Differenzierungen der Zelle und die Ausscheidungen — dieses Kind ist zum Bürger des XX. Jahrhunderts geweiht: ihm wird man umsonst von Trochäen vorleiern und davon, was Könige und Feldherren seit zwei Jahrtausenden gemacht haben.

Die so Denkenden sind sich nicht klar darüber, dass dem **Naturmenschen** ein **historischer** gegenübersteht. Der Kulturmensch ist im ersteren nicht „gegeben“, sondern dem letzteren als Ziel „aufgegeben“. Jede Erziehung besteht darin, den Naturmenschen zu einem historischen umzuformen. Es ist zweifellos, dass die Naturwissenschaften zu der Natur geworden sind, aber auch der menschliche Geist ist versklavt, da er unter die unbeschränkte Herrschaft der naturwissenschaftlich-technischen Denkungsart geraten ist. Der naturalistisch-technische Geist wurde Herr über die Welt, aber nicht selbst, und so verliert er in Ermangelung moralischer Kräfte auch seine Herrschaft über die Welt, wie es die schrecklichen Konvulsionen der heutigen europäischen Gesellschaft bezeugen. Von **Locke** bis **Herbert Spencer** geht der Naturalismus in der Metaphysik und der einseitige Empirismus in der Erkenntnistheorie Arm in Arm mit dem Utilitarismus der Ethik und Pädagogik: die Studien, die nicht naturwissenschaftlich, daher für die Selbsterhaltung und Lebensfähigkeit nicht von unmittelbarem Nutzen sind, sollen aus dem Unterricht ausgeschaltet werden, in erster Reihe aber die klassischen Studien. **Plato** könnte für die Charakterisierung unseres Zeitgeistes das Wort gebrauchen, mit dem er das Genie der Phönizier und Ägypter bezeichnet hat: *φιλοχρήματων* (auf Gewinn gerichtet) und nicht dasjenige, mit welchem er den griechischen Geist charakterisiert hat: *φιλομαθές* (auf reines Wissen strebend).

Die einseitige naturwissenschaftliche Weltanschauung hat viele gemeinschaftliche Züge mit der seelischen Struktur des XVIII. Jahrhunderts, das *siècle éclairé*. So im aggressiven Auftreten und in der Propaganda gegen die historische Tradition. Sie bevorzugt eine volkstümliche, frische, daher leicht vermittelbare äussere Form, sie will auf die Massen wirken. Man denke an Häckels Welträtsel, an Ostwalds Monistische Sonntagspredigten. Diese Schriftwerke lösen die Urprobleme der Welträtsel mit einer so

imponierenden Bestimmtheit, als ob jede Frage im Namen der „Wissenschaft“ beantwortet werden könnte. Ihre Philosophie ist kein feines abstraktes Gewebe eines inaktiven Doktrinärs, sondern eine Kulturmacht, die das wirkliche Leben formen will. Sie halten es für ihre Pflicht, ihre Gedanken zu propagieren und die Gesellschaft so zu organisieren, dass ihre, nur biologisch-ökonomische Werte anerkennende Werthierarchie verwirklicht werde. Sie wollen die Massen aufklären, die Wolken der traditionellen Vorurteile verscheuchen, das Individuum selbständig machen und ihm eben durch diese Aufklärung sein Heil verschaffen, denn eine rationelle kritische Auffassung, die Selbständigkeit der Tradition gegenüber ist ja Bedingung des menschlichen Glückes: nur auf diesem Wege kann jedermann ohne Voreingenommenheit bestimmen, was ihm von Nutzen ist und was nicht.

Schon die Aufklärer des XVIII. Jahrhunderts waren Gegner des klassischen Unterrichtes. Im Lehrplane Diderot's nimmt er einen sehr geringen Raum ein; Rousseau verbannt ihn überhaupt aus der Schule; in Basedows Philanthropinum ist das Latein nur geduldet. Doch begeisterten sie sich zuweilen für das Altertum, denn Sie hielten die griechische Vernunftreligion, den ersten Märtyrer des Freien Gedankens Sokrates für wahlverwandt. Sie schwärmten für die griechisch-römische republikanische Staatsform, für den antiken Kosmopolitismus, für die idyllische Welt Homers, die zu einer Rückkehr zur Natur lockt. Selbst das Zeitalter der französischen Revolution konnte sich von der Vergangenheit nicht gänzlich freimachen, obwohl sie eigentlich das Joch der Traditionen abwerfen wollte. Mit der phrygischen Mütze, mit dem „Consul“-Namen ahmte es das Altertum nach; auf den Bällen des Directoriums erschienen die tonangebenden Damen im Chiton, im Himation und mit Sandalen. Die humanistische Tradition der Schulen erlitt auch in Wirklichkeit keine grössere Einbusse, obwohl viel auf dem Prinzipie der Nützlichkeit fussende „nationale Erziehungspläne“ auf-tauchten.

Es ist aber ein grosser Unterschied zwischen der Aufklärung des XVIII. Jahrhunderts und derjenigen unserer naturalistischen Strömung. Die Aufklärung der Revolution konnte das Traditionelle noch nicht durch neue Kulturelemente, durch einen neuen Bildungsstoff ersetzen; sie verlautbarte mehr nur abstrakte, formale Prinzipien: die Geister müssen aufgeklärt werden! Der Verstand, die Urteilskraft

soll entwickelt werden! Man müsse nützliche Kenntnisse erwerben! Die Aufklärer wollten eine Wissenschaft popularisieren, die es damals noch gar nicht gab. Sie waren Kulturagenten von grosser Überredungsgabe, die aber in ihrem Handel über keine soliden und wertvollen Waren verfügten. Die Radikalen unserer Epoche haben es viel besser: nicht nur dass sie ihre formale Verstandeskritik mit dem Fanatismus der Negation gegen die Tradition ins Feld führen, sie können das heutige Geschlecht auch mit neuen reichen Bildungswerten anziehen: mit den Naturwissenschaften, deren Resultate jedermann hochstellen muss. Dem Jahrhundert der Aufklärung schwebte ein enzyklopädisches Kulturideal vor: dem Naturalismus von heute ein in der Natur und in der Technik einseitig verzierter Fachmann.

Der rohe Rationalismus des XVIII. Jahrhunderts übertrug die mechanische Weltauffassung auf die Gesellschaft: in der Natur sind sich die Elemente alle gleich, ebenso in der Geschichte. Das Atom entspricht dem Individuum! der Kosmos ist die Summierung von Atomen, die Gesellschaft die der Individuen. Daraus folgt der abstrakte Individualismus, dem gemäss jedes Individuum dieselben Rechte hat, und zwar dieselben Rechte auf Wohlfahrt, auf politischen Einfluss und auf Bildung. Es entstehen die allgemeinen Erziehungspläne von Mirabeau, Talleyrand, Condorcet und andere, die die Schule demokratisieren wollen. Sie soll für alle gemeinsam und für jedermann zugänglich sein, denn nur so kann gemäss dem Willen der Legislative „der Fortschritt der allgemeinen Aufklärung“ gesichert werden. Auch in den höheren Schulen sollen hauptsächlich nur nützliche Kenntnisse verabreicht und die klassischen Sprachen möglichst in den Hintergrund gedrängt werden. Die Bedürfnisse der Massen werden zum Wertmesser der Kultur.

Das XVIII. Jahrhundert wurde durch die mechanische Weltauffassung zum Individualismus geführt und von ihm auf Grund des Prinzipes der gleichen Rechte zum Demokratismus und zur utilitaristischen Kulturpolitik. Unser Zeitalter gelangte auf Grund der biologischen Weltanschauung zu demselben Resultate. Die Gesellschaft ist eine Organisation, in der jedes Individuum, gleich einer Zelle, seine eigene Funktion hat. Der Wert des Individuums verringert sich, das Interesse des gesellschaftlichen Organismus, als das der Gemeinheit, bestimmt a priori den Wert und die Pflichten des Individuums. An Stelle des Individualismus tritt der Sozialismus, jedoch mit den Forderungen des

Demokratismus. Da bisher nicht jede gesellschaftliche Klasse in gleichem Masse die Vorteile der Entwicklung der Kultur genossen hat, verfiel der Demokratismus unserer Zeiten die Verallgemeinerung der Kultur: Bildung kann nicht das Privileg der *beati possidentes* sein. Die Demokratisierung der Bildung erfordert daher, dass alle Bürger desselben Unterrichtes teilhaftig werden.

Die Schule muss sich daher in der Auswahl der Bildungsgehalte den Anforderungen und dem Niveau der grossen Massen anpassen. Auch die Kulturpolitik orientiert sich einseitig nach dem Gesichtspunkte materieller Güter. Viele Bildungselemente, die von der traditionellen Bewertung bisher für wichtig erachtet wurden, treten daher in den Hintergrund oder werden gar eliminiert. Wenn z. B. die Mittelschule so organisiert werden soll, dass sie jeder Bürger mit Nutzen absolvieren könne und dass sie jedem die gleiche Bildung gebe, so ist es offenbar, dass in dieser Mittelschule kein Raum für den „improduktiven“ Bildungsgehalt der humanistischen Studien vorhanden ist. Eine solche Demokratisierung der Schule trachtet ganz natürlich in erster Reihe nützliche und praktische Kenntnisse zu vermitteln: der Demokratismus ist eben seines nach Allgemeinheit strebenden Charakters wegen notwendigerweise utilitaristisch. Aus dem Prinzip des Demokratismus folgt auch das Bestreben, den Unterschied der historisch differenzierten Schulen zu verwischen, die verschiedenen Schultypen in eine Einheit zu bringen, dass jedem Bürger die selbe Bildung gegeben werden könne.

Da jedoch die klassischen Studien nicht jedem Bürger notwendig sind, müssen sie natürlich aus der Mittelschule — oder doch wenigstens aus den unteren Klassen — ausgemerzt werden. Nun ist heutzutage jedermann Demokrat in dem Sinne, dass jeder Bürger eine seinen Fähigkeiten und seinem Charakter entsprechende Stellung einnehmen könne und diese nicht nach den Vorrechten einer vornehmen Geburt oder irgendeiner gesellschaftlichen Kaste vergeben werde. In diesem Sinne ermangelten unsere Schulen auch bisher nicht den Demokratismus: jedermann konnte welche Schule immer besuchen, ohne Rücksicht auf Geburt oder Herkunft. Im Gegenteil, wenn wir die Sophokratie der Nation, ihre Gelehrten, Künstler und im öffentlichen Leben eine hervorragende Rolle Spielenden in Betracht nehmen, können wir getrost sagen, dass sie sich zumeist aus den niederen Sphären der Gesellschaft emporgerungen haben.

Die jugendliche Energie des Volkes, das Genie der unbekanntenen Menschen erfrischte von unten und beschützte unsere Kultur vor Ergreisung. Die Blume entsprosst der Wurzel, und die Wurzel wird nicht von ihr erschaffen. Jedes neue Leben kommt vom Volke, aus diesem gemeinschaftlichen Menschenreservoir. Wer daher für die kulturpolitischen Forderungen des Demokratismus kämpft, der möge die Kraft seiner Schlagwörter nicht an der Mittelschule, sondern an der Volksschule erproben: mehr Volksschulen, allgemeine Schulpflicht, unerbittlicher Kampf gegen den Analphabetismus sei das Ziel, und erst nach Erreichung dieses Zieles sei die Rede von der Demokratisierung der Mittelschule. Denn jede Entwicklung bringt eine Differenzierung mit sich. Die historische Entwicklung gestaltete die heutigen Formen der höheren Schulen nicht zufälligerweise: die landwirtschaftlichen, die Gewerbe- und die Handelsschulen, die Realschulen mit ihrer hauptsächlich naturwissenschaftlichen Orientierung und die Gymnasien mit ihrem tieferen historischen Bildungsziel. Im lebenden Organismus der Nation hat jeder dieser Typen seine eigene Aufgabe und seinen eigenen Wert, sie können einander nicht ersetzen. Unser Bildungsgehalt ist heute so kompliziert und so vielseitig, dass er von keiner einheitlichen Schule bewältigt werden kann. Die Summe der heutigen wertvollen Kulturgüter überflügelt weit die seelische Aufnahmefähigkeit des Individuums. Die verschiedenen Schultypen haben sich daher ganz natürlich entwickelt; jeder Typus vermittelt einen ganz anderen Bildungsgehalt. Auch so ist eine Überbürdung, eine schwer verdauliche Polymathie entstanden. Wenn man aber eine Mittelschule schaffen wollte, die einheitlich für jede Laufbahn vorbereitet und befähigt, dann würde eine noch gefährlichere Überbürdung entstehen.

Aus kulturellem Gesichtspunkte ist es ein tragischer Zug unseres Zeitalters, dass die ökonomische Wertschätzung — sowohl nach dem Gradmesser des vererbten liberalen und kapitalistischen Individualismus als auch nach demjenigen des Sozialismus, der Weltanschauung der Massen — einen zentralen Charakter hat, und dass sie daher auch die Richtung der Kulturpolitik und des Schulwesens bestimmt. Dieser Panökonomismus wird durch die dem Weltkrieg folgende wirtschaftliche Krise noch gesteigert: das Malthusianische Problem des XVIII. Jahrhunderts, das bis zum Weltkriege mehr theoretischer Natur war, beginnt mit schrecklicher

Schwere auf der Menschheit, die obwohl zahlreicher, doch weniger arbeiten will, zu lasten: der Boden produziert weniger, als was die Menschheit braucht. Das wunderbar feine Nervengeflecht des wirtschaftlichen Lebens wurde durch den Weltkrieg auf Jahrzehnte zerstört; die Mittel der Produktion und des Verkehrs in der ganzen Welt vernichtet; die Arbeitskraft von riesigen Menschenmassen lahmgelegt; selbst wenn die Möglichkeit vorhanden ist, auch dann keine volle Fruktifizierung der vollen Arbeitskraft und Arbeitszeit. In dieser schrecklichen wirtschaftlichen Lage ist jeder mann — vielleicht mit einer prinzipiellen Betonung seines Idealismus — gezwungen, sich nur um seine Selbsterhaltung zu kümmern, seine Kräfte nur für die Ermöglichung des Lebensunterhaltes zu verwenden. So wird der ökonomisch-vitale Wert unfreiwilligerweise, sogar gegen unseren Willen zu einem allgemeinen Wertmesser: die Kultur wird bis auf den Grund verökonomisiert. Der hungernde Mensch sehnt sich nicht nach idealen, sondern nach materiellen Gütern. Dem Kampfe um das Existenzminimum folgt das Kulturminimum. So wird durch die wirtschaftlichen Verhältnisse allmählich nicht nur die Art der äusseren Handlungen, sondern auch die Richtung des Denkens und Empfindens in fast absolutem Masse bestimmt. Der Schwerpunkt des Lebens ist in die alles starr egalisierende Allgemeinheit verlegt, die Kultur wird zu einer flachen utilitaristischen Wohlfahrtskultur, sie beschränkt sich auf das Angenehme und Nützliche, auf die Befriedigung der instinktiven Bedürfnisse des Lebens und wird zu einer Bildung, die sich ausschliesslich im Kreise des sinnlichen Daseins bewegt. So ist diese Kultur eigentlich nur der schwere und mühsame Weg der Selbsterhaltung; dieses Ziel der Selbsterhaltung wird aber von Wesen niederer Gattung viel leichter erreicht und nicht auf einem so verworrenen technischen Umweg.

Aus dem Bisherigen ergibt sich, dass die herrschende Strömung der Ideenwelt unseres Zeitalters, sein Lebensgefühl und seine Tendenzen alle in der Anerkennung des Primats der ökonomisch-utilitarischen Wertung zusammen treffen. Die naturalistische Weltanschauung mit ihrem Technizismus, die moderne Aufklärung mit ihrem eudämonistischen Individualismus, sodann der Sozialismus mit seiner Wohlfahrtskultur, alle begegnen einander auf demselben Wege. Der Geist ist für diese Auffassung ein Mittel, dem Leben nützliche Dinge hervorzubringen. Keine von

diesen Richtungen ist sich dessen bewusst, dass das Leben selbst nur ein Mittel ist zur Erreichung von Werten höherer Stufe. Für die Kultur aber gibt es keine grössere Gefahr, als wenn im geistigen Schaffen der Selbstzweck gering geachtet wird.

Die herrschenden Ideen des Zeitalters, die auch in der einseitigen ökonomischen Wertung der Kultur übereinstimmen, sind alle in ihrer Gesamtheit antihistorisch, daher den humanistischen Studien feindlich gesinnt. Der Naturalismus steht der historischen Auffassung fremd gegenüber, weil letztere der exakten Gesetzmässigkeit ermangelt, aus der sicher auf die Zukunft geschlossen werden könnte; die Geschichtswissenschaft individualisiert in Folge ihrer logischen Natur, sie bezieht sich auf die einmal geschehenen, einzelnen Ereignisse und generalisiert nicht. Der Individualismus des Rationalismus schätzt gar nichts hoch, was der Vergangenheit angehört, was nicht aus der Vernunft abgeleitet werden kann; die Tradition ist für ihn nur eine Fessel der Persönlichkeit, die ihre Selbstständigkeit verhindert, und die Befreiung und Entwicklung der individuellen Kräfte hemmt. Der Sozialismus aber — auf dem Standpunkte des historischen Materialismus — hält die bisherige Geschichtswissenschaft für eine Fälschung der Vergangenheit: die wahre Geschichte ist nur die Geschichte der Wirtschaft.

Wenn wir nur diese Tendenzen des Zeitalters in Betracht zögen, würden wir wahrlich einer pessimistischen Zukunft der humanistischen Studien entgegensehen. Aber der historischen Auffassung ist eben jetzt eine mächtige Stütze zu Teil geworden. Das moderne Zeitalter kann sich nur so vom tragischen Gefühle der um uns in Trümmer fallenden Welt befreien, wenn es sich in die Vergangenheit rettet, und wenn ihr eine Rückkehr zum Studium der Geschichte Ausdauer zu ferneren Kämpfen verleiht. Der Wertungs-Standpunkt wird sich bald ändern. Der Beginn unseres Jahrhunderts wird in dieser Hinsicht dem Anfange des XIX. Jahrhunderts gleichen, der unter ähnlichen geschichtlichen Bedingungen sich von den leeren und prosaischen aufklärerischen und utilitaristischen Lebensidealen des XVIII. Jahrhunderts abwandte. Auch damals waren die geschichtlichen Grundpfeiler der Gesellschaft zerstört: Europa wurde eine schrecklich erdrückende politische Landkarte zuteil, die das Prosperieren der besiegten Nation unmöglich machte; die wertvollsten Güter der nationalen Kultur wurden von Vernichtung bedroht. Und woraus schöpf-

te der Zeitgeist instinktiv seine Widerstandskraft? Etwa aus der Forderung des Rationalismus, die Seelen von den Fesseln der historischen Tradition zu befreien, um dass sich dann alles in Ordnung füge? Der gesunde Instinkt des Zeitalters, der Glauben, Vertrauen und Willenskraft an Stelle der destruierenden Vernunft setzen wollte, wandte sich zu der Geschichte, der Vergangenheit, den Vorfahren; er fand gegenüber der schrecklichen Gegenwart Trost und Schutz in der Tradition, aus ihr nahm er auch den Willen zu künftigen Kämpfen. Das Zeitalter fühlte, dass die Aufklärung, der Riss mit den traditionellen Werten nur eine Quelle des Umsturzes für das Staatswesen und für das gesellschaftliche Leben ist. So wurde das XIX. Jahrhundert zu einem *saeculum historicum*. Als sich der Geist des Zeitalters von der öden, an Gedanken und Gefühlen so armen Aufklärung lossagte, verwarf er zugleich ihren wilden Schössling, den abstrakten Kosmopolitismus: der nationale Gedanke wurde wieder zum Gegenstande eines warmen inneren Erlebnisses. Das Zeitalter fand durch die Geschichte den Weg zu sich selbst. Auch unser Zeitalter wird — trotzdem es bisher nicht so schien — seine Stützen in der Geschichte, in der Vergangenheit suchen; aus diesen muss es die idealen Güter schöpfen, die auch im erschwerten Kampf ums Dasein die Seelen stärken, die nationalen Kräfte konservieren und den Grundstock des Programmes der Zukunft bilden. Es wird sich vom einseitigen Naturalismus abwenden, von dessen gescheiterten Technizismus und Pragmatismus; es wird mit seiner historischen Auffassung gegen den rationalistischen Individualismus ankämpfen, denn der Kernpunkt des Problems ist ja eigentlich: kann der notwendigerweise mikroskopisch bestimmte Gesichtskreis eines Individuums ein besseres Mass sein, als die Mikroskopie einer langen historischen Entwicklung? Die Aufklärung wird auch nur zu einer historischen Kategorie: zu einem Kettengliede in der Entwicklung der Menschheit. Die historische Auffassung hinwieder wird sich nach dieser neuen Krise des XX. Jahrhunderts nur vertiefen. Es wird sich die Auffassung verallgemeinern, dass im Laufe der Geschichte solche Offenbarungen des geistigen Lebens wahrgenommen werden können, aus denen die ewige, bleibhafte und zeitlose Struktur des geistigen Seins erhellt. Die Geschichte ist kein Nacheinander der zusammenhanglosen Ereignisse, sondern auch das in sich Wahre flammt in ihr auf; aus dem dahinrauschenden

Strome der Geschichte können auch die Worte des eigenen Wertes vernommen werden.

Das Prinzip des jetzt scheidenden Zeitalters ist noch der Wille zur Veränderung, zur fortwährenden Erneuerung, der reine Heraklitismus, die Philosophie der sich immer weiter bewegenten Zeit. Der Lebensstil des Zeitalters ist der Impressionismus, die Herrschaft des gegenwärtigen Augenblickes. An die Stelle der festen substantialen Weltanschauung früherer Zeiten, die noch bleibendes Sein und bleibende Werte kannte, trat die rein kausale Weltanschauung: die Welt ist ein unendlicher Prozess, das Leben ein fortwährend dahinfließender Strom. In diesem Falle hat aber das Leben keinen ständigen Gehalt; es gibt keine bindenden Schranken, keinen von der Zeit unabhängigen absoluten Wert, der das Leben mit seinem bedingungslosen Befehl regulieren würde. In der Weltanschauung, die auf dem Begriff des Seins und des sich Veränderns fusst, so auch in der übertriebenen Evolutionstheorie, ist der augenblickliche persönliche Vorteil der Wertmesser aller Güter. Das sicherste Zeichen der Decadence unseres Zeitalters ist der Mangel an Idealen, das Dasein ohne Illusionen: der krasse Kulturrealismus. Es wird die Aufgabe der sich erneuernden Kultur sein, wieder Beständigkeit in das Wertsystem zu bringen, sich aus den polypartigen Armen des Alles relativ machenden Naturalismus zu befreien, auf dass der tragischste Zug des modernen Menschen verschwinde: die fehlenden Ideale. Der erste Schritt zu dieser Befreiung ist die Vertiefung der historischen Auffassung, die mikroskopische Betrachtung der menschlichen Vergangenheit, die bewusste Bearbeitung der grossen Resultate der Vergangenheit, ein Erblicken jener ewigen Werte, nach denen die ganze moralische und aesthetische Entwicklung der Menschheit strebt. Um mit Plato zu reden: das Anschauen jener in sich leuchtenden ewigen absoluten Ideale, die nicht von Menschen geschaffen werden, die er aber während seiner Entwicklung um den Preis vieler Kämpfe erkannt, und in Bezug auf welche eben die menschliche Geschichte als eine Evolution betrachtet werden kann.

Ich kann nicht umhin an dieser Stelle auf die wichtige Rolle der humanistischen Studien als auf ein Beispiel zu verweisen, in der klassischen Zeit sehen wir nicht die Wertproduktion einer Nation, der Griechen, sondern ewige Werte. „Ihre Formen sind nicht klassisch, weil sie griechisch sind, sondern die Griechen sind klassisch, weil sie all-

gemein menschliche Gefühle in klassischer Form ausgedrückt haben.“ Nicht die Griechen als solche interessieren uns, die nur ein kleines Volk von zwei Millionen waren, wohnhaft auf der gebirgigen Balkanhalbinsel und auf Inseln des Mittelmeeres, sondern ihr Stil, ihr System der Formen, die ewig schön sind. Die Griechen waren die Glücklichen, die sich im Laufe der Entwicklung der Menschheit mit ihrem Geiste zuerst die absoluten Werte des ewigschönen angeeignet haben.

Die einseitige naturwissenschaftliche Weltanschauung und die übertriebene sozialistisch-ökonomische Auffassung der Gesellschaft können die Seelen nicht dauernd befriedigen; Ihre Entwicklung, immer auf dasselbe Ziel gerichtet, wird sich überleben. Der menschliche Geist wird inmitten seiner schrecklichen Erprobungen des ewigen Blickes nach aussen überdrüssig, er will sich in sich selbst versenken: eine Renaissance der geistigen Wissenschaften ist im Entstehen. Diese Wissenschaften offenbaren uns unmittelbar das geschichtlich-geistige Leben der Menschheit. Erstens im historisch-geistigen Sinn ist das Wesen, der Sinn und Wert des Seins zu erkennen. Die Natur wird nur auf den fragmentarischen Beobachtungen unserer Sinne, mittelbar, äusserlich erkannt; das aber, was geistig ist, was sich in der Geschichte der Menschheit offenbart, das verstehen wir unmittelbar, innerlich. Wenn dieses unmittelbare Verständnis nicht vorhanden wäre, so würde auch das jeden Wert für uns verlieren, was uns die Naturwissenschaften lehren. Auch unserem Wissen von der Natur verleiht nur sein Bezug zum Geiste ein eigentl. theoretisches Interesse. Wenn wir die Natur nur von aussen betrachten, ergeht es uns wie dem, der eine Glasmalerei von rückwärts sieht; wir erblicken nur verwaschene Farben, undeutliche Konturen. Wenn wir aber die Natur mit unserem inneren, geistigen Auge betrachten, wird sie sofort zu einer farbenreichen Welt mit erhabenem Sinn, als wenn wir das Glasgemälde von innen erblicken: Leben, Sinn und Stimmung entströmen ihm.

Das hauptsächliche Orientierungsgebiet der geistigen Wissenschaften ist die Geschichte. In ihr offenbart der Geist seine Struktur, seine Fähigkeiten, seine ewigen Ideale und Aspirationen. Das bevorstehende Zeitalter wird nicht unduldsam sein, wie es der Rationalismus war, der nur auf die Vernunft hört: die geschichtliche Auffassung ist toleranter, sie fühlt mit jedem Zeitalter eine innere

Einheit und Verwandtschaft, sie kann sich in den immanenten bewertenden Standpunkt eines jeden Zeitalters versenken; ihr Gesichtskreis ist grösser und umfassender, so auch ihr Verständnis, ihre Besonnenheit und Liebe. Von der Weltanschauung dieses Zeitalters können wir vieles für die Wertschätzung der humanistischen Studien erhoffen. Die humanistischen Studien — ich wage es zu behaupten — gehören nicht der Vergangenheit und nicht der Gegenwart an, sondern der Zukunft. Das Lebensgefühl des bevorstehenden Zeitalters wird zweifellos in der Richtung der vertieften historischen Auffassung vorschreiten. Ist aber in der europäischen Kultursphäre eine historische Auffassung und Weltansicht möglich ohne humanistische Studien? Die beiden gehören notwendigerweise zusammen: wenn die erstere erstärkt, triumphiert, so siegen mit ihr auch die letzteren. Denn wenn wir vom historischen Baum der europäischen Kultur die Jahresringe loslösen, finden wir in der inneren belebenden Mitte in erster Reihe die antike Kultur. Heute müssen wir die humanistischen Studien gegen die ökonomische Wertung unseres Zeitalters noch verteidigen, da unser Zeitalter in dieser Hinsicht farbenblind ist. Sein einseitiges Wertprinzip erlaubt kaum eine Kontroverse, denn selbstverständlich erscheint es für dieses Zeitalter, dass in der Schule nur für das Nützliche ein Raum ist, für das, was für das Leben erzieht. Wenn aber die Zeichen nicht trügen, wird der geschichtliche Sinn baldigst so allgemein werden, dass auch eine Kontroverse über diesen Gegenstand überflüssig sein wird. Damit wird auch die Empfänglichkeit für die humanistischen Studien, die heutzutage so verringert ist, wieder erstarren. Ohne innere Empfänglichkeit und geistige Aktivität können die geistigen Güter niemandem aufgedrungen werden; ohne ihr Hinzukommen sind sie tote unnütze Güter. Das Erscheinen der byzantinischen Gelehrten und Künstler im Italien des XV. Jahrhunderts würde nicht genügt haben. „Dass der griechische Geist hier ein Echo erweckte und zu einer so lebenden Kraft wurde, dazu bedurfte es der Empfänglichkeit und der inneren Arbeit der griechischen Seele. „Ausschliesslich Sprache und Denkmäler hätten keine Renaissance hervorrufen können; sonst hätten die Türken in Konstantinopel die hervorragendsten sein müssen.“ Die klassischen Formen sahen stumm auf sie herab, sie verkündeten ihnen nichts, denn es fehlte ihnen die empfängliche, für die entsprechende Bewertung inklinierte Seele, die die klassischen Formen

spontan neue erleben, in ihnen das ewig Menschliche hätte fühlen können. Wenn auch leider in unserem Zeitalter diese Fähigkeit vermindert ist, so hoffen wir doch, dass der gewiss triumphierende historische Sinn des bevorstehenden Zeitalters, den die Kultur immer neu belebenden Geist der Antike zum Vortelle der Menschheit fest sichern wird.

4) Talouselämän merkitys kulttuurin kannatajana.*)

erityisesti silmälläpitäen Suomen oloja pohjoismaisessa kulttuuripiirissä.

(Kansanedustaja, ylijohtaja **W. M. J. Wiljanen.**)

Kun tässä Suomen heimon kulttuurikokouksessa Talinnassa päätin ottaa käsiteltäväksi niin laajakantoisen kysymyksen kuin on talouselämän merkitys kulttuurin kannattajana, niin olin täysin tietoinen siitä, että yhden esitelmän puitteissa ei voida tyhjentävästi esittää tätä ainetta. Teen kaikesta huolimatta kuitenkin pienen yrityksen, koska asian selvittely kansojemme tulevaisuuden kannalta on katsottava tärkeäksi. Olen sitä mieltä, että se vaikea murrosaika, jota ihmiskunta suursodan jälkeen ja sen seurausten vuoksi on saanut elää, tekee välttämättömäksi tutkia ja oikaista erinäisiä käsityksiä, jotka kehitys on osoittanut vääriksi ja kirkastaa toisia, joilla historia on osoittanut olevan pysyvän totuuden arvon. Nämä käsitykset voivat määrävästi vaikuttaa myöskin suomalais-ugrialaisten kansojen olemassaoloon ja niiden vastaiseen kehitykseen.

Minun ei ole tarpeen tässä yhteydessä laajemmin esittää niitä poliitisia vaihteita, joita Suomen heimo suursodassa ja sen jälkeen on saanut kokea. Manitsen vain, että unkarilaiset, jotka kautta vuosisatojen ovat saaneet elää täysin itsenäistä valtiollista elämää, ovat kyllä edelleen itsenäisen asemansa säilyttäneet, mutta näkevät alueensa typistettynä ja kansansa jälleen pirstottuna kuten monasti aikaisemminkin. Suomi, jolla ennen maailmansotaa oli vain sisäinen valtiollinen itsenäisyytensä, autonomiansa, on saavuttanut täyden vapauden, samoin kuin Eestikin, jolla aikaisemmin ei ollut mahdollisuuta edes kehittää itselleen sisäistä valtiollista olemusta.

Rappiolle joutuneen Venäjän sortuminen maailmansodassa — jonka valtakunnanpiiriin kuului likipitään 40% suomalais-ugrilaisesta heimosta — antoi Suomelle ja Eestille

*) Kõne oli ilmunud kongressi ajaks eri broshüüriina Soome ja Saksa keeles.

tilaisuuden ottaa kohtalonsa omiin käsiinsä. Valtaosa Suomen heimoa — n. 85 % suomensukuisten kansojen asukasluvusta — on tällä haavaa päässyt kansojen korkeimpaan järjestymiseli organisatiomuotoon nim. rippumattomaan valtioasemaan. Vain pieni osa n. 15 % heimomme jäsenistä kamppailee edelleen — rodullemme ominaisella sitkeydellä kylläkin — olemassaolonsa puolesta, niistäkin suurin osa Venäjällä, jonka valtiota nykymuodossaan on nimitetty suurimmaksi tyranniksi, mistä historian lehdet tietävät kertoa.

Kun näin suuri osa suomalais-ugrilaista heimoa on pystynyt luomaan itselleen täysin vapaan valtio-olemuksen ja ruvennut elämään itsenäistä valtioelämää, on se epäilemättä toidistus siitä, että tällä rodulla — tai oikeammin sen yhteissielulla — on todellisia sisäisiä edellytyksiä ja kykyä valtioiden muodostamiseen — edellytys joka siltä aikaisemmin on tahdottu kieltää. Kehitys tässä kohden pohjaa tämän heimon järkkymättömään itsesäilytysvaistoon ja -tahtoon sekä sen sivistyskaipukseen, jotka ominaisuudet ovat määrääviä tekijöitä kaikessa itsenäisessä valtioelämässä.

Mutta „aateluus velvoittaa“. Ei ole kylliksi, että toteamme tosiasiat tapahtuneiksi ja annamme elämän huoletonna virrata vanhoja uriaan. „Valtio-olemuksen oikeusluurangon ympärille — kuten ruotsalainen prof. Kjellén sanoo — tulee koota „yhteiskunnallista lihaa ja verta“. Ei riitä, että valtioelämää ylläpitävät pelkät oikeusopilliset rakennelmat. Myöskin yhteiskunnan taloudelliseen perustukseen on kiinnitettävä huomiota; on välttämätöntä saada talouselämä kokonaisuudessaan valtio-olemusta kannattavaksi. Siitä miten tämä onnistuu, riippuu, muodostuuko valtio sisäiseltä rakenteeltan lujaksi. Kansan kaikki voimat on siis koottava valtiota kannattaviksi ja tukeviksi. Ainoastaan siten pystyy nuori valtio saavuttamaan arvonantoa ja kestävyyttä kansainvälisen politiikan kilpailukentällä.

On syytä tätä seikkaa erikoisesti korostaa. Mielestäni on aivan oikein — kuten Kjellén huomauttaa — että kansan taloudellinen ja yhteiskunnallinen aste määrää sen kulttuuriitsenäisyyden ja voiman samalla kun se ulospäin on maata ja valtiota edustava. Sen perimmäistarkoituksena on kehittää ja jalostaa ei ainoastaan asianomaisia kansoja itseään, vaan myöskin tulevia sukupolvia ja niiden kautta koko ihmiskuntaa. Tässä mielessä on Suomen heimon valtiollisesti täysin vapaina oleville kansoille, unkarilaisille, suomalaisille ja virolaisille tullut oma tärkeä tehtävänsä, jota muiden tehtä-

vien ohella ei pidä unohtaa. Missä määrin he siinä suoriutu-
vat, siitä epäilemättä riippuu suomalais-ugrilaisen heimon
osuus Europan ja koko maailman sivistyselmässä samoin kuin
siihen varsin määräävästi perustuu heidän oma kohtalonsa:
kykenevätkö ne itseään hallitsemalla ympäristöönsä hallitse-
maan ja takaamaan itselleen pysyvän jalansijan itsenäisinä
ja vapaina kansoina tällä taivaankappaleella.

• Niin mielenkiintoisaa kuin olisikin syventyä tämän kysy-
myksen eri puoliin sen koko laajuudessa, rajotan esitykseni
ajan niukkuuden tähden tällä erää vain erinäisiin tämän
kysymyksen kohtiin, erikoisesti siihen mikä merkitys talo-
uselämällä yleensä on kulttuurin kannattajana. Samalla koe-
tan selvittää asiaa erikoisesti Suomen kannalta.

*

Sivistyshistoria tietää kertoa, että vasta sen jälkeen
kun ihminen ympärisamoilevasta paimentolaisesta asettui
asumaan vakinaisesti yhteen paikkaan ja ryhtyi maanvilje-
lyksellä itseään elättämään, alkoivat hänen henkiset kykynsä
siinä määrin kehittyä, että hän pystyy luomaan kulttuuria,
rakennusten, työvälineiden y. m. muodossa. Toinen yksilö
ottaa oppia toiselta, suku edelliseltä suvulta, heimo naapuri-
heimolta ja niin kehittyy inhimillinen sivistys aikaisemmin
saatutetun taituruuden ja kokemuksen perustalta kuten suu-
ri kivitalo rakentuu eri tiilikerroksista.

Myöhemmät saavutukset nojautuvat aina aikaisemmin
tehtyyn työhön ja kohoavat täten yhä korkeammalle tasolle.
Samalla ihminen itse kehittyy ja jalostuu sekä hänen hen-
genlahjansa laajentuvat.

Sivistys on täten käynyt yhtä rintaa ihmisen taloudel-
listen saavutusten kanssa. Tämän osoittaa aivan selvästi
ihmiskunnan sivistys- samoin kuin sen taloushistoria. Ne kan-
sat, jotka ovat parhaiten kyenneet hyväkseen käyttämään
luonnon niille tarjoamia etuja, olipa nämä sitten kivennäis-
rikkauksia, liikenneväyliä, luonnonvoimia y. m. ovat aina
sivistyksessä muihin nähden saavuttaneet yliotteen, vieläpä
siinä määrin, että ne ovat alistaneet valtansa alle vähemmän
sivistyneitä ja alhaisemmalla kehitysasteella olevia kansoja.
Niin on aisanlaita tänä päivänä ja tulee luultavasti olemaan
vielä kauan aikaa.

Kun ihailemme muinaisajan kreikkalaista kulttuuria,
tieteen, taiteen ja vieläpä yhteiskuntaolojenkin puolesta,
emme saa unohtaa, että se perustui harkittuun taloudenhoi-
toon ja tuotantoon, niiden luonnonantimien, erityisesti sopi-
vien satamien ja meriliikenteen hyväksi käyttämiseen, jotka

luonto oli muinaiselle Kreikalle suonut. Kaupan historia kertoo, että monet sen ajan liikemiehistä olivat aikakauteen yhtä kuuluisia kuin sen ajan filosofit, poliitikot ja suuret taiteilijat. Ja että kreikkalainen sivistys jätti ihmiskunnan käytettäväksi sellaisia kulttuuriarvoja kuin sen tiedämme tehneen, kun sen sijaan monet muut entisajan kulttuurit ovat miltei jäljettömiin hävinneet, johtui epäilemättä siitä, että sivistys ja taloudellinen toiminta olivat Kreikassa sikäli yhteistyössä, että tuotanto jaksoi ylläpitää sivistyksen luomat vaatimukset ja tarpeet.

Meidän nykyajan kansojen ja eritoten niiden, jotka vast'ikäen ovat päässeet valtiolliseen ja taloudelliseen itsenäisyyteen, on tämä tosiasia mielenpantava. Muuten voi tapahtua niin, että me harkitsemattomasti toimien rakennamme yhteiskuntamme heikoksi ja joudumme ensin taloudellisesti ja sitten valtiollisesti muista kansoista riippuvaiseksi. Tämä tietäisi samalla kehitysmahdollisuuksien taantumista ja koko sivistys- ja kulttuurielämän taaksepäinmenoa.

On epäilemättä totta, että pohjimmainen syy siihen taloudellisen elämän epätasaisuuteen, joka on ollut viime vuosille ominaista, johtuu pitkällisen sodan aiheuttamasta hävityksestä ja siitä johtuvasta köyhyydestä. Niiltä kansoilta — niitähän muuten on varsin monta — jotka vasta suursodan jälkeen ovat itsenäisesti saaneet kehittää yhteiskunnallista rakennettaan, tietää tämä työ varsin suurta voimainponnistusta, jossa ei saa pelätä vaivoja ja vaikeuksia, jos mielitään tulevaisuus perustaa lujalle pohjalle. Jos kenelle, niin näille kansoille on kehoitus entistä suurempaan tuotantoon ja uutteruuteen tarpeen, niin vastenmieliseltä kun se ehkä monesta yksilöstä tällä erää kuulostaakin. Vain tuotantovoimien kehittämällä voidaan nimittäin — käytetään jälleen Kjellénin sanoja — valtio-olemuksen oikeusluurangon ympärille koota sitä yhteiskuntaa säilyttävää lihaa ja verta, jota ankara aika ja uusi asema vaatii kasvattamaan. Muuta tietä ei valtio-olemuksen voida puhaltaa ylläpitävää elävää henkeä.

On sanottu, että sivistyneen maailman rappeutuminen suursodan vuosina ei ole rajoittunut ainoastaan valtiolliseen ja taloudelliseen elämään, vaan on tunkeutunut myöskin kansain henkiseen ja siveelliseen olemukseen.

Epäilmättä tässä on paljon totta. Jokapäiväiset ilmiöt sitä todistavat. Erityisesti viestit maailman suurista keskuksista tietävät kertoa pöyrityttäviä asioita tässä kohden. Mutta rappeutumisen jälkiä koettavat kansojen henkiset ja

siveelliset parhaimmistot myös kaikkialla tarmokkaasti korjata.

Ihmiskunnan yleisen kehityksen kannalta ovat rappeutumislmiöt sivistyneissä yhteiskunnissa vaarallisia enteitä. Kulttuuri istessään on luonnonantimien jalostamista, raaka-aineen muokkaamista ja hedelmälliseksi tekemistä. Sen esineenä on myös ihmissielu yhtäpaljon kuin mikä raaka-aine tahansa. Jos ihmisen kehitys taantuu, hänen henkiset mahdollisuutensa jäävät käyttämättä, pysähtyy pian inhimillinen viljely kokonaisuudessaan. Yksilön vajotessa hekumaan, ylöllisyyteen ja nautinnonhimoon, luisuu kansan taso alaspäin. Rappio ilmenee lisäytyvänä kulutuksena ja työinnön sekä -voimien herpaantumisena. Lopputuloksena on tuotannon tyrehtyminen, taloudellisen toiminnan taantuminen sekä lopulta kaiken kulttuurin rappeutuminen ja kuolema. Kaupan historia tietää kertoa, että yhtenä syynä faaraoiden kuulun Egyptin ja maailmanvallan Rooman kukistumiseen oli tapojen turmeluksesta aiheutunut tuotannon rappio. Ylellisyyteen ja hekumaan käytetty kulutus, jota tuotanto ei jaksanut tyydyttää, vaikutti näiden valtakuntien luhistumisen.

Tämä historian opetus kannattaa meidän nuorten ja eteenpäin pyrkivien kansojen ottaa varteen.

Saksalainen filosofi Oswald Spengler väittää, että nykyinen maailma on jo sivuuttanut varsinaisen luovan kulttuurikautensa. Nykyajan sivistys ei ole enää kulttuuria vaan sivilisatiota eli jälkikaikua. Sivilisatio-aste ihmisen kehityksessä seuraa kulttuuria kuten kuolema elämää; ihmisen tuotannollinen voima on silloin loppunut. Sivilisatio tavoittelee pelkän älyn kehittämistä kun sen sijaan kulttuurin esineenä on koko ihmisen sielu. Siksi Spengler ennustaakin länsimaiden lopullista häviötä. Korkealle kohotettu äly ja sen palvelus on viemässä ihmiskunnan turmioon. Monien muiden kanssa hänkin on siis sitä mieltä, että sivistys ja kulttuuri ovat kaksi eri asiaa. Sivistys on jotakin alempaa, pintapuolista ja arvottomampaa. Oikea kulttuuri perustuu humanismin aatteeseen, ihmisen olemuksen perushyveisiin: oikeuden-, totuuden- ja kauneuden tuntoon, ihmisrakkauteen ja uskonnon ihanteisiin.

Nuorina kansoina ei suomalais-ugrilaisilla kansoilla niin ollen olisi syytä kadehtia länsimaisen kulttuurin henkisiä saavutuksia. Jos Spengler ja monet muut hänen kanssaan ovat oikeassa, on meillä suomalais-ugrilaisilla täysi syy iloita siitä, että olemme vasta kehityksemme alussa ja vielä voimme asettaa tosikansallisen kulttuurin ylpeäksi päämääräksemme.

Tämän kulttuurin vastakohtana on valekansallisuus, joka tavoittelee vain yksilöllistä onnea ja vapautta ja luulottelee olevansa täysin riippumaton kaikesta yläpuolella olevasta. Se ei elinmahdollisuuksia parantaen ja tuotantoa järjestelmällisen toiminnan kautta lisäten tuo valtiolielämään tämän kaipaamaa yhteiskunnallista lihaa ja verta ja pyri myöskin jalostamaan ihmistä ihmiseksi.

*

Suomalais-ugrilaisista kansoista on sallimus suomalaisille osoittanut asuinsijaksi pohjoisiman Europan kolkan, luonnoltaan karun, mutta kauniin Suomenmaan.

On mielenkiintoista todeta, että Suomen keskipiste on kauempana pohjolassa kuin minkään muun Europan maan ja että samojen pituusasteiden väliin Suomen kanssa on joutunut veljeskansa Eesti ja Unkari etelässä.

Suomen maantieteellinen asema on varsin määräävästi vaikuttanut maan poliittisiin kohtaloihin, sen taloudelliseen ja henkiseen kehitykseen.

Kuuluen väli- eli kannasmaana Itä-Europan rungosta isoon Atlantin valtameren pistävään niemekkeeseen — tämä on suomalaisen tutkijan Ramsayn esityksestä saanut nimekseen Fenno-Skandia — erottuu Suomi luonnonsuhteittensa, kuten pintamuodastuksensa, maaperänsä, ilmastonsa, kasvistonsa ja vieläpä eläimistönsäkin puolesta suuresti itäisestä naapurimaastaan Venäjästä, muodostaen yhtenäisen luonnollisen kokonaisuuden samalla niemekkeellä sijaitsevien Ruotsin ja Norjan kanssa. Aihe, että siis Suomea maantieteellisestikin kannalta voidaan kutsua „neljänneksi pohjoismaaksi“.

Maan suomalainen väestöennemmistö — n. 89 % asukasluvusta — kuuluu kyllä sydänjuuriltaan suomalais-ugrilaiseen kansanheimoon, mutta on ollut ikimuistoisista ajoista rotusekoituksen alainen, joten se, kuten Suomen kansa sellaisenaan, epäilemättä on lähempänä germaaneja ja näistä skandinaaveja kuin muita kansoja.

Nimitys „neljäs pohjoismaa“ vahvistuu siis tältäkin kannalta. Perustus itsenäiseen valtiolliseen elämään — josta tosiasiallinen itsenäinen valtio äskettäin on kehkeytynyt — laskettiin Suomessa jo varhain, vuosisatoja sitten. Jo keskiajalla joutui nim. maan hallinto ja hoito pääasiassa kotoisen hallinnollisen ja kirkollisen säädyn haltuun. Suomi oli liian kaukana „merentakana“ emämaasta Ruotsista, jotta sitä välittömästi olisi voitu siltä taholta hallita. Mutta sitä mukaa kuin Ruotsi nousi eruoppalaiseksi suurvallaksi, liitettiin

Suomi hallinnollisesti, oikeudellisesti ja taloudellisesti, yhtä tiukemmasti sen valtapiiriin. Näiltä ajoilta on peräisin Suomen länsimainen kulttuuripohja, mikäli käsitteeseen sisällytetään oikeustajunta, lainkunnioitus, uskonnolliset ihanteet, tuotannollinen toiminto y. m. kansaa ylläpitävät voimat. Suomen kansa on siis läntiseltä taholta saanut tärkeitä peruspalkkeja vastaista itsenäistä valtioelämänsä varten. On ehkä syytä korostaa, että Suomen kansa ei kaikkea tätä ole saanut lahjaksi, vaan kalliisti ja verisestikin saanut sen maksaa niissä monissa sodissa vierailta mailla, joihin Ruotsi Suomenkin vei, lisäksi omalla alueellaan taistellen Ruotsin vallan puolesta. Suomen kannasasema Ruotsin ja idässä yhä mahdollisemmaksi käyvän Venäjän välillä, joka Suomen kautta halusi valta-asemaa Itämerellä, kävi ajanollen Suomelle kohtalokkaaksi. Useamman kerran hävitetään ja raastetaan Ruotsin ja Venäjän välisessä kamppailussa Suomen kansallista aluetta, kunnes maa viime vuosisadan alkuvuosina kokonaan joutuu Venäjän vallan alle. Tätä riippuvaisuuskautta kesti sittemmin yli sata vuotta, kunnes Venäjä suursodassa sortui ja Suomi navakalla iskulla mursi kahleensa ja julistautui vapaaksi, itsenäiseksi valtakunnaksi.

Ei ole syytä tässä yhteydessä pitemmältä esittää niitä vaiheita, joiden alaisena Suomi kansallisesti, valtiollisesti, taloudellisesti ja kultturellisesti oli Venäjän vallan aikana. Totean vain, että kun Suomen kansa rotunsa, kielensä, uskontonsa, sivistyksensä, pitemmälle kehittyneen valtiollisen ja taloudellisen kehityksensä kautta oli korkeammalla tasolla kuin valloittajakansa — venäläiset — onnistui sen säilyttää sivistyslaitoksensa, sisäisen hallintonsa ja kansallisuutensa niin voimakkaita hyökkäyksiä venäläistytämistarkoituksessa kun niitä vastaan tehtiinkin. Onnistuipa sen herättää uudelleen voimakas kansallinen herätys suomalaisuuden pohjalla ja luoda itselleen vankka tuotantoelämä nojautuen tekniikan uusiin saavutuksiin maataloudessa ja teollisuudessa.

Luonnollisesti olisi kehitys tapahtunut paljon ripeämmin jos Suomi tänä aikana — kuten muut Fenneskandian niemekkeen maat — olisi itsenäisenä valtiona saanut järjestää olonsa ja pyrkimyksensä omia kansallisia ja valtiollisia päämääriään silmälläpitäen. Puuttuva itsemääräämisoikeus ja ainainen vakuuttujen oikeuksien vartioiminen idästä päin — „yleisvaltakunnallisten etujen“ nimessä — tulevia hyökkäyksiä vastaan aikaansai edistyksessä seisauksen, joka ei suinkaan ollut maalle onneksi.

Takapajuisuutta Skandinavian maihin verraten niin

taloudellisessa kuin kulttuurillisessa suhteessa on kyllä huomattavissa, mutta yrittää Suomi nuorekkaasti kilpaillen lyhentää välimatkaa.

Runollinen vaatimattomuus on leimannut „maamme köyhäksi“. Todellisuudessa ei asianlaita kuitenkaan varsin niin ole. Suomella on joukko luonnonrikkauksia, joiden todellisen arvon västä meidän päiviemme tekniikka on paljastanut ja joiden hyödyntämisen se on tehnyt mahdolliseksi. Metsää on maan pinta-alaan nähden enemmän kuin missään muussa maassa Euroopassa. Puuainemäärässä Suomi voittaa kilpailijansa Ruotsin, joka kyllä on Suomesta edellä tämän raaka-aineen jalostamisessa. Koskivoimaa „valkeaa hiiltä“, on Suomella tosin vähemmän kuin Norjalla ja Ruotsilla, mutta silti huomattava määrä (keskiveden aikana 1,3 milj. hevosvoim.). Vastaiseksi ei siitä vielä ole täyttä 10 % tuotantoa palvelemissa. Näiden tuotannollisten tekijöiden kautta, muodostaa Suomi muiden Fenno-Skandian niemikkeellä olevien maiden kanssa yhtenäisen puunjalostusalueen, jollaista toista ei ole muualla Euroopassa. Samoin löytyy maassa kupari- ja rautamalmeja — arvioitujen aarteittensa puolesta m. m. Euroopassa rikkain kuparikaivos — y. m. kivennäisiä huomattavat määrät. Maan teollisuus on ripeästi kehitymässä.

Suomen köyhyys piilee oikeastaan vain päiden ja käsi-varsiensa vähyydessä maan suuruuteen verrattuna. Sen asukasmäärä n. 3,4 milj. henkeä, jaettuna pinta-alalle, joka on yhtä suuri kuin Puola, vähän pienempi kuin Ruotsi, mutta suurempi kuin Norja on epäilemättä taloudellisena tekijänä vielä liian heikko. Samasta syystä johtuu, että vain 1/12 maanviljelykseen sopivasta pinta-alasta on viljelykselle rai-vattu. Nykyisetkin peltoalat oikealla tavalla käytettyinä takaisivat asukkaille omamaisen leivän, jota huomattavassa määrin nyt on tuotava muualta.

Sentähden voidaankin hyvällä syyllä sanoa, että Suomen alueen suuruudessa on sen tulevaisuuden rikkaus.

Suomi kuuluu kokonaisuudessaan Itämeren maihin. Tämän meren ja valtavyölyän kautta on se jo ammoisista ajoista ollut kosketuksessa sen rannoilla asuvien muiden kansojen kanssa. Sitä tietä syntyivät suhteet Ruotsiin, Saksaan ja Eestiin ja on se tänä päivänä Suomen ulkomaankaupan pääkulkuväylä.

Itämeri on aina ollut Suomen taloudellisen ja kulttuuril-lisen elämän lähde. Itämerta myöden ovat länsimaiset kult-turivaikutukset ja virtaukset saapuneet Suomeen sekä opet-

taneet Suomen kansaa muokkaamaan aineellisia ja henkisiä raaka-aineitaan. Sentähden on „Itämeren kysymys“, nim. kysymys siitä, kuka tällä merellä saa hallintavallan Suomenkin kannalta erinomaisen tärkeä. Kansainvälisen rauhan säilyttäminen Pohjolassa olisi parhaiten taattu siten, että Itämeri ja sen liikenne valtiollisesti kuuluisi kaikille sen rannoilla sijaitseville valloille. Vaan näin pääsisi rauhallinen taloudellinen ja kultturellinen vuorovaikutus keskinäiseksi edistykseksi jatkumaan näiden maiden välillä. Tässä mielessä on pohjimmiltaan ymmärrettävä niiden suomalaisten katsantokanta, jotka maansa politiikan suuntauttamisessa ovat tahtoneet kulkea niinsanoakseni ikivanhaa sivistysväylää Itämerta myöden pitämällä yllä suhteita toisaalta Skandinavian historiallisesti lähelläoleviin maihin ja toisaalta uusien baltilaisten valtojen kanssa. Vain siten, se on vakaukseni, saadaan syntymään jatkuva hedelmällinen vuorovaikutus näiden Itämeren ympärillä olevien kansojen kesken ja tämä meri pysymään todellisena kulttuurimerenä sekä aasialaisuus pysytetyksi niissä rajoissa, joissa se nyt on.

On merkillepantavaa, että samanaikaisesti kuin Suomi taisteli olemassaolonsa ja länsimaisen Itämeren tuoman kulttuurin puolesta venäläisyyttä vastaan, Skandinavian maissa käytiin taistelua kansanvallan voittoon viemiseksi sisäisesäkin valtioelämässä. Se toteutui näissä maissa. Samanlaiselle perustalle on Suomi järjestänyt yhteiskunnalliset ja valtiolliset olonsa. Samaa lippua ovat tunnustaneet muut vallat Itämeren ympärillä. Täytyy toivoa, että tämä ajatussuunta Itämeren historiallisesti kunniakkailla rannoilla ymmärretään ja toteutetaan terveissä muodoissa, jotka takavat lujan ja keskitetyn kansallisen hallituksen ja että kehitys tällä uudella aikakaudella käy yhteisymmärryksen ja yhteistoiminnan merkeissä länsimaisen kulttuurin ja samalla kok ihmiskunnan onneksi ja menestykseksi.

4) Die Bedeutung des Wirtschaftslebens als Träger der Kultur.

V. M. J. Viljanen.

(Abgeordneter des Finnländischen Reichstags.)

Als ich in diesem Kulturkongress in Tallinn eine so weittragende Frage, wie die Bedeutung des wirtschaftlichen Lebens als Träger der Kultur, zur Behandlung aufzunehmen beschloss, war ich mir dessen vollkommen bewusst, dass dieser Stoff in dem Rahmen eines einzigen Vortrages kei-

neswegs erschöpfend dargelegt werden kann. Ich mache trotz allem immerhin einen Versuch, da die Klärung der Sache bezüglich der Zukunft unserer Völker für wichtig anzusehen ist. Ich bin der Ansicht, dass die schwere Übergangszeit, die die Menschheit nach dem Weltkrieg und wegen seiner Folgen hat erleben müssen, die Untersuchung und Richtigstellung gewisser Auffassungen, die die Erfahrung als falsch erwiesen hat, sowie Verklärung anderer, deren bleibenden Wahrheitswert die Geschichte festgestellt hat, notwendig macht. Diese Auffassungen können auch auf die Existenz der finnisch-ugrischen Völker und deren künftige Entwicklung entscheidenden Einfluss ausüben.

Es ist mir nicht nötig, in diesem Zusammenhang diejenigen politischen Geschehnisse ausführlicher darzulegen, die der finnische Volksstamm in dem Weltkrieg und nach demselben hat erleben müssen. Ich erwähne nur, dass die Ungaren, die Jahrhunderte hindurch ein vollkommen selbständiges staatliches Leben haben leben dürfen, zwar ihre selbständige Stellung auch fernerhin bewahrt haben, ihr Gebiet aber verstümmelt und ihr Volk wieder zerstreut sehen, wie so oft früher. Finnland, das vor dem Weltkrieg nur seine innere staatliche Selbständigkeit, seine Autonomie hatte, hat nunmehr volle Freiheit erlangt, wie auch Eesti, das früher nicht einmal die Möglichkeit hatte, für sich ein inneres staatliches Wesen zu entwickeln.

Der Zusammenbruch des demoralisierten Russland im Weltkrieg, dessen Reichsgebiet annähernd 40 0/0 vom finnisch-ugrischen Stamm umfasste, gewährte Finnland und Eesti Gelegenheit, ihre Geschehnisse in eigene Hände zu nehmen. Der dominierende Teil vom finnischen Volksstamm — etwa 85 Prozent von der Einwohnerzahl der Völker finnischen Geschlechtes — hat zurzeit die höchste Organisationsform der Völker, nämlich die unabhängige staatliche Stellung erlangt. Nur ein kleiner Teil, etwa 15 Prozent von den Mitgliedern unseres Volksstammes, kämpft zwar auch fernerhin mit einer unserer Rasse eigenen Zähigkeit für seine Existenz, auch von ihnen der grösste Teil in Russland, welcher Staat in seiner jetzigen form der grösste Tyrann genannt worden ist, von dem die Seiten der Geschichte zu erzählen wissen. Wenn nun ein so grosser Teil des finnisch-ugrischen Stammes fähig gewesen ist, für sich ein vollkommen freies Staatswesen zu schaffen und begonnen hat, selbständiges Staatsleben zu führen, so ist es ohne Zweifel ein Beweis davon, dass diese Rasse — oder richti-

ger ihre Gesamtseele — wirkliche innere Voraussetzungen und Fähigkeit zur Bildung von Staaten besitzt — Voraussetzung, die ihr früher untersagt war. Die Entwicklung in dieser Hinsicht beruht auf dem unerschütterlichen Selbsterhaltungstrieb und -willen dieses Volksstammes, und seinem Kulturverlangen, welche Eigenschaften in allem selbständigen Staatsleben bestimmende Faktoren sind.

Doch „der Adel verpflichtet“. Es ist nicht genug, dass wir die Tatsachen als geschehen konstatieren und das Leben unbekümmert in seinen alten Bahnen fließen lassen. „Um das Rechtsskelett des Staatswesens — wie der schwedische Professor Kjellén sagt — muss man soziales Fleisch und Blut sammeln.“ Es genügt nicht, dass das Staatsleben von blosser rechtswissenschaftlichen Aufbau unterhalten wird. Auch auf die ökonomische Grundlage muss Aufmerksamkeit gerichtet werden; es ist notwendig, das Wirtschaftsleben in seinem Ganzen zum Träger des Staatswesens zu gestalten. Davon, wie dies gelingt, hängt es ab, ob der Staat in seinem inneren Bau Festigkeit erlangt. Alle Kräfte des Volkes müssen somit zur Erhaltung und Stütze des Staates gesammelt werden, nur dadurch vermag ein junger Staat auf dem Kampffelde der internationalen Politik Ansehen und Zähigkeit erzielen.

Man hat allen Grund, diese Seite der Frage hervorzuheben. Meiner Ansicht nach ist es wahr — wie Kjellén behauptet — dass das ökonomische und soziale Niveau eines Volkes seine kulturelle Selbständigkeit und Kraft bestimmt, wie es zugleich nach aussen hin das Land und den Staat repräsentiert. Das Grundziel hierbei ist Entwicklung und Veredelung nicht allein der betreffenden Völker selbst, sondern auch der künftigen Generationen und durch dieselben der ganzen Menschheit. In diesem Sinne haben auch diejenigen Völker des finnischen Volksstammes, die gegenwärtig vollkommene staatliche Freiheit geniessen, nämlich die Ungaren, Finnen und Esten, ihre eigene wichtige Aufgabe erhalten, die neben anderen Aufgaben keinesfalls vergessen werden darf. In dem Masse, wie sie dabei Erfolg haben, wird der finnisch-ugrische Stamm ohne Zweifel seinen Anteil am Kulturleben Europas und der ganze Welt haben, wie ihr eigenes Schicksal ja auch sehr entschieden davon abhängt: ob sie fähig sind, durch die Selbstbeherrschung über ihre Umgebung zu herrschen und sich auf diesem Planet als selbständige und freie Völker einen bleibenden Platz zu garantieren.

So interessant wie es auch wäre, sich in die verschiedenen Seiten dieser Frage in ihrem ganzen Umfange zu vertiefen, so werde ich diesmal wegen der knappen Zeit meine Ausführungen nur auf einige Punkte dieser Frage beschränken, namentlich darauf, welche Bedeutung das Wirtschaftsleben im allgemeinen als Träger der Kultur hat. Gleichzeitig werde ich versuchen, die Sache insbesondere vom finnischen Standpunkte aus zu beleuchten.

*

Die Kulturgeschichte weiss zu erzählen, dass erst, nachdem der Mensch sich vom herumstreifenden Nomaden zu einem an einem Ort ständig Wohnenden verwandelt und anfang, seinen Lebensunterhalt durch Ackerbau zu erwerben, begannen seine geistigen Fähigkeiten sich in solchem Grade zu entwickeln, dass er imstande ist, Kultur in Form von Gebäuden, Werkzeugen etc. zu schaffen. Das eine Individuum nimmt von dem anderen Belehrung entgegen, Generation von der vorausgegangenen, Volksstamm vom Nachbarstamm, und so entwickelt sich die menschliche Kultur vom Boden der früher erzielten Geschicklichkeit und Erfahrung, wie ein grosses Steinhaus von verschiedenen Ziegellagern gebaut wird.

Die späteren Errungenschaften stützen sich stets auf früher ausgeführte Arbeit und steigen somit auf immer höheres Niveau. Gleichzeitig entwickelt und veredelt sich der Mensch selber und seine Geistesgaben erweitern sich.

Die Kultur ist somit Seite an Seite mit den ökonomischen Errungenschaften des Menschen weiter fortgeschritten. Dies beweisen ganz klar sowohl die Kulturgeschichte als die Wirtschaftsgeschichte der Menschheit. Diejenigen Völker, die sich von den von der Natur ihnen dargebotenen Aussichten den besten Nutzen haben ziehen können, ob diese nun Mineralreichtümer, Verkehrswege, Naturkräfte u. s. w. gewesen sind, haben immer in der Kultur in bezug auf die Anderen Oberhand gewonnen, ja sogar in dem Masse, dass sie weniger kultivierte und auf tieferer Entwicklungsstufe stehende Völker unter ihre Gewalt gebeugt haben. So ist die Sachlage heute und wird wahrscheinlich noch lange Zeit so bleiben.

Wenn wir die griechische Kultur des Altertums bewundern, in bezug auf Wissenschaft, Kunst und auch die sozialen Zustände, dürfen wir keineswegs vergessen, dass sich dieselbe auf einer wohlüberlegten Haushaltung und Nutzniessung derjenigen Naturgaben, namentlich der geig-

neten Häfen und des Seeverkehrs beruhte, die die Natur dem Griechenland des Altertums gegeben hatte. Die Geschichte des Handels berichtet, dass viele von damaligen Handelsleuten in ihrem Zeitalter ebenso berühmt waren wie die Philosophen, Politiker und grossen Künstler derselben Zeit. Und dass die griechische Kultur der Menschheit solche Kulturwerte überliess, wie wir von ihr wissen, während manche andere altertümliche Kulturen beinahe spurlos verschwunden sind, beruhte ohne Zweifel darauf, dass die Bildung und die wirtschaftliche Tätigkeit in Griechenland insofern in Zusammenarbeit waren, als die Produktion den von der Bildung hervorgerufenen Forderungen und Bedürfnissen zu genügen vermochte.

Wir, Völker der Gegenwart, und namentlich diejenigen, die erst vor kurzem politische und ökonomische Freiheit erlangt haben, müssen diese Tatsache im Sinn behalten. Sonst kann es geschehen, dass wir durch unüberlegte Handlungen unsere soziale Gesellschaft schwach aufbauen und zunächst wirtschaftlich, sodann staatlich von anderen Völkern abhängig werden. Dies würde gleichzeitig den Rückgang der Entwicklungsmöglichkeiten und Reaktion im ganzen Kulturleben bedeuten.

Es ist ohne Zweifel wahr, dass die tiefste Ursache der Ungleichmässigkeit des ökonomischen Lebens, die den letzten Jahren eigentümlich gewesen ist, in der Verwüstung durch den langjährigen Krieg und der von ihr hervorgerufenen Armut zu suchen ist. Für diejenigen Völker — und es sind ihrer ja gar viele — die erst nach dem Weltkriege ihren sozialen Bau haben selbständig entwickeln dürfen, bedeutet diese Arbeit sehr grosse Kräfteanstrengung, bei der man sich nicht vor Mühe und Schwierigkeiten scheuen darf, wenn man die Zukunft auf feste Grundlage bauen will. Wenn nur jemandem, so ist diesen Völkern eine Mahnung zu immer grösserer Produktion und Emsigkeit vonnöten, so zuwider wie es manchem Einzelnen diesmal auch sein dürfte.

Einzig und allein durch die Entwicklung der Produktionskräfte kann nämlich — um wieder Kjellen zu zitieren — um das Rechtsskelett des Staatswesens das gesellschaftserhaltende Fleisch und Blut gesammelt werden, das die schwere Zeit und neue Lage fordern. Auf keinem anderen Wege kann man in das Staatswesen erhaltenden, lebendigen Geist hineinblasen.

Es ist gesagt worden, dass sich der Verfall der zivilisierten Welt in den Jahren des Weltkrieges nicht allein auf

das politische und ökonomische Leben beschränkte, sondern auch in das geistige und moralische Dasein hineingedrungen ist.

Ohne Zweifel ist daran viel Wahrheit. Alltägliche Erscheinungen legen davon Zeugnis ab. Insbesondere wissen die Nachrichten von den grossen Weltzentren schaudererregende Dinge in dieser Hinsicht zu erzählen. Doch die geistigen und moralischen besseren Teile der Völker versuchen auch überall die Spuren des Verfalls energisch zu beseitigen.

Vom Standpunkte der allgemeinen Entwicklung der Menschheit aus sind die Verfallerscheinungen in zivilisierten Gesellschaften gefährliche Vorzeichen. Die Kultur an sich ist Veredelung der Naturgaben, Bearbeitung des Rohmaterials und Fruchtbarmachung. Als ihr Objekt kommt auch die Menschenseele ebenso viel wie irgendein Rohstoff in Frage. Wenn die Entwicklung des Menschen zurückgeht, seine geistigen Möglichkeiten nicht wahrgenommen werden, erleidet alsbald die ganze menschliche Kultur Stillstand. Indem das Einzelwesen in Wollust, Unmässigkeit und Genussucht versinkt, gleitet das Niveau des Volkes abwärts. Der Verfall offenbart sich in vermehrter Konsumtion und Erschlaffung der Arbeitslust und -kräfte. Endresultat ist Stillstand der Produktion, Rückgang der wirtschaftlichen Tätigkeit und schliesslich Verfall und — Tod der ganzen Kultur. Die Geschichte des Handels weiss zu erzählen, dass einen Grund zum Zusammensturz des berühmten Ägypten der Pharaonen und der römischen Weltmacht der durch Demoralisation hervorgerufene Verfall der Produktion bildete. Die an Luxus und Wollust verwendete Konsumtion, der die Produktion nicht zu genügen vermochte, verursachte den Zusammensturz dieser Reiche.

Diese Lehre der Geschichte haben wir, junge und vorwärtsstrebende Völker, alle Veranlassung zu beachten.

Der deutsche Philosoph Oswald Spengler behauptet, die jetzige Welt habe ihre eigentliche schaffende Kulturperiode schon hinter sich gelassen. Die Bildung der Gegenwart sei nicht mehr Kultur, sondern Zivilisation oder Nachklang. Die Zivilisationsstufe in der menschlichen Entwicklung folge der Kultur wie der Tod dem Leben; die produktive Kraft des Menschen sei dann erschöpft. Die Zivilisation erstrebe die Entwicklung der blossen Vernunft, während die Kultur als Gegenstand die ganze Seele des Menschen habe. Deshalb prophezeit Spengler denn auch

den endgültigen Untergang des Westens. Die hoch erhobene Vernunft und deren Anbetung drohen die Menschheit ins Verderben zu führen. Mit vielen Anderen ist auch er somit der Ansicht, dass Bildung und Kultur zwei verschiedene Sachen seien. Die Bildung sei etwas Niedrigeres, Oberflächliches und Wertloseres. Die echte Kultur beruhe auf der Idee des Humanismus, auf den Grundtugenden des menschlichen Wesens: dem Rechts-, Wahrheits- und Schönheitsgefühl, der Humanität und den Idealen der Religion.

Als junge Nationen hätten somit die finnisch-ugrischen Völker keinen Grund, die geistigen Errungenschaften der westlichen Kultur zu beneiden. Falls Spengler und viele Andere mit ihm Recht haben, haben wir Finnisch-Ugrien volle Veranlassung, uns darüber zu freuen, dass wir erst im Anfang unserer Entwicklung sind und noch die echt-nationale Kultur uns zum stolzen Ziel setzen können. Ein Gegensatz dieser Kultur ist der falsche Nationalismus, der nur dem Glück und der Freiheit des Einzelnen nachstrebt und sich einbildet, vollkommen unabhängig von allem oberhalb Stehenden zu sein. Durch Verbesserung der Lebensbedingungen und Vermehrung der Produktion mit Hilfe systematischer Tätigkeit vermag er nicht, in das Staatsleben das von demselben entbehrte soziale Fleisch und Blut zu bringen und auch nicht den einzelnen Menschen zum Menschen zu veredeln.

Unter den finnisch-ugrischen Völkern hat die Vorsehung den Finnen als Wohnstätte die nördlichste Ecke von Europa, das bezüglich der Natur karge, aber schöne Finnland gewiesen.

Es ist interessant festzustellen, dass der Mittelpunkt Finnlands weiter im Norden liegt als derselbe irgend eines anderen europäischen Landes und dass das Brudervolk Eesti und die Ungarn im Süden zwischen dieselben Längengrade mit Finnland geraten sind.

Die geographische Lage Finnlands hat ganz bestimmend auf die politischen Geschehnisse des Landes, auf seine ökonomische und geistige Entwicklung eingewirkt.

Indem Finnland als Zwischen- oder Isthmusland zu der aus dem Körper Ost-Europas in den grossen atlantischen Ozean hineinschiessenden Halbinsel gehört — dieses hat auf Vorschlag des finnischen Forschers Ramsay den Namen Fenno-Skandia erhalten — unterscheidet sich Finnland in bezug auf seine Naturverhältnisse, wie Oberflächenformation, Bodenbeschaffenheit, Klima, Pflanzenreich und

sogar sein Tierreich in hohem Grade von dem östlichen Nachbarlande, Russland, und bildet ein einheitliches natürliches Ganzes mit den auf derselben Halbinsel liegenden Schweden und Norwegen, ein Umstand, der somit auch vom geographischen Gesichtspunkte aus veranlasst, Finnland das „vierte Land des Nordens“ zu nennen.

Die finnische Bevölkerungsmehrheit des Landes — etwa 89 Prozent — gehört zwar vom Herzensgrunde aus zu dem finnisch-ugrischen Volksstamm, ist aber seit uralten Zeiten der Rassenmischung unterworfen gewesen, sodass sie, wie das finnländische Volk überhaupt, zweifellos näher den Germanen, und von diesen den Skandinaven, als anderen Völkern steht.

Die Benennung „das vierte Land des Nordens“ erhält seine Bestätigung auch von diesem Gesichtspunkte aus. Der Grund des selbständigen staatlichen Lebens — aus dem ein wahrer selbständiger Staat erst vor kurzem entstanden ist — wurde in Finnland schon früh, vor Jahrhunderten, gelegt. Bereits im Mittelalter gerieten nämlich die Verwaltung und Führung des Landes in der Hauptsache in die Hände des einheimischen administrativen und geistlichen Standes. Finnland lag zu weit, „hinter dem Meere“, vom Mutterlande Schweden, um dass es unmittelbar von der Seite aus hätte regiert werden können. In dem Masse aber, wie Schweden zu einer europäischen Grossmacht emporstieg, wurde Finnland administrativ, juridisch und ökonomisch immer fester in dessen Machtbereich eingezogen. Von diesen Zeiten stammt die westländische kulturelle Grundlage Finnlands her, soweit diesem Begriff Rechtsempfinden, Gesetzesachtung, die religiösen Ideale, produktive Tätigkeit u. a. die Nation erhaltende Kräfte beigerechnet werden. Das finnische Volk hat somit von der westlichen Richtung her wichtige Grundbalken für sein künftiges selbständiges Staatsleben erhalten. Man hat wohl Grund zu betonen, dass das finnische Volk alles dies keineswegs zum Geschenk erhalten hat, sondern hat es teuer und auch mit Blut in den vielen Kriegen auf fremdem Boden bezahlen müssen, in die Schweden auch Finnland mit sich führte, und ausserdem noch auf eigenem Gebiete für die Herrschaft Schwedens kämpfend. Die Lage des finnischen Volkes zwischen Schweden und dem im Osten immer mächtiger werdenden Russland, das über Finnland hinweg eine herrschende Stellung auf der Ostsee erstrebte, wurde mit der Zeit für Finnland verhängnisvoll. Mehrere Male wird das

finnländische nationale Gebiet in dem Kampf zwischen Schweden und Russland verwüstet und zerrissen, bis das Land in den ersten Jahren des vorigen Jahrhunderts gänzlich unter russische Herrschaft gerät. Diese Abhängigkeitsperiode dauerte seitdem über hundert Jahre, bis Russland im Weltkriege zusammenbrach und Finnland durch einen kräftigen Hieb seine Ketten zerbrach und sich als freies, selbständiges Reich proklamierte.

Es hat keinen Zweck, in diesem Zusammenhang die Geschichte weiter darzulegen, die Finnland in nationaler, politischer, ökonomischer und kultureller Hinsicht unter der russischen Herrschaft erlebte. Ich stelle nur fest, dass, da das finnische Volk durch seine Rasse, Sprache, Religion, Bildung, seine weiter fortgeschrittene staatliche und wirtschaftliche Entwicklung auf einer höheren Stufe stand als die Eroberernation — die Russen — gelang es ihm, seine Bildungsanstalten, seine innere Verwaltung und seine Nationalität zu bewahren, so starke Anfälle zu Russifizierungszwecken gegen dieselben auch gemacht wurden. Es gelang ja ihm sogar, seine Volksvertretung wieder ins Leben zurückzurufen, ein starkes nationales Aufleben auf der Grundlage des Finnentums zustande zu bringen und für sich ein kraftvolles produktives Leben zu schaffen, durch Zuhilfenahme der neuen Errungenschaften der Technik auf dem Gebiete der Landwirtschaft und Industrie.

Die Entwicklung wäre ja natürlich viel schneller gewesen, wenn Finnland — wie die anderen Länder der Halbinsel Fenno-Scandia — in dieser Zeit als selbständiger Staat seine Verhältnisse und Bestrebungen im Sinne seiner eigenen nationalen und politischen Ziele hätte regeln können. Das ständige Wachsein bei der Verteidigung seiner Rechte gegen die von Osten her kommenden, im Namen des „Gesamtreiches“ vorgenommenen Übergriffe, verursachte natürlich einen Stillstand, der dem Fortschritt des Landes keineswegs zum Vorteil war.

Man kann im Vergleich mit den skandinavischen Ländern sowohl in ökonomischer als kultureller Beziehung zwar etwaiges Zurückbleiben beobachten, was indessen in keiner Weise zum Pessimismus Veranlassung gibt.

Obgleich das finnische Volk von seinen Dichtern oft in den Glauben eingeschaukelt worden ist, dass sein Land arm sei, ist es in Wirklichkeit nicht ganz der Fall. Finnland besitzt eine Menge solcher Naturreichtümer, deren Wert erst durch die Technik unserer Tage gestiegen ist oder die

eine grössere Nutzniessung zu erzielen beginnen. Wald gibt es in bezug auf den Flächeninhalt des Landes mehr als in irgendeinem andern Lande Europas. In der Menge des Holzmaterials übertrifft derselbe seinen Konkurrenten Schweden, das zwar in Veredelung dieses Rohmaterials Finnland überlegen ist. Wasserfallkraft, „die weisse Kohle“, die Finnland zwar weniger als Norwegen und Schweden besitzt, hat es jedoch zu einem bemerkenswerten Anteil (bei mittlerem Wasserstande 1.3 Millionen Pferdekräfte). Vorläufig sind davon nicht volle 10 Proz. im Dienst der Produktion. Durch diese produktive Faktoren bildet Finnland mit den anderen auf der Halbinsel Fenno-Skandia liegenden Ländern ein einheitliches Holzveredelungsgebiet, dessengleichen sich anderswo in Europa keines findet. Ebenso finden sich im Lande Kupfer- und Eisenerze u. a. Mineralien in bedeutenden Mengen. Die Industrie des Landes entwickelt sich mit Schnelligkeit.

Finnlands Armut besteht denn auch eigentlich nur in der geringen Zahl der Köpfe und der Arme im Vergleich mit der Grösse des Landes. Seine Einwohnerzahl von zirka 3.4 Millionen Menschen, geteilt auf einen Flächeninhalt, der dem des polnischen Reiches bezüglich der Grösse gleichkommt, ein wenig kleiner ist als Schweden, aber grösser als Norwegen, ist als ökonomischer Faktor vorläufig zweifellos noch zu schwach. Deshalb ist denn auch von dem zum Ackerbau geeigneten Boden heutzutage nur $\frac{1}{12}$ angerodet worden. Auch die jetzigen Ackerareale würden, in richtiger Weise benutzt, der Bevölkerung das eigene Brot garantieren, das zurzeit in bedeutenderer Menge von anderswo eingeführt werden muss.

So kann man denn auch mit gutem Grunde sagen, dass der künftige Reichtum Finnlands in der Grösse seines Landesgebietes besteht.

Finnland gehört in seiner Gesamtheit zu den Ländern an der Ostsee. Durch diesen Hauptweg ist es schon seit uralten Zeiten im Kontakt mit den an den Küsten dieser See wohnenden anderen Völkern gewesen. Auf diesem Wege wurden die Beziehungen und Wechselwirkung mit Schweden, Deutschland und Eesti geknüpft und am heutigen Tage ist sie der wichtigste Verkehrsweg des finnländischen Aussenhandels.

Die Ostsee ist für Finnland seit jeher die Quelle des wirtschaftlichen und kulturellen Lebens gewesen. Über die Ostsee her sind die westländischen Kulturwirkungen und

-strömungen nach Finnland gekommen und haben Finnlands Bevölkerung gelehrt, sowohl ihre materiellen als ihre geistigen Rohstoffe zu bearbeiten. Aus diesem Grunde hat die „baltische Frage“, d. h. die Frage, wer auf diesem Meere Hegemonie in seine Hände bekommen wird, auch vom Standpunkte Finnlands eine sehr wichtige Bedeutung. Schon wegen des internationalen Friedens wäre es demnach wichtig, dass diese Angelegenheit in der Weise geregelt werden könnte, dass die Ostsee politisch von allen Ostseestaaten beherrscht würde. Nur auf diesem Wege würde eine bleibende ruhige wirtschaftliche und kulturelle Wechselwirkung zwischen diesen Staaten garantiert werden. In diesem Sinne ist der Standpunkt derjenigen Finnländer vom Grunde aus zu verstehen, die in der Orientierung den Mittelweg, die Ostsee, diesen uralten Kulturweg entlang, haben ziehen wollen, indem sie Beziehungen einerseits zu Skandinavien, andererseits zu den neuen baltischen Ländern aufrechterhalten. Dadurch allein, — wenigstens glaube ich so — kann eine dauernde fruchtbare Wechselwirkung zwischen diesen um die Ostsee liegenden Ländern zustandegebracht und dieses Meer zu einer wirklichen Kultursee gemacht werden, und nur dadurch kann das Asiatentum gezwungen werden, die Grenzen innezuhalten, die es gegenwärtig hat.

Es ist bezeichnend, dass zu derselben Zeit, wie Finnland für seine Existenz und für die westländische, über die Ostsee gebrachte Kultur gegen das Russentum kämpfte, in den skandinavischen Ländern der Kampf um die Demokratie ausgefochten wurde. Sie wurde in diesen Ländern Wirklichkeit; auf einer ähnlichen Grundlage hat Finnland seine sozialen und politischen Verhältnisse geordnet. In gleicher Weise haben auch die anderen Länder an der Ostsee gehandelt. Man kann nur hoffen, dass diese Umwandlung an den ehrenvollen Küsten der Ostsee richtig verstanden wird und dass die Entwicklung in diesem neuen Zeitalter unter dem Zeichen des Einvernehmens und der Zusammenarbeit fortschreitet, der westländischen Kultur und der ganzen Menschheit zum Glück und Gedeihen.

Koosviibimine raekojas.

Kell 6 oli raekojas Tallinna linnapää poolt korraldatud teelaud, millest osa võtsid hõimrahvaste ja nende valituste esitajad.

Eesti helitööde kontsert.

Õhtul kell 9 oli „Estonia“ kontsertsaalis Eesti helitööde õhtu. Esinesid „Tungla“ segakoor Th Vettiku juhatusel, sünfoonia orkester R. Kulli juhatusel, „Estonia“ ooperilauljad O. Olak-Mikk ja K. Ots, prof. A. Lemba klaveril, J. Wachman tshellol ja P. Laja orelil. Kavas olid Artur Kappi, Aleksander Lätte, Rudolf Tobiase, Mart Saare, Miina Hermani, Artur Lemba, Peeter Süda, Konstantin Tüرنpuu, Mihkel Lüdigi, Heino Elleri ja Cyrillus Kreeki helitööd.

Kongressi teine päev.

Reede 20. juuni.

Kõned

kell 9 h. „Estonia“ kontsertsaalis.

1) Soome-Ugri rahvaste kultuurühtsus.

Inspektor Matti Pesonen.

Meil Soome-Ugri rahvastel on kaks asja, mis ühised: teine murelik, teine lootuslik. Esimene on ühine elu ähvardav hädaoht, ja teine on ühine Soome-Ugri isade vaim. Eelmine tuleb küsimusse kõige päält poliitilise seisukoha võtmise puhul, viimane hariduslikes suhtes, kuid poliitiline ja kultuuriline orienteerumine on teineteisega lähedases kokkupuutumises, ja käesoleval korral vast ehk sel kujul, et vajame ühise kultuuri sidemeid ühendama Soome-Ugri rahvaid, selle hobuseraua tagumiseks, kuhu meie rahvaste põline vaenlane peab surutama, kui meie hõim edasi elada igatseb.

Sellesse raudsesse ahelasse, mis kord peab tõmmatama Venemaa ümber, saab kuuluma teisigi rahvaid, pääle Soome-Ugri rahvaste, eriti türklased, tatarid ja jaapanlased. Turani mõtte ärkamine Ungaris on nii arusaadav. Sest valmistaksid ju kultuurilised kokkupuutumised kõikide Turani rahvaste seas teed tulevikus kordasaadetavale poliitilisele ühistööle. Kuid Turani mõte on meile, Põhjalas asuvatele, alles uus, vast ehk enneaegnegi. Sellepärast kõneleme kultuurilisest ühtsusest ainult Soome-Ugri rahvaste seas.

Meie, Soome, Eesti ja Ungari rahvas, tunnistame rõõmuga, et oleme oma läänenaabritelt saanud väärtuslikke kultuurivarandusi. Neilt saadud on näiteks meil soomlastel usk, haridus, kohtukorraldus ja riikline kord. Veel hilisel ajal on läänemaad meile palju kultuurimõjutusi annud. Oleme valmis tunnistama, et näit. meie talurahva ülikooli aade on pärit Daanist, et Norra kirjanikkudel, nagu Ibsen, Björnson j. t. on oma tähendus meie vaimlikes elus, et Rootsi

eeskjuju on edendavalt mõjunud meie tööstusse ning põllumajandusse; kõnelemata veel Saksast, kellega Soome on olnud ja edasi on kõige tagajärerikkamas kultuurilises ühistöös. Ametioskuse edendamine elu eriliste kutsete jaoks on kultuurrahva üks tähtsamatest ülesannetest. Selleski suhtes on meie läänepoolsed naabrid meile olnud ja on ikka edasi õpetlikuks eeskujuks. Juhin tähelepanu vaid nende äparduste pääle, mis koolitöö vaevarikkal alal oleme lääne poolt vastu võtnud, näit. põhjamaade koolikoosolekute kaudu, kus Skandinaavia ja Soome koolitegelased sadade, isegi tuhandete kaupa kokku on tulnud.

Tohin ehk eeldada, et Eesti ja Ungari kuulajad sama tõrkumata jaatavad läänemaade kultuuri tähtsust oma rahva elus. Kuid seda tehes ootame, et läänemaade kultuuri poolt ka tunnustus antaks sellele vahiteenistusele, mille kõik kolm rahvast on sooritanud Ida ähvardavate kultuurvaenuliste võimude vastu. Nagu Székely elanik, keda Erdély metsadesse oli saadetud oma tugevate käevartega riigi idapiiri kaitsma, ülesande tähtsusest teadlikuna end pidas aadlisukku kuuluvana, samuti on kogu Ungari, Eesti ja Soome rahvas õigustatud pidama end Euroopa kultuuri rüütlikeks.

Läänemaa kultuuri osalisena ja selle eelliini valvuritena on meie rahvad valanud Euroopa kultuuri omandesse isadelt päritud vormidesse, ning lisaks valanud sellesse oma rahvuslise vaimu. Meie rahvastel on seega igatõel oma-pärast kultuuri. Kuid neil on ka omavahelisi kultuurisidemeid, nii hästi põliseid vanu kui uuemaidki.

Vanast ajast on olnud ja on praegugi — nagu käesolev kultuurkoosolekki tunnistab — olemas kultuurühtsust sugurahvaste keskel. Juba keele sugulus tähendab tagasi ühiste kultuurpüüete pääle. Pärast seda kui hõimud aegade jooksul üksteisest eemale valgusid, on Soome-Ugri keeleuurimine olnud kultuurühtsuse pidajana. Mitme muu teaduse, ning eriti ka koolitöö alal on meil olnud palju, üksteiselt õppida, ja seega on küllal põhjust kultuurühtsuse alalhoidmiseks. Näiteks toome eriti ette meilgi mõjuavaldanud Ungari lasteuurimise. Meeldivana sidemena on meil, kes asume Soomelahe kallastel, Kalevala ja sellesse liituv uurimistöö. Helide sidemega oleme olnud ning oleme edasi üksteisega seotud. Eesti laulupidud on leidnud vastukõla lahe põhjapoolsel kaldal. Ja kauge pusta luulevaimud on juba lapsepõlves laulnud tulist isamaa-armastust meie hinge. Kirjanikud nagu Mihály Wörösmarty, Mór Jókai ja Sándor

Petõfi ei ole võinud olla muljeid jätmata Soome vaim-
lisse ellu.

Kultuurühtsuse harrastus hõimrahvaste seas on olnud
millal kõrgemal, millal madalamal. Eriti palju on siin mõju
avaldanud poliitilised ja rahvuslised tõusu- ja mõõnaajad.
Kui rahvusluse laine ühes hõimrahva maas kõrgele on
kohisenud, on ta järellained puutunud hõimrahvaidki. Nii
oli asjalugu näiteks läinud aastasaja keskpaiku, mil nimed
sarnased kui István Széchenyi — kõige suurem ungarlane —
ja Lajos Kossuth kõnelesid luulelist keelt oma rahva kan-
gelaslikust tõusust; mil Kreutzwaldi Kalevipoeg äratas Eesti
rahvas muistse aja kangelasmeelt ja Tartu esimesed laulu-
pidud helkisid Eesti rahvuslise ärkamise hommikupunana;
mil Juhan Vilhelm Snellmani tugev häääl äratas soomlased
rahvuslisse iseteadvusse. Sel ajal tõusis rahvuslik elu mäe-
tippudele, mille otsast sugulased üksteist võisid näha. Sel
ajal Soome ja Eesti, ja isegi kaugeloleva Ungari kõige pare-
mad mehed ulatasid üksteisele vennakätt sirutama. Tartu
kuulsal laulupidul viibis soomlasi, isegi üks ungarlane.
Eestlased külastasid Soomes meie suurmeeste J. V. Snell-
mani ja Elias Lönnroti seltsis. Soomlane Antti Jalava,
palav Ungari sõber, tutvustas omamaalasi Ungari maaga ja
rahvaga. Juhtivate meeste hõimlustunne avaldas mõju
rahvaste ellu, eriti kooli õppetõessegi. Nii leidus vanema-
tes kooli lugemisraamatutes (Länkelä Kolmas lugemisraa-
mat) rohkesti lugemispalu ja kirjandusnäiteid Ungarist ning
Eestist, isegi kirjeldusi kõigist meie valju saatuse osalistest
hõimudest. Kui poliitiline vaekauss laskus, esiteks Ungaris,
selle järele Eestis, viimati Soomeski, siis võõrdusid sugula-
sed üksteisest. Vabaduse puudusel oli neil raskem ükstei-
sega kokku puutuda. Võib olla nad hoidusivadgi eemale.
Sest kui on sügav lein, otsib inimene üksildust. Nii kannat-
as Soome, Eesti, Ungari, igaüks oma kodunurgas. Kui
nüüd vabadus rahvastele lõkkele on lõõnud, on hõimu-
vaimgi lausa leegitsema läinud, ja selle soojuses kogume
me suurematena hulkadena kui kunagi varemalt Soome-
Ugri mõtte ümber.

Meid ei ühenda vaid ainult ühised mälestused samast
tükikodust, vaid ka ühised käesoleva aja ning tuleviku
ülesanded. Ja kõige noorem meie seas on olnud kõige
innukam. Meri ei lahuta enam teda meist soomlastest, vaid
ühendab. Sügisel 1919 jõudsid üle mere sajad koolitegela-
sed Helsingi. Järgmisel kevadel käis meie juures hulk
Eesti kooli juhtivaid jõude. Siis Helsingis koos viibides
äratati küsimus ühiste koosolekute pidamisest hõimrahvaste

haridustöö tegijate vahel. Juba järgneval suvel oligi Helsingis esimene ühis-Soome koolikoosolek, millest võttis osa üle tuhande Soome-Ugri koolitegelase, neist 706 soomlast, 445 eestlast ja 5 ungarlast.

Ühis-Soome koolikoosolekul said meie hõimrahvaste koolitegelased esimest korda võimaluse koos käsitleda tähtsaid kutselisi küsimusi. Oli loomulik, et koosolek pööras tähelepanu ühistele kultuurküsimustele üldse. Nii tegi ta kolm tähtsat algatust. 1) Otsustati kultuurühtsuse pidamiseks Soome, Eesti ja Ungari vahel ette tuua kaks palvet, üks Soome valitsusele, et Helsingi ülikooli juurde asutataks lektoraadid Ungari ja Eesti keele jaoks, ja teine Ungari valitsusele, et Budapesti ülikooli juurde asutataks lektoriametid Eesti ja Soome keele jaoks. 2) Koosolek otsustas paluda kolme riigi koolivalitsust, et nii hästi alamas kui kõrgemas kooliõpetuses pöörataks endisest rohkem tähelepanu hõimrahvaste oludele. 3) Otsustati asetada toimikond hoolt kandma Soome-Ugri koolialasse puutuvaist kultuuroludest. — Eesti valitsusele ei saadetud palvet sugukeelte lektori ameti asutamise kohta, sest Tartu ülikooli juures olid olud vahepeäl juba korraldatud soovitud sihis.

Koolikoosoleku algatused on olnud tagajärjerikkad, kuigi tänini ainult osalt. Helsingi ülikooli juure on asutatud Eesti keele lektori koht ja valitsuse ettepanekus tuleva aasta budshetiks on sellekohane summa Ungari keele lektoraadi jaoks. On seega kõigest aja küsimus, millal Ungari mees Soome riigi ülikooli juures tutvustab soomlasi oma rüütelliku keelega ning oma tuhandeaastase riigi haridusoludega. Nii palju kui teame, ei ole kitsikusse surutud Ungari veel suutnud teostada koolikoosoleku ettepanekut. — Kooliõpetusse puutuv, palve on Soomes suure poolehoidu osaliseks saanud nii hästi koolivalitsuses kui õpetajaskonnas. Samuti on asjalugu saadud teadete põhjal mujalgi sugulusriikides. Asja teostamine laiemal määral nõuab aga aega, sest see eeldab mõne aine õpperaamatute suhtes tähelepanuvaid uuendusi, mis arusaadavalt ainult pikkamisi on teostatavad. — Koosoleku poolt valitud toimikond ei ole võinud pika tee ja sellekohaste summade puudusel täiel arvul kokku tulla. Aga kirjavahetuse teel on oldud agarasti ühistööl.

Esimesel ühis-Soome koolikoosolekul on vististi tähtis koht kultuurühtsuse kindlustamises Soome-Ugri rahvaste keskel. Töötagu praegune teine Soome-Ugri kultuurkongress samas sihis edasi! Kui see võiks mõjuda näiteks selleks, et

kultuurühtsuse edendamiseks saaksime erilise ajakirja, eriti iga kolme maa jaoks, siis oleks asi pika sammu edasi saanud.

Soome-Ugri kultuurile on tähtis, pääle lähedaste kokkupuutumiste Soome, Eesti ja Ungari vaimuvilja vahel, ka ühistöö alamal kultuurilisel tasapinnal olevate sugurahvastega. Peab minema sinna, kuhu veri tõmbab. Peab juurte eest hoolt kandma. Säält saame noort elujõudu vanadusele vastukaaluks. Sündsats eeskujus ses suhtes pakub Ida-Karjala. Kuid millal iganes poliitilised olud vähegi on lubanud, on Ida-Karjala vaimline tasapind imestamisvääriolist tõusu näidanud. See elav, õppehimuline ja suurte annetega varustatud rahvas, kes omal ajal annetas, mitte ainult Soomele, vaid tervele ilmale tähelepandava osa Kalevalast, see rahvas peidab veelgi omas põues vaimujõudu ja suudab ikka edasi olla nii hästi vastuvõtavana kui andvana poolena. Ühendus Ida-Karjalaga mõjub Soome pääle kahtlemata noorendavalt. Kui suurel mõõdul meie Venemaale puistatud hõimlastes on leida samu vaimuandeid, on mulle teadmata. Aga tõenäolik paistab, et vähemalt mõned neist suudavad osa võtta kultuurilisest läbikäimisest. Kultuurühtsus sarnaste sugulastega lisab meie, vanema kultuurrahva elujõudu. Üksiku rahva eri rahvakihtide vahel on haridusringkäik tunnistatud viljakandvaks rahva kultuurile. Samuti peab sel olema õnnistustandev tähendus Soome-Ugri rahvaste keskel. Kuid kui meie omast soost erineme ja täis enese-armastust vaid ohverdame kiitusohvreid läänemaalise hariduse altarile, siis meie vaimliselt närbume ja langeme kokku nagu juuretu puu.

Tarvitaksime nägijat, kelle silm ulataks üle meie isamaa piiride ja kelle vaim paisutaks rahvuslised äratused üle endiste kallaste igale poole, kus Soome süda — kõnelen soomlasena — kuigi vast nõrgalt, tuksub. Aga meie ei tohi jääda käed risti prohvetit ootama. Meie peame omal nõrgal kuid ühendatud ja selle läbi vastupidaval jõul kinni haarama kaugeleulatavast kultuuritööst hõimrahvaste keskel. Kui meie, millal liig läänemaalisel orienteeritud, millal jälle internatsionaalselt mõtleval sugupõlv, seda ei suuda, siis — ma loodan seda — noorsugu saab seda kord tegema.

Kui kord koidab see aeg, mil Soome, Eesti ja Ungari rahvas ühes teiste hõimudega loovad ida ja lääne vahele elujõulise Soome-Ugri kultuurühtsuse, siis on — teisel mõõdul kui nüüd — eeldusi olemas ka riikliliseks koostöötamiseks (ühistegevuseks). Võib olla, hakkab siis koitma sellegi kaua, aastasadadid, kui mitte ütelda aastatuhandeid, igatse-

tud ja ärdalt oodetud päeva hommik, mil neilegi Soome-Ugri rahvastele, kes nüüd ida koletise küüsis vaeveldes ei ole võinud siia meie rahvaste ühisele pidule saabuda, — neilegi vabaduse tund kätte jõuab.

Tervitustelegrammid.

Selle kõne järele loeti ette kongressile tulnud tervitus-telegrammid:

Soome pääministrilt.

Sitokoot yhteiset kulttuuriharrastukset läheisesti toisiinsa heimomme jäseniä eri maista.

Kiittäen ystävällisesti kutsustanne

Pääministeri Lauri Ingman.

Soome välisministrilt.

Tänades lahke kutse eest kongressi avamispidule kahjatsen väga, et takistuste tõttu mitte võimalik pole sellele tulla.

Soovin parimat edu kongressi tööle

Procopé.

Eesti saadikult Londonis.

Hõimrahvad arendades omapäraseid haridusidusid tugevnevad sisemiselt, lähenevad üksteisele, lisavad rahvusvahelist kultuurkapitali. Sellele ülesehitavale tööle jõudu!

Kallas.

Soome endiselt saadikult Eestis.

Suur kiitos kutsusta. Võrsugu hõimuvaim! Sikerueljen társadolog!

Erkki Reijonen,

Professor E. N. Setälält.

Südamlíkult õnne soovides ma hüüan elagu!

Setälä.

Professor Kaarle Krohnilt.

Arvoisa toimikunta!

Sydämellisesti kiitän ystävällisestä kutsustanne. Kotonani sattunut kuolematapaus ja luvatus työn valmistus estävät minua saapumasta kokoukseenne, jolle toivotan parasta menestystä.

Suuresti kunnioittaen

Kaarle Krohn.

Professor Mikkolalt.

Kiittäen kutsusta toivotan kongressille parhainta menestystä.

Professori Mikkola.

Liivi sõprade seltsilt Lätis (Läti keeli).

Liivi sõprade selts Lätis saadab südamliku tervituse Soome-Ugri II. hariduskongressile ja soovib tema tegevusele palju edu rahvaste lähendamise töös nende vastastikuseks häätatlikkuseks ja lugupidamiseks.

E. R. Muuseumilt.

Edu hõimrahvaste tühistele kultuurpüüetele.

Eesti Rahva Muuseum.

Tartu linnavalitsuselt.

Kongressi tervitab ja edukat tööd ning viljakaid tagajärgi soovib

Tartu linnavalitsus.

Võru maakonnaavalitsuselt.

Paremad tervitused Soome-Ugri II. hariduskongressile! Jõudu, edu ja häid tagajärgi ühise venna-silla ehitamise töös ja püüetes sooviga, et see töö annaks kõigile Soome-Ugri vendadele hoogu, süvendaks sisu ja kinnitaks tahtmist edenemiseks ja kasvamiseks vabade iseseisvate rahvastena. Elagu Soome-Ugri vennasrahvad üksikult ja ühes koos!

Kohver, Võru maakonnaavalitsuse esimees.

Narva õpetajate seltsilt.

Narva õpetajaskonna nimel tervitan külalisi Soomest ja Ungarist ning kõiki kongressi liikmeid soovides, et kongress kindlustab alalise igakülgse ühistöö Soome-Ugri rahvaste vahel.

Sõerd.

„Vanemuise“ seltsilt.

Hõimrahvaste hariduspäeva soojalt tervitades tahame näha, et senni lahutatud suguharud leiaks jäädavad sidemed, mis köidavad hõimlased kultuurjõuks ühise suure tuleviku sihis.

„Vanemuine“.

Dekaan Saralilt.

Kongressi hääks kordaminekuks soovib jõudu tööle

Loomaarsti teaduskonna dekaan Saral.

Professor Kõppult abikaasaga.

Tervitame kongressi. Valmigu hõimlustunne, ühendades kauge kodu lapsi ühiseks vaimliseks pereks, kinnitades püüdmises ilusama tuleviku poole.

Professor Kõpp abikaasaga.

Professor Sild'ilt.

Tervitan Soome-Ugri II. hariduskongressi ja soovin tööle edu.

Professor Sild.

Esperanto Seltsilt Eestis.

Bonsukceson ai la kongreso ghi konsideru la mece-secon de neutrala kongreslingvo. Kongreso estonta uzu Esperanton por sperti ghian mirindan helpon.

Esperantoasocio de Estonia.

Ajaleht „Eestilt“.

Kõige soojem tervitus Soome-Ugri hariduskongressile. Süvenegu ja saagu jälle võimsaks tuhandete aastate vältel lõdvenenud ühistunne hõimrahvaste vahel ja liitugu nad kõik üksmeelsele tööle ning võitlusele olemasolu eest.

Ajaleht „Eesti“.

Kirjastusühisus „Looduselt“.

Soovime Soome-Ugri rahvaste hariduslisi sidemeid soetavale kongressile edu ja jõudu.

Olgu see töö tulemusrikas ja püüdeid virgutav.

Ajakiri Loodus ja K.-ü. Loodus.

Eesti konsul Karl-Erich Soansilt Milanos oli järgmine tervitus:

K. a.

Soome-Ugri II. Hariduskongressi Juhatusele.

Kahetsen väga, et mul pole võimalik isiklikult neil tähtsatel päevadel Teie seas viibida, päevadel, kus ärganud Soome-Ugri rahvad üksteisele ühinemiseks kätt suruvad.

Samuti kui kõik meie kaasvennad, kes olude sunnil peavad neist sõpruskoosviibimistest raske südamega eemale jääma, kuid oma sügavamas hinges Teile, kokku tulnuile, edu ja õnne soovivad, nii palun ka mina Teid, selle kõrgema idee edustajaid, minult vastu võtta mu paremad ning südamlikumad soovid, et see ärganud pühalikum idee vastuvõtmist leiaks kõikide südamete poolt, milledes vägevam Turani veri voolab, ning et Teie suurele tööle teod

järgneksid, mis kõiki turanlasi hingeliselt ja tegudega, meie jõu kasvamiseks, ühendaks!

Elagu kõik-Turani ühinemine!!!

Lisaks saadan Teile „Turani muinasjuttu“, mida Siberis 1915. aastal olen kuulnud.

Sõbralikult Teie kätt surudes, soovin Teile veel kord edu ja õnne!

K. Er. Soans.

Turani muinasjutt.

See oli Siberis. Pääle päevase vaevleva sõidu, pöörase tuisu ja külmaga, sattusime ühte väiksesse mongoollaste kloostri. Olime sunnitud seal öö mööda saatma, et järgmisel hommikul edasi sõita. Buddha laama võttis mind kui Vene ohvitseri väga külmalt vastu. Ta võttis meid vast ainult sellepärast vastu, et ta kartis vastasel korral karistust.

Pääle selle kui oma 20 sõdurit-saatjat olin ära mahutanud, läksin preestri poolt mulle juhutatud tuppa, kus väga vilets soe söök mind ootas. Preester ei söönud minuga ühes. Ta istus minust vähe eemale ning vaatles mind vahetpidamata teravalt ja uurivalt. Minu katsed temaga juttu ajada läksid tema lühidate vastuste pärast ikka nurja. Lõpuks hakkasin aimama, et tema külmus minu vastu oli vast sellest tingitud, et blin Vene ohvitser. Ma ütlesin, et olen eestlane. „Eestlane!“ karjatas vana hallpää ülesse karates; kuid kohe istus ta jälle rahulikult maha. See äkiline karjatus, mis nii ootamatu ja imelik oli, ehmatas mind. Laama vahtis oma väikeste hallide silmadega nii teravalt, läbitungivalt mu otsa, nagu tahaks ta kõik mu mõtted ja tunded teada saada.

Mõneminutiline vaikus — ma ei teadnud, mis see pidi tähendama. Pikkamööda tõusis ta ülesse, tuli täitsa mu kõrvale, ning käe mu õlale pannud, sosistas ta: „Eestlane... eestlane... rahvas, kes oma vennad unustanud... Ma näen juba, et sa tõtt räägid — sa oled eestlane! Anna andeks, et sind, mu kallis külaline, nii halvasti vastu võtsin.“

Vähe aja pärast olid juba maitsevad toidud, või ja piim laual. Ka tuba köeti soojaks. Ning „Suure Jumala teener“ sõi minuga ühes. Ma ei saanud ikka veel aru, mis see kõik pidi tähendama.

Pääle söögi küsisin omalt uelt sõbralt, mis ta tahtis sellega ütelda: „Rahvas, kes oma vennad unustas“. Ta

kattis oma silmad kätega ning ütles vaevalt kuuldavalt: „Lase ma palvetan enne sinu ja su rahva eest. Kui Jumal tahab, siis ütlen ma sulle kõik. Ma tulen varsti tagasi.“

Enne äraminekut vaatas ta jälle mu otsa, seekord juba hoopis teise pilguga, mis oli kurb, kuid täis sõbralikkust.

Umbes poole tunni pärast kargas uks lahti — preester, kahvatu ja värisev, astus sisse.

„Mis on juhtunud!“ küsisin temale vastu joostes.

„Ei midagi halba, mu kallis,“ ütles ta end kogudes. „ei midagi halba! Jumal tahtis, et sina seda pead teada saama, et su rahvas saab õnnelik olema... see ei ole mitte väga kaugel... Kuid kui kaua peame meie veel ootama?... ja ta kattis jälle oma näo, et peita pisaraid, mis voolasid ta näid juba kustunud silmist. Sügav hingevalu ja piin näis temas peituvat.“

Äkki tõstis ta oma päa — „Kuidus, ma nutan! Ei, ma pean rõõmus olema! Nüüd läheb see vast täide, see, mida nii kaua, kaua pidime ootama... Kuid ta jäi jälle mõttesse. Nähtavasti lendasid ta arenenud pääs tuhanded mõtted — mõtted või ettekujutused. Ma vaatasin vaikides ning väga küsivalt ta otsa — meie pilgud kohtasid teineteist. Siis algas ta väga ärritatult: „Ma võin ja ma tahan sind usaldada. Ma tean, et sa seda kurjasti ei tarvita... Sa pead kuulma seda, mis tuhanded aastad meie, Jumala teenrid, oleme üksteisele edasi annud.“

Ta vaatas ringi, nagu tahaks kindlaks teha, kas tõesti üksi oleme. Siis algas ta müstiliselt:

„See oli umbes kümnetuhande aasta eest, siin, kus praegu tühjad lagendikud, paljad mäed ja metsik loodus. Siis elas siin toredates jurtades, kaunistes templites, viljakate põldude vahel, lugemata suurte loomakarjadega vägev Mongooli rahvas. Oma kõrge kultuuri, arenenud teaduse, äravõitmatute sõjajõudude pärast nimetati teda „rahvaste rahvaks“. Tema kuningad olid kõige targemad ja vahvamad rahva seast. Kuid üks kuningas, kes oli vägevama Jumala Päikese soost, oli kõikide kuningate ning rahvaste ülem juht, miks teda ka vägevamaks kuningaks nimetati. Ta sõna kuulsid kõik inimesed ja loomad. Tema tahtmise järele surid inimesed ja tõusid uuesti ellu. Et ta vägevama Jumala soost oli, tundis ta kõik inimeste ja looduse saladused. Kui ta templisse oma tuhandete teenijate saatel astus, säras ta kui päike. Inimesed, kes ta ette astusid, tundsid temas nii suurt võimu, et nad tema jalgele langesid ning

ei suutnud enne tõusta, kui vägevam seda soovis. Nii õitses terve maa, ja ta rahvas oli kõige õnnelikum.

Kord pidas vägevam kuningas jälle vaimudega nõu. Halvad vaimud ütlesid: „Saada omad väed igale poole, kus päike paistab. Säält nad leiavad suured rikkused ja varad, ning nad toovad kõik sinu jalge ette.“ Hääd vaimud aga soovitasid: „Sinu maa õitseb ja on täis kulda ja hõbedat, sina ja su rahvas on rikas küll ning õnnelik. Ära saada oma vägesid — see toob õnnetust.“

Kaua mõtles vägevam kuningas, mis teha, ning lõpuks leidis, et häadel vaimudel õigus oli — ta maa oli rikas ja õitsev, ning rahvas oli õnnelik. Ta ei saatnud oma vägesid välja.

Padhad vaimud, nähes et nende nõu ei võeta, otsustasid suures vihas vägevamale kuningale ja ta rahvale halastamatult kätte maksta: põhja-vaimud hakkasid jääkülma tuult puhuma, kattes kõik raske lumega ja tarretava kül-maga; mäe-vaimud pillusid suuri jääpanke ja kaljusid alla; maaalused-vaimud väristasid nii tugevasti maad, et kõik lossid, kindluse müürid ja templid kokku varisesid, ning nad sülitasid ka maa alt tuld ja tahma; vee-vaimud valasid vett üle terve maa: jõed voolasid üle kallaste, kiskudes kaasa kõik mis võisid; lõpuks hakkasid haiguse-vaimud hirmsasti inimesi ja loomi tapma. — Terve rahvas ja maa jäi vaeseks.

Siis ruttasid kõik teised kuningad vägevama juurde ning ütlesid: „Vaata, kuidas meie rahvas sureb, vaata kuidas meie karjad hukkuvad, kuidas meie põllud hävinevad: Halasta meie pääle! Ära hakka vaimudele vastu!“

Ning vägevam kuningas pidi järele andma — vastu enda tahtmist saatis ta omad väed igale poole, kust päike paistab, ning käskis neid varsti tagasi tulla.

Möödusid aastad, kuid ta väed ei tulnud tagasi — nad leidsid teised paigad, kubu nad elama asusid, kus halvad vaimud polnud nii kurjad, kus nad võisid rippumata enese tahtmise järele elada.

Kaua ootas vägevam kuningas, kuid asjata. Siis kutsus ta kõik hääd vaimud oma juurde, et neilt andeks paluda, et ta nende tahtmise vastu oli talitanud. Hääd vaimud aga vastasid: „Kõik need sinu rahvaharud, keda oled välja saatnud ja kes sinu võimu ei taha enam tunnistada, peavad kõik raskelt kannatama või hävinema. Nad saavad vahest tõusma, kuid langevad jälle — see kestab tuhanded aastad. Su maa aga jääb karistuseks sama vaeseks ja rah-

vas pimedaks, kui ta praegu on, senni kui sinu väljasaadetud rahvaharud teda ei päästa. Siis aga, kui nad teid päästavad, saab suur ühine Turani rahvas jälle rikkaks, õnnelikuks ja vägevaks, ning ta maa saab jälle õitsema ja kingib oma rahvale kulda, hõbedat ja nägematuid jõudusid.

Kaua palus vägevam kuningas oma rahvaharusid tagasi tulla, kuid nad ei tulnud. Kurvalt läks ta kõrgele mägedele, kus ta hääde vaimude poole palvetas lõpmata, ning valusaid pisaraid valas, pisaraid oma patu ja sõnakuulmatuse pärast.

Siis tulid jälle pahad vaimud ning muutsid tema keha jääks. Kuid vägevam kuningas palvetas ja valas pisaraid ikkagi.

Veel praegu voolavad ta valusad pisarad mägedest alla, ning veel praegugi kostab kõrgetelt mägedelt ta haledust ja palavad palved: „Turanlased, tulge ja päästke meid pimedusest ja vaesusest! Tulge tooge meile valgust! Valgust!!!

Muinäsjutt lõppes ning vana laama kahvatul näol veeresid vaikselt pisarad, ja ta silmad vaatasid elavalt, nagu ütleksid nad veel midagi, nagu paluksid nad abi. Siis ütles ta väriseva häälega: „Kui teis veel vägeva Turani veri voolab, siis tulge, tooge meile valgust! Ja ta kukkus jõuetult maha. Ning kui päike hakkas tõusma ja esimene kiir ta näole langes — suri ta vaikselt. Kuid ta silmist, mis lahti jäid, säras ikka veel lootuse tuli, ja ta vaatas ikka veel, nagu ootaks ta, nagu paluks ta. . .

2) Die Reform des ungarischen Mittelschulunterrichtes.

Dr. Gral Kuno Klebelsberg,

königl.-ungarischer Kultus- und Unterrichtsminister.
(Vorgetragen von Dir. Jozsef Quint.)

In der den Osterfeiertagen 1924 vorhergehenden Session der ungarischen Nationalversammlung hat eine Vorlage Gesetzeskraft erhalten, die die Kulturbedürfnisse der ungarischen Mittelschule für längere Zeit befriedigt und auch berufen ist, die fernere ruhige Entwicklung der Schulen zu sichern. Die verhältnismässig rasche und glatte Erledigung der Vorlage wurde ermöglicht durch das verständnisvolle Verhalten der Nationalversammlung Kulturfragen gegenüber, aber hauptsächlich durch den apolitischen Charakter der Vorlage, der auch während der ganzen Debatte gewahrt

wurde. Schon in der Unterrichts-Kommission wurde die Vorlage nur aus pädagogischem Gesichtspunkte behandelt und nur mit Berücksichtigung der wichtigen Interessen der ungarischen Jugend und der ungarischen Nation; diesem Vorgehen folgte auch das Plenum der Nationalversammlung. Es ist wohl nicht zu leugnen, dass es in der grossen Masse der Probleme, die sich auf das Mittelschulwesen beziehen, auch politische Momente gibt. Zum Glück aber wurde die politische Seite der Mittelschulfrage schon in der Vergangenheit gelöst.

Joseph von Ürmenyi, der Schöpfer der Ratio Educationis, dieses ersten Codex des ungarischen Unterrichtswesens (1777), wollte für sämtliche ungarischen Schulen ein einheitliches Unterrichts-System schaffen. Ihm war es nicht vergönnt, sein Ziel zu verwirklichen; es ist das Verdienst der epochalen Schöpfung des grossen Ministers Trefort, des XXX. Gesetzartikels vom Jahre 1883, dass einerseits die Befugnisse der schulerhaltenden Autonomen Körperschaften, andererseits das Beaufsichtigungsrecht des Staates endgültig geregelt wurden und in Folge dessen dieses Problem, das überall Anlass zu politischen Debatten gibt, glücklicherweise schon gelöst und ausgeschaltet ist.

Beschäftigt man sich in Ungarn in letzterer Zeit mit dem Problem des Mittelschulwesens, so waren es vorzüglich zwei Fragen, um die es sich handelte. Die eine bezog sich auf die Organisation der Schulen, die andere auf die Lehrpläne. Die Frage der Organisation ist in Ungarn dieselbe, wie überall: soll es verschiedene, differenzierte Typen der Mittelschulen mit einem ganz eigenen charakteristischen Gepräge geben, oder soll eine einheitliche Schule geschaffen werden. Da aber die Idee einer in ihrer ganzen Ausdehnung einheitlichen Mittelschule schon auf der ganzen Welt verworfen wird, kann nur davon die Rede sein, ob man nach französischem Muster auf einem einheitlichen Unterbau die oberen Klassen mittels einer Bi- oder Trifurkation differenzieren soll oder aber das spezialisierende System übernehmen, dessen Beispiel in der grossen preussischen Schulreform vom Jahre 1900 gegeben ist. Das ist die Frage der Schulorganisation. Die zweite Frage bezieht sich auf den Lehrplan, auf den Kampf der humanistischen und realistischen Richtung, wo es sich darum handelt, ob im Lehrpläne die humanistischen Gegenstände, in erster Reihe die klassischen Sprachen oder die realen Gegenstände und hier in erster Reihe die Naturwissenschaften das Über-

gewicht besitzen sollen, welcher Raum neben diesen den nationalen Gegenständen, der vaterländischen Geschichte und Literatur eingeräumt und in welchem Masse der Unterricht in den modernen Sprachen entwickelt werden soll.

Das sind die Fragen, mit denen sich die Pädagogen von ganz Europa beschäftigen und zu denen wir auch Stellung nehmen mussten, als wir die Mittelschulreform in Angriff nahmen. Aber in einem Lande, das seine avitische Verfassung hat, in einem Lande, wo es für gleich wichtig erachtet wird mit den Strömungen des Zeitalters fortzuschreiten als andererseits auch mit der Tradition nicht zu brechen, in einem Lande, wo die Vergangenheit immer einen massgebenden Einfluss auf die Gegenwart und in gewissem Sinne auch auf die Zukunft ausübt, — ist es gewiss angezeigt, einen Rückblick auf die Entwicklung der Mittelschule zu werfen und aus der Erkenntnis der Vergangenheit auf den Weg zu schliessen, den wir in der Zukunft betreten müssen.

Die neuzeitlichen Bestrebungen auf dem Gebiete des Schulwesens sind auf den Protestantismus zurückzuführen. Der Protestantismus war ursprünglich eine religiöse Bewegung: Melancthon aber gab dieser Bewegung einen auf das Schulwesen bezüglichen Inhalt, so dass die Reformation neben der religiösen Bewegung auch zu einer Schulbewegung geworden ist. Die Reformatoren wollten ihren Glauben nicht nur mit Predigten in der Muttersprache, sondern auch mittels Gründung von volkstümlichen Schulen verbreiten. Eine Reaktion gegen diese Bestrebungen war die katholische Restauration, deren Hauptfaktor, der Jesuitenorden, den Schulen die grösste Sorgfalt angedeihen liess. Almagro, General des Ordens, einer der grössten Schulmänner aller Zeiten, war im Jahre 1599 der Schöpfer der auf den Relationen aller Ordensprovinzen aufgebauten Ratio Studiorum, die folglich ein Weltlehrplan, ein Welt-Mittelschulreform genannt werden kann. Da die Entwicklung in Ungarn von diesem Lehrplan ausgeht, soll seine Struktur kurz dargestellt werden. Dieser Lehrplan schuf eine untere Gliederung von 3 Klassen, jedoch 4 Jahrgängen, die sogenannte grammatische Schule. Sie wurde so genannt, weil ihr hauptsächlichs Ziel war, den Schülern die lateinische Sprache beizubringen. Da die Gründer der neuen Schule gute Pädagogen waren, verteilten sie den Stoff der ersten Klasse auf zwei Jahre; so wurde aus der ursprünglich 3 Klassen umfassenden Schule ein Lehrgang von vier Jah-

ren, eigentlich schon der vierjährige Unterbau der Mittelschule. Diesen vier Lehrjahren folgten die zwei humanistischen Klassen, die erstere Poetik, die zweite Rhetorik genannt, das Rückgrat der Mittelschule. Den ganzen Lehrgang krönte ein dreijähriger philosophischer Kurs, der einerseits zu juridischen, andererseits zu theologischen Studien vorbereitete. Das war im Wesentlichen eine neunklassige Mittelschule. Die im Reformations-Zeitalter gegründeten und auch späterhin sorgfältig gehegten protestantischen Schulen in Ungarn folgen noch um die Mitte des XVIII. Jahrhunderts diesem System, während der katholische Unterricht zwei Orden anheimfiel, den Jesuiten und den Piaristen. Die übrigen heutigen Lehrorden befassten sich damals mit dem Unterrichte in geringerem Masse. In dieser Lage befand sich das ungarische Unterrichtswesen, als Clemens XIV. im Jahre 1773 die Bulle Dominus ac Redemptor Noster herausgab, die den Jesuitenorden auflöste; 41 Mittelschulen und 7 Internate hörten in Ungarn durch diese Verfügung auf. Für diesen Abgang musste natürlich ein Ersatz geschaffen werden. Das geschah im letzten Jahrzehnt der Regierung Maria Theresia's, im Zeichen des aufgeklärten Absolutismus. Ausgangspunkt der ganzen staatlichen Schulpolitik war eigentlich die Notwendigkeit dieses Ersatzes. In dieser Zeit wurde in Ungarn das Schulwesen zum ersten Male zu einem Politicum, zu einer staatlichen Aufgabe; bis dahin gehörte es in den Wirkungskreis der verschiedentlichen Kirchen.

Wer die Natur liebt und gerne beobachtet, kann sehen, wie die Blumen meist gruppenweise ihrem Stengel entsprossen, Veilchen, Lilien, auch die Pfingstrose. So geschieht es auch zur Zeit der Fermentierung der Nationen, während ihrer fruchtbaren Epochen, dass Männer von grossem Talent mit grossen Schöpfungen auf einmal in grösserer Anzahl auftreten, man könnte sagen, in geheimnisvoller mystischer Weise; wir sehen nur, dass es solche gottgesegnete Zeitalter gibt. Ein solches Zeitalter war das letzte Jahrzehnt der Regierung Maria Theresia's, die siebziger Jahre des XVIII. Jahrhunderts. Da waren wir Ungarn Zeugen eines herzerhebenden Schauspiels. Im Palais Trauthson in Wien sitzen Bessenyei und die übrigen Gardisten beisammen und bereiten die nationale Verjüngung Ungarns vor; zur selben Zeit aber sitzen in ihrer nächsten Nähe, im Haus der ungarischen Kanzlei drei ausgezeichnete ungarische Patrioten, deren wir heute, da es sich wieder um ungarisches Schul-

wesen handelt, piätättsvoll gedenken müssen. Die zentralisierende oesterreichische Bureaukratie, die schon zu jener Zeit mit gesamtmonarchistischen Ideen saturiert war, hätte natürlich auch aus dem ungarischen Schulwesen am liebsten eine Reichsinstitution gemacht. Maria Theresia betraute aber im Jahre 1776 den Consiliarius der königlichen Cancellaria Joseph v. Ürményi, späteren Judex Curiae mit der Ausarbeitung eines Unterrichtssystems für Ungarn. Mit dieser Aufgabe betraut, erwählte sich Ürményi zwei Mitarbeiter, den Lutheraner Daniel Terstanszky, oberungarischer Herkunft, der seine Hochschulstudien in Deutschland absolviert und von dort eine eingehende Kenntnis der deutschen pädagogischen Bestrebungen mit sich gebracht hat und den Ex-Jesuiten Paul Makó, der nach der Auflösung seines Ordens Lehrer am Wiener Theresianum war; ein ausgezeichneter Latinist und Kenner des ungarischen Schulwesens. Diese drei Männer arbeiteten im Palais der ungarischen Kanzlei: der hohe Beamte des aufgeklärten Absolutismus Ürményi, der Kenner der europäischen Entwicklung Terstanszky und der gewesene Jesuit Paul Makó, der in den ungarischen Verhältnissen besonders bewandert war. Männer verschiedener Weltanschauung, aber vereinigt durch ein grosses Gefühl, die Liebe zum ungarischen Vaterlande. Diese Männer beschenkten das Land mit einem Werk, das die freie, von Oesterreich unabhängige, autonome Entwicklung des ungarischen Schulwesens gesichert hat. Denn als Ürményi sein Elaborat der Königin vorlegte, erkannte das scharfe Auge der Fürstin, dass dieses Werk das für Oesterreich ausgearbeitete Opus des Piaristen Gratianus Marx in mancher Hinsicht übertrifft. Auch richtete die Fürstin an die kompetenten oesterreichischen Behörden die Frage, ob es nicht angezeigt wäre, aus dem Ürményi'schen Elaborat Manches, was besonders lebensfähig erschien, auch für Oesterreich zu adoptieren. Wenn Ürményi und seine zwei Mitarbeiter den oesterreichischen Experten gegenüber nicht geistig überlegen erschienen wären, hätte sich unser Schulwesen gewiss nicht unabhängig von Oesterreich entwickeln können; ihnen verdanken wir es, dass das ganze ungarische Schulwesen bis zum 1849-er Entwurf seinen eigenen Weg gegangen ist.

Die Frucht von Ürményi's und seiner Genossen Vorarbeiten ist die Ratio Educationis vom Jahre 1777, ein grossartiger Codex des Unterrichtswesens, der das Schulwesen des ganzen Landes von der Volksschule bis zum

Hochschulunterricht einheitlich geordnet hat. Sowohl Schulorganisation, als auch Lehrplan und Schulaufsicht sind in diesem Werke gleichermassen inbegriffen, so dass es auch in dieser Hinsicht in der pädagogischen Weltliteratur kaum seinesgleichen gibt.

Die Ratio Educationis wollte den Unterricht im Gegensatz zur früheren Vielheit und Buntheit einheitlich machen; sie wollte sämtliche Schulen einer staatlichen Beaufsichtigung unterwerfen, sie teilte das Land in Schuldistrikte ein, an deren Spitze Studien-Oberdirektoren gestellt wurden: eine Institution, die noch heute zu Recht besteht. In nationaler Hinsicht war die Überlegenheit des Werkes gegenüber dem Marx'schen gewiss von grösster Wichtigkeit; denn ihr ist, wie gesagt, die Selbstständigkeit des ungarischen Schulwesens zu verdanken. Überhaupt ist Ürményi, der Schöpfer dieses Werkes, der erste ungarische Kulturpolitiker im modernen Sinn. Früher gab es nur Mäzenaten. König Mathias Corvinus, Kardinal Peter Pázmány gehören in ihre Reihe. Einen Kulturpolitiker einheitlicher Konzeption gab es aber vor Ürményi nicht; er hat mit seinem grossen Geisteserben Trefort das ungarische Unterrichtswesen geschaffen. Die Ratio Educationis fusst auf dem System der Jesuiten. Der vierjährige grammatische Lehrgang der Jesuiten wurde jedoch auf drei Jahre verkürzt; die zwei Gymnasialklassen, die der Poetik und Rhetorik beibehalten; der dreijährige philosophische Kurs jedoch auch auf zwei Jahre reduziert, so dass eigentlich ein siebenjähriger Lehrgang systemisiert wurde. Von diesen sieben Jahren waren fünf Jahre das eigentliche Gymnasium, zwei Jahre aber Philosophie.

In Deutschland aber keimte schon um dieselbe Zeit die realistische Richtung. Zedlitz, der berühmte Minister Friedrichs des Grossen, kein Unterrichtsminister, denn Kultus und Unterricht war zu jener Zeit noch kein besonderes Ressort, erkannte wohl die grundlegende Bedeutung der realistischen Gegenstände und schlug die Errichtung besonderer Realschulen vor. Maria Theresia's ungarischer Kulturpolitiker konnte um diese Zeit diesen Standpunkt noch nicht einnehmen; unser Leben war ja viel einfacher, viel weniger kompliziert. Die wohlhabende, bürgerliche Gesellschaftsklasse, deren eigentlicher Schultypus, wie wir sehen werden, die Realschule ist, war damals in Ungarn noch gering vertreten, so dass Ürményi mit Rücksicht auf die

Zurückgebliebenheit der Nation, sich noch zur Einheitschule bekennen musste. Die Keime einer realistischen Richtung sind aber auch in seinem Reformwerke wahrzunehmen: überall betont er, dass auch für das praktische Leben nützliche Kenntnisse in den Lehrplan aufgenommen werden sollen, was der rationalistischen und utilitaristischen Weltanschauung des XVIII. Jahrhunderts entsprach. Wie zu ersehen, ist sich Ürményi seiner Aufgabe ganz klar bewusst, aber die primitiven vaterländischen Verhältnisse gestatteten es ihm nicht, für nicht vorhandene Bedürfnisse neue Schultypen zu schaffen.

Nun kam der zentralisierende Versuch Josephs des Zweiten, der die Stetigkeit der Entwicklung in der ungarischen Mittelschule unheilvoll unterbrochen hat. Die unpraktischen Reformen überlebten aber ihren Urheber nicht; mit dem Tode des unglücklichen Fürsten (1790) brachen auch seine zentralisierenden Versuche auf dem Gebiete des Schulwesens zusammen, und die Ratio Educationis gewann wieder überall die Oberhand.

Der Reformreichstag der Jahre 1790—1791 betraute eine besondere Kommission mit Verhandlungen über das Unterrichtswesen und Ürményi war es jetzt vergönnt, gewissermassen eine zweite Ausgabe seiner Ratio vorzubereiten, mit Benützung aller Erfahrungen, die bei der ersten Verwirklichung seiner Konzeption gemacht werden konnten. Die Kommission hielt 43 Sitzungen, in einer derselben trug Ürményi ein Exposé vor, das das erste ungarische kulturpolitische Exposé war. Neben dem Grammatisieren legt er da auch schon für das Eindringen in den Geist der Autoren eine Lanze ein, auch fordert er den obligatorischen Unterricht der griechischen Sprache, die gemäss der ersten Ratio Educationis nur ein fakultativer Gegenstand war. Ein interessanter Vorstoss der realistischen Richtung war die Rede des Grafen Ludwig Török, der für jeden Schuldistrikt die Errichtung einer Gewerbeschule forderte. Das war unter den damaligen Umständen natürlich noch nicht zu bewerkstelligen, aber es entstand die Ratio Educationis des Jahres 1806, die als Grundbau wieder einen vierjährigen Lehrgang systemisierte, dem ein zweijähriger Gymnasialkurs und ein gleichfalls zweijähriger philosophischer Kurs folgte: Die Urform des heutigen achtklassigen ungarischen Gymnasiums.

Die Niederwerfung des ungarischen Freiheitskriegs der Jahre 1848—1849 brachte die zweite gewaltsame Einmen-

gung. Möchten es doch diejenigen, die der ungarischen Mittelschule die volle Anerkennung verweigern, bedenken, dass die ungarische Schule im Verlaufe nicht ganz eines Jahrhunderts zwei brutalen, gewalttätigen Eingriffen ausgesetzt war, während man sich in glücklicheren Ländern wohl hütete die organische Entwicklung der Mittelschule gewaltsam zu stören, da ja ein solcher Einbruch früher oder später arge Folgen nach sich zieht. Joseph II. dekomponierte das ungarische Unterrichtswesen mit der Auflösung der Orden, der Thun'sche absolutistische Eingriff unterbrach zum zweiten Male dessen nationale Entwicklung. Es war eigentlich ein Glück für uns, dass sich Oesterreich zu diesem Reformwerk seinen Fachmann aus Deutschland holen musste. Bonitz, der sich in Folge dieser Berufung der Reform des oesterreichischen Schulwesens widmete, war ein ausgezeichnete Pädagog, auch sind die Verdienste des Ministerialrates Exner unleugbar; der Entwurf, den sie schufen, ist ein ausgezeichnetes pädagogisches Werk, was wir trotz unserer Antipathie gegen Thuns Germanisierungstendenzen gerne anerkennen.

Was waren die Neuerungen des Entwurfs? Das alte ungarische sechsklassige Gymnasium mit seinem darauffolgenden zweijährigen philosophischen Kurs wird zu einem achtklassigen Gymnasium umgestaltet. Nun erscheint zuerst in der Geschichte unseres Lehrwesens ein solcher achtjähriger Kurs unter dem einheitlichen Namen eines Gymnasiums. Der Entwurf gliederte dann dieses Gymnasium in ein Untergymnasium und in ein Obergymnasium von je vier Klassen. Neben dem Unterrichte der lateinischen Grammatik wird auch die Literatur berücksichtigt, von der dritten Klasse an wird auch Griechisch unterrichtet, ausser unseren heute gelesenen Autoren werden auch Sophocles und Demosthenes tradiert. Die wichtigste Neuerung des Entwurfs aber ist das Aufstellen von Realschulen in Ungarn. Eine Bifurkation der Schultypen beginnt für Ungarn eigentlich in diesem Momente. Seit dem Inslebentreten dieses Entwurfes haben wir in Ungarn eine Realschule. — Dass der Realschul-Unterricht in Europa immer Raum gewinnt, hat hauptsächlich zwei Ursachen. Erstens die wirtschaftliche Erstarkung des bürgerlichen Elementes im XVIII. und XIX. Jahrhundert, das zur Pflege seiner allgemeinen Bildung und seines technischen Wissens einen eigenen Schultypus wünschte. Als solcher wurde die Realschule betrachtet. Aber auch der grosse Fortschritt der Naturwissenschaften,

ihre Anwendung in der Technik, die immer grössere Bedeutung der Erfindungen und Entdeckungen trugen zum Aufblühen der Realschule bei. Im Jahre 1809 wurde in Nürnberg auf **Niederhammers** Vorschlag die erste bayrische Realschule gegründet, in der neben gewissen allgemeinen Bildungsgegenständen vorzüglich Mathematik und Naturwissenschaften betrieben wurden. Die Realschule hat dann drei Entwicklungsstadien. Im ersten Stadium ist der naturwissenschaftliche Unterricht von Fachunterricht, der Technologie der einzelnen Produktionszweige noch kaum geschieden. Als jedoch die technischen Schulen aus Fachschulen zu Hochschulen wurden, als im Jahre 1854 das berühmte Züricher Polytechnikum entstand und bald darauf, im 1857 auch die ungarische Gewerbeschule zu einer technischen Hochschule umgestaltet wurde, war für dieselbe eine vorbereitende Schule notwendig. Als den Beginn der dritten Epoche können wir das Jahr 1900 bezeichnen, da **Kaiser Wilhelm** und der ausgezeichnete Kulturpolitiker **Althoff** den Standpunkt einnahmen, dass neben den humanistischen Studien auch die naturwissenschaftlichen geeignet sind für die Hochschulstudien zu befähigen. Realschulen und humanistische Mittelschulen werden daher gleichrangig, Realschule und Realgymnasium berechtigen auch zum Besuche der Hochschulen. Der **Thun'sche** Entwurf trat ins Leben während des Überganges von der ersten zur zweiten Entwicklungsstufe, darum ist seine Realschule halb Fachschule, halb Mittelschule.

Die Realschule des Entwurfs hatte eine Gliederung in eine untere und in eine höhere Stufe. Die untere Realschule hatte vier Jahrgänge, im vierten Jahrgang gab es aber auch schon technologischen Unterricht, damit die Schüler aus dieser Klasse direkt ins praktische Leben treten können. Die Schüler aber, die sich höheren technischen Studien widmen wollten, konnten schon nach Beendigung der dritten Klasse in den dreijährigen höheren Kurs eintreten, so dass die Realschule des Entwurfs ein Lehrgang von sechs Jahren war. Das war eigentlich die **Bonitz'sche** Konzeption. Als dann das System **Schwarzenberg-Bach** zusammenbrach, fiel mit demselben auch die staatsrechtliche Grundlage des Entwurfs. Nach der partiellen Wiederherstellung der ungarischen Verfassung, nach der Herausgabe des Oktoberdiploms 1860, hielten die ungarischen Schulmänner in Buda (Ofen) eine Beratung, in der als natürliche Reaktion gegen die germanisierenden Bestrebungen energisch

der Unterricht in vaterländisch-nationalen Gegenständen gefordert wurde; in grösserem Masse, als in der Ürményischen Ratio, wo aber diese Gegenstände keineswegs fehlten.

Dann kam im Jahre 1867 die gänzliche Restituierung der ungarischen Verfassung und die Ministerschaft Josephs von Eötvös, ein besonders interessantes Ereignis sowohl aus allgemein geschichtlichem, als auch aus dem Gesichtspunkte der ungarischen Gedankenwelt. Eötvös war schon im Jahre 1848 Mitglied des Kabinetts Batthyány, es kam dann der zentralisierende Versuch, das System Thun's, und 1867 trat Eötvös wieder in das Kabinett Andrássy ein, wo er nach einer Unterbrechung von 18 Jahren wieder Kultus- und Unterrichtsminister wurde. Es ist daher ganz natürlich, dass Eötvös, dessen erste Ministerschaft in das Zeitalter des alten ungarischen Schulsystems, in die Welt der Ratio Educationis fällt, dass dieser national-liberale Eötvös den Entwurf des klerikalen und germanisierenden Thun nur mit Antipathie betrachten konnte. Eötvös wollte das alte ungarische Schulsystem restituieren: in seiner im Jahre 1870 eingereichten Vorlage schwebt ihm das alte ungarische System vor, ein Untergymnasium mit vier Klassen, dann ein zweiklassiges Obergymnasium; diesem folgt ein Lyzealkurs von drei Jahrgängen. Der Lyzealkurs hat drei gesonderte Gruppen, und zwar für diejenigen, die Theologie und Philologie studieren, dann für diejenigen, die sich der Jurisprudenz befleissen, endlich für Ärzte und Naturforscher. Daneben wurde auch Realschule des Entwurfes belassen, ihr Lehrgang jedoch von sechs Jahren auf sieben erhöht.

Im Eötvös'schen Motivenberichte, einem wahrhaft schönen Werke, werden zwei der ungarischen Schulorganisation neue Begriffe erörtert. Erstens die französische Idee der einheitlichen unteren Gliederung, dann der deutsche Gedanke des Realgymnasiums. Die unteren vier Klassen des Gymnasiums — so sagt er in seinem Motivenbericht — sind eigentlich ein Realgymnasium. Wie entstand aber dieses System? Man kann nicht behaupten, dass er eine einheitliche untere Gliederung schaffen wollte, denn er behielt ja die Realschule. Auch sonst wäre das Realgymnasium nur in den vier unteren Klassen verwirklicht. Denn was ist eigentlich das Realgymnasium? Der Begriff des Realgymnasiums wurde zuerst im Jahre 1806 vom Berliner Pädagogen Fischer lanziert. Es ist eine Realschule, die auch das Lateinische, aber in beschränkterem Masse, kulti-

viert. Eötvös' Plan war dieses System in der unteren Gliederung des Gymnasiums zu verwirklichen. Die materiellen Mittel der damaligen Zeit genügten aber nicht das lyzeale System ins Leben treten zu lassen. Für die schwachen ungarischen Finanzen wäre eine neunklassige Mittelschule eine zu grosse Bürde gewesen. Die bald darauf erfolgte Erkrankung und der Tod Eötvös' machten diesen Plänen ein Ende; sein Nachfolger, der Minister *Pauler*, musste den lyzealen Lehrplan ganz zur Seite schieben und unter dem Drucke der finanziellen Verhältnisse zum Entwurf zurückkehren. Eötvös' Grösse beruht ausser seiner staatsmännischen, dichterischen und schriftstellerischen Wirksamkeit zweifellos auf der Schöpfung des Volksschulgesetzes. Hätte ihm die Vorsehung ein längeres Leben vergönnt, hätte er gewiss auch seine auf die Mittelschule bezüglichen Pläne verwirklicht; eine Aufgabe, die in Folge der finanziellen Schwierigkeiten erst von seinem zweiten Nachfolger, dem Minister *August Trefort*, gelöst wurde. Dem Andenken des grossen Trefort müssen wir unsere immerwährende Ehrerbietung darbringen, er ist es, dem das ungarische Unterrichtswesen nach und ausser *Ürményi* das Meiste zu verdanken hat. Er war der Schöpfer des Gesetzartikels III. vom Jahre 1883., unseres heutigen Mittelschulgesetzes, das unseren Mittelschulunterricht vom labilen Standpunkte der Verordnungen auf die felsenfeste Grundlage eines Gesetzes verpflanzte. Diese Schöpfung erinnert uns an die prätorische Rechtsschaffung der Römer. Alle Erfahrungen, die in Ungarn seit dem Erscheinen der *Ürményi'schen Ratio* gemacht wurden, sind in diesem Gesetze nutzbar gemacht: darum bewährte sich dieses Gesetz auch in der Praxis vorzüglich. Auch das höchst schwierige Problem der staatlichen Aufsicht wurde dazu restlos gelöst.

Wie wir bereits erwähnt haben, machte auch schon *Ürményi* einen Versuch, ein einheitliches Lehrsystem zu verwirklichen, und auch das Problem der staatlichen Aufsicht zu lösen. Zu *Ürményi's* Zeit jedoch entfalteten die autonomen Konfessionen, die Protestanten einen heftigen Widerstand und zwar mit vollem Rechte, denn im Gegensatz zur zentralisierenden oesterreichischen Bürokratie verteidigten sie damals die Unabhängigkeit der ungarischen Schule, ihren ungarischen Geist und ihre ungarische Sprache. Trefort gegenüber aber, als schon die ungarische Legislative die Gesetze schuf und ein dem ungarischen Reichstag verantwortlicher unabhängiger ungarischer Minister die Gesetze

vollzog, gab es mehr kein Misstrauen, und Trefort konnte auch das Problem der staatlichen Aufsicht, dem Ürményi nicht beikommen konnte, lösen.

In den Debatten des Jahres 1883 handelte es sich zweifellos darum, wie die Punktationen des Gesetzartikels XXVI. 1790. über die *potestas regiaie supremae inspectionis* und die *coordinatio literariae institutionis* zu verstehen wären, wie die staatliche Oberaufsicht mit der protestantischen Autonomie in Einklang zu bringen wäre. Trefort gelang es, diese Frage zu allgemeiner Beruhigung zu lösen. Ein Beweis der staatsmännischen Fähigkeit Treforts, grosse Probleme bei grossen politischen Schwierigkeiten zu lösen.

Im Jahre 1875 entwickelte Trefort die sechs — respektive siebenklassige — Realschule zu einer achtklassigen. Es ist schon daraus ersichtlich, dass er ein Anhänger der differenzierten und nicht der einheitlichen Mittelschule war. Ebenso zeigte er sich in der Motivierung des Gesetzentwurfes vom Jahre 1881, sowie in seiner grossen Rede, mit der er am 5. März 1883 seinen Gesetzentwurf einbrachte, als bewussten Gegner der einheitlichen Mittelschule. Die Idee der einheitlichen Schule gehört schon der Vergangenheit an, sie kann nicht zu neuem Leben galvanisiert werden. Die grosse preussische Mittelschulreform des Jahres 1900 — als hätte er es geahnt — verfocht denselben Standpunkt.

Der in Italien Reisende sieht häufig grossartige Paläste, in die gar manches hineingebaut worden ist. Die monumentalen Geschosse in zwei Teile adaptiert, die grossen Säle gegliedert, so dass die grandiose Schöpfung kaum zu erkennen ist. Wenn jedoch der Bau in die Hände eines sach- und kunstverständigen Mannes gerät, werden die entstehenden Scheidemauern entfernt und das Kunstwerk rekonstruiert, aber bis zu einem gewissen Grade rechnet man auch mit den Anforderungen des fortschreitenden Lebens, ausgenommen den Fall, dass das Gebäude musealischen Zwecken gewidmet wird. Eine ähnliche Arbeit war heuer von der ungarischen Nationalversammlung an Treforts monumentaler Schöpfung, dem Gesetzartikel XXX. vom Jahre 1883, unserem Mittelschulgesetze zu verrichten.

Die Reform vom Jahre 1890 kann nur als solcher Einbau angesehen werden. Die Gesetzvorlage vom 21. April 1890 ist eine negative Vorlage. Man hatte nur ein Ziel vor sich: die Ausmerzung der griechischen Sprache, und es ist merkwürdig, dass im Texte der Vorlage gar nichts davon

gesagt wird, was an Stelle der griechischen Sprache substituiert werden soll.

Die Kommissionen nahmen wohl etwas statt der griechischen Sprache in den Lehrplan auf, was sie aber gar nicht benennen konnten: es hiess Ersatz fürs Griechische. Dieser „Ersatz“ wollte den Unterricht im Ungarischen intensiver gestalten, aber auf einem eigentümlichen Wege, nämlich hauptsächlich durch die Lektüre der griechischen Autoren in ungarischer Übersetzung. In zweiter Reihe sollte der Zeichenunterricht das Griechische ersetzen. Ich will auch die Bedeutung dieses Unterrichtes nicht herabsetzen, aber es ist unleugbar, dass wenn man das Griechische durch Gegenstände ersetzen wollte, die einen gleichen Unterrichts- und Kulturwert haben, die Auswahl keine glückliche genannt werden kann. Einsichtsvolle Männer, wie Albert Kovács und Johann Asbóth erkannten das schon damals. Moderne Sprachen oder ein intensiverer Unterricht in den Naturwissenschaften wären noch annehmbar, aber diese Art der Eliminierung des Griechischen führe nur zur Devaluation des Gymnasiums. Schon auf dem im Millenniumsjahre 1896 abgehaltenen Zweiten Landes-Unterrichtskongress konstatierte der ausgezeichnete Pädagoge Moritz Kármán, dass die ungarischen Schulmänner diese Reform einstimmig verurteilen. Auch ein zweiter Referent wies darauf hin, dass nach der communis opinio paedagogorum dieses Gesetz ganz verfehlt sei, wo doch die Pädagogen nicht leicht auf eine Plattform zu stehen kommen. Es ist daher unzweifelhaft, dass man zur grundlegenden Arbeit Treforts, des grossen Reformers, zurückkehren musste. Wie sich Trefort die Weiterentwicklung seiner Gesetze vorstellte, darüber spricht er sich schon im Jahre 1886 in einer Abhandlung aus, die als sein politisches Testament betrachtet werden kann. Trefort war ein Mann des Fortschrittes, der sich dessen wohl bewusst war, dass auch er keinen Codex für immerwährende Zeiten geschaffen hat, wie es vielleicht manche römische Kaiser von ihren Gesetzesschöpfungen gehalten haben. In einem Artikel der Budapesti Szemle (Budapester Rundschau) vom erwähnten Jahre gab er uns darüber überaus wertvolle Direktiven. Damals erschien mit seiner Unterstützung in ungarischer Übersetzung das Werk Frary's, das gegen den Unterricht der klassischen Sprachen ankämpft. Da das Erscheinen dieses Buches eine gewisse Unruhe erweckte, führt er im besagten Artikel folgendes aus: „Schon werden gewisse Konsequenzen gezogen. Man

sagt, das Mittelschulgesetz werde revidiert und der griechische Unterricht eliminiert werden; die klassischen Philologen werden ihrer Anstellung und ihres Brodes verlustig werden. Eine wahrhaft kindische Auffassung.“ Und an einer anderen Stelle seines Artikels: „Ich schliesse mich der Ansicht Du Bois-Reymond's an, dass man auch ohne klassischen Vorunterricht seine Universitätsstudien mit Erfolg absolvieren kann. Es ist eine beschränkte Schulauffassung zu glauben und zu verkünden, dass man ohne Kenntnis der klassischen Sprachen auf der Universität nicht prosperieren oder nicht auch mit Hilfe der modernen Sprachen einen höheren Grad der Bildung erreichen könne.“ Welch moderne Denkungsart! Freilich mit Hilfe der modernen Sprachen und nicht des „Ersatzes fürs Griechische“. „Was ist also zu tun?“ setzt er fort. Als Panazee empfiehlt er nun, das Lateinische auch in der Realschule in einem gewissen Masse unterrichten zu lassen. Was ist das sonst, als das Realgymnasium, dessen Aufstellung im jetzigen neuen Gesetz statuiert werden soll.

Das neue Gesetz entstand daher im Geiste und gemäss der posthumen Wegweisung unseres grossen Trefort, des Schöpfers des ungarischen Mittelschulgesetzes.

Die Frage der einheitlichen und der differenzierten Mittelschule wurde in den letzten Jahrzehnten eingehend erörtert. Zugunsten der einheitlichen Mittelschule werden hauptsächlich zwei Argumente ins Treffen geführt. Das erste ist, dass sie eine spätere Entschliessung über die zu erwählende Laufbahn ermöglicht. Bekanntlich aber gibt es in ganz Europa mehr keine ganz einheitliche Mittelschule; nur die Einheitlichkeit der unteren Gliederung erscheint Manchen erwünscht, auch finden wir sie in Frankreich verwirklicht. Welchen Vorteil bietet aber dieses System in Bezug auf die spätere Wahl der Laufbahn? Die Wahl muss statt im Alter von 11 Jahren im Alter von 15 Jahren vor sich gehen, also im Alter der Pubertät, wo die Seele des Knaben am meisten allerhand Wirungen ausgesetzt, zur Wahl daher ebenso wenig geeignet ist, wie im Alter von 11 Jahren. Die Lösung der Frage muss ganz anderswo gesucht werden: nicht in einer Herumpfuschung mit den Schultypen, sondern in der einheitlichen, gleichberechtigenden Qualifikation, die die Mittelschule geben soll. Damit wird der Termin der Wahl der Lebenslaufbahn bis zum 19. Jahre verschoben, einem Alter, wo der junge Mann über seine Meinungen schon im klaren ist. Die preussische

Schulreform vom Jahre 1900 stellte sich auch auf diesen Standpunkt; sie suchte auch in der gleichen Berechtigung die Lösung des Problems.

Das zweite Argument, mit dem man die einheitliche Mittelschule stützen will, ist die einheitliche grundlegende Bildung. Es wird behauptet, es sei für die Nation aus dem Gesichtspunkte des nationalen Gemeingefühls von besonderer Wichtigkeit, dass die zur Führung berufene Intelligenz einer einheitlichen Kultur teilhaftig werde. Darum müsse die Mittelschule einheitlich sein. Um aber dieses Ziel zu erreichen, muss die Mittelschule keineswegs ganz einheitlich sein; es genügt, dass in jedem Schultypus die nationalen Gegenstände, vaterländische Geschichte und Literatur gleichmässig und einheitlich unterrichtet werden. Das ist der einheitliche Grundstock, um den sich die übrigen Disziplinen gruppieren; dieser Grundstock ist berufen der führenden Mittelklasse jene Einheitlichkeit der Gefühls- und Gedankenwelt zu geben, deren die Nation bedarf. Die Einheitlichkeit der ganzen Mittelschule ist zur Erreichung dieses Zieles nicht nötig.

Sehen wir uns aber auch die Argumente an, die gegen die Einheitlichkeit angeführt werden können. Das erste solche Gegenargument ist, dass die einheitliche Mittelschule — und das ist die eine Alternative — zu einer unerträglichen Überbürdung führt. Denn wie kann solch eine einheitliche Schule geschaffen werden? Gewiss nur durch ein Kompromiss zwischen den Anhängern der humanistischen und realistischen Richtung. Das Kompromiss gelingt vielleicht, die Kosten bezahlen aber Gesundheit und Nerven der Schüler. Der Lehrplan wird mit so vielartigen Gegenständen und in einem solchen Ausmasse vollgepfropft, dass der Unterricht kein erfolgreicher sein kann. Und das ist keineswegs eine ausschliesslich theoretische Behauptung. Wir haben dafür ein lebendes Exempel an unseren einheitlichen Mädchengymnasien, wo der Unterricht täglich 6 Stunden dauert, wo höhere Mathematik mit Differenzial- und Integralrechnung, Latein etc. in gleichem Masse betrieben wird. Ich bin der Überzeugung, dass wer den Lehrplan unserer Mädchengymnasien kennt, die Lust zur einheitlichen Mittelschule verliert, die Überbürdung oder Oberflächlichkeit nach sich zieht. Eine andere Lösung hinwieder ist, dass man der Überbürdung ausweicht, indem man von allem nur etwas, nur ein Minimum aufnimmt. Dieses Vorgehen verschafft aber eine lexikalische Bildung, die wohl über ge-

wisse Kenntnisse verfügt, die aber nicht Ziel des Mittelschulunterrichts sein kann. Nicht eine Anhäufung von toten Kenntnissen soll das Ziel sein, denn das Kind vergisst ja diese gar bald, — sondern eine Schärfung des Geistes, die mit vielen Gegenständen und einer Belastung des Gedächtnisses nicht erreicht werden kann. Die einheitliche Mittelschule ist bei uns, wo infolge besonderer Verhältnisse noch eine Sprache mehr unterrichtet werden muss, als in anderen Ländern, eine pädagogische Unmöglichkeit. Dieselbe Überbürdung hätten wir in den einheitlichen unteren Klassen, wenn wir erst auf diese die differenzierten humanistischen oder realistischen oberen aufbauen wollten. Dieses Umstandes waren sich die Schöpfer der preussischen Reform vom Jahre 1900 ganz klar bewusst, ihr Anreger Kaiser Wilhelm, besonders aber ihr Schöpfer Althoff, einer der grössten Kulturpolitiker aller Zeiten, dem das heutige Deutschland seine moderne Bildung verdankt. In seiner Vollzugsverordnung lesen wir wörtlich folgendes: „Durch die grundsätzliche Anerkennung der Gleichartigkeit der drei Arten höherer Lehranstalten wird die Möglichkeit geboten, die Eigenart einer jeden kräftiger zu pflegen.“ Also der intensivste Ausbau der wesentlichsten Eigenheiten eines jeden Typus von der ersten bis zur neunten Klasse.

Alle diese Erörterungen sind aber in gewissem Masse akademischer Natur, denn ein Gesichtspunkt ist für uns ausschlaggebend. Wir sind für eine Bi- oder Trifurkation finanziell nicht gerüstet. Im Falle eines solchen Beschlusses müssten in jeder Lehranstalt die Zahl der Lehrer wenigstens um vier vermehrt und mindestens zwei weitere Lehrsäle hergestellt werden. Ist es aber möglich, zu einer Zeit, wo schon begonnene staatliche Bauten nicht beendet werden können, eine Reform zu befürworten, die mit unüberwindlichen finanziellen Schwierigkeiten verbunden ist? Unter solchen Umständen war es nicht angezeigt an Furkationen zu denken, an dem Schulsystem zu modeln; wir müssten unseren Bau auf der in der Vergangenheit bewährten Grundlage aufrichten, Ungarn bedurfte eines Mittelschulsystems, das die Traditionen berücksichtigt und Verständnis hat für die grossen Erforderungen der Gegenwart.

Aber auch einem Anhänger der differenzierten Mittelschule erscheint es als nicht ganz unmöglich, dass das neue Gesetz in seiner endgültigen, definitiven Entwicklung zu einer einheitlichen Schulart führen wird, und zwar in dem Sinne, dass das Realgymnasium zum allgemeinen Schul-

typus wird. Auf dass diese unerwünschte Entwicklung nicht wirklich vor sich gehe, müssten die Anhänger des humanistischen Gymnasiums als auch die der Realschule folgendes wohl beachten: Erstere müssen sich dessen bewusst werden, dass das neue Gesetz in Ungarn der letzte Versuch zu einer Neubelebung der klassischen Studien ist. Die Verfechter der humanistischen Studien berufen sich auf vier Argumente. Dem ersten gemäss ist Latein in Ungarn sozusagen ein nationaler Gegenstand. Latein war lange Zeit hindurch die Amtssprache, und auch unsere heutige ungarische Sprache hat viel lateinische Elemente. Je weiter wir uns von dem Zeitalter der lateinischen Amtssprache entfernen, desto mehr verliert dieses Argument an Kraft. Es wird dann behauptet, dass der lateinische grammatische Unterricht den Verstand schärft, Zugegeben. Doch wir wissen, dass der schwierigen Erlernung der Regeln gewöhnlich die noch schwierigere folgt, die Ausnahmen von diesen Regeln zu erlernen. Und da die Mathematik keine derartigen Ausnahmen kennt, müssen ihre Mittel zu logischem Denken zu verhelfen, als vollkommener angesehen werden. — Auch wird darauf hingewiesen, dass die medizinischen und rechtswissenschaftlichen Fachausdrücke ohne die Kenntnis der griechischen und lateinischen Sprache nicht leicht verstanden werden können. Die etymologischen Wörterbücher jedoch verringern ganz gewiss diese Schwierigkeiten. Keines dieser Argumente kommt an Gewicht und Ernst dem vierten nahe, dass nämlich die antike Kultur einen Erziehungswert, wie kein anderer Gegenstand besitze. Gewiss, aber auch hier kann vieles beanstandet werden. Schon in den 1890-er Jahren berief man sich im Kampfe gegen die griechische Sprache auf die Erfolglosigkeit des griechischen Unterrichtes. Öftere Erfahrungen beweisen es, dass dem Schüler nur eben die Zeilen, die er vor sich hat und liest, klar sind, ihm der geistige Zusammenhang des Ganzen aber überhaupt verschlossen bleibt, und er in das Wesen der klassischen Dichtung nicht eindringen kann. Die Lehrer der klassischen Sprachen müssen eben die Schüler mit dem Geiste der Antike bekannt machen, sonst wird es in Ungarn keinen Unterrichtsminister geben, der die klassischen Studien retten könnte.

Mit der Gründung der Realgymnasien durch dieses Gesetz verschwindet jedes Monopol auf dem Gebiete der Berechtigung. Die Bahn ist frei. Die Eltern können ihre Kinder welcher Schulart immer anvertrauen, und der Schü-

ler kann nach Erwerbung seines Reifezeugnisses eine beliebige Hochschule beziehen, auch der Realschüler. Die Anhänger des humanistischen Gymnasiums müssen daher alles tun, um ihre Schule zu retten, und nach meiner Überzeugung können sie es auch erreichen, wenn sie gut und ernst arbeiten, denn, wie kein anderer Bildungsstoff, ist das humanistische Studium und die antike Kultur dazu geeignet, den Geist eines jungen Menschen für die Hochschulstudien reif zu machen und ihn überhaupt zu einem gebildeten Menschen zu erziehen. Es ist die Aufgabe der Lehrer das zu erreichen. Das Schicksal des humanistischen Gymnasiums ist ihnen anvertraut.

Es kann aber auch an die Anhänger der Realschule ein ernstes Wort gerichtet werden, denn hatte das griechische Studium nicht den gewünschten Erfolg, so war auch manchen Ortes der Unterricht in der Botanik ebenso erfolglos. Die Schüler wussten oft kaum etwas anderes, als die Namen der einzelnen Pflanzen und gewisse Systeme, als wäre die Natur nur dazu geschaffen, um den einzelnen Pflanzen botanisch-wissenschaftliche Namen geben und das Ganze in ein System fassen zu können. Etwas ganz anderes erwarten wir vom realistischen Unterricht. Der botanische Unterricht z.-B. soll auf biologischer Grundlage erfolgen und in das naturwissenschaftliche Denken einführen, das ebenso geeignet ist den Geist für Hochschulstudien fähig zu machen, wie der humanistische Unterricht.

Von den gegenwärtig bestehenden 120 ungarischen Mittelschulen sollen ungefähr 14 abgebaut werden, so dass wir mit 106 Mittelschulen rechnen können. Von diesen werden voraussichtlich ungefähr 20 humanistisch sein, 71 werden zu Realgymnasien umgestaltet, und 15 wird die Zahl der Realschulen sein. Das Realgymnasium wird daher der überwiegende Typus der ungarischen Mittelschule sein, ungefähr zwei Drittel sämtlicher Mittelschulen. Die Idee dieses Realgymnasiums ist, wie schon erwähnt, in Preussen auf den Anfang des XIX Jahrhunderts zurückzuführen. Eine Schulart, in der auch das Latein, wenn auch in beschänkterer Stundenzahl, unterrichtet wird. In Preussen wurde dieser Typus im Jahre 1859 als Realschule erster Klasse bezeichnet und erhielt nur im Jahre 1892 den Namen eines Realgymnasiums. Es ist eine eigentümliche Erscheinung, dass der Kultusminister Gossler im Jahre 1890 noch einen letzten Versuch zur Abschaffung des Realgymnasiums machte; dieser Versuch scheiterte am

Widerstande der deutschen Eltern, so dass das Realgymnasium durch die Reform des Jahres 1900 alle seine Attribute wiedergewann.

Hier in Ungarn spricht für das Realgymnasium hauptsächlich der Umstand, dass in unserer neuen Lage eine Kenntnis der modernen Sprachen doppelt nötig ist. Nicht nur unsere Diplomaten müssen moderne Sprachen kennen, auch das wirtschaftliche Leben, besonders der Handel, kann diese Kenntnis nicht entbehren, und auch eine Orientierung in äusseren politischen Fragen ist ohne dieselbe unmöglich. Ohne Einblick in fremde Zeitungen und Zeitschriften können wir uns über die internationale Lage keinen Begriff machen; Oesterreich macht ja für uns keine Aussenpolitik mehr, und in allen diesbezüglichen Fragen müssen wir selbst Bescheid wissen. Auch unsere Gelehrten bedürfen der fremden Sprachen, um sich in die Stetigkeit des europäischen geistigen Lebens einschalten zu können, um zu zeigen, dass sich auch die ungarische Wissenschaft auf bedeutende Erfolge berufen kann, die vom Auslande nur darum nicht gewürdigt werden können, weil wir durch unsere Sprache isoliert werden. Auf Grund der neuerdings üblichen fremdsprachigen Resümés unserer wissenschaftlichen Zeitschriften wurde schon häufig die Bedeutung und Wichtigkeit der ungarischen Forschung entsprechend gewürdigt. Es ist überhaupt eine unabweisbare Notwendigkeit mit dem Westen in der kulturellen Gemeinschaft zu verbleiben, in die uns König Stephan der Heilige (im XI. Jahrhundert) eingeschaltet hat und die wir ohne Kenntnis der modernen Sprachen nicht bewahren können.

Der Erfolg des modern-sprachlichen Unterrichtes wird eigentlich ungerecht beurteilt. Wie viele Gegenstände müssten aus dem Lehrstoffe ausgemerzt werden, wenn wir ihren Wert nach dem Unterrichtserfolge messen würden! Wer aber die Grammatik einer Sprache sich gut zu eigen gemacht hat, der kann die betreffende Sprache nach einem kurzem Aufenthalt im Auslande wohl meistern, während der grammatisch Ungebildete in Wort und Schrift stets minderwertig bleiben wird.

Doch auch ein zweiter Gesichtspunkt ist nicht ausser Acht zu lassen. Durch den Unterricht in den fremden, modernen Sprachen eignen sich die Schüler nicht nur die Grammatik an, sie erwerben nicht nur eine Sprachfertigkeit, sondern sie lernen auch die betreffende Literatur kennen, was als ein Ersatz des humanistischen Gymnasiums betrach-

tet werden kann. — Obwohl unser staatsrechtlicher Verband mit Oesterreich aufgehört hat, muss Deutsch natürlich auch fernerhin obligater Gegenstand bleiben. Nicht aus politischen Gründen, sondern in Folge der geographischen Lage, denn die grosse deutsche Nation lebt in unserer unmittelbaren geographischen Nachbarschaft.

Ausser der deutschen Sprache aber müssen wir noch drei anderen modernen Sprachen Raum verschaffen. Alle drei Sprachen können natürlich nicht auf einmal eingebürgert werden, aber allenfalls soll die Möglichkeit geboten werden diese 3 Weltsprachen (Englisch, Französisch und neuerdings auch Italienisch) erlernen zu können, auch mit Hinsicht auf ihre grossartige Literatur, deren Studium gewiss geeignet ist den Geist der Schüler für die Hochschule reif zu machen.

Noch eine Frage muss beantwortet werden. Warum hat das Realgymnasium und auch das ungarische Realgymnasium den lateinischen Sprachunterricht behalten? Das Realgymnasium ist tatsächlich die Pflanzstätte der zukünftigen Ärzte und Juristen. Es steht wohl ausser Zweifel, dass der Rechtsanwalt, der keinen wissenschaftlichen Ehrgeiz hat, der nur der Praxis lebt, kein Forscher auf dem Gebiete des römischen oder des kanonischen Rechtes sein muss. Doch kann nicht geleugnet werden, dass die Kenntnis der lateinischen Sprache sowohl dem Arzte als auch dem Juristen von grossem Vorteil ist, darum kann Lateinisch aus dem Lehrplane des Realgymnasiums nicht eliminiert werden. Nicht zu vergessen, dass die Kenntnis der lateinischen Sprache das Studium der modernen Sprachen besonders erleichtert und dass auch ihr Bildungswert unschätzbar ist. Die ganze moderne Kultur wird aus zwei Quellen genährt. Die eine ist das klassische Altertum, die andere das Christentum. Den Geist des klassischen Altertums zu vermitteln ist im Realgymnasium der lateinische Unterricht berufen, die erhabenen Ideen des Christentums aber die Religionslehre, die von den Deutschen zu den nationalen Disziplinen gerechnet wird.

Wie der Mont Blanc auf verschiedenen Wegen bestiegen werden kann, so kann man auch auf die geistigen Höhen der Hochschule auf manchem Wege gelangen. Sie können mittels des Studiums der klassischen Sprachen erreicht werden, aber das ist nicht der einzige Weg. Auch die Naturwissenschaften können dahin verhelfen, besonders durch Pflege des naturwissenschaftlichen Denkens; aber

auch die Vertrautheit mit der modernen Kultur, wie sie durch die modernen Sprachen erwerben werden kann. Darum wird im preussischen Reformgesetz vom Jahre 1900 ausgesprochen, dass alle diese Studien einen gleichen Lehrwert haben und daraus wird auch die gehörige Folgerung gezogen: Gleichwertigkeit der drei Schulen, des humanistischen Gymnasiums, des Realgymnasiums und der Realschule, und nach Anerkennung der Gleichwertigkeit die einfache logische Konsequenz, dass alle drei in gleichem Masse zu jedem Hochschulstudium berechtigen.

Das kardinale Prinzip des neuen ungarischen Mittelschulgesetzes ist die Differenzierung der Mittelschultypen, verbunden mit der Einheitlichkeit der Berechtigung. Das bringt einen doppelten Vorteil mit sich. Erstens ist die Wahl der Laufbahn vom 15-ten aufs 19. Lebensjahr verschoben, der ausschlaggebende Vorteil des Systems; dann die Rettung des humanistischen Gymnasiums. Was hat denn eigentlich den Ansturm der Eltern gegen das humanistische Gymnasium verursacht. Gewiss nicht der Wunsch, dass es keinen solchen Schultypus geben solle, sondern das Berechtigungsmonopol des humanistischen Gymnasiums. Denn nur dem, der ein Reifezeugnis eines solchen Gymnasiums vorweisen konnte, wurden die Pforten der Universität erschlossen; nur er konnte auf jede Fakultät aufgenommen werden. Die Eltern aber wollten nicht, dass ihr Kind in jedem Falle, auch wenn dies nach ihrer Überzeugung nicht unbedingt notwendig war, zum Studium der klassischen Sprachen gezwungen werde. Und was war das Resultat dort, wo das Monopol des Gymnasiums aufrecht erhalten wurde? Nicht die Rettung des Gymnasiums, sondern seine Schwächung. Aus dem Lehrplane desselben wurde derjenige Gegenstand ausgemerzt, der das humanistische Gymnasium eigentlich zu einem solchen macht: die griechische Sprache. Die Schule behielt aber weiterhin ihren alten Namen, was eine arge Selbsttäuschung war. Denn sie war eigentlich ein Realgymnasium, man kann sagen, ein schlechtes Realgymnasium, denn statt der griechischen Sprache wurden in ihr nicht moderne Sprachen und eingehender Naturwissenschaften gelehrt, sondern irgend ein „Ersatzgriechisch.“

In technischen Kreisen wurde der Befürchtung Ausdruck gegeben, dass die Abiturienten des neuen humanistischen Gymnasiums für das Studium der höheren Mathematik, der darstellenden Geometrie und der Chemie keine

genügenden Vorkenntnisse haben werden. Konkrete Vorkenntnisse zu verlangen ist aber kein Attribut der Hochschule, sondern das der Fachschulen. Unsere technische Hochschule hat ihren einstigen Charakter der Fachschule schon ganz von sich geworfen. Sie ist eine Hochschule im wahren Sinne des Wortes. Sie wird zu derselben geweiht durch den ernstesten, wissenschaftlichen Forschergeist, der auf vielen ihrer Lehrstühle lebhaft waltet, und der nicht darauf angewiesen ist Fachschulen gleich Vorkenntnisse zu wünschen. Denn was kann das Politechnikum von seinem angehenden Hörer verlangen? Zwei Dinge: erstens dass er eine allgemeine Bildung habe, ein im europäischen Sinne gebildeter Mensch sei, dann dass er denken und lernen könne. Dass er Fachkenntnisse habe, das kann ein Techniker am wenigsten fordern. Würde ein Architekt obere Stockwerke auf ein Haus auftragen, bevor er sich von der Tragfähigkeit der Grundmauern überzeugt hat? Wird es einen gewiegten Hochschullehrer geben, der schwierige Lehrsätze der höheren Mathematik tradieren würde, ohne sich davon zu überzeugen, dass sich sein Hörer mit den Grundbegriffen schon bekannt gemacht hat? Der gewissenhafte Lehrer der Mathematik wird auch auf der Technik die Sache in ihren Grundelementen erfassen. Wenn unser Abiturient dort davon Zeugnis ablegt, dass er Gedankenarbeit verrichten, lernen kann, dass er eine allgemeine Bildung hat und von Pflichteifer erfüllt ist, dann ist er auch vom Gesichtspunkte der Technik mehr wert, als wenn er sich mit einigen Kapiteln der höheren Mathematik befasst hat. Meine eigenen Erfahrungen, die ich als Hochschullehrer gemacht habe, bezeugen dasselbe. Bei meinen Vorträgen über Staatsrecht hielt ich es immer für Vorteilhaft, dass in unseren Mittelschulen damals keine Verfassungskunde unterrichtet wurde und meine Hörer statt derartiger unvollkommenen, rudimentären Kenntnisse nur ihr Wissen aus der Geschichte und einen unbefangenen Geist mit sich brachten.

* * *

Ich bin ans Ende meiner Erörterungen gekommen. Es erübrigt nur auf Grund des Gesagten die hauptsächlichsten Verfügungen des neuen ungarischen Mittelschulgesetzes zusammen zu fassen.

An Stelle der bisherigen zwei Gattungen der ungarischen Mittelschule (Gymnasium und Realschule) werden drei Typen treten:

a) das humanistische Gymnasium mit Latein und Griechisch, ferner Deutsch als moderner Sprache;

b) das Realgymnasium mit Latein und ausser dem Deutschen mit noch einer modernen Sprache (Englisch, Französisch oder Italienisch);

c) die Realschule mit mathematisch-naturwissenschaftlicher Grundlage und wie im Realgymnasium mit noch einer modernen Sprache ausser dem Deutschen.

Jeder dieser Typen ist selbständig, hat acht Jahrgänge und befähigt zur Aufnahme auf jede Universität oder sonstige Hochschule.

Der Charakter dieser Typen wird durch die oben angeführten Disziplinen bestimmt; aber in allen drei Gattungen werden noch in gleichem Masse die folgenden Gegenstände unterrichtet: Religionslehre, ungarische Sprache und Literatur, vaterländische und Weltgeschichte, Geographie und Landeskunde. Mathematik und Naturwissenschaften, sowie die verschiedenen Arten des Zeichnens werden in einem der Natur der Typen entsprechenden Masse berücksichtigt. Das Maximum der wöchentlichen Stundenzahl beläuft sich, abgesehen von den der körperlichen Erziehung gewidmeten Stunden — in den untersten 2 Klassen auf 26, in den übrigen auf 28. — Auf Grund einer entsprechenden Aufnahmeprüfung ist der Übertritt aus einem Typus der Mittelschule, oder auch aus einer Bürgerschule oder Fachschule in die Mittelschule ermöglicht. Es wird hiemit die Forderung des demokratischen Prinzips verwirklicht, dass jeder befähigte Schüler, welcher gesellschaftlichen Klasse er auch angehören möge, die Mittelschule besuchen könne.

Den modernen pädagogischen Forderungen entsprechend werden die Klassenprüfungen abgeschafft; statt derselben wird in jeder Klasse am Ende des Schuljahres eine Zusammenfassung des erledigten Lehrstoffes vorgenommen, welche öffentlich ist und bei welcher Gelegenheit Schule und Schüler von ihrer Arbeit Rechenschaft ablegen. Die Klassifizierung der Schüler geschieht daher nicht auf Grund eigens dazu abgehaltener Prüfungen, sondern auf Grund ihres während des ganzen Schuljahres bezeugten Fortschrittes. Den Charakter eines Examens behält nur die Reifeprüfung, die nach Beendigung der achten Klasse abgehalten wird.

Das Mass der Anforderungen in den einzelnen Gegenständen wird in den Lehrplänen und dazu gehörigen Institutionen eingehend bestimmt.

Hiemit haben wir in Kürze die Satzungen des neuen ungarischen Mittelschulgesetzes zusammengefasst. Zu seiner Begründung erschien auch eine Beleuchtung der historischen Antezedentien notwendig, auf dass den Lesern die kulturellen Bestrebungen der ungarischen Nation und die Ziele, die sie sich gesteckt haben, klar werden: Fortschritt und Befriedigung der praktischen Bedürfnisse, Erhaltung und Stärkung der Bände, die uns mit den gebildeten Völkern verknüpfen, liebevolle Anhänglichkeit zu den nationalen Traditionen.

3) Oppikoulukysymys Suomessa.

Prof. Yrjö Jahnsson.

(Siin järgneb eestikeelne konspekt kõnest, mida vaatlikuks tegid hulk diagramme.)

Soome õppekool on määruste järele kaheksaklassiline ja viib ülikoolini. Sellesse kuuluvad eluaastad 10—18. Õppekool jaguneb üldse kahte osasse, millest kumbki moodustab iseseisva terviku. 5 alamat klassi moodustavad nõndanimeetatud keskkooli — kool, mis Soomes ei vii ülikoolini. Sarnase kursuse lõpetajal on seaduses määratud õigused ametisaamise suhtes. Umbes pooled õppekooli õpilastest lõpetavad kooli selle 5-aastase kursuse järele. Kõrgem osa õppekoolist, 3 klassi, viib ülikoolini, ja kogu kooli kutsutakse Soomes lütseumiks.

Esimeses diagrammis üleval pahemal pool selgitatakse õppekooli arenemist Soomes aastast 1887 alates. Rootsikeelsed koolid on diagrammil sinise värviga, soomekeelsed punasega. Kokku kujutavad need värvid tervet õppekoolide arenemist. Õpilate arv tõuseb nimetatud aasta järele rohkem kui neljakordseks, 8526-st 38.000-ni, tehes 10.000 elaniku kohta 111, mis on enam kui Rootsis, kuid palju vähem kui Eestis.

Seda, kui kaugemale esimesse klassi tulijad jätkavad õppimist, näitab meile teine diagramm. Sajast esimesse klassi tulijast jõuab viienda klassini 68, kuuendani 35 ja kaheksandani 25 õpilast. Rootsikeelsetest jätkab viiendani 82, kuuendani 50 ja kaheksandani 30. Nii jõuab siis umbes kolmas kunni neljas osa õpilastest ülikoolini.

Kolmas diagramm näitab meile koolide ülevalpidajaid. Riigi koolid on märgitud pruuni värviga, linna ja valla koolid kollasega, ja erakoolid rohelisega.

Riigi- ja erakoolides on õpilasi peaaegu sama võrra, umbes 18.000. Linna ja valla koolisid on väga vähe. Neis on õpilasi umbes 2000.

Järgmised diagrammid kujutavad, palju ühe õpilase õpetus maksab. Esimeses diagrammis on arvesse võetud ainult riigi abiraha, teises kõik väljaminekud. Riigikoolides maksab üks õpilane umbes 2000 mk., erakoolides ligi neljandik vähem. Linna ja valla koolides enam kui teistes, kuid vähem kui esimestes.

Siis järgnevad 2 diagrammi, mis kujutavad poeg- ja tütarlaste vahekorda õppekoolides. Esimeses näeme, et tütarlaste arv suurem on kui poeglaste. Tütarlaste arvu kujutab helepunane värv, poeglaste oma roheline. Tütarlapsi on umbes 3000 võrra enam kui poeglapsi. Teine ring seletab, kui suur osa õpilastest käib poeg-, tütarlaste või ühiskoolides. Ühiskooli kujutab lilla värv, ja enam kui pooled õpilased käivad ühiskoolis. Poeglaste koolides käib 22% õpilastest, umbes 8000, tütarlaste koolides umbes sama võrra. Ühiskoolide suur ülekaal oleneb peamiselt ära tema praktilistest paremustest.

Järgmised diagrammid valgustavad õppekoolide keeleküsimust. Esimeses neist seletab esimene post soome- ja rootsikeelse rahva arvu suhet. Soome rahva arvust on rootsikeelseid 11%, või üheksas osa. Juba järgmine post näitab siiski, et rootsikeelseid õpilasi on 25%, ja kolmandamast postist leiame, et nelikümmend % riigi abirahast läheb rootsikeelsetele. Soome rootsikeelsed saavad aastas umbes 10 miljoni marka rohkem kui nende arv neile õigustaks.

Järgmine diagramm kujutab neid edusid, mida soome- ja rootsikeelisel rahval on õppekoolist 10.000 hinge kohta. 10.000 hinge kohta on soomekeelsetes õppekoolides 103 õpilast, rootsikeelsetes 284. Seda kujutab esimene post. Teine post kujutab, kuidas soomekeelsed 10.000 hinge kohta saavad riigi abiraha 156.000 mk., kuna jällegi sama arv rootsikeelseid saab 490.000. Kolmas post kujutab, kuidas õppekooli eas olevatest soomekeelsetest on õppekoolis 5% või iga kahekskümmes, rootsikeelsetest 15% või peaaegu iga seitsmes.

Soomekeelsed sooviksid siiski kooli, aga soomekeelsete õppekoolide puudusel ei ole see võimalik. Seda kujutab järgmine diagramm, kus musta värviga on märgitud nende arv, kes kooli ei ole pääsenud, ehk küll on katsunud sinna pääseda. Soomekeelsetel olev kõrge must post näitab 2500 õpilast, kes kooli ei pääsenud. Soomekeelsete must post on kõrgem kui rootsikeelsete kõiki koolitahtjaid kujutav sinine ja must post.

Viimane diagramm kujutab seda rasket olukorda, milles õppekooli küsimus keelelistel põhjustel nüüd on. Sinine värv kujutab rootsikeelset õpilasarvu, punane soomekeelset õpilasarvu, ja punane ning valgetriibuline seda, kui palju soomekeelset õpilasarvu peaks lisama, et soomekeelsete õpilaste arv oleks proportsionaalne soomekeelsele rahvaarvule. Nüüdsele 28.000 soomekeelsele õpilasele lisaks peaks tulema veel 50.000 soomekeelset õpilast. Küsimus on, kas rahvas majandusliselt jaksab üleval pidada sarnast õppekooliharidust saanud rahvaklassi. Teine võimalus tasakaalu saamiseks oleks see, et rootsikeelset õpilasarvu vähendada. Rootsikeelsete liig suur osavõtt meie kõrgemast haridusest nõrgendab meie suhteid Eesti, Ungari ja muude Soome-Ugri rahvastega. Nii on Soome õppekooli küsimus, mis võimsasti mõjub Soome rahva olukorra pääle tema suhetes hõimrahvastega.

4) Missuguste raskustega tuleb Eesti kooli loomisel võidelda.

Prof. P. Pöld.

Lugupeetud hõimkoosolek!

Terves haritud ilmas kuulub kooliprobleem nende küsimuste hulka, mis järjest tõsisemat huvi hakkavad nõudma, ühtlasi järjest suuremaid raskusi pakkuma oma lahendusele. Ühelt poolt seab muutunud ühiskondlik-majanduslik kord ja demokraatlike põhimõtete teostamine koolile rohkesti ülesandeid: haridus peab kõigile kättesaadavaks tehtama; ta ei tohi enam mingi seisuse eesõiguseks olla; ta peab rahuldama alatasa kasvava spetsialiseerumise nõudeid, kuid selle juures kindlustama alused ühiseks rahvuslikuks kultuuritööks. Teiselt poolt on Rousseaut alguse saanud uus vaade lapsele, mis nüüdisaja lapse- ja noorsootundmises oma arenduse leidnud, — on meie päivi differentsiaal-psüholoogia oma mitmesugustes värvides, on viljakas töökooli aade kõik vana traditsionaalse pedagoogika seevõrra sassi visanud, et peaaegu midagi järele ei ole jäänud, mille kallal tugevasti ei vapustata, mis kindlasti seisab kõikidest päälekäimistest hoolimata.

On tekkinud haos, mille üle vaim küll lehvimas, kuid mille üle veel mitte nii palju valgust ei paista, et ürgmerest tõusvat kindlat maad juba selgetes kontuurides näha võiks. Kõik uuendavad, kõik ehitavad ümber, kuna radikaalsemad

kõnelevad senise kooli täielisest mahalõhkumisest, pedagoogilisest revolutsioonist, mis kogu kasvatusela sootuks uue suuna peab andma. Plaan võistleb plaaniga, ettepanek ettepanekuga nii teoorias kui praksises. Kas perekond ja kool mõlemad koos, või perekond üks, või ainult kool peab kasvatajaks olema? Kas kooliõpetaja võõrkasvatus või laste enesekasvatus või üldine koolikogukond, kus õpetajad vanemad nõuandjad ja juhivad, lapsed tegijad? Kas klass, kus õpilased aastast aastasse edasi minnes kõike ühes õpivad, või huvide rühmad, tööühendused, mida ühte köidab ühine aine, ühine püüd ja võime? Kas õppematerjali jaotus üksikutesse kooliainetesse või universaalne koguõpetus, kus ühes punktis terve ilmutu peegeldub ja süvenemisel ühte küsimusse kokku kõik teadused esinevad? Kas ühisele põhikoolile rajatud, aste astmelt laiemale harguvad iseseisvad koolitööübid ning harud, või paenduva kavaga, sisemiselt differentseeritud üks kool kõikide jaoks? Need on ainult üksikud, enam vähem juhuslikult väljavõetud küsimused sellest probleemide rägastikust, mille ees seisavad kogu ilma koolikorraldajad ja mis meie üksikud Soome-Ugri hõimud igaüks oma kodus, oma ette ja oma kohaselt peavad lahendama.

Näib koguni, nagu seisaksime meie kõige sellega alles algusel. Sest pedagoogika astub vast välja oma lapsekingadest. Teorianana on ta vaevalt üle 100 aasta vana, kui arvata tema iga Herbarti filosoofilis-psühholoogilistest arvutlustest „Üldises pedagoogikas“, millele teed valmistanud Rousseau oma intuitsioonidega „Emiles“ ja Pestalozzi oma juurdlustega looduse käigust inimese vaimu arenemises ja oma meetodi otsingutega. Praksisena aga, mis haarab terve rahva lapsi ja mitte üksikuid väljavaltuid, mis toimib terve riigi ja rahva nimel, ei ole ta vanem kui üldine sunduslik rahvakool.

Meie, eestlased, kui kõige nooremad iseseisvuselt Soome-Ugri rahvaste peres, väänleme iseäranis eelpool kujutatud sünnitamisvaludes. Mis raskendab siis eriti meile seda loomistööd, see on küsimus, millele oma ettekandes vastuse püüan anda.

Nagu meie maal avarust elamiseks ja rahva sigimiseks, nagu meil laiu uudismaid, kus uued elamud võivad tõusta; kaugeid mõisa nurmi, kuhu uusi talusid võimalik rajada, uute plaanide järele viimasest aluskivist ja põhipalgist päälle, ilma et tarvis oleks vana eest koristada — nii on meil ka kooli alal olnud rohkesti tühja kohta, kus enne midagi polnud ehitatud, kuhu luua võis ja võib midagi täiesti uut, kaunist ning otstarbekohast. Kuid nagu meie asunikud lageda taeva

alla asudes ja vähese varaga või sagedasti tühjade kätega alustades kiirelt perekonnale päävarju ja loomadele ululust peavad muretsema, nagu meie asunikud vähe küsida saavad, kui ilusad ja mõnusad saavad uued hooned, vaid eestkätt seda, kuidas ennast ja oma varanduse natukest varjata, nii oleme ka oma kooli loomisel pidanud kõige pealt t u n g i v a t h ä d a vaigistama. Oleme toimetanud õige suurel määral loomusunniliselt tugevast üldisest tungist haridusele, ilma et võimalik oleks olnud neid püüdeid ette määrata ehk kavatsetud radadele juhtida.

See nähtus on tingitud olnud kogu situatsioonist, milles meie koolielu osutus pärast Vene võimu lahkumist. Pärissime 3-aastase rahvakooli maal hooletusse jäetud koolisundusega, näljapalgaliste õpetajatega, Vene keele tuupimisele ohvriks toodud õpetusega, viletsate hoonetega; selle kõrval ainult Lõuna-Eestis väljakujunenud kihelkonna kooli ja siin seal üle terve maa laialipillatud ministeeriumi koolid (5-aastased rahvakoolid) paremates hoonetes, bürokratiseeritud õpetajatega, kelle hulgas kaunis rohkesti puht Vene ollust. Linnades oli algkool natukene parem, kuid üldiselt puudulik nii vaimliselt kui ka ökonoomiliselt ja kaugeltki mitte kõigile lastele kättesaadav. Täielikuma alghariduse eest hoolitsesid siin ja mõnes alevis üksikud kõrgemad algkoolid (6-aastased rahvakoolid). Keskkharidust vahendas rida gümnaasiume, mõned realkoolid ja kommertskoolid, kutseharidust mõned kaubanduskoolid, üks põllutöökool, raudtee-tehnikakool, 4 merekooli j. m.

Ülikoolist ja veterinaar-ülikoolist olid järele jäänud suured ja osalt kaunidki hooned, kuid tühjendatud laboratooriumidega ja raamaturiulitega.

Ja millised olid selle juures meie pedagoogilised võimised?

Olime ilma sügavama vanema pedagoogilise traditsioonita. Ebasoodsates tingimustes ei saanud see võõraste võimu all areneda ega tõusta.

Meie rahvakooli algus ulatab ligemalt 2½ aastasada tagasi. Kuid kuni 1887 aastani valitses seda Saksa aadlimees ja Saksa vaimulik, pärast seda Vene inspektor, kes ümberrahvustamise poliitikat ajas. Siin töötas küll Eesti kooliõpetaja, vähemalt maakohtadel, aga ainult sõnakuuleliku teenrina ja täidesaatjana, keda piirasid iga sammu peal kindlad eeskirjad ja kavad. Keskkoolis valitses esiteks Saksa, siis Vene keel. Õpetust jagas siin võõras mees, võõras mees võõras vaimus. Eestlane ei pääsnud ligigi oma

rahva lapsi kasvatama. Ülikool oli samuti täiesti võõraste käes.

Meie rahvas unistas küll ärkamise aegu omast emakeelsest keskkoolist. Pikkade aastate jooksul, mil seda ette valmistati (1860—1888), kogus ta selleks otstarbeks oma aja kohta väga suure kapitali, 100.000 rubla. — Kuid need Eesti Aleksandrikooli high- ja vaevakopikad pandi venekeelse linnakooli (— Bürgerschule, kõrgendatud algkooli) ülespidamise teenistusse, kus rahvakeelele ainult mõned tunnid nädalas lubati.

Hiljemalt, 1906 aastal, tõusis Vene revolutsiooni järele avardunud võimalustes liikumine, mis püüdis eestikeelseid erakoolisid, keskkooli ja kõrgema algkooli kavaga, ellu kutsuda. Aga et need koolid mingi õiguseid ei annud edasiõppimiseks ja mingi kogukondlist ega riiklist toetust ei tohtinud saada, ei suutnud see liikumine niivõrra läbi tungida, et luua üle maa laialist rahvusliste koolide võrku.

Ometi näitasid emakeelsed erakoolid, et Eesti keeles õpetada võib ja isegi hää eduga. Ka koondasid nad enese ümber võrdlemisi rohkearvulise rahvusliku kasvatuseloo poolestajate väe, sundisid ajalehtedes ja koosolekutel kasvatuseloo ja hariduse probleeme sügavalt arutama, kutsusid uuesti esile tarviduse emakeelse koolikirjanduse järele, mida 20 aasta jooksul, kus Vene õpperaamat valitses, enam keegi ei olnud vajanud, ja rakendasid kogukese õpetajaid eestipärase kasvatuseloo sihte selgitama ja teid otsima.

Tähtsaks põhjuseks meie pedagoogilisele ettevalmistamatuseloo iseseisvuse tulekul peab ka seda arvama, et meil suuremad kogemused puudusid kooli korraldamises ja administratsioonis omavalitsuse orgaanide kaudu. Sest valla-valitsuste kõrval, mida talurahva asjade kommissari võim piiras, oli meil tõsisemaid kogukondlisi ülesandeid hariduse alal teostada ainult veel üksikutes linnades, kus eestlased valimistel enamusse pääsesid, õnneks mõnda aega meie kõige suuremas tsentrumis Tallinnas. Maakonna omavalitsus puudus meil täiesti, kubermangu omavalitsus aga oli ülekohtuste seaduste tõttu usaldatud Saksa mõisnikkude kätte, kes hariduslisteks otstarveteks vaevalt nimetamisväärilisi summasid kulutasid.

Päälegi olid iseseisva Eesti kooli loomise algul kõik tegijad oma enamikus noored aastatelt, sest meie intelligentne kiht on kolme-neljakümne aasta saavutus. Vanemaid tegelasi leidub siin — näppudel üles lugeda, nooremaid jõudsid aga on tänu meie isade ennastsalgavale ohvrimeelele

annud meil kõiksugu koolid kodu — ja Venemaal, kuigi mitte otse meie jaoks ettevalmistatutena.

Et noored oleme, siis võtsime küll asjast julgesti kinni. Oleme püüdnud kõik omal kohal korraldajad olla, oleme tunnud endid sagedasti suuremad asjatundjad olevat, kui see õigustatud oli.

Aga meid oli kaua kinni peetud. Kaua oli sunnitud meie noorsugu kuulama ja kõnelema koolis võõrast keelt, tähele panema temale hingeliselt võõraid õpetajaid ning juhatajaid, kalliks pidama võõraid väärtusi, kuna omadega tuttavaks ei tehtud, omi koolis ülepea ei tunnustatud. Seda ülekohut tahtsime tasuda, niipea kui oma riikluse kätte võitsime.

Oma kool pidi kõigile osaks saama. Kõigile pidi võimaldatama kõige parem ja kõige kõrgem haridus, kõigile kättesaadavaks tehtama senise koolide õigused ja eesõigused. Oma riik nõudis päälegi igal sammul haritud tegelasi ja rohkel arvul. Sellepärast kajas hüüd üle maa: ühtluskool peab läbi viidama, keskkool ja ülikool kõigile avatama.

Hakkasime seda teostama. Ja kuidas? Ise selle juures otsides ja õppides. Loeti ja uuriti asjakohast kirjandust, sõideti väljamaale säälseid korraldusi ja asutusi tundma õppima. Peeti kongress kongressi järele.

Kuid õppimiseks ei antud aega. Esiteks tuli ju Venelaste koolide lahkumise ja sulgumise läbi tekkinud puudus katta, teiseks ootas iga kaugem maanurk kärsitusega, mis temale antakse. Kõike tuli kuidagi rahuldada. Terve maa kihas asutamise hoos. Valitsuse võim ja seadusandlus olid jõuetud seda elementaarset liikumist kindla ja kaua küpsenud plaani järele juhtima ja organiseerima, milles pedagoogilise tunnetuse tõttu ja Saksa uueaegse pedagoogilise radikalismi mõjul äärmised arvamisid ja püüded tugevad olid.

Siiski oli üldtähelepanu eriti teatavatele punktidele juhitud. Rahvakooli absorbeeris suurem huvi. Selle probleemide kallal oldi mõtlemas ja kaasa töötamas rohkem, kui muude küsimuste juures; vana algkooliõpetajate tüvi ilmutas siin mõjukat võimist. Keskkooliga oli lugu halvem: siin tuli tegijatest puudus, sest et nõudmine keskkoolide järele suur oli ning varematest aegadest kohast õpetajate väge üle võtta ei olnud; siin asusid sellepärast pahatihti korraldama need, kes ise keskkoolis ei ole käinudki.

Viie aastaga oleme tõesti palju korda saatnud. Meil on läbi viidud 4-aastane algkoolisundus, teostumas 6-aastane rahvakool. Algkoolides õppis 1921/1923 — 114.400 last, mil-

lega iga 9,1 elaniku kohta tuli üks õpilane. Endisega võrreldes oleme klassside ja õpetajate arvu tõstnud ligi kolmekordseks. Keskkooli on meil loodud 85, kus 1922/1923 õppis 827 klassis 24.775 õpilast. Oleme käima pannud paarkümmend põllutöökooli ja kavatsame avada veel ligi poolsada. Meil on olemas kunstkäsitöökool, mõned käsitöökoolid, kõrgem kunstikool, paar muusikakooli, konservatoorium, tehnikum, ülikool 7 teaduskonnaga. On kokku seatud kaunis kogu õpperaamatuid igalt alalt. Oleme varustanud koolid hädaliseimate õppeabinõudega, seadnud ametisse kooliarstid. Algekooli õpetajate ettevalmistuseks töötavad 5 seminari, mõned kursused. Algekooli õpetaja on seatud näljapalgalt seisukorrale, mis lubab vähegi elada ja töötada j. m.

See kõik on sündinud, kordan, viie kuni kuue aastaga. Kuid nagu meie majanduselus praegu kriisist kõneldakse, nii seisame ka hariduselus raskuste ees, mis annavad tõsiselt mõtelda meie kultuurilise tuleviku pärast.

Esimene mure, mis meid vaevab, on see: Mis anname oma lastele vaimutoidu poolest, et nad küllalt toidetud oleksid? Teiste sõnodega, mis suudab pakkuda meie kool noorsoole, et viia teda tarvilisele kõrgusele, täielisesse kultuuri osadusse?

Kas ulatab siin oma a s t, eriti keskkoolis? . . .

Kunstide suhtes on mure väiksem, iseäranis muusika ja kujutavate kunstide alal, mis endid väljendavad üldinimelises keeles, olgugi peegeldades rahvuslist omapärasust ja hinge. Siin on meil oma väärtuste kõrvale hõlbus saada igalt poolt lisa. Teine asi aga on sõnalise vaimuvaraga, sõnalise väljendusega luules, proosas, teadustes, mis toidab aadega, rikastab mõtetega ja teadmistega, täiendab väljendusvormilt. See on keele külge köidetud, mis igal rahval oma.

Võiks siin ehk õpperaamatutega üksi leppida. Kuid õpperaamat on ikkagi ainult sissejuhatajaks lugemisele, iseisvale lektüürile. Mõtleme päälegi veel kooli õppekorraldust n. n. töökooli seisukohalt, mille teatav õigustus vastuvaidlemata, kus õppetunnis küsimus (probleem) üles seatakse, vastus aga asjaõpetuses katsetest raamatu abil, vaimuteadustes ainult raamatutest tuleb ammutada, siis on selge, kui palju kirjandust vajame pääle õpperaamatu.

Meil on rikas rahvaluule vara. Meil ei puudu enam ka tõsised kunstikirjanduse tooted. Kasutame kõik ära, mis paremat.

Ometi ei saa salata, et sellest, mis omas keeles anda on, ei piisa. Meie kirjandus liigub uuemal ajal äärmustes ja ühekülgsustes, vanemast ajast päritud tooted kannatavad

aga suuremalt osalt pinnapoolsuse all. Kool aga peab edasi andma eestkätt kogu rahvalt tunnustatud väärtusi, raudvara, klassilist vara, mis kõiki põlvi toitnud ja milles kõik põlved endid ühed tunnevad. Kool peab edasi istutama rahva suuremad aated ja inimsuse põhiprobleemidele silma ja südame avama.

Siin peavad meid aitama ilmakirjanduse varasalved, mis tõlgete kaudu avada tulevad koolile. Siin otsime lisa, ka oma hõimudelt, kelle vaimusünnitused meile lähemad ja arusaadavamad. Selles mõttes peab Eesti kooli sõber käesolevat hõimude kokkupuutumist Tallinnas rõõmuga tervitama, sest siin õpime üksteise vaimutööd lähemalt tundma ja sellest lugu pidama. Olgu käesolev kongress ka tõukeks sellele, et kasutama hakkame vastastikku seda, mis üksikud hõimurahvad paremat loonud.

Teine mure, vahest suurem kui esimene, on meil koolimajade küsimus. Nende soetamine ei ole suutnud kaugeltki mitte sammu pidada kooliklasside ja õpilaste arvu tõusmisega. Julgen väidata, et kuigi meil õigustusega kõneldakse korteri kriisist suuremates linnades, eriti Tallinnas ja Tartus, siiski meil hoopis rohkem alust peaks olema rääkida koolikorterite kriisist, kus õppis 1922/1923 aastal 6500 klassis ümmarguselt 140.000 last, nendest kaugelt suurem osa puudulikkudes ja isegi väga viletsates ruumides!

Kui pilku heita meie koolimajade ehituse arvustikku, siis selgub, et meie iseseisvuse algusest kuni 1923 aastani ei ole suutnud uusi koolimaju soetada mitte rohkem kui 2,8%. Meie maa koolimajadest on ehitatud 28,3% enne 1875 aastat, s. t. 50 aasta eest, linna koolimajadest on samaelised 36,4%. Kogu koolihoonetest on 66,7% pärit enne 1900 aastat, ainult 33,3% on uemad. Otsekohe koolimajadeks on ehitatud terves riigis 64,2% koolihoonetest. Uuemas ajal on lisa saadud pääasjalikult mõisa herrastemajadest, mis aga teiste otstarvete jaoks ehitatud. Suurem osa koolimaju on vanatüübilised, uuema aja nõuetele mittevastavad.

Et meil kooliruumid esialgu kõrvalplaani on seisnud, näitab ka see asjaolu, et koolimajadest remonteeritud on viimasel ajal 59,5%, klassitubadest kuni 2 aasta eest 50%, 2—5 aasta eest — 20%, kauema aja (iseegi enam kui 12 aasta eest) 30%. Peab küll tähendama, et statistika keskbüroo andmed, millele ma siin põhjenen, osalt puudulikud on ja kõiki koolisid ei puuduta, kuid arvata on, et koolidega, kust teated saamata, lugu mitte parem ei ole. 8,3% koolidest

asub mitmes hoones; 9,1% linna koolidest töötab kahes vahetuses, s. o. enne ja pärast lõunat.

Kui klassitubade suurust vaadata, siis on 41,9% õhuruumi poolest alla meil normiks võetud 4,2 m³. Leidub koolisid, kus leppida tuleb isegi 1,5 m³ lapse kohta; maakondades õppis 1923 niisugustes ruumides 1132 last. Üle 4,5 m³ õhuruumi on maakondades 40,4% koolimajadest. Ventilatsioon klassides sünnib 60,0% juures akna kaudu, 30,7% akna ja seinaventilaatori kaudu. Ka valgustustingimused ei vasta suuremalt jaolt nõudmistele. Vähe saab rääkida ruumide pedagoogilisest otstarbekohasusest, veel vähem ilust. Kõik see tähendab aga, et kümned tuhanded meie koolilastest koluvad halbades ruumides. Meie oleme neile kätte annud raamatud, neile seadnud õpetajad ja nad esialgu ainult kuidagi katuse alla viinud, et külm ja vihm ja päikesepalav nende õppimist ei takistaks: palju muud midagi.

Siin on suur ülesanne teostada. Meie haridusküsimus on saanud kõige suuremal määral majanduslikeks küsimuseks, mille oma nooruse tervise huvides kõige lähemal ajal peame lahendama.

Kõige raskemaks aga osutub meil kolmas mure: kuidas teeme oma kooli ühelt poolt vastavaks õpilaste sisemistele tarvetele, nende kalduvustele ja annetele, teiselt poolt rahva elulistele nõuetele. See küsimus on seda tõsisem, et meie oma rahva vähese arvu juures ei tohi ühtegi võimet raisku minna lasta, ühtegi annet umbkotti juhtida, kus ta loomejõu kaotab ja viimati haigust sünnitavaks osutub rahva vaimlises organismis.

Praegu aga valitseb meil mingi üldharidusliste keskkoolide hüpertroofia. Meil tuleb iga 64,2 elaniku kohta üks keskkooliõpilane, s. t. noor inimene, kes akadeemilisele karjäärile valmistub või kelle haridust juhitakse universalismi radadel, millele alles pärast kooli lõpetust hakatakse otsima rakendust ühiskondlises elus ja kutses. Soomes oli 1922 a. vastav arv ühes õpetajate seminaridega 92,5, Rootsis 1921 — 138. Sellevastu tuleb meil üks eri- (kutse-) kooli õpilane, ühes arvamata kunsti, ämmaemandate ja sõjakoolid, 842 elaniku, üks kõrgema kooli (ülikool, tehnikum) õpilane aga 291,5 elaniku kohta, kuna Soomes 1922 tuli erikoolides üks õpilane 178 elaniku, kõrgemates koolides 1923 a. 890 elaniku kohta. Saksamaal leidis 1922 üks õpilane keskkoolides 74,7, kutsekoolides ühes edasiharimise koolidega 29,0 ja kõrgemates koolides 498,2 elaniku kohta.

See tähendab: meie kutseharidus on alies lapsekingades, meie ülikool on keskkooli lõpetajate suure arvu tõttu üle koormatud, kuna Soomes nähtavasti Uno Cygnaeuse päranduse mõjul ja soodsamate kooli arenemistingimuste tagajärjel olukord kaugelt loomulikum.

Meie rahvas on oma enamikus põllutöös tegev. Linnades elab meist 28%, vabrikutes töötab umbes 35.000 inimest. Meie keskkoolid ja ülikool aga produtseerivad eestkätt raamatu-, kantselei- ja bürooinimesi, advokaate, arstisid, kaubandusteadlasi, kõrgema haridusega põlluteadlasi j. m., meie tehnikum inseneere, kellest arvustiku andmetel otsekohest puudust ei tunta. Keda aga meil ei ole, see on kutseliselt haritud käsitöoline, meister, töö ülevaataja, põllumees ja haritud vabriku- kui ka põllutöoline.

Meie seisame varsti küsimuse ees, kuhu neid kõrgema ja üldise keskkooli haridusega isikuid, see on vaimutööle kasvatuid, töö juhtijaid ja organisaatoreid panna, kuna tegijaid, asjatundjaid raske leida on.

Siis asja teine külg: kui palju läheb sarnasel kooli kujunemisel vaimujõudu ja annet kaduma! Sest nagu uuema aja differentiaalsüühologia näitab, ei rahulda suuremat osa lapsi kauemalt sarnane üldine õpetus, nagu seda pakub üldharidusline keskkool. Nad igatsevad tegevust ja manuaalset tööd, nad vajavad tegelikku kutset, mille saavutamisele oma õppimise huvi koondada. Ei pakuta neile seda mitte, siis võivad nad üldiselt kaunis rahuloldavalt küll keskkooli ja mõnigi ülikooli lõpetada, kuid nad ei leia sisemist hingelist alust oma püüdmistele, nad võtavad oma tööd välise sundusena, mispärast see siis ka ebaproduktiivne.

Sellepärast ei pääse ka meie Eesti kool mööda nõudest, mis uuemal ajal pedagoogikas üles seatud, et iga inimene hariduse peab saama, mis tema ande ja kalduvuste laadile vastab; sest inimest suudavad harida ainult need kultuurhüved, milles tema vaimstruktuurile adekvaatne vaim enese väljenduse leidnud.

Koolikorralduse kohandamine inimindividuaalsuse tüübilistele erinevustele aga ei ole mitte üksi meile eestlastele probleemiks. Ta on seda, kuigi võib olla vähemal määral, meie hõimudele. Oleme kõik eestkätt põlluharijad. Meie oludes on väga palju sarnasust. Sellepärast on probleem meile ka ühine ja peame meie üksteist tema lahendamisel äratama ja toetama. Oma väiksemate olude pärast, kus rutemini viimsetesse konsekventsidesse välja jõutakse, kui avaramates tingimustes, oleme aga meie eestlased vististi sunni-

tud asja kőige esmalt lahendama. Aidaku meie vennasrahvaste vaimutõõ ja pedagoogilise mõtte küpsus, millesse tungimiseks meie kongress teesid püüab avada, ka selleks kaasa, et meie selle oma rahva kasvatuse põhiküsümuse lahendame tema enese ja oma hõimuühenduse kasuks.

5) Az iskolánkívüli népművelés Magyarországon.

Dr. Nevelős Gyula.

Magyarországon a felnőttek oktatására irányuló törekvések ugyanazoknak az eszméknek, mondhatni: annak a korszellemnek szülöttei voltak, amelyek az 1848-iki szabadságharcot kilobbantották s amelyek a magyar nemzet függetlenségének kivívására, s a magyar államnak demokratikus és modern szellemben való újjáépítésére irányultak. Már 1848 előtt Kossuth Lajos és mások, később az első közoktatásügyi miniszter és európai hírű államférfiú Eötvös József beszédben és írásban hangoztatják és sürgetik a műveltség általánossá tételét. Kétségtelen, hogy a kezdő mozgalmak lendületét fokozták annak a széles áramlatnak a lökései is, amely a demokrácia jegyében indult utnak jóformán egész Európában s amelynek legszembeötlőbb jeleiségei Franciaországban kerültek felszínre. Türr István magyar tábornok, aki a 48-as emigránsaink közül Franciaországban élt, innen hozta haza azokat a megfigyeléseket és tapasztalatokat, amelyeket a francia közművelődési mozgalom legnevezetesebb tényezőinek a Cours d'adultes-knek megismerésével szerzett s amelyek alapján a közfigyelmet a népművelés kérdéseire terelve a mozgalmaknak már kereteket is adott, mert megalakította a „népnevelési szövetséget.”

De bármennyire is megfelelő volt a megújodásra vágyakozó közhangulat alkotta pillanat e szövetség munkájára és noha a szövetség munkája hivatalos támogatásban is részesült, mégis csakhamar nyilvánvalóvá lett, hogy a vezetőknek, főként az intelligens középosztálynak az eszme iránt való lelkesedése minden melegsége és őszintesége dacára sem tudta kitermelni azt az energiát, amely elég kemény lehetett volna ahhoz, hogy az iskolánkívüli népművelés részére tartós rendszert teremtsen, és szívós következetességgel szálljon szembe a széles perifériák ernyedtségével és lelki közönnyével. Csakhamar nyilvánvalóvá lett, hogy a kérdést törvényes úton kell szabályozni. Rövid két esztendő

alatt három törvényjavaslat is került a magyar országgyűlés elé. Igaz, hogy e törvényjavaslatok egyike sem volt olyan természetű, hogy a nemzet demokratikus fejlődésének e nagyjelentőségű kérdését megoldhatta volna. Inkább ideiglenes és sok tekintetben tapogatózó tervezetek voltak ezek, amelyekben az volt a nehezebb és a lényeges, amit nem tartalmaztak. Nem is vált törvénné egyik sem.

A munka, a felnőttek oktatásának munkája azonban, bár kellő rendszer nélkül és kis mértékben, de tényleg eközben is folyt. Az országgyűlés bizonyos összegű hitelt szavazott meg a felnőttek oktatására s a tanárok, tanítók előadásokat tartottak, analfabéta- és ismeretterjesztő tanfolyamokat rendeztek.

De az ország pénzügyi viszonyai időközben megromlottak. Az állami költségvetésből minden mellőzhető kiadást törölni kellett, aminek a felnőttek oktatására szánt fedezet is áldozatul esett. E körülmény végzetes csapást mért a népművelési munkára, helyesebben a népművelési munka azon, terjedelemben és jelentőségben nagyobbik részére, amely a falvakon tevékenykedett. Itt ugyanis az addigi munka még nem készíthette elő annyira a talajt, hogy abban a népművelés mélyebb gyökereket verhetett s esetleg magától is tovább fejlődhetett volna. A közöny, álszemérem, a régi életmódhoz való tradicionális ragaszkodás, sőt talán bizonyos rejtett gyanakodás is a felsőbb rétegek közeledése ellen, ezek még többé-kevésbé fennállottak. A művelődés érdekében a falusi paraszttól áldozatosságot kívánni semmiképen sem lehetett. Éppen ezért, mikor a népművelés céljaira szolgáló állami pénzfedezet a költségvetésből töröltetett, a falvakon a népművelési mozgalom abbamaradt s az előbbi munka eredményei is elpúszultak. Ez a visszaesés igen sajnálatos volt. Szerencsére nem terjedt ki a lakosság minden rétegére. A művelt középosztály, amelynél az önművelésnek természetes belső rugói is voltak, a maga művelésén tovább dolgozott. Az 1870-es évek táján egymásután alakultak a közművelődési egyesületek, amelyekben különböző tudományágak köréből vett előadásokat tartottak, időszeri kérdéseket tárgyaltak. Ezek a kulturegyesületek később külön jelentőséget nyertek azáltal, hogy letéteményeseivé és támaszaivá lettek a magyar nemzeti öntudatnak. Ez a miszió azonban kisebb nagyobb mértékben eltérítette őket a népművelés vonaláról. Talán éppen ez volt az oka, hogy az egyesületi mozgalmak mellett egyre határozottabb körvonalakban alakult ki a szabad lycealis mozgalom. E szabad ly-

cealis mozgalmak már rendszeres és paedagógiai szervezethez megalakult intézményeket hoznak létre s kifejezett és rendszeresen követett céljuk a tudományok népszerűsítése. Az első és legjelentékenyebb ilyen intézmény a 90-es évek elején alakult Szabad Lyceum. A Szabad Lyceum már állandó tanfolyamokat is rendez. Közönsége eleinte szinte kizárólag a lateiner osztályból kerül ki és csupán az ország fővárosára terjeszti ki működését. Később a vidéki városokban is megjelenik és hallgatói körébe vonja a kereskedői és ipari osztályok tagjait is. A Szabad Lyceumot követi a megalakulásban az Uránia tudományos egyesület és az „Urania“ tudományos színház. Ez utóbbi demonstratív eszközök alkalmazása mellett, diapozitívek vetítésével és mozgó képekkel tart értékes előadásokat. Itt kell megemlékezni az Erzsébet-népakadémiáról, amely ujabban főként a munkás-osztályra fordítja figyelmét; elemi ismeretterjesztő tanfolyamokat, nyelvi kurzusokat rendez. Meg kell emlékezni a Magyar Gazdaszövetségnek a falusi nép művelését célzó gazdagimnásiumairól, továbbá a „Falú“-szövetségről, erről a fiatal és agilis egyesületről, amely a falu kulturájának fejlesztését tűzte ki céljául s végül a Széchenyi-szövetségről, amely az egyetemi ifjúságot igyekszik bevonni a népművelési munkába. E szabad licealis intézmények keletkezése idején és némiképp azokkal okozati kapcsolatban kezdenek munkába állni az egyházak is. A róm. kath. egyház létesítette a kath. legényegyleteket és ifj. egyesületeket, a protestáns egyházak a maguk külön egyesületeit és szövetségeit. A nemzeti műveltség szempontjából ezen egyesüléseikkel a felekezetek is elismerésre méltó munkát végeztek és úgy tetszik, mintha ezirányú tevékenységükben már kezdettől fogva bizonyos ösztönös védekezés foglaltatott volna a lassan, de biztosan közeledő új társadalmi mozgalommal a szocializmussal szemben.

A nagy társadalmi mozgalmak sohasem jelentkeznek oly elhatároltan, hogy kezdetük, ahonnan kiindultak és folyamuk, amelyben haladnak, biztos vonalakkal megjelölhető lenne. Mint a folyó, amelynek forrására valamely hegyi szikla tövében rá lehet ugyan bukkanni, de amely a szikla alatt nem ér véget, hanem valahol a mélyben szétágazó ismeretlen erek sokaságából nyeri táplálékát és dagad meg annyira, hogy a föld kérgén keresztül törve a napvilágra jut; így a nagy társadalmi mozgalmak is. Számptalan ható tényezők, társadalmi gyűrődések, megélhetési viszonyok, vágyak, eszmék, ideálok összetalálkozása egy közös mederben

hozza létre a mozgalmakat s amikor a szemlélő előtt megjelennek, már rendszerint az elemi erő hatására képesek. A kilencvenes évek elején kezdenek egyre nagyobb követelésekkel előtérbe nyomulni a szocialis kérdések. Megjelennek a munkásvezetők. Létre jön a szocializmus világirodalma, amely eszméit végig szórja egész Magyarországon. A szocializmus a közérdeklődés színterére kerül. Tudósaink, politikusaink, tanáraink, polemikus iratainkban egyre behatóbban foglalkoznak vele. A szocializmus atmoszferát teremtett, amely elől kitérni alig lehetett.

Ekkor vetődik fel nálunk az University Extension gondolata. Az University Extensionnel nálunk 1897.-ben kezdenek először foglalkozni és bevonják a hivatalos kulturpolitikába is. Az akkori kultuszminiszter felhívására egyetemünk kidolgozzák szabályzatát. A tárgyalások befejezte után az új intézmény megkezdte működését a budapesti tudományos egyetemen és egy ideig folytatta is. Meghonosodni azonban nem tudott s úgy járt, mint az idegen talajból átültetett növény.

Az University Extension átültetése nem jelentette a kielégítést, vagy megoldását azoknak a feladatoknak, amelyek a szocializmus felvetett, s azért az intézmény elsenyvedése sem jelentette azt, mintha a szocialis kérdések is elhalványultak volna. Ezt érezte az egész magyar társadalom és ebből az érzésből indult ki a felnőttek oktatásának megbeszélésére összehívott országos kongresszusnak a terve, amely az ország egyik nagyobb városában, Pécsen, létre is jött. Tárgya volt a népművelésnek minden ága. A kongresszus igen tanultságos és értékes volt. Szembe került itt két világnézet: a régi az újjal, a konzervatív a radikálissal, a nemzeti a nemzetközivel. Tudományos előadások és izzó összecsapások. Eredménye mégis az lett, hogy az akkori közoktatásügyi miniszter, gróf Apponyi Albert, rendeletben felhívta az Országos Közoktatási Tanácsot, hogy a felnőttek oktatásának megoldására tegyen javaslatot. A Tanács javaslata alapján 1911.-ben megszerveztetett az Országos Szabadoktatási Tanács. A Szabadoktatási Tanács megkezdte működését. Foglalkozott az analfabétizmussal, rendezett ismeretterjesztő előadásokat. Lehet, hogy azok az eredmények, amelyek a Szabadoktatási Tanács működése nyomán az első években keletkeztek, a további működés folyamán megsokszorozódtak volna, lehet, hogy a társadalom figyelme is fokozatosan és kellően rátereltetett volna a népművelés kérdéseire, de — kitört a világháború. A háború miatt jóformán

minden kulturális munka, tehát a Szabadoktatási Tanács működése is megakadt. A szerencsátlen világháborút követették a forradalmak, a kommunizmus és a trianoni békeszerződés. Mind e megpróbáltatások szomorú következményei ismeretesek. Az ájultan fetrengő magyar nemzet teste megcsonkított. A topografiai megcsonkításon kívül ugyanolyan mértékű, vagy talán még annál is nagyobb csonkítást kellett elszenvednie a kultúra terén. Gyönyörű modern kulturintézményeink, egyetemeink, klinikáink és egyéb tudományos és művészi intézeteink estek a csonkítás áldozatául. Ovodáink, elemi és középiskoláink, amelyek az elszakított részekben állottak, s amelyek a háború előtti legközelebbi években létesülvén, a legszigorubb modern paedagógiai és szociális igényeknek is megfelelték, mind elvesztek.

Mikor ebből az álomszerű szerencsétlenségből a magyar állam újra eszmélni kezdett és látta a kétségbeesítő pusztulást, az első percek csüggedt kábultsága után hozzálátott egy emberfeletti munkához. Annak a lesújtó ténynek tudatában, hogy minden oldal felől ellenséges indulatu nép leskelődik reá, de a történelemből merített bizalommal és a jövőbe vetett hittel megkezdte a romok eltakarítását és az újraépítést. Felkutat és megnyit minden erőforrást; a vég-sőkig fokozza a magyar nemzet lelkének ősergiáit, amelyeket a csonkítással csökkenteni nem lehetett. Ennek a restitucionális munkának egyik részeként jelentkezik a népművelés ujraszervezése is. Törvény hiányában a megszerzés miniszteri rendelettel történt. Minden törvényhatóságban (vármegyében és városban) ugynevezett iskolánkívüli népművelési bizottságok létesítettek. E bizottságok elnöke mindig az illető törvényhatóság első tisztviselője, ügyvezető elnöke a kir. tanfelügyelő, előadója pedig a szintén állami tisztviselői státusból, és pedig rendszerint a tanügyi státusból való népművelési titkár. Tagjai a bizottságoknak az illető vármegye vagy város számottevő társadalmi szervezeteinek, intézményeinek a kiküldöttei, a helyi közigazgatási hatóságok és állami intézetek képviselői, továbbá egyes alyan magánegyének, akik a népművelés terén irodalmilag vagy gyakorlatilag kitűntek. A bizottságok ilyenszerű összeállításának alap gondolata az volt, hogy a népművelés közvetlen intézésébe bevonassanak mindazon tényezők, amelyeket a kérdés érdekel, t. i. a társadalom, a municipiumok és az állam, természetesen ez utóbbi főfelügyeleti jogának ép-ségben tartása mellett. A bizottságok legnagyobbbrészt megalakultak és meg is kezdték működésüket. Analfabéta-

tanfolyamokat, ismeretterjesztő előadásokat, előadássorozatokot és egységes egészet alkotó tanfolyamokat rendeznek az ismeretek pótlása, kibővítése, és az új, időszerű kérdések népszerűsítése céljából. Az előadásokat, ha a tárgy és a körülmények megengedik, vetített képekkel élénkitik. Tervbe vették és több helyütt már meg is kezdték népházak (kulturházak) építését, amelyek állandó hajlékaiul szolgáljanak a népkönyvtáraknak, a felnőttek oktatásának és az önműveléssel kapcsolatos szórakozásoknak.

Ezen iskolánkívüli népművelési bizottságok működése csak egy esztendőre tekinthet vissza; ezért e pillanatban még nem állnak rendelkezésünkre a feldolgozott statisztikai adatok, amelyek a munkaeredményeikről beszámoljanak; de feltehető, hogy az előbbi, vagyis a háboru előtti évek népművelési munkájánál sokkal élénkebb munkáról fognak tanuszkodni.

Ugy a háboru előtti évek, mint a most elmúlt év tapasztalatai azt mutatják, hogy minél általánosabbá és behatóbbá lesz az érdeklődés a népművelési munka iránt és minél több tényező igyekezik a munkához a saját készségeit is hozzáadni, annál sürgősebbé válik az ügynek egy határozott, kellő pontossággal működő szervezethe való beállítása után annak egységes irányítása, a káros tulbuzgalmaknak, az elkerülhetetlen kilengéseknek megakadályozása s mindenek törvényes rendszabályok útján való biztosítása. Különösen fontos ez minálunk Csonkamagyarországon, ahol elvesztegetni való értékünk nincsen, és ahol az erők szétforgácsolódásának megakadályozása nem is a továbbfejlődés, hanem jóformán az életben maradás kérdése. A törvényhatósági iskolánkívüli népművelési bizottságok működéséről kevés tapasztalattunk van ugyan, de ez is elegendő annak a megítélésére, hogy a bizottságok munkája bármily jóindulatu is, de nem egyenletes. Ez a szervezet törvény nélkül nem elég erős ahhoz, hogy összefogja a népművelés kérdéseinek komplexumát és egységes vezérelvek érvényesülését tegye lehetővé az egész vonalon. Az egyes törvényhatóságoknál a vezetők felfogása és temperamentuma szerint más-más irány kerekedik felül. Egyik az analfabétizmus elleni küzdelemben látja a népművelési munkának szinte kizárólagos feladatát, másik a közel multak eseményeinek hatása alatt tisztán a nemzeti, esetleg a valláserkölcsi szempontok érvényesítésébe veti minden igyekezetét, vannak viszont, amelyek az anyagiasságot, a hasznosságot teszik működésük alapelvevé és így tovább. És ezen szempontok szerint a nép is különböző mértékben

reagál a bizottságok kezdeményezéseire. E néhány adat is eléggé igazolja, hogy a népművelés kérdését kormányi rendelettel megoldani nem lehet, mert itt az állam polgárainak egy meghatározott magatartásra való kötelezéséről és tilalmakról van szó, ez pedig Magyarországon, ahol az ezeréves alkotmányos élet különösen kényes jogérzékét fejlesztett ki, pusztán miniszteri rendelettel keresztülvihetetlen. Le kell mondani tehát a rendeletnek, mint jogszabályozási eszköznek a könnyedségben, gyorsaságban és a változó viszonyokhoz való alkalmazkodóbb természetében rejlő előnyeiről, s a kérdést törvénnyel kell rendezni. A törvény útján való rendezésnél azonban a népművelést illetően sok dologra kell tekintettel lenni. Alig van a jogállamban élő népek életviszonyainak oly számtalan elemből összetett csoportja, mint az, amely a népműveléssel kapcsolatos. Gondolnunk kell a különböző életkorokra, továbbá a férfi és női nemre, a családi életre, a különböző rétegek foglalkozására, a műveltségi fokra. Gondolnunk kell hazánk települési viszonyaira, a városokra, falvakra, tanyákra és némiképp a felekezeti és etnografiai vonatkozásokra is. Finomra csiszolt államférfiúi érzék, a nemzet történelmének, s a történelem folyamán kialakult egész nemzeti habitusunknak alapos ismerete, és a mai tényleges társadalmi viszonyok kellő mérlegelni tudása: azok a szükséges lelki tulajdonok, amelyek birtokában valaki a népművelési törvény megalkotásához a siker reményével hozzáfoghat.

Nálunk gróf Klebelsberg Kunó, vallás- és közoktatásügyi miniszter, a magyar Tudományos Akadémia tagja, a Történelmi Társulat elnöke vállalkozott rá és elkészítette az iskolánkívüli népművelési törvény tervezetét.

Első lépése a szükséges anyag összehordása volt s ezért 1923. nyarán egy országos szaktanácskozmányt hívott egybe. Klebelsberg, kultuszminiszter a szaktanácskozámny előtt kérdéseket vetett fel indokolással és magyarázatokkal a hazai népművelés minden ágára, irányára és vonatkozásaira nézve. E kérdések alapján, amelyek az érdekelteknek előre szétküldettek, a kongresszus minden tagja kellően felkészülve jelenhett meg. Tárgyalási rendje a szaktanácskozámnyak abból állott, hogy szakosztályok alakultak: jogi, paedagógiai és szervezeti szakosztály s ezek a kérdéseket egyenkint behatóan megvitatták és határozati javaslatokat hoztak. E határozati javaslatokat a plénum újra tárgyalás alá vette s azok felett plenaris határozattal döndött. A szaktanácskozámny befejezte után a miniszter elkészítette az iskolánkívüli nép-

művelés kodexét, amely az ügyet egész terjedelmében felöleli. A kodex tervezetét megküldötte az érdekelt egyesületeknek, intézményeknek és szakférfiaknak, akik szabadon mondhatják el észrevételeiket és tehetik meg javaslataikat.

A törvénytervezet ma még nincs a törvényhozás előtt s így nincs olyan stádiumban, hogy arról módomban állana közelebbi közléseket is tenni, de úgy gondolom, hogy a részletezést előadásom szűkebb korlátai nem is tennék lehetővé. Csupán az általános elveket fogom röviden ismertetni.

Klebelsberg gróf törvénytervezete az iskolán kívüli népművelést első sorban a társadalom feladatai körébe tartozónak jelenti ki, ami annyit jelent, hogy mindazon társadalmi szervek és magánosok, akik a törvénytervezetben felállított erkölcsi feltételeknek birtokában vannak s a népművelést, mint célt óhajtják szolgálni, eme tevékenységüket szabadon folytathatják. Ott, ahol a társadalom e feladatainak eleget tenni nem képes, e feladatok megoldására a szükség mértékéig a községek, aztán törvényhatóságok (vármegyék és városok), végül az állam hivatott, és pedig a most jelzett egymásutánban. Ez a tervezet egyik alapelveül tekinthető.

A törvénytervezet hat fejezetbe csoportosátja a rendezés szabályait.

Ar első és talán legnevezetesebb fejezet az, amely az iskolán kívüli népművelésben való részvételt meghatározott életkorokra nézve kötelezővé teszi. Minden magyar állampolgár, aki középfokú, fő vagy szakiskolába beírva sincsen, 15. életévétől 18. életévének betöltéséig köteles az iskolán kívüli népoktatásban résztvenni. Tudomásunk szerint a népművelésben való részvételre irányuló ilyen köteleesség eddig egyetlen európai államban sincsen kimondva. Nagy és bátor lépés, amely a nyolc osztályú elemi iskola előkészületül is tekinthető és amelynek szüksége Csonkamagyarországon különösen indokolható. Magyarország egyike azoknak az európai államoknak, amelyeknek társadalmá különböző történelmi és politikai okok miatt nem annyira egységes, amennyire kívánatos volna, aminek a következménye viszont az, hogy a műveltség színvonala sem egyenletes, nem fokozatosan emelkedő az alsóbb rétegektől a felsőbbek felé. A nagy nemzeti megrázkódtatások, a másfél századon át tartott török uralom, amelynek idején folytonos hullámvázás és csatározás mellett az ország három részre oszolta ugyanannyi suverenitás alatt élt és gyötrődött, továbbá a jobbagység évszázados küzdelmei, a polgárosodás előretörése, a középnemesség lassu sorvadása, majd a nyugati kulturának egyes osztályokra

terjedő és átmenet nélkül való térfoglalása a magyar társadalomban bizonyos lecsapódásokat, kemény rétegződéseket teremtettek, amelyek heterogenitást mutatnak, bizonyos egymástól való elkülönülést életmódban, világnézetben és többé kevésbé erkölcsi felfogásban is. Ezeknek a megkeményedett kérgű rétegeknek a fellazítására van tehát szükség, hogy létre lehessen hozni a magyar társadalom egységét, és hogy ennek révén lehetővé váljék a társadalmi kapillaritás. Ezt az átalakító munkát első sorban a kulturának kell elvégeznie. A magyar köznevelés szervezetében eddig is meg volt erre a lehetőség, bár az a szervezet nem volt elég aktív és nem alkalmazkodott eléggé a tényleges életviszonyok igényeihez. A világháborúig a kötelező katonai szolgálat volt a köznevelésnek egyik jelentékeny támasza, mert a különböző elemek összehozása, és fegyelmezett együttélésben való összetartása a különbségeket részben kiegyenlítette s ez által fontos nevelési tényező szerepét töltötte be, bár a hadseregünk az Ausztriával fennállót közjogi kapcsolatnál fogva nem volt nemzeti hadsereg, s így ennek nevelő hatása sem lehetett határozottan nemzeti szellemű. A trianoni szerződés azonban az általánosan kötelező katonai szolgálatot megszüntette, és helyére a zsoldos hadsereget állította, amely noha már tisztán nemzeti, de a köznevelésnek mégsem olyan jelentékeny faktora többé, mert nem vesz benne részt az állam minden polgára.

Röviden ezekben lehet összefoglalni azokat az okokat, amelyekkel a törvénytervezetnek az iskolán kívüli kötelező oktatásra vonatkozó rendelkezése indokolható. A törvénytervezetben statuált e kötelesség csupán az ifjúságra terjed ki s az általános elemi oktatás éveit azonnal követné.

Eleget lehet pedig tenni e kötelességnek ismeretterjesztő előadások hallgatásával, a népművelési célú tanfolyamok látogatásával és végül állandó szervezettel létesítendő népművelő intézetek látogatásával.

Itt közbevetőleg külön kell megemlékezni az analfabétizmusról. Magyarországon az analfabéták száma a háború és forradalmi zavarok alatt megromlott iskolai viszonyok következtében feltűnően megnövekedett. Egy kivételes és a háborús abnormitások közé tartozó állapot állott elő ezen a téren is. Erre a tényleges állapotra való tekintettel a tervezet külön intézkedést tartalmaz és átmeneti időt állapít meg.

A törvénytervezet 11. fejezetét alkotják a szabadoktatásról szóló rendelkezések. Az ebben való részvételre termé-

szetesen már nincs semmi kötelesség. Célja alkalmakat szolgáltatni arra, hogy a népesség magát tovább művelhesse. A szabadoktatási alkalmaknak olyanoknak kell lenniök, hogy államellenes irányzatuk ne legyen; simuljanak a lakosság műveltségi igényeihez, életviszonyaihoz, foglalkozásához. A keretei szintén az ismeretterjesztő előadások, a különböző tanfolyamok (ezek között nyelvi tanfolyamok), és végül a főiskoláknál szervezendő szabadegyetemek.

Mind a kötelező, mind pedig a szabadoktatásra nézve megállapítja a törvénytervezet a fenntartókat, akik a népművelési alkalmakat szolgáltatják, illetve létesítik, gondoskodik a dologi szükségletekről (helyiség, taneszközök stb.) és az oktatókról, akiknek kellő gyakorlati, vagy elméleti képességgel kell bírniök.

A törvénytervezet harmadik fejezete a n é p k ö n y v t á r ü g y. Ennek rendelkezései szerint bizonyos községek (falvak és városok) kötelesek népkönyvtárat létesíteni és azt évrőlévre gyarapítani. Azon községek pedig, amelyek a lakosaik csekély száma miatt ily könyvtárak létesítésére nem kötelezhetők, vándorkönyvtárat kapnak, amely időről-időre kicseréltetik. A könyvanyag, amely a népkönyvtárak gyarapítására beszerezhető, az arra illetékes szervek részéről jegyzékben állapittatik meg, ami által gondoskodás történik arról, hogy a könyvtárak értékszivonala biztossittassék.

A IV. fejezet a népművelés hatósági szervezete. Ebben a fejezetben nyer megállapítást és szabályozást az apparátus, amely a népművelés előbb említett három főágának: a kötelező oktatásnak, a szabadoktatásnak és a népkönyvtári ügyeknek irányítását és igazgatását végzi. Az egyes szervek itt általában kollegiálisok; bizottságok, amelyek összeállításában része van az állami igazgatásnak, az önkormányzati szervezeteknek, és társadalmi elemeknek. Igaz, hogy a bizottságok működése természetesen lassabb az egyéni igazgatásnál, de viszont inkább ad biztosítást a megfontoltság tekintetében és lehetővé teszi a különböző érdekcöröknek a munkába való bevonását.

Ugyanezen fejezetben foglalnak helyet az ügy pénzügyi részének szabályozására vonatkozó rendelkezések. A szabályozás itt abban áll, hogy a községek, vármegyék és törvényhatósági városok maguk fedezik meghatározott módozatok mellett a saját népművelési kiadásait. A közös kiadásokra s az esetleg szükséges állami támogatás költségeire országos

alap létesítettik, amely az állami költségvetésből táplálkozik, s amely a közoktatásügyi miniszter rendelkezése alatt áll.

Az V. fejezet a büntető rendelkezéseket, a VI. és utolsó fejezet pedig a zárórendelkezéseket tartalmazza. A záró rendelkezés feljogosítja a vallás- és közoktatásügyi minisztert arra, hogy a népműveléssel összefüggő mindazon kérdéseket, amelyek a törvénytervezetben szabályozást nem nyernek, ideértve pl. a mesedélutánoknak, a nyelvtanításnak, az ifjúság táncitanításának rendjét, rendelettel szabályozza s a rendelet megszegését kihágássá nyilváníthatja.

Ezekben adtam elő a Klebelsberg-féle törvénytervezet áttekintését. Nem tudom sikerülte-e a vázlatos ismertetésben elég világos képet adnom felőle. De ha e képben hiányok, homályos helyek észlelhetők, ezt azzal okolom meg, hogy e pillanatban ez még nem jogerőre emelkedett törvény, hanem csupán tervezet s mint ilyen a törvényhozás előtt változásokon mehet keresztül. A tervezet most van a szakemberek kezében. Általános érdeklődés várja mindenfelől e nagyjelentőségű és Európában első ilyenű egységes kiépítését az iskolán kívüli népművelés kérdésének.

Tisztelt hallgatóság!

Előadásomban rövid történeti vázlat után megismertetni kívántam a magyarországi népművelés mai állapotát és a jövőre irányuló törekvéseket. A magyar társadalomban hosszú időn át élt a vágya annak, hogy az általános oktatás évei után az iskolából kikerülő egyének további egységes erkölcsi és kulturvezetés, vagy irányítás alatt legyenek. Mindenki belátta a népművelés nemzeti jelentőségét, hogy a magyar társadalom egyes részei, amelyeket a különböző életviszonyok egymástól távolodó irányba vittek, egy közös utvonallra tereltesse. De a vágy a megvalósításnál elröptlenedett. Maga a társadalom gyöngének bizonyult arra, hogy ezt az összefogó és szervező munkát elvégezze. A nagy nyugateurópai országok társadalmi többbekevesébbé maguk folytatják a népművelés munkáját, s a hivatalos tényezők segítése itt ugyszólván a jóindulatu erkölcsi támogatásra szoritkozik. Nálunk Csonkamagyarországon azonban épen a társadalom tagoltsága és az ebből folyó erőtlensége teszi e munkát sürgőssé, és teszi az önkormányzati és állami tényezők közbelépését követelménnyé. Azt hiszem joggal remélhetők, hogy az a koncentrált energia és tevékenység, amelyet a társadalom, az önkormányzati szervek és az állam együtt állítanak a népművelés szolgálatába, meg fogja te-

remni áldásait és Magyarország egész lakossága, mint egyetlen szerves és egészséges test, minden tagjában kellően meg-edzve és kiművelve fogja munkálni egy közös ideál útján a maga jólétét és fejlődését és az egységes nemzeti tudattól megerősödött magyar nemzet, ez az öreg turáni katona, amely számtalan veszélyek között egy ezredévnél hosszabb idő óta áll őrt nyugateurópa határán, megifjult szívvvel, a réginél is izmosabb karral, s a magára hagyottság adta dacos önérzettel fogja tartani őrhelyét tovább is, az idők meszeséséig.

Ungari rahvaharidus väljaspool kooli.

Dr. Gyula Nevelős.

Ungari Haridusministeeriumi nõunik.

Täiskasvanute õpetamiseks sihitud püüded Ungaris olid samade aadete, sama aja vaimu sünnitused, mis 1848 a. vabadusvõitluse leekima panid ja mille sihiks oli Ungari rahvuse iseseisvuse kättevõitmine ja Ungari Riigi uuestiehitamine demokraatlikus ja modernis vaimus. Juba enne 1848. aastat toonitas Lajos Kossuth ja teised, hiljemini esimene haridusminister ja Euroopa kuulsusega riigimees Jozsef Eötvös oma kõnedes ja kirjutustes hariduse üldiseks tegemise tähtsust. Ei ole kahelda, et algava liikumise hoogu tõstsid samad vaimlised voolud ja tõuked, mis demokraatia tähe all kogu Euroopas käimas olid ja mille kõige silmatorkavamad nähtusel Prantsusmaal esile tulid. Ungari kindral Istvan Türr, kes enne 1848 a. emigrantide hulgas Prantsusmaal elas, tõi koju kaasa neid tähelepanekuid ja kogemusi, mida ta Prantsuse haridusliikumise kõige tähtsamate tegurite, Cours d'adultes — täiskasvanute kursuste — tundmaõppimisel oli omandanud ja mille alusel ta publikumi tähelepanu rahvahariduse küsimusile juhtis ja juba raamidki andis „Rahvakasvatuse Liitu“ asutades.

Kuid kui võrra vastav ka oli uuendustigatseva üldarvamise loodud silmapilk selle liidu tööks, ja kuigi liidu töö oma ametlikku toetustki sai, siiski selgus varsti, et juhatajate, pääasjalikult intelligent keskklassi aatest vaimustuse, soojuse ja otsekohesuse kiuste ei suudetud siiski tekitada seda energiat, mis oleks küllalt tugev olnud selleks, et luua püsiv süsteem rahvahariduse jaoks väljaspool kooli ja püsiva järjekindlusega vastu astuda laiade ringide lõtvusele ja vaimlisele ükskõiksusele. Varsti selgus, et küsimus tuleb seaduse teel korraldada. Lühikese kahe aasta jooksul tuli

kolm seaduseelnõu Ungari parlamendi ette. Tõsi, et neist seaduseelnõudest ükski ei olnud niisugune, et ta oleks võinud lahendada seda rahvuse demokraatlikule arenemisele suure tähtsusega küsimust. Ennem ajutised ja mitmes suhtes kobavad kavatsused olid need eelnõud. Neist ei saanud ükski seaduseks. Täiskasvanute õpetamise töö aga kestis siiski sel ajal edasi, olgugi ilma tarviliku süsteemita ja väikesel määral. Parlament määras teatud krediidid täiskasvanute õpetamiseks, ja professorid ning õpetajad pidasid loenguid ja korraldasid lugemaõppimise ja teaduste levitamise kursuseid.

Kuid riigi rahaasjad muutusid vahepeäl kitsaks, riigi eelarvest tuli maha pühkida iga kulu, mida kõrvaldada võis, ja selle ohvriks langes ka täiskasvanute õpetamiseks määratud summa. See asjaolu tähendas lõplikku lööki rahvahariduse tööle, õigemini öeldud selle töö sellele ulatuse ja tähtsuse poolest suuremale osale, mis külades sündis. Siin ei olnud sennine töö veel nii palju pinda võinud valmistada, et selles rahvahariduse oleks võinud sügavaid juuri ajada ja tarbekorral iseenesestki edasi areneda. Ükskõiksus, vale häbi, vanadest eluviisidest traditsionaalne kinnipidamine, võib olla isegi teatud varjatud umbusaldus kõrgemate kihide lähenemise vastu, need püsisid enamvähem alles. Milgi kombel ei võinud loota küla talupojalt ohvrimeelsust hariduse huvides. Kui siis rahvahariduse jaoks lubatud summa riigi eelarvest kõrvaldati, jäi külades rahvahariduse liikumine seisma, ja ka eelmise töö tagajärjed hävinesid. See tagasilangus oli väga kahetsemisväärne. Õnneks ei ulatanud see kõigi rahvakihtide pääle. Haritud keskklass, millel oli eneseharimiseks teatud sisemised tõukejõud, töötas edasi eneseharimise alal. 1870 a. ümber tekkisid üksteise järele üldhariduse ühingud, milles peeti loenguid eriteaduste aladelt ja käsitleti ajaküsimusi. Need kultuurühingud said hiljemini iseäraliku tähenduse selle tõttu, et nad muutusid Ungari rahvaliku iseteadvuse panipaikadeks ja tugedeks. See ülesanne viis neid aga enamvähem kõrvale rahvahariduse töö joonelt. Võib olla just see oligi põhjuseks, et ühingu- ja liikumise kõrval tekkis ikka kindlamates äärjoontes nõndanimetatud vabade lütseumide liikumine. See liikumine tekitas juba süstemaatilisi ja pedagoogiliselt varustatud asutusi, ja selle liikumise väljendatud ja süstemaatiliselt taotletud sihiks oli teaduste rahvalikustamine. Esimene ja kõige tähtsam niisugune asutus on 90. aastate algul asutatud vaba-lütseum, mis korraldab juba püsivaid õppekursusi. Selle publikumiks oli esialgu väljavõtteta keskkooli hari-

duse saanud rahvaklass, nõndanimetatud ladinlased, see on Ladina keelt õppinud inimesed. See tegutses esialgu ainult riigi päälinnas, hiljemini tekkisid samasugused asutused ka provintsilinnades ja tõmbasid oma kuulajate piirkonda ka kaupmees- ja tööstusklassi liikmeid. Vabale lütseumile järgneb Uraania teadusliku ühingu ja Uraania teadusliku teatri asutamine. Viimane korraldab väärtuslikke loenguid demonstratiivsete abinõude, udu- ja kinopiltide näitamisega. Siin tuleb ka nimetada Elisabethi (tapetud, Ungari rahva poolt armastatud kuninganna) rahvaakadeemiat, mis pöörab viimasel ajal pääasjalikult tähelepanu tööliste klassile, korraldab algteadmiste levitamise ja keelekursuseid. Tuleb ka nimetada Ungari põllupidajate liidu külarahva harimiseks asutatud põllumajanduse gümnaasiume ja „Külaliitu“, seda noort ja energilist ühisust, mis omale sihiks on seadnud küla kultuuri arendamise, ja lõppeks Szechenyi Liitu, mis püüab tõmmata ülikooli noorsugu rahvahariduse töösse. Nende vaba lütseumide tekkimise ajal ja teatava määrani nendega põhjuslikus ühenduses asuvad ka kirikkonnad haridustööle. Rooma katoliku kirik asutas katoliku noortemeeste ühisused, protestandi kirikud oma eriühisused ja liidud. Rahvahariduse seisukohalt on kirikkonnad nende ühingutega sooritanud tunnustustteeniva töö. Näib nii, et nende sellesihilises tegevuses sisaldus juba algusest päälle teatud instinktiivne kaitse pikkamööda, kuid kindlasti lähineva uue ühiskondliku liikumise, sotsialismi, vastu.

Suured ühiskondlikud liikumised ei avaldu kunagi kindlajooneliselt, et võiks kindlate joontega ära tähendada nende algust ja käiku. Nagu jõgi, mille vool võib takistuda päälelangeva mäekalju taga, kuid mis tema all ei lõpe, vaid kusagil sügavuses harunevate tundmatute soonekeste kaudu ikka edasi tungib, toitu saab ja selle võrra paisub, et läbi maapinna koore jällegi päikesevalgusele jõuab, nii on ka suured ühiskondlikud liikumised. Lugematute mõjurite, ühiskondlikkude raskuste, äraelamisvõimaluste, kirgede, aadete ja ideaalide kokkupõrgetes tekkivad need liikumised ühises jõesängis, ja kui nad vaatleja silmis esinevad, on nad harilikult juba ürgjõu mõjuvõimelised. 90. aastate algusel hakkavad ikka suurema nõudlikkusega esile tulema sotsiaalsed küsimused.

Ilmuvad tööliste juhid, tekib sotsialismi ilmakirjandus, mis laotab oma aateid laiali üle kogu Ungari. Sotsialism saab üldtähelepanu aluseks. Meie teadusmehed, poliitikamehed ja professorid teevad sellega järjest rohkem tegemist oma po-

leemilistes kirjutustes. Sotsialism loob õhkkonna, millest eemalduda vaevalt võimalik.

Siis tekib meil University Extension'i mõte. Seda käsitatakse meil esimest korda aastal 1897 ja tõmmatakse ta ametlikku kultuurpoliitikassegi. Sellekordse haridusministri üleskutse pääle töötavad meie ülikoolid välja vastava korralduse. Selle järele algab uus asutus oma tegevust Budapesti teaduslikus ülikoolis ja teatud ajani jatkaski seda. Koduneda ta siiski ei suutnud, ja läks nii, kui võõralt pinnalt üleistutatud taimega.

University Extension'i ümberistutamine ei tähendanud nende ülesannete rahuldamist või lahendamist, mida sotsialism üles seadis, ja sellepärast ei tähendanud asutuse nurjaminek ka seda, nagu oleks sotsiaalsed küsimused kahvatu- nud. Seda tundis kogu Ungari seltskond, ja sellest tundest järgnes ka täiskasvanute õpetamise korraldamiseks kokku- kutsutud üleriiklise kongressi mõte, mis teostati riigi ühes kõige suuremas linnas, P é c s 'is. Selle ülesandeks oli rahva- hariduse iga haru käsitamine. Kongress oli väga õpetlik ja huvitav. Siin pörkasid vastamisi kaks ilmavaadet: vana uuega, alalhoidlik käremeelsega, rahvuslik rahvusvaheli- sega, teaduslikud loengud ja kirglikud nõudmised, kaalutud väited ja tulised kokkupõrked.

Tulemuseks oli siiski, et sellekordne haridusminister krahv Albert A p p o n y i pani oma korraldusega aluse üle- riiklisele üldhariduse nõukogule, kes valmistaks seaduseel- nõu täiskasvanute õpetamise lahendamiseks. Nõukogu ette- panekul asutati 1911 a. üleriikline vabaõpetuse nõukogu. See alustas oma tegevuse, korraldas lugema- ja kirjutama- õppimist ja teadusi levitavaid loenguid. On võimalik, et need tulemused, mis selle vabaõpetuse nõukogu tegevuse esimestel aastatel saadi, oleksid mitmekordistunud edas- pidisel tegevusel; on võimalik, et ühiskonna tähelepanu oleks suuremal määral ja tarvilikul kombel pöördunud rahva- hariduse küsimusile, kuid puhkes lahti ilmasõda. Sõjaolude tõttu jäi seisma iga kultuurtöö, seega ka vabaõpetuse nõu- kogu tegevus.

Õnnetule ilmasõjale järgnesid revolutsioonid, kommu- nism ja T r i a n o n i rahuleping. Kõigi nende katsumiste kurvad tagajärjed on tuttavad. Uimastuses nõrkeva Un- gari rahvuse keha lõigati tükkideks. Topograafilise tükki- deks kiskumise kõrval tuli kannatada sama suurt, võib olla veel suuremat tükeldamist kultuuri alal. Selle tükeldamise ohvriks langesid meie toredad modernid kultuurasutused: ülikoolid, kliinikud ja muud teaduse- ja kunstiasutused. Ka-

duma läksid kõik lasteaiad, alg- ja keskkoolid, mis asusid ära-
kistud maatükkidel ja mis asutati kõige lähematel sõjaeelsetel
aastatel, kõige täielikumal kooskõlas modernide pädagoogiliste ja
sotsiaalsete nõuetega.

Kui sellest unetaolisest õnnetusest Ungari riik uuesti
toibuma hakkas ja oma meeleheiteni viivat hävitust nägi, asuti
esimeste silmapilkude kohmetuse järele üliinimlisele tööle.

Alustati varemete koristamist ja uuestiehitamist selle
rõhuva fakti teadmiselega, et igalt poolt vaenuliku meeleoluga
rahvas varitseb seda, kuid ajaloost ammutatud usaldusega
ja tulevikku sihitud usuga. Otsitakse üles ja avatakse kõik
jõuallikad, tõstetakse lõpuliku võimaluseni Ungari rahva
vaimlist ürgjõudu, mida ei võidud hävitada tükeldamisega.
Selle ülesehitamise töö üheks osaks on ka rahvahariduse
uuestikorraldamine. Seaduse puudusel tekib korraldus mi-
nistri määruse alusel. Igas omavalitsuse üksuses (maakon-
nas ja linnas) asutatakse nõndanimetatud toimkond hari-
dusele väljaspool kooli. Nende toimkondade esimeheks on
alati vastava administratiivüksuse esimene ametnik, asja-
ajaja esimees on kuninglik koolinõunik, esitaja on ka riigi-
ametnikkude keskel, harilikult kooliosakonnast rahvahari-
duse sekretär. Selle toimkonna liigeteks on vastava üksuse
arvesse võetavate ühiskondlikkude organisatsioonide ja asu-
tuste saadikud ja kohalikkude valitsusvõimude ja riigiasu-
tuste esitajad, edasi niisugused eraisikud, kes rahvahariduse
töös on kirjanduslikult või praktiliselt silma paistnud. Toim-
kondade niisuguse kokkuseade alusmõtteks oli, et rahvahari-
duse töösse tõmmata otsekohe kõik need tegurid, keda küsi-
mus huvitab, nimelt seltskond, omavalitsus ja riik, loomu-
likult viimase ülemvalve õigusi alal hoides. Need toimkonnad
on suuremalt osalt asutatud ja ka tööle asunud. Nad korral-
davad lugemise, kirjutamise ja teadmiste levitamise kursu-
seid, loengseriaid ja tervikuid kujutavaid õppekursuseid
teadmiste suurendamiseks ja täiendamiseks ja uute ajaküsi-
miste rahvalikustamiseks. Loenguid elustatakse udupilti-
dega, kui aine ja olud lubavad. On kavatsusel, ja mitmel
pool juba alustatudki, rahvamajade (kultuurimajade) ehitami-
mine, mis võiksid olla alatiseks päävarjuks rahvaraamatu-
kogudele, täiskasvanute õpetamisele ja eneseharimisega
ühenduses olevatele lõbustustele.

Nende välishariduse toimkondade tegevus ulatab ta-
gasi kõigest ühe aasta, sellepärast ei ole meil ka käepärast
läbitöötatud statistilisi andmeid, mis töö tagajärgedest kõne-

leksid, kuid tuleb oletada, et nad tunnistavad palju elavamast tööst rahvahariduse alal, kui enne sõda.

Nagu ennesõjaaegsetel aastatel, nii ka nüüd läinud aasta kogemused näitavad seda, et mida üldisemaks ja sügavamaks läheb huvi haridustöö vastu ja mida enam tegureid püüab tööle oma valmisolekut kaasa anda, seda tungivamaks muutub asja kindel, tarviliku täpsusega töötav korraldus ja selle kaudu tema terve juhtimine, kahjulikkude liialduste ja möödapääsematute kõrvalkaldumiste eemaldamine ning kogu haridustöö kindlustamine seaduslike määruste kaudu. Iseäranis tähtis on see meil tükeldatud Ungaris, kus meil ei ole mingisuguseid väärtusi selleks, et neid kaotada ja kus jõudude laialivalgumise takistamine pole mitte ainult edasiarenemise, vaid teatava määrani isegi ellujäämise küsimus. Nende välisrühmade toimkondade tööst on meil tösi küll vähe kogemusi, kuid sedagi on selleks küll, et otsusele jõuda, et nende toimkondade töö on küll väga häätahtlik, kuid mitte ühtlane. See organisatsioon ilma seaduseta pole küllalt tugev selleks, et kokku võtta rahvahariduse küsimuste kompleksi ja tervete juhtimõtet teostamist võimalikuks teha kogu joonel. Üksikute administratiivüksuste juhatajate arusaamise ja temperamendi järele pääseb mõjule kord see, kord teine sihtjoon. Üks peab rahvahariduse töö eranditaks ülesandeks lugema- ja kirjutamaõppimist, teine paneb lähidate minevikusündmuste tagajärjel päärõhku rahvuslike ehk usuliste vaatekohtade mõjulepääsemisele, on niisuguseid, kes teevad oma tegevuse päänõimõtteks materjaalsuse, kasulikkuse jne. Need üksikud andmed näitavad küllalt, et rahvahariduse küsimust ei saa otsustada valitsuse määrusega, sest siin on küsimus riigikodanikkude kohustamisest või keelamisest teatud asutuste ülevalpidamiseks. See on aga Ungaris, kus tuhataastaline konstitutsiooniline elu on iseäranis erksa õigustunde tekitanud, võimata läbi viia ainult ministri määrusega. Tähendab, tuleb keelduda määrustest, kui kerge, kiirete ja muutlikkudele oludele kergesti kohanevate seaduslike korralduste tarvitamise paremustest, ja küsimus tuleb seadusega korraldada. Seadusega rahvaharidust korraldades tuleb aga palju asju silmas pidada, sest vaevalt on õigusriigis elavate rahvaste elusuhetes nii lugematutest algainetest kokkupandud rühma kui see, mis on ühenduses rahvaharidusega. Tuleb arvesse võtta eri vanadusi, eri sugusid, perekonna elu, eri rahvakihtide tööd ja arenemise astet, tuleb arvesse võtta meie kodumaa asumistingimusi, linnasid, külasid ja teatava määrani ka usulisi ja rahvuslike suhteid. Peene riigimehelik instinkt, rahvuse ajaloo ja aja-

loo jooksul tekkinud kogu rahvuse vaimlise ilme põhjalik tundmine ja praeguste ühiskondliste vahekordade hinnataoskamine, need on tarvilikud hingelised omadused, mille abil võidakse asuda kindla edu lootusega rahvahariduse seaduse andmisele.

Meil asus sellele tööle meie usu- ja hariduseminister, Ungari teaduste akadeemia liige, ajaloolise seltsi esimees krahv Kuno Klebelsberg ja valmistas välishariduse seaduse kava.

Esimene samm oli tarvilikkude andmete kogumine, ja selleks kutsus haridusminister 1923. a. suvel ülemaalse erinõupidamise kokku ning esitas sellele küsimusi rahvahariduse iga haru, sihi ja suhte kohta tarvilikkude seletuste ja põhjendustega. Kuna need küsimused olid varemini osavõtjatele kätte saadetud, võis iga kongressi liige tarvilikult ettevalmistatult ilmuda. Arutamisel tekkisid eri osakonnad juriidiliste, pedagoogiliste ja korraldusküsimuste jaoks, ja need arutasid küsimusi omalt poolt põhjalikult, valmistades eriarvamisi. Need võeti üldkoosolekul uuesti arutusele ja tehti üldotsus. Pärast erinõupidamist valmistas minister välishariduse seaduse eelnõu teksti, mis küsimust kogu laiukses käsitab.

Selle saatis ta huvitatud ühisustele ja asjatundjatele märkuste ja paranduste tegemiseks.

Seaduse eelnõu ei ole veel parlamendis ja ei ole selle tõttu veel niisuguses seisukorras, et sellest võiks üksikasjaliselt kõnelda, kuid arvan, et üksikasjadesse minekut ei tee tarvilikuks minu referaadi kitsad piirid. Ainult üldpõhimõtteid tahan lühidalt tutvustada.

Krahv Klebelsbergi seaduse eelnõu tunnistab rahvahariduse töö väljaspool kooli esiliselt seltskonna ülesandeks, mis niipalju tähendab, et kõik need seltskondlikud orgaanid ja üksikud isikud, kes vastavad seaduse eelnõus ülesseatud moraalsele nõudmisele ja tahavad rahvaharidust teenida, võivad seda tegevust vabalt jätkata. Sääli, kus seltskond selle ülesande küllaldaseks rahuldamiseks võimeline pole, pannakse see ülesanne tarbemääral kogukondade, järgmises astmes administratiivüksuste (maakondade ja linnade), lõppeks riigi päle ja eelpooltoodud järjekorras. Seda tuleb pidada seaduse eelnõu üheks pääpõhimõtteks.

Seaduse eelnõu jaguneb 6 päätükki. Esimene ja võib olla kõige tähtsam neist on see, mis teeb teatud eluigade jaoks sunduslikuks osavõtmise rahvahariduse tööst väljaspool kooli. Iga Ungari kodanik, kes pole sisse kirjutatud keskastme, üli- või erikooli, on 15 eluaastast kunni 18 eluaas-

ta lõpuni kohustatud osa võtma haridustööst väljaspool kooli. Meie teada ei ole niisugust kohustust senni üheski Euroopa riigis maksuma pandud. See on suur ja julge samm, mida võib pidada 8-klassilise algkooli ettevalmistamiseks ja mille tarvilikkust võib põhjendada eriliselt tükeldatud Ungaris. Ungari on üks neist Euroopa riikidest, mille seltskond pole mingisuguste ajalooliste ja poliitiliste põhjuste tõttu nii ühtlane, kui see soovitav oleks, mille tagajärjeks on jällegi see, et ka hariduse tasapind pole ühtlane, pole järk-järgult tõusev alamkihtidest ülemale poole. Suured rahvuslikud pörutused, poolteist aastasada kestnud Türgi valitsuse võim, mille ajal maa oli alatiste rahutuste ja sõdade tagajärjel jaotatud kolme osasse ja elas ja vaevles kolme võimu all, edasi teoorjuse aastasadased võitlused, kodanluse esilemurdmine, keskmõisnikuseisuse pikaline kõdunemine ja Lääne kultuuri ulatamine tervetele klassidele ilma üleminekuteta — kõik need asjaolud tekitasid Ungari seltskonnas teatud raskusi, raskeid kihtideks jagunemisi, mis näitavad heterogeensust, teatud lahkuminekut üksteise eluviisis, ilmavaates ja enam-vähem moraalsetes mõisteteski. Nende kõvendatud koorega kihtide üleskihitamine on tarvilik, et võimalik oleks teostada Ungari seltskonna ühtlust ja et sel kombel saaks võimalikuks seltskonna kapillaarsus. Seda ümberkujundavat tööd peab kõige päält tegema kultuur. Ungari hariduskorraldusel oli ka selleks senni võimalus, olgugi, et see korraldus polnud küllalt aktiivne ega küllalt kohanenud faktiliste elusuhete nõuetele. Ilmasõjani oli sunduslik sõjaväeteenistus üheks tähtsaks üldhariduse toeaks, kuna see tõi mitmesugust ollust ühtekokku ja distsiplineeritud ühiselu ja ühtehoidmine osalt tasandas lahkuminekuid ja selle kaudu avaldas tähtsat kasvatavat mõju, olgugi, et meie sõjavägi Ausriaga ühine oli ja sellega täieliku rahvusliku sõjaväe ilmet ei kandnud. Trianoni rahuleping lõpetas aga üleüldise sõjaväeteenistuse ja asetask selle asemele palgalise sõjaväe, kes on küll rahvuslik, kuid kes pole siiski nii suur haridustegur enam, kuna temast iga riigikodanik osa ei võta.

Lühidalt sellesse võiks kokku võtta need põhjused, mis on seaduse eelnõu aluseks. Seaduse eelnõus määratud kohustus käib ainult noorsoo kohta ja järgneks otsekohe algkooli lõpetamise aastatele. Seda kohustust võib täita teadmisi levitavate loengute kuulamisega, rahvaharidus-sihilistest kursustest osavõtmisega ja lõppeks püsivalt korraldatud rahvaharidus-asutustest osavõtmisega.

Kõrvalmärkustena tuleks tähendada, et Ungaris on kirjaoskamatus sõja ja revolutsiooniaegsete segaste kooli-

olude tõttu märgatavalt kasvanud. See sõjaaegsete ebanormaalsuste tõttu tekkinud seisukord esineb ka rahvahariduse alal. Seda faktilist seisukorda arvesse võttes sisaldab seaduse eelnõu erimäärusi ja määrab kindlaks ülemineku aja.

Seaduse eelnõu teine osa käsitleb vabaõpetuse korraldust. Sellest osavõtmine pole loomulikult kellegi kohustus. Tema sihiks on võimalust anda selleks, et rahvas ennast ise edasi hariks. Vabaõpetamise võimalused peavad olema niisugused, et nad poleks riigivastase sihiga, et nad kohaneks rahvahariduse nõuetele, elusuhetele ja tööle. Nende sisuks on teadmisi levitavad loengud, erikursused, eriti keelte alalt ja lõppeks kõrgemate koolide juures korraldatud vabatahtlikoolid.

Niihästi sundusliku ja vabaõpetuse kohta määrab seaduse eelnõu kindlaks ülevalpidajad, kes rahvahariduse võimalusi korraldavad. Eelnõu annab määrusi asjaajamise tarvete kohta (ruumid, õppeabinõud jne.), ja õpetajate kohta, kellel peab olema tarvilik praktiline või teoreetiline ettevalmistus.

Seaduse kolmandaks päätükiks on rahvaraamatukogude asi. Selle määruste järele peavad teatud kogukonnad, külad ja linnad rahvaraamtukogusid asutama ja neid aastast aastani suurendama. Need kogukonnad aga, kelle elanikkude väikene arv neid ei või kohustada niisuguste raamatukogude asutamiseks, saavad rändavad raamatukogud, mida aegajalt vahetatakse. Raamatute materjal, mida rahvaraamatukogude täiendamiseks tarvitatakse, määratakse selleks kompetentsete organide poolt, erinimekirjades, mille kaudu kantakse hoolt selle eest, et raamatukogude moraalne tasapind kindlustatud oleks.

Neljas päätükk käsitleb rahvahariduse tööd juhtiva asutuse korraldust. Selles päätükis antakse määrusi selle apparaadi asutamiseks ja korraldamiseks, mis juhib ja valitseb rahvahariduse kolme eelpoolnimetatud pääharu: sunduslikku õpetust, vabaõpetust ja rahvaraamatukogude asja. Üksikud organid on siin üldiselt kollegiaalsed: toimkonnad, mille koosseisus on osa riigivalitsuse, osa omavalitsuste, osa seltskonna esitajaid.

On tõsi, et toimkondade tegevus on loomulikult pikaliskem isikulisest juhtimisest, kuid teiselt poolt annab see rohkem kindlust järelekaalumise suhtes ja teeb võimalikuks erihuviliste ringkondade töösse tõmbamise.

Samas päätükis käsitletakse asja rahalist korraldust, mis selles seisab, et kogukonnad, maakonnad ja linnad ise katavad teatud määruste järele oma hariduse kulud ühisteks

väljaanneteks, ja juhuslikult tarviliukuks riigi toetuseks asutatakse riiklik kapital, mida täiendatakse riigi eelarve korras ja mis seisab haridusministri käsutuses.

Viies päätükk sisaldab eneses karistumäärusi, kuues, lõpupäätükk, aga lõpumäärusi, mis õigustavad haridusministrit oma määrustega korraldama kõiki neid rahvahariduse alasse puutuvaid küsimusi, mida ei ole seaduse eelnõus korraldatud, siia arvates näiteks muinasjutuõhtuid, keelte õpetust, noorte tantsuõpetust jne.

Eelolevas andsin ülevaate minister Klebelsbergi seaduse eelnõust. Ma ei tea, kas läks mul korda selles lühikeses ülevaates anda küllalt selge pilt temast, kuid kui selles pildis on puudusi, kui temas tundub tumedaid kohti, siis vabandan end sellega, et sel silmapilgul ei ole see veel jõusse astunud seadus, vaid ainult kavatsus, ja niisugusena võib ta parlamendis muutuste osaliseks saada. Kavatsus on praegu asjatundjate käes. Üldine huvi ootab igalt poolt selle suure tähtsusega ja omal alal Euroopas esimese niisuguse ühtlase välishariduse korralduse ülesehitamist.

Austatud kuulajad!

Omas ettekandes katsusin ma lühikese ajaloolise ülevaate järele tutvustada Ungari rahva hariduse praegust seisukorda ja tulevikku sihitud püüdeid. Ungari seltskonnas on kaua aega elanud püüe, et kooliaastate järele kodanikud võiksid olla osalised edaspidise terve moraalse ja kultuurilise juhtimise alused. Igaüks näeb rahvahariduse rahvuslikku tähtsust, et sellega asetada ühisele tasapinnale Ungari seltskonna eriosasid, mida mitmesugused elutingimused on üksteisest kaugenevas sihis edasi viinud. Kuid see soov muutus jõuetuks selle teostamisel. Seltskond ise oli nõrk selleks, et lõpetada seda kokkuvõtvat organiseerivat tööd. Suurte Lääne-Euroopa riikide seltskond jätkab ise enamvähem oma hariduse tööd, ja ametlikud tegurid piirduvad siin nii öelda häätahtliku moraalse toetusega. Meil tükeldatud Ungaris aga teeb just ühiskonna saamatus ja jõuetus selle töö tungivalt tarviliukuks ja teeb nõutavaks omavalitsuse ja riigi tegurite vaheleastumise. Ma usun, et võib õigusega loota, et see kontsentreeritud jõud ja tegevus, mida seltskond, omavalitsuse asutused ja riik üheskoos panevad rahvahariduse teenistusse, saab kasvatama õnnistust, ja et Ungari riigi kogu rahvas kui ühtlane orgaaniline terve keha, igas oma liikmes küllalt karastatud ja väljeharitud, saab töötama ühise ideaali sihis oma elu paremuse arenemise eest, ja et ühtlase rahvustunde läbi kõvendatud Ungari rahvus, see vana

Turani sõdur, kes lugematute kaotuste keskel peab Lääne-Euroopa piiril vahti enam kui tuhat aastat, noorenenud südamega, endisest musklišema käega ja mahajäetuse tõttu trotsiva enesetundega, saab hoidma oma igivana kohta edaspidigi aegade kauguseni.

6) Die Organisierung wissenschaftlicher Auslandsinstitute ¹⁾.

Dr. Stefan v. Csekey.

Professor (aus Budapest) an der Universität Dorpat.

Die Idee der Organisierung wissenschaftlicher Auslandsinstitute ist nicht erst neueren Ursprunges. Die grossen westlichen Kulturstaaten haben seit langem danach gestrebt. Schon im Jahre 1829 entstand die erste wissenschaftliche Auslandsanstalt, das Deutsche Archäologische Institut in Rom. Ihm folgten die deutschen Institute in Athen und Florenz. Die Franzosen errichteten ihre Ecole de Rome, d'Athènes, de Florence und ein Institut für das Studium ägyptischer Funde in Kairo. Sogar Russland organisierte in Konstantinopel ein Institut für die byzantinischen und orientalischen Studien²⁾.

¹⁾ Dieser Vortrag erschien in der „Minerva-Zeitschrift“ Jahrg. II, 1925, H. 3, S. — f. — Französisch: L'Organisation d'Instituts scientifiques à l'Étranger (Bibliotheca Hungarica Instituti Litterarum Hungarici Dorpatensis; edidit Stephanus de Csekey, Nr. 2), Budapest 1925. Tiré à part de la Revue de Hongrie du 15 avril 1925.

²⁾ Vergl. hierüber und über andere wissenschaftliche Auslandsinstitute Gragger, Ungarische Institute für Geschichtsforschung (Ungarische Jahrbücher Bd. II, 1922, S. 203 f.) — Magyary, Közművelődési tételek az állami költségvetében [Kulturposten im Staatsbudget] (Közművelődés [Die Kultur] Jahrg. I, 1924, S. 34) — A dorpati Magyar Intézet [Das Ungarische Institut in Dorpat] (ebenda S. 56) — Csekey, Külföldi tudományos intézeteink és a Dorpati Egyetem Magyar Intézete [Unsere wissenschaftlichen Auslandsinstitute und das Ungarische Institut an der Universität Dorpat] (Magyar-ság [Das Ungaricum], in Budapest vom 8. Juni 1924) — Derselbe, A dorpati magyar tudományos intézet [Das Ungarische Wissenschaftliche Institut in Dorpat] (Napkelet [Der Osten] Jahrg. II, 1924, S. 88 f.) — Derselbe, Külföldi magyar tudományos intézetek [Ungarische wissenschaftliche Auslandsinstitute] (Amerikai Magyar Népszava [American Hungarian People's Voice] in New York vom 30. Mai 1924), — Eöttevényi, A Magyar Külügyi Társaság munkássága 1923—24-ben [Die Tätigkeit der Ungarischen Gesellschaft für Auslandspolitik in 1923—24] (Külügyi Szemle [Revue für Auslandspolitik] Jahrg. III—IV, 1923—24, S. 289 f.)

Der Zweck war in erster Linie immer wissenschaftlich, obwohl es nicht zu leugnen ist, dass eine solche Institution indirekt auch eine politische Wirkung ausübt. Vielleicht war es nur erst nach dem Kriege zu ersehen, dass einige Mächte bestrebt waren, derartige Institute mit politischen Tendenzen einzurichten. Diese Tatsache war dann in dem betreffenden Staate den rein wissenschaftlichen Bestrebungen einer anderen Nation durchaus nicht günstig.

Die wissenschaftlichen Auslandsinstitute haben den Zweck, die Vergangenheit und Gegenwart, geistige und wirtschaftliche Kulturbestrebungen, mit einem Worte die ganze Kultur des betreffenden Landes im fremden Lande vorzustellen. Deshalb ist der geeignetste Boden zu ihrer Organisierung eine Universitätsstadt des Auslandes, und noch glücklicher ist es, wenn diese mitt der belebten Landeshauptstadt identisch ist.

Das wissenschaftliche Institut geht gewöhnlich aus irgendeinem Lehrstuhl an der Universität des Auslandes hervor. Dieser ist natürlich hauptsächlich der Lehrstuhl für die betreffende Sprache, er kann aber sein — und war es auch in mehreren Fällen — der für Geschichte, Rechts- oder andere Wissenschaften. Der natürliche Entwicklungsgang ist, dass neben dem Lehrstuhl ein Seminar organisiert wird, das mit der Zeit aus seiner Einseitigkeit (z. B. aus seiner sprachwissenschaftlichen Art) heraustritt und in ein auf jeden Kulturzweig der betreffenden Nation sich verbreitendes wissenschaftliches Institut umbildet. Die andere Bildungsweise dagegen ist, dass das Institut seine spezifische Art behält und in dieser Richtung sich noch weiter entwickelt. Auf diese Weise sind z. B. die historischen, archäologischen und kunstgeschichtlichen Institute in solchen Städten des Auslands entstanden, in denen die Quellen des Forschungsmaterials und die Fundorte der kulturdenkmäler vorhanden waren.

In solchen Fällen, in denen das Institut seine Unabhängigkeit im Auslande sowohl gegenüber der ausländischen Universität wie gegenüber dem fremden Staat bewahrte, belasten seine Organisations- und Erhaltungskosten ausschliesslich die heimische Regierung. So funktionieren z. B. das *Instituto Storico Ungherese di Roma* und das *Wiener Institut der Ungarischen Historischen Gesellschaft*.

Welche Art der Organisierung gewählt werden soll, bestimmen die Ortsverhältnisse. Die Hauptsache ist, dass

das Institut von jedem Bureaukratismus und ungebührlichem Einfluss, welcher auf seine Tätigkeit verhindernd oder ablenkend wirken könnte, frei bleibe. Deshalb muss das Institut den Charakter seiner gesellschaftlichen und besonders wissenschaftlichen Unabhängigkeit jederzeit und jedem gegenüber bewahren. Gehört das Auslandsinstitut zum Wirkungskreis einer ausländischen Universität, so sorgt dieselbe sowieso für seine Autonomie. Die heimische Regierung und die Gesellschaft haben nur die Aufgabe, sie mit Büchern, Zeitschriften, Zeitungen, Landkarten, Tabellen und Daten zu versehen, sie materiell und intellektuell zu unterstützen, zu schützen und zu fördern. Aber die Organisation, Ausführung und Leitung desselben soll ganz dem Leiter des Instituts anvertraut werden. Deshalb muss dieser in jeder Hinsicht vorzüglich und dazu beschaffen sein. Wir bedürfen keiner schläfrigen Beamten oder nur ihrem Gehalte zuliebe mechanisch arbeitender Leute, sondern ganzer Männer, bei denen die wissenschaftliche Arbeit Selbstzweck ist³⁾.

Es ist wünschenswert, dass sämtliche Auslandsinstitute einer Nation ein enges Zusammenwirken und ein zielbewusstes Streben ausüben. Dies wird vom Verband wissenschaftlicher Auslandsinstitute bezweckt. Die Verbandsmitglieder stehen miteinander in permanenter Verbindung, sie unterstützen einander und lenken ihre Aufmerksamkeit auf die gemeinsame Arbeit. Sie tauschen ihre Veröffentlichungen aus. Jährlich versammeln sie sich einmal entweder in der Hauptstadt der betreffenden Nation oder am Sitz irgendeines Auslandsinstituts. Durch diese Zweckbestimmung reifte der Gedanke der Gründung des „Verbands Ungarischer Auslandsinstitute“. Seine Mitglieder sind die ungarischen Auslandsinstitute und solche Personen, die im Auslande in ähnlicher Richtung tätig sind. Der Verband wurde am 4. April 1924 in Rom provisorisch gebildet und wird seine erste Generalversammlung vom 25.—30. Mai 1925 in Berlin abhalten⁴⁾.

³⁾ Vergl. mit den Gedenkschriften in der Anm. 5.

⁴⁾ Das Programm der Generalversammlung lautet wie folgt: Am 25. Mai: Eröffnung der Generalversammlung, erste Besprechung, Feststellung des Programms. Am 26. Mai: Vorträge der Repräsentanten der einzelnen Institute über jetzigen Zustand und Arbeit ihrer Institute, eingehend auf ihre zukünftigen Pläne und Wünsche. Am 27. Mai: Verhandlungen auf Grund der vorgetragenen Exposés, Übereinkommen in Bezug auf das Zusammenwirken und die nötigen Schritte. Am 28. Mai: Besichtigung der wissenschaftlichen Institute

Nachdem die unermessliche Bedeutung der Organisation wissenschaftlicher Auslandsinstitute seitens der Commission de Coopération intellectuelle de la Société des Nations erkannt worden ist, berichtet diese Kommission nicht nur über deren Organisation und Tätigkeit in ihren französischen und englischen Veröffentlichungen, sondern unterstützt sie dadurch, dass sie ihnen ihre Schriften regelmässig zusendet und sie zur Teilnahme an den auf das ausländische Universitätsleben sich beziehenden Arbeiten auffordert⁶⁾.

Ist die Bestrebung nach internationaler Organisation der intellektuellen Arbeit zur engeren Verbindung zwischen den verschiedenen Ländern notwendig, so ist dieser Wunsch um so berechtigter zwischen den Anstalten und Organisationen der verwandten finnisch-ugrischen Völker, die sich gemeinschaftliche Ziele setzen. Die Zahl der Aufgaben, welche auf die Gelehrten der Finnen, Esten und Ungarn, ferner auf die der anderen verwandten Völker warten, ist beinahe unübersehbar.

*

Der Arbeitsplan⁶⁾ der wissenschaftlichen Auslandsinstitute wäre folgender:

1. Als Forschungsanstalten haben die Institute die wissenschaftliche Erforschung des einheimischen und der verwandten Kulturkreise nach allen Richtungen zu fördern. Hierher gehören Herausgabe von periodischen Zeitschriften und wissenschaftliche Veröffentlichungen.

2. Als Lehranstalten stellen sich die Institute die Aufgabe, die Studierenden durch Vorlesungen und semi-

in Berlin. Am 29. Mai: Definitivum der inzwischen in Schrift gefassten Beschlüsse. Am 30. Mai: Ausflug nach Leipzig, Besichtigung der dortigen wissenschaftlichen Institute und der Deutschen Bücherei.

⁵⁾ Vergl. Mémoire à la Société des Nations du sujet de la Coopération intellectuelle (Publications de l'Association Hongroise pour la Société des Nations, Section scientifique et artistique 3), Budapest 1922 — Luchaire, Observations sur quelques problèmes de l'organisation intellectuelle internationale (Société des Nations, Commission de Coopération intellectuelle), Genève 1923 — Halecki, General situation of intellectual work in Hungary, ebenda 1922 — La situation du travail intellectuel en Hongrie (Extrait de la „Revue de Hongrie“ du 15 octobre 1923), Budapest 1923, — The Situation of Intellectual Workers In Hungary. Sonderabdruck aus der Anglo-Hungarian Review. London [1924].

⁶⁾ Siehe „Das Ungarische Institut an der Universität Berlin“ (Ungarische Jahrbücher Bd. I, 1921, S. 60) — Dasselbe in Sonderabdruck, 2. Ausgabe, Berlin 1922, S. 2 f.

naristische Uebungen in das Studium der einheimischen und der ihr verwandten Sprachen sowie in die nationale Kultur einzuführen und zu wissenschaftlichen Spezialstudien anzuleiten.

3. Als Auskunft- und Beratungsstellen haben die Institute

- a) mit Ratschlag zu dienen den Wissenschaftlern und anderen Interessenten in jeder die geistige Arbeit betreffenden Frage;
- b) engere Beziehungen zu verwirklichen mit den Einrichtungen der verschiedenen, vor allen Dingen aber der Staaten verwandter Nationen und zwischen deren amtlichen Organen, die dieselben Ziele haben;
- c) Förderung des Austausches zwischen den Professoren der Universitäten und Hochschulen; Vorbereitung des Studentenaustausches; Förderung der Organisierung wissenschaftlicher Expeditionen, Studienreisen, Kongresse usw.

Die Einrichtung der Institute soll aus folgendem bestehen:

1. Die Haupteinrichtung der wissenschaftlichen Auslandsinstitute ist die Bibliothek, welche etwa die äusserliche Verkörperlichung der Anstalt ist, ebenso wie die Seminarbibliothek die des Seminars. Die Bibliothek soll aus Bücher-, Zeitschriften- und Zeitungssammlungen bestehen. Ist nur von einem spezifischen Institut die Rede, so ist diese eine Fachbibliothek; ist es aber ein allgemeinwissenschaftliches Institut, so darf sie nicht einseitig sein, sondern muss alle Zweige der Wissenschaften und Künste in sich fassen. Man Sorge in erster Linie für gute Sammel- und Quellenwerke. Es sollen darin Sprachwissenschaft, Literatur, Geschichte, Kunst, Länder- und Völkerkunde, Rechts- und Gesellschaftswissenschaft, Volkswirtschaftslehre, Schul- und Kirchenwesen vertreten sein. Die geographische Lage kann dann auch den Ausbau gewisser Abteilungen verlangen. So z. B. bei den finnisch-ugrischen Völkern die Erweiterung und Vervollkommnung des sprachwissenschaftlichen und geschichtlichen Faches. Das Ungarische Institut an der Universität Berlin hat eine reiche finnische und eine zunehmende estnische Abteilung. Das Ungarische Institut an der Universität Dorpat hat jedoch durch die estnische Gesandtschaft in Moskau das Sammeln geistiger Produkte der in die Sowjets eingegliederten finnisch-ugrischen Völker begonnen.

Die Zeitschriftenabteilung soll die vollständigen Jahrgänge der wichtigsten periodischen Veröffentlichungen allgemeinen, sprachwissenschaftlichen, literaturgeschichtlichen, historischen, künstlerischen, juristischen, staatswissenschaftlichen, volkswirtschaftlichen und soziologischen Inhalts umfassen.

In der Zeitungsabteilung sollen die grösseren heimischen Blätter vorhanden sein und im Leseraum die täglich einlaufenden den Interessenten zur Verfügung stehen.

2. Im Archiv sollen neben dem eventuellen geschichtlichen Handschriftenmaterial und der amtlichen Korrespondenz Aufsätze und Nachrichten aus einheimischen und ausländischen Zeitschriften und Zeitungen systematisch gesammelt werden. Broschürensammlung, statistische Karten, Tabellen, Bilder und dergleichen sollen dieses Material ergänzen.

3. Endlich soll das wissenschaftliche Auslandsinstitut als permanentes Bureau der Auskunfts- und Beratungsstelle für die heimischen Kultur- und Wirtschaftsbeziehungen dienen. Die Auskunftserteilung soll unentgeltlich erfolgen, abgesehen von grösseren Abschriften und Uebersetzungen. Eine Betätigung auf privatwirtschaftlichem, politischem oder religiösem Gebiet soll ausgeschlossen sein.

*

Die ungarische Regierung sowie die wissenschaftlichen und gesellschaftlichen Anstalten haben nach den schrecklichen Erfolgen des Friedensschlusses von Trianon mit einem grossen Apparat begonnen, das selbständig gewordene Ungarn und dessen Kulturverhältnisse dem Auslande in richtiger Beleuchtung vorzustellen und die Verbindung mit den verwandten oder freundlich gesinnten Völkern zu stärken. Zur Erreichung dieses Zieles erkannten sie als vorzügliches Mittel die Organisation ungarischer wissenschaftlicher Auslandsinstitute⁷⁾.

Solche entstanden schon vor dem Kriege. Besonders an drei Fundorten stellten die ungarischen Gelehrten und Forscher ihre Forschungsstätten auf: in Rom, Konstantinopel und in Wien.

⁷⁾ Vergl. mit den Gedenkschriften der Ungarischen Gesellschaft für Auslandspolitik, die 1923 von deren Vizepräsidenten Alois Paikert verfasst wurden.

Ohne auf die vorherigen geschichtlichen und wissenschaftlichen Beziehungen Ungarns zu Rom einzugehen, ⁸⁾ wurde dort das Ungarische Historische Institut (Istituto Storico Ungherese di Roma, Viale del Policlinico 139) im Jahre 1895 eröffnet, nachdem Wilhelm Franknói ihm ein schönes Palais hatte errichten lassen. Als die italienische Regierung das Gebäude von dem im Kriege erfolgten Sequestrum befreite, konnte das Institut seine Tätigkeit im Herbst 1923 wieder beginnen. Die Schriften des Instituts sind in den Veröffentlichungen der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, ferner in den „*Monumenta Vaticana Hungariae Historiam Illustrantia*“ und den „*Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis*“ erschienen. Der jetzige Leiter des Instituts ist der Kunsthistoriker Professor Tibor Gerevich. ⁹⁾

Den römischen ähnliche alte Beziehungen führten die ungarischen Gelehrten in die Hauptstadt des alten Byzanz, nach Konstantinopel. Als dort das russische Institut während des Krieges seine Tätigkeit einstellen musste, entstand an dessen Stelle im Jahre 1917 das Ungarische Wissenschaftliche Institut in Konstantinopel (Institut Scientifique Hongrois de Constantinople) zur Pflege der allgemeinen Geschichte, der Byzantinistik, Turkologie, der klassischen und orientalischen Archäologie. Die Organisation und der Ar-

⁸⁾ Vergl. Riedl, *Magyarok Rómában* [Die Ungarn in Rom] (Olcsó Könyvtár [Billige Bibliothek] Nr. 1161 und 1162), Budapest 1900 — Franknói, *A római magyar seminarium története* [Geschichte des ungarischen Seminars in Rom] (Katholikus Szemle [Katholische Rundschau] 1912, S. 444 f., 562 f.; auch in Sonderabdruck erschienen) — Veress (Andreas), *Matricula et acta Hungarorum in universitatibus Italiae studentium*, Vol. II, Roma; Collegium Germanicum et Hungaricum (Fontes Rerum Hungaricarum tom. 2), Budapest 1917 — Gragger a. a. O. S. 207 f.

⁹⁾ *A római magyar történeti intézet* [Das Ungarische historische Institut in Rom] (Századok [Jahrhunderte] 1894, S. 850) — Vári, *Történeti Intézek Rómában* [Historische Institute in Rom], Budapest 1916 — Gragger a. a. O. S. 208 — *Berichte in Akadémiai Értesítő* [Mitteilungen der Akademie] 1915, 1916 — Szmrécán yi, *Megnyílt a római Magyar Történeti Intézet* [Das Ungarische Institut in Rom eröffnet] (Pesti Napló [Pester Journal] vom 4. März 1924) — *Látogatás a római Magyar Történeti Intézetben* [Besuch im Ungarischen Historischen Institut in Rom] (Nemzeti Ujság [Nationalzeitung] in Budapest vom 19. November 1924) — *A Római Magyar Történeti Intézet kutatásai* [Die Forschungen des Ungarischen Historischen Instituts in Rom] (Magyarság [Das Ungarum] in Budapest vom 2. Dezember 1924 — Dasselbe im Népakarát [Der Volkswille] in Pozsony [Pressburg] vom 28. Dezember 1924).

beitsplan wurden in vorbildlicher Weise vom Grafen Kuno Klebelsberg ausgearbeitet. Die von Anton Hekler, Professor der Kunstgeschichte an der Universität Budapest, vorzüglich geleiteten Arbeiten wurden jedoch schon im nächsten Jahre eingestellt. Ihre Fortsetzung ist aber infolge der Erneuerung der türkisch-ungarischen Freundschaft und befruchtet durch den turanischen Gedanken wieder zu erhoffen.¹⁰⁾

Wir können mit grösster Erwartung der Tätigkeit des Wiener Instituts der Ungarischen Gesellschaft (VII., Museumstrasse 7) entgegensehen, welches sich im historischen Palais der ungarischen alten Garde befindet. Die Wiener Archive enthalten überaus reiche Quellen zur Geschichte Ungarns. Die systematische Erforschung des Materials wurde schon in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts begonnen. Einige der bedeutendsten ungarischen Geschichtsforscher liessen sich in Wien nieder. Seitdem nun nach dem Kriege das ganze Material der Wiener Archive für die Forschung freigegeben worden ist, hat die Ungarische Historische Gesellschaft auf Veranlassung seines Präsidenten, des Grafen Klebelsberg, einen systematischen Arbeitsplan ausgearbeitet und angefangen, mit dem Einbezug der besten Kräfte der jüngeren ungarischen Geschichtsforscher unter dem Sammeltitel „Neuere Quellen zur Geschichte Ungarns“ eine Reihe von Aktenpublikationen zu veröffentlichen.¹¹⁾ Um dies systematisch zu verwirklichen, gründete Graf Klebelsberg im Jahre 1920 das Wiener Institut der Ungarischen Historischen Gesellschaft, das unter der Leitung des langjährigen verdienstvollen Direktors am Wiener Staatsarchiv, Arpád Károlyi funktioniert, dem die Historiker Professor Julius Szekfü und Franz Eckhart zur Seite stehen. Das Institut arbeitet mit

¹⁰⁾ Siehe Magyar történetkutatás Konstantinápolyban [Ungarische Geschichtsforschung in Konstantinopel] (Századok [Jahrhunderte] 1915, S. 566) — A Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézetnek szervezeti szabályzata; kiadja a m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium [Die Organisationsstatuten des Ungarischen Historischen Instituts in Konstantinopel; herausgegeben vom kgl. ung. Ministerium für Kultus- und Unterrichtswesen], Budapest 1916 — Heklers Bericht: L'Institut Scientifique Hongrois de Constantinople (Körösi Csoma-Archivum Bd. I, 1921, S. 101 f.) — Gragger, Die turanische Bewegung in Ungarn (Ungarische Jahrbücher Bd. I, 1921, S. 157).

¹¹⁾ Siehe die Eröffnungsreden Klebelsbergs auf den Versammlungen der Ungarischen Historischen Gesellschaft (Századok [Jahrhunderte] 1917, S. 221 f., 1918, S. 226 f.).

einem Budget von 8000 Goldkronen. Bisher veröffentlichte es den Döblinger Nachlass des Grafen Stephan Széchenyi und die Erinnerungen Ludwig Beniczkys an den Freiheitskampf 1848/49 und an die slowakische Bewegung. Erschöpfende Studien sind in Vorbereitung über das „Einrichtungswerk“ Kollonics', die Friedensschlüsse zu Zsitvatorok und Szatmár, die Nationalitätenfrage, die Palatine Alexander Leopold und Josef, das Ministerium Batthyány, Kossuths Emigration, die kaiserlichen Gesandtschaftsberichte aus Konstantinopel usf. ¹²⁾

Als Vorbild aller wissenschaftlichen Auslandsinstitute diene das erste Institut für die gesamte Hungarologie, das Ungarische Institut an der Universität Berlin (NW 7, Dorotheenstrasse 6), welches sich 1917 aus dem bescheidenen Arbeitszimmer des begeisterten ungarischen Gelehrten Robert Gragger, Professor an der Universität Berlin, heute zu einem grossartigen, modernen, aus siebzehn Bibliothekszimmern, Direktions-, Sekretariats- und Hilfspersonalräumen samt einem grossen Vortragssaal bestehenden Institut entwickelte. Es ist eine preussische Stiftung und ein organisches Glied der philosophischen Fakultät der Berliner Universität. Amtlich steht es in keiner Verbindung mit der ungarischen Regierung. Der Preussische Staat gab ihm prächtige Räume im Palais der ehemaligen sächsischen Gesandtschaft. Sein Direktor, Lektor und Sekretär erhalten vom Preussischen Staat ihr Gehalt. Derselbe trägt die Heizungs-, Beleuchtungs-, Buchbinder- und andere Kosten des Instituts.

Die bedeutenden materiellen Mittel aber, welche zur Erreichung der weitgesteckten Ziele wissenschaftlicher Auslandsinstitute nötig sind, kann man nicht nur vom Staat erwarten. Zur Bestreitung der materiellen Mittel des Berliner Instituts ist die Gesellschaft der Freunde des Ungarischen Instituts berufen. Die Mitglieder dieser Gesellschaft bilden den Mittelpunkt aller solcher Bestrebungen, welche die Hebung und Entwicklung des Instituts als Kulturfaktors bezwecken. Der Umstand, dass

¹²⁾ Siehe Szekfü, Die ungarische Geschichtsforschung und die Wiener Archive (Historische Blätter Jahrg. I, 1921, 155 f.; auch in Sonderabdruck erschienen) — Gragger, Ungarische Institute für Geschichtsforschung, S. 209 f. — m—a, A Magyar Történelmi Társulat bécsi intézete [Das Wiener Institut der Ungarischen Historischen Gesellschaft] (Levéltári Közlemények [Archivalische Mitteilungen] Jahrg. I, 1922, S. 214 f.).

dieses Institut an die Berliner Universität angegliedert wurde, bedeutet eine wichtige moralische Unterstützung, welche es befähigt, sein Ziel tatsächlich verwirklichen zu können.

Nur mit der Hilfe der weitgehendsten Opferwilligkeit konnte das Berliner Institut eine so überaus erfolgreiche Tätigkeit entfalten. Seit Anfang des Jahres 1921 erscheinen in der Ausgabe seines Direktors, Robert Gragger, die inhaltvollen und umfangreichen „Ungarischen Jahrbücher“. Die „Ungarische Bibliothek“ zählt schon vierzehn Bände, darunter die eine Lücke ausfüllende „Bibliographia Hungariae“ (I. Historica).¹³⁾ Über die preussisch-ungarischen Beziehungen wird ein „Codex Diplomaticus Borussico-Hungaricus“ vorbereitet.¹⁴⁾

Abgesehen von der Sprachen- und Rassenverwandtschaft der Esten und Ungarn bestanden schon seit dem 16. Jahrhundert geschichtliche und geistige Beziehungen zwischen den beiden Völkern.¹⁵⁾ Als der tapfere ungarische Fürst von Siebenbürgen, Stephan Báthory, im Jahre 1576 den Königsthron von Polen bestieg, führte er zwei Feldzüge gegen die Russen, die 1581 das ganze Livland, also auch Dorpat, räumen mussten. Als er vom erbärmlichen Zustand des estnischen Bauers Kenntnis nahm, war er der erste Herrscher, der von den Ständen weitgehende Bodenreform forderte, die er aber wegen seiner kurzen Regierungszeit

¹³⁾ Der Band II ist im Druck.

¹⁴⁾ Siehe Gragger, A Berliini Magyar Tudományos Intézet [Das Ungarische Wissenschaftliche Institut in Berlin] (Budapesti Szemle [Budapester Rundschau] Bd. CLXXV, 1918, S. 452 f.; auch in Sonderabdruck erschienen) — Derselbe, Unser Arbeitsplan (Ungarische Jahrbücher Bd. I, 1921, S. 1 f.) — Derselbe, Ungarische Institute für Geschichtsforschung, S. 211 — Z[olnai] B[éla], A Berliini Magyar Intézet [Das Ungarische Institut in Berlin], (Virradat [Der Tagesanbruch] in Budapest vom 4. November 1919). — Das Ungarische Institut an der Universität Berlin, 2. Ausgabe, Berlin 1922 und Ungarische Jahrbücher Bd. I, 1921, S. 59 f., Bd. II, 1922, S. 81 f. — Das Ungarische Institut an der Universität Berlin (Pester Lloyd vom 11. August 1922, Morgenblatt) — K. E. S[ööt], Ungari Instituut Berliini ülikooli juures [Das Ungarische Institut an der Universität Berlin] (Postimees [Der Postillon] vom 15. Juli 1923).

¹⁵⁾ Vergl. mit der Antrittsvorlesung von Csekey in der Aula der Universität Dorpat den 26. September 1923. (Die Einleitungsansprache abgedruckt in den Dorpater Nachrichten vom 26. September 1923. — Dasselbe estnisch im Päevaleht [Tageblatt] in Reval und im Postimees [Der Postillon] in Dorpat vom 27. September 1923. — Dasselbe ungarisch in Kecskeméti Lapok [Kecskeméter Blätter] vom 11. Oktober 1923.).

nicht verwirklichen konnte. Seine staatsmännische Grösse wird auch dadurch bewiesen, dass seine weitlaufenden innen- und aussenpolitischen Gedanken Grundsteine des heutigen Estnischen Freistaates geworden sind. Er betrachtete im Vordringen des Ostens schon in der Zeit eine Gefahr, als die europäische Kultur dadurch noch nicht direkt gefährdet wurde.

An der 1632 vom Schwedenkönig Gustav Adolf gegründeten Dorpater Universität studierten schon im Jahre 1636 zwei Siebenbürger, und seither waren hier fast immer einige Studierende aus Siebenbürgen und Ungarn immatrikuliert, deren Muttersprache die deutsche war, und die in Dorpat Theologie studierten, um die Heranbildung evangelischer Pastoren in ihrem Vaterlande zu fördern.¹⁶⁾ In der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts kamen dann einige ungarische Gelehrte nach Estland, von denen Josef Budenz, Ludwig Haan und Paul Hunfalvy auch korrespondierende bzw. Ehrenmitglieder der Gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat waren.¹⁷⁾

Auf Grund der Prinzipien des Berliner Instituts geschah die Errichtung des Ungarischen Instituts an der Universität Dorpat (Ungari Instituut Tartu ülikooli juures), nachdem diese Universität im Jahre 1923 für die ungarische Sprache ein Lektorat gegründet, ein halbes Jahr darauf aber den Schreiber dieser Zeilen auf den Lehrstuhl für Verwaltungsrecht berufen hatte. Das ungarische Kultusministerium beauftragte letzteren mit der Organisation eines ungarischen wissenschaftlichen Instituts in Dorpat. Deshalb brachte er seine Privatbücherei von ungefähr zweitausend Bänden mit sich ins Institut, dem er sie als Deposit anbot. Mehrere wissenschaftliche Anstalten, Gesellschaften, Verleger und Kulturfreunde beschenkten das Institut mit Bücherspenden. Im November 1923 traf die erste grössere Büchersendung des

¹⁶⁾ Siehe Beitrag zur Geschichte der ältesten Universität Dorpat (Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Ehst- und Kurland's, herausgegeben von der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der russischen Ostsee-Provinzen, Bd. VIII, Riga 1857, S. 146 f.) — Beise, Beitrag zur Geschichte der zweiten schwedisch-livländischen Universität (ebenda Bd. XII, 1880, S. 309 f.).

¹⁷⁾ Siehe besonders die sehr interessanten und lehrreichen Beschreibungen Hunfalvys, Reise in den Ostseeprovinzen Russlands, Leipzig 1874. Viel umfangreicher im Ungarischen: Utazás a Balt-tenger vidékein [Reise in den Gegenden des Baltischen Meers], 2. Ausgabe, Budapest 1880, 2 Bde.

ungarischen Kultusministeriums ein; dieser folgten seitdem mehrere andere im Wert von ungefähr 500 Dollar.

Die Organisation dieses Instituts ging leider nicht ohne jedes Hindernis vor sich. Die Universität Dorpat war bis jetzt nicht imstande, es materiell zu unterstützen. Infolge ihrer schwierigen Lage konnte sie ihm im Anfang selbst Räumlichkeiten nicht zur Verfügung stellen. Die Bibliothek des Instituts befindet sich seit Oktober 1924 im Philologischen Seminar der Universität, während die fortlaufenden Zeitschriften und Zeitungen im Lektorium an der Universität gesammelt werden. Der Direktor des Instituts war also in seiner verantwortlichen Kulturarbeit teils auf die Opferwilligkeit der Gesellschaft angewiesen, teils trug er vorläufig die Ausgaben des Instituts aus eigenen Mitteln, die ihm später vom ungarischen Kultusministerium vergütet wurden. Ausser den begeisterten Gaben einzelner war ihm die Einnahme der am 16. März 1924 in Dorpat und am 23. Februar 1925 in Helsingfors abgehaltenen Madách-Zentenarien behilflich, bei welchen Gelegenheiten das die Aula der Universität, beziehungsweise das Finnische Nationaltheater füllende imposante Publikum den literarischen und künstlerischen Leistungen ungarischer Vortragenden seine grösste Anerkennung zollte. Für die Veröffentlichungen des Instituts wurde die „Bibliotheca Hungarico-Estica Instituti Litterarum Dorpatensis“ gegründet.¹⁸⁾

Da das ungarische Institut in Dorpat während seines kurzen Bestehens eine ausschliesslich wissenschaftliche Richtung zeigte und da das ungarische Kultusministerium sich zur Übergabe der Bibliothek und des Archivs des Instituts

¹⁸⁾ Siehe Csekey, Tartu Ülikooli Ungari Instituut [Das Ungarische Institut an der Universität Dorpat] (Päevaleht [Tageblatt] in Reval, vom 8. Juli 1923); dasselbe ungarisch in der Kecskeméti Közlöny [Kecskeméter Zeitung] vom 7. Juli 1923, im Magyarország [Das Ungarische], in Budapest vom 15. Juli 1923 und im Turán, Jahrg. VI, 1923, S. 95 f.) — Derselbe, Mis on Ungari teadusliku instituudi eesmärk Tartus? [Was ist der Zweck des Ungarischen Wissenschaftlichen Instituts in Dorpat?] (Päevaleht [Tageblatt], in Reval vom 16. März 1924) — Derselbe, A dorpati egyetem magyar intézete [Das Ungarische Institut an der Universität Dorpat] (Külföldi Magyarorság [Das Auslandungarische], in Budapest vom 14. April 1924) — Derselbe, A magyar kultúra térhódítása a nagyvilágban [Die Verbreitung der ungarischen Kultur in der grossen Welt] (Ellenzék [Die Opposition] in Kolozsvár [Klausenburg] vom 25. April 1924) — Derselbe, A tartui (dorpati) magyar intézet [Das Ungarische Institut in Tartu (Dorpat)] (Közművelődés [Die Kultur] Jahrg. I, 1924, S. 436 f.) — Derselbe in seinen in der Anm. 1 angeführten Aufsätzen.

an die Universität der Estnischen Republik geneigt erklärte, ist alle Hoffnung dazu vorhanden, dass seitens der Universität Dorpat und der estnischen Regierung diesem Institut auch grosse moralische und materielle Unterstützung zuteil werden wird.

In bezug auf die Gründung ungarischer wissenschaftlicher Institute werden Unterhandlungen mit Genf, Paris, Madrid, Stockholm, Warschau und Sofia geführt. Seit dem Herbst 1923 hat auch die New-Yorker Columbia University einen Lehrstuhl für Hungarologie gegründet. An der Universität Helsingfors wurde soeben ein ungarisches Lektorat bewilligt. In Verbindung mit diesen werden auch an beiden Stellen ungarische wissenschaftliche Institute aufgestellt.

Die finnisch-ugrische Kultur wird noch durch folgende Auslandsinstitute gepflegt: das Institut für Finnlandkunde und das Nordische Institut an der Universität Greifswald, das Osteuropa-Institut an der Universität Leipzig, das Osteuropa-Institut in Breslau, die Deutsch-Finnische Vereinigung von 1918 E. V. in Berlin, endlich das Finnisch-Estnische Institut der Turanischen Gesellschaft in Budapest unter Leitung des Gymnasialdirektors Dr. Aladár Bán.

*

Auf dem vor drei Jahren in Helsingfors abgehaltenen I. Finnisch-Ugrischen Bildungskongress hat eins der hervorragendsten Mitglieder, Professor E. N. Setälä, in seinem Vortrag über die Kulturaufgaben der finnisch-ugrischen Völker ausgesprochen, dass die Errichtung wissenschaftlicher Institute neben den Universitäten höchst nötig sei. Denn die Universität hat eine doppelte Aufgabe: zu unterrichten und zur Aneignung des Systems der wissenschaftlichen Forschung anzuleiten. Die Universität allein kann diesen doppelten Zweck nicht erreichen, da der Unterricht auf die selbständige Tätigkeit hindernd wirkt. Deshalb ist die Errichtung solcher Institute nötig, in welchen die in ihren Studien schon vorgerückten jungen Gelehrten unter der Leitung vorzüglicher Fachmänner in der Aneignung des Systems der wissenschaftlichen Forschung vollständige Übung erlangen und die Wissenschaft lieb gewinnen mögen.¹⁹⁾

¹⁹⁾ Setälä, Suomalais-ugrialaisten kansojen kulttuuritehtävistä [Die Kulturaufgaben der finnisch-ugrischen Völker] (Yhteissuomalainen Koulukokous [Allfinnischer Schulkongress], Helsingissä 1922, S. 22 f.).

Die Wichtigkeit des vorher Gesagten hebt sich desto stärker hervor, wenn wir an die traurige Lage der Wissenschaft in unserer heutigen bedrückenden materialistischen Zeit denken. Indem wir also durch Gründung wissenschaftlicher Auslandsinstitute einerseits der Verwirklichung grosser, allgemein-menschlicher Bestrebungen zum Siege verhelfen, werden wir andererseits zu bahnbrechenden Kämpfern der Kultur unserer Rasse. Ist jeder Faktor immer zur Tat bereit und opferwillig im Dienste dieser erhabenen Idee, so wird die Brücke, welche die geographisch und sprachlich voneinander getrennte finnisch-ugrische Kultur miteinander und mit der europäischen Kultur verbinden soll, bald aufgebaut sein.²⁰⁾

7) Das Schulwesen der Hauptstadt Budapest.

Prof. Géza Jakó.

(Vorgetragen im Saal der ungarischen Ausstellung.)

Das Schulwesen der Stadt Budapest ist mit einem Gebäude zu vergleichen, das zwei Stockwerke besitzt, ein unteres und ein oberes, deren einzelne Räume durch bequeme Treppen miteinander in Verbindung stehen. Das Erziehungsschulwesen, das berufen ist, eine gewisse relative Allgemeinbildung den verschiedenen Schichten des Volks zu vermitteln, bildet die Grundlage, an die sich die Berufsbildung anschliesst. Aber die erstere muss erst zu einem gewissen Abschluss gebracht sein, ehe die zweite einsetzt.

Für die Scheidung der allgemeinen und beruflichen Bildung sprechen sowohl nationale wie auch soziale Gründe. Durch die allgemeine Bildung werden die Köpfe geweckt, die geistigen Fähigkeiten erkannt, gefördert und gelenkt; durch die Berufsbildung aber tritt die Vertiefung und Zuspitzung des Arbeitskreises ein.

Die Allgemeinbildung sorgt für das Verständnis des menschlichen Lebens überhaupt und richtet den Blick auf die Gipfelpunkte dieses Lebens. Ihr Inhalt enthält keine fest

²⁰⁾ Vergl. Csekey, Die finnisch-ugrischen Völker und die turanische Bewegung (Bibliotheca Hungarico-Estica Instituti Litterarum Hungarici Dorpatensis; edidit Stephanus de Csekey, Nr. 1), Tartu-Dorpat 1924. — Dasselbe im Pester Lloyd vom 19. Dezember 1924, Morgenblatt. — Dasselbe im Estländisch-Deutschen Kalender. Dorpat 1925, S. 234, f. — Dasselbe finnisch: Suomalais-ugrilaiset kansat ja turaanilainen liike (Iltalehti [Abendblatt] in Helsingfors vom 24. Februar 1925.).

umrissene, ganz bestimmte Lebensaufgabe. Die Allgemeinbildung muss also ihre Ergänzung in der Berufsbildung suchen, die Erziehungsschule muss in die Fachschule einmünden. Wollte man sich mit der Allgemeinbildung begnügen, würde die Ausbildung des Berufs zu kurz kommen und das Erwerbsleben darunter leiden. Es ist wichtig, dass die Berufswahl nicht verfrüht werde, dass sie erst dann eintrete, wenn mit einiger Sicherheit erkannt wird, an welcher Stelle der Jüngling am besten seine Fähigkeiten erwerben kann.

Dieser Gesichtspunkt führte zu der zweifachen Gliederung des Budapest Schulwesens.

Aber unsere Schulorganisation hatte sich auch der sozialen Schichtung der Einwohner Budapest angepasst. Wenn wir nämlich die grosse Arbeitsgemeinschaft betrachten, so können wir drei Hauptgruppen unterscheiden, die sich schichtenweise, aber mit fliessenden Grenzen und feineren Übergängen, übereinander legen. Die unterste Arbeitsgruppe wird gebildet von denen, die mit der Hand ihren Unterhalt verdienen und in engbegrenztem Kreis eine einfache Lebenshaltung geistig und wirtschaftlich führen. Es ist die Gruppe der Tagelöhner, Fabrikarbeiter, der kleinen Handwerker. Die mittlere Arbeitsschicht umfasst das Bürgertum. Hierher gehören die Gewerbetreibenden, die Kleinkaufleute, die mittleren Beamten. Die obere Arbeitsschicht wird von den Grosskaufleuten, den Grossindustriellen, den höheren Staatsbeamten, den Gelehrten, den Offizieren und Schulmännern gebildet.

Das ist nun der zweite Gesichtspunkt, nach dem der organisatorische Aufbau der Bildung der Hauptstadt Budapest durchgeführt ist.

Die Schulorganisation der Hauptstadt ist die folgende: Budapest besitzt 95 Volkskindergärten, die sämtlich von der Hauptstadt unterhalten werden, und 125 Volksschulen. (Die Volksschulen sind 6-klassig und umfassen die Kinder vom 6 bis 12 Jahren. In diesem Schuljahre besuchten 53.000 Schüler die Volksschule.) Mit den Volksschulen stehen in Verbindung 8 Hilfsschulen, 55 Fortbildungsschulen für Lehrlinge, und 24 Fortbildungsschulen für Mädchen. Ausserdem gehören noch zu den Volksschulen 34 wirtschaftliche, hauswirtschaftliche etc. Fortbildungsschulen.

Nach der 4-ten Volksschulklasse können die Schüler entweder in die erste Klasse der Bürgerschule oder in die erste Klasse eines Gymnasiums oder einer Oberrealschule eintreten.

Die Bürgerschulen sind 4-klassige Erziehungsanstalten. Nach Absolvierung der Bürgerschulen treten die Schüler in die mittleren Fachschulen, Handelsschulen, Kunstgewerbeschulen oder in die technologische Schule. In Budapest sind 22 Bürgerschulen für Knaben, 31 Bürgerschulen für Mädchen. Diejenigen Schüler, die sich noch weiterbilden wollen, können entweder in die 5-te Klasse der Oberrealschule, oder die Mädchen in die höhere Töchterschule, oder in das Mädchengymnasium eintreten, die ebenfalls wie die Oberrealschule oder das Gümnasium 8-klassig ist.

Handelsschulen besitzt die Hauptstadt Budapest 10.

Oberrealschulen „ „ „ „ 2.

Mädchengymnasien „ „ „ „ 4.

Alle diese Schulen gehören der Hauptstadt Budapest, und sämtliche Ausgaben bestreitet die Hauptstadt.

Der Staat unterhält in Budapest nur Gymnasien, Oberrealschulen und Seminare für Lehrer und Lehrerinnen. Dagegen ist das pädagogische Seminar städtisch. Natürlich fällt die oberste Aufsicht dem Staate zu, der diese Aufsicht durch Fachinspektoren ausübt.

Die Schülerzahl ist in den Volksschulen in einer Klasse auf 40—50 festgestellt, in den Gymnasien und Oberrealschulen in den unteren Klassen auf 60, in den oberen Klassen auf 50.

In den Volksschulen hat ein Lehrer wöchentlich 24 Stunden, in den Bürgerschulen 22, und in den Gymnasien und Oberrealschulen 18 Stunden zu geben.

Was nun die Methode in den Volksschulen anbelangt, hat Budapest einen besonderen für die hauptstädtischen Verhältnisse zugeschnittenen Lehrplan. Dieser Lehrplan hat den Zweck, dass die elementaren bürgerlichen Tugenden durch selbständiges Arbeiten und Schaffen der Schüler gefördert und die produktiven Kräfte zur Ausdauer, zur Gründlichkeit, zur Gewinnhaftigkeit durch den Unterricht in Anspruch genommen werden. Aus diesem Gesichtspunkte heraus sind in vielen Schulgebäuden Schulgärten, Aquarien und Terrarien eingerichtet und überall obligatorische Schülerwanderungen vorgesehen. Ein grosses Gewicht wird auf den die Ausbildung der Gesichtsvorstellungen bezweckenden Zeichenunterricht gelegt, vor allem aber ist aus diesem Gesichtspunkte ein ausgedehnter Handfertigkeitenunterricht in Bürgerschulen in wohleingerichteten Werkstätten derselben angegliedert.

Für jeden Lehrgegenstand sind für jedes Jahr be-

stimmt gefasste Aufgaben zugewiesen, innerhalb deren sich die Lehrkräfte mit entsprechender Freiheit bewegen können. Für die Auswahl des Stoffes besteht der Grundsatz: möglichst wenig, aber möglichst gründlich!

Je heisser der Konkurrenzkampf der Völker wird, desto wichtiger wird es für das einzelne Volk werden, dass seine Bürger selbständig arbeiten lernen, und dass sie nicht bloss das Notwendigste wissen, sondern das Notwendigste können. Dazu ist eine frühzeitige praktische Schulung der einzige Weg. Deshalb strebt man dem Schüler nicht bloss Kenntnisse mit auf den Weg zu geben, sondern dass er eine bestimmte Art und eine bestimmte Selbständigkeit im Denken und Handeln mit sich trage aus der Schule.

Seit einigen Jahren arbeitet man in Budapest fest daran, dass die Schulen wirkliche Arbeitsschulen werden.

Für den Kunstunterricht wird in breitester Weise gesorgt. In Volksschulen muss ein jeder Lehrer seinen Unterricht mit Zeichnen begleiten, um dadurch den Unterricht fesselnder und interessanter zu gestalten; ausserdem sind separate Zeichenstunden eingeführt.

Seit 1922 sind auch Theatervorstellungen für Volks- und Fortbildungsschüler eingerichtet. Mit mehreren Schulen sind Kinderlesesäle verbunden, die sehr stark besucht werden. Selbstverständlich legt man grosses Gewicht auch auf das Singen.

Die Ausübung der religiösen Erziehung ist den einzelnen christlichen Gemeinden überlassen.

Für die hygienische Erziehung sorgt einerseits der biologische Unterricht, andererseits haben den praktischen Teil zu übernehmen die Schülerwanderungen, Jugendturnspiele, Schulbrausebäder, Eislauf, Schwimunterricht.

Einen Teil der sozialen Fürsorge übernehmen die Knaben- und Mädchenhorte, sowie die Mittagshorte, in welchen Mittagessen verabreicht wird, sofern die Kinder es nötig haben und wünschen.

Lehrmittelfreiheit wird nur unbemittelten Kindern gewährt.

Wie ich bereits angedeutet habe, besorgt die Ausbildung der Lehrerinnen und Lehrer der Staat. Nach Absolvierung der Volksschule oder der 4 Bürgerschulklassen treten diejenigen, die Lehrer werden wollen, in die Seminare ein. Der Kursus der Seminare dauert 5 Jahre lang. Aber diejenigen, die in den Schulen der Hauptstadt Budapest ange-

stellt werden wünschen, müssen noch ein Jahr im städtischen pädagogischen Seminar verbringen. Der Zweck dieses städtischen päd. Seminars ist, die jungen Lehrer und Lehrerinnen, bevor sie in den Dienst treten, einzuführen in das Leben der hauptstädtischen Schulen. Dies ist also eine Vorbereitung und Fortbildung zugleich.

Die jungen Lehrer und Lehrerinnen besuchen die mit dem päd. Seminar verbundenen Übungsschulen, wo sie anfangs hospitieren und nach 6 Wochen selbst unterrichten. Sie müssen teilnehmen am Slöjd-Unterricht, sowie an den Übungen in psychologischen und biologischen Laboratorien. Unsere Ausstellung zeigt die Arbeiten, die diese jungen Lehrer und Lehrerinnen hervorbringen. Theoretisch werden sie mit den neueren pädagogischen Strömungen bekannt gemacht, und besonders eingehend studieren sie den Unterrichtsplan der Volksschulen.

Aber auch die schon längere Zeit angestellten Lehrkräfte müssen jede 5 Jahre einen Fortbildungskurs durchmachen. Ein Kurs dauert 3 Monate.

Theoretisch werden sie mit den neueren päd. Strömungen und mit den neueren Resultaten der Fachwissenschaften bekannt gemacht. Ausserdem arbeiten diejenigen, die Lust haben, im päd. und psychologischen Laboratorium. Besonders eingehend müssen sie sich mit der Kinderforschung befassen.

Praktisch müssen sie an dem Musterunterricht teilnehmen, der von den besten Lehrkräften der Übungsschulen gehalten wird. Auf Grund dieses Unterrichtes werden sie mit den neueren methodischen Errungenschaften bekannt gemacht.

Ausserdem nehmen sie im Slöjd-Unterricht und in den Arbeiten der Laboratorien einen regen Anteil.

Sehr geehrte Damen und Herren! Soviel haben wir nötig gehalten Ihnen mitzuteilen, um unsere Ausstellung von diesem Gesichtspunkte aus zu beleuchten. Wir bitten Sie einige Momente zur Besichtigung der Ausstellung widmen zu wollen.

Soome film.

Kell 2½ p. korraldati siinse Soome esituse poolt kino „Rekordis“ Soome filmietendus kongressist osavõtjaile.

Jalutuskäik.

Kell 3 p. oli jalutuskäik Kadriorgu ja Tallinna Eesti Muuseumisse, kus juhtis ja seletust andis kunstnik Kr. Raud.

Koosviibimine Ungari saatkonnas.

Kell 5 oli Ungari saatkonnas tee kutsutud külalistele kongressilt.

Ungari õhtu.

Kell 9 õ. „Estonia“ kontsertsaalis.

Ettekanded algasid Dr. Báni luuletusega „Kalevipoja rahvale, mille autor esmalt Ungari, siis Eesti keeli ette kandis:

Kalevfi népéhez.

Ki sokszázévi börtön éjjeléből
Kijöttél a verőfény tájira —
Köszöntlek a bús pusztaság ölérol,
Föltámadott, dicső Kalev fia!
Szétzúztad a köszikla szűk bilincsét,
Amely közé zárt átkos végzeted,
S a csoda-kardot ismét fölragadva
Hős néped új utakra vezeted!

Im, villog is már kardod fenn a légben,
Melyet gonosz varázs vett tőled el,
Királyi voltát néped hogy feledve
Szabadság vágya ne ébressze fel.
De mindhiába volt a nyers erőszak,
Szive szabad volt s benne élt a mult,
S bár fájdalom és kétség karma tépte,
Lemondani, feledni nem tanult.

A rût iga nyakát véresre vágta,
Megtizedelte kór és száz csata.
Zsarnok kény üzte vészes harcmezőre,
S nem néki kelt a béke hajnala.
Idegenért folyt vére bő patakban,
Másért csorgott veríték homlokán,
S kegyetlen sorsa zordon éjjelére
A mult világa derengett csupán.

A multé, melynek méhét árny takarta,
A szenvedés, kín bús emlékei, —
De túl az árnyék fellegén, csodásan
Látá néped jövőjét fényleni.
A fáklya volt ez, melynek lángja végre
Megolvasztá a kőbilincseket
Si kiszabadítá vaskarod s te újra
Előjövél vezetni népedet!...

A honszerelem tüze volt e fáklya,
Ez tárta föl Kalevfi tömlöcét!
S e tűz lobog még, tündöklő sugárán
Szétfoszlik az évszázados sötét.
A zsibbadt lelkek tette ébredeznek,
Mozdulnak a kérge, kemény kezek,
S a zöld mezőn, a nyüzsgő műhelyekben
Vig munkások dalai zengenek.

És messze száll ez ének tiszta hangja,
Túl bérceken és rónaságokon,
S merengve hallja földült otthonában
A Tisza-menti gyászoló rokon,
S üdvözletül e szókat küldi néked
Melegen érző lelke mélyirül:
„Mint nagy maradtál rabbilincsbe verve,
Szabad népként is állj meg emberül.

Tiszteld a vér- és könnyáztatta multat,
A névtelen hunyt ősök szent porát,
Szolgálj a mát, de pillanatnyi jóért
Meg ne tagadd jövődnek zálogát;
A szenvedéstől, munkától ne rettegj,
Küzdj a Sátánnal, mint Kalev fia,
S virulni fog a zúgó Balti-tenger
Afroditéja: szép Esztónia!“

Kalevipoja rahvale.

(August Anni tölge.)

Kes päikse paistesse sa jälle pääsnud
ööst, kus sind aastasajad hoidnud aeg,
sind tervitan ma nukra pusta sülest,
sa aulik, ärganud Kalevipoeg!

Sa kiskund katki kalju kitsad kütked,
mis neetud saatus löi, su käed on priid,
ja, neisse haarates taas imemõõga,
kangelasrahvast uutel teedel viid!

Vaat välgubki ju õhus vägev tera,
mis röövis kord sorts õel ja salalik,
kuis priiustungi võiski unustada
see rahvas, kes on sündind kuninglik.
Asjata toores vägivald; ta süda
see oli prii, ses elas minevik,
kui kiskusidki meeleheidu küüned,
ei loobund sest, on õnnest mälu pikk.

Kalk ike hõõrus veriseks ta kaela
ja haud, ja sada sõda päälegi;
viis võõra käsk ta tapaväljadelle,
ei rahu koit tal tõusnud iialgi.
Ta veri võõraste eest voolas jõena
ja võõra tööle ta higi nõretas,
nii julma saatuse öös õudses ainult
helk minevikust helgest heretas.

Sest minevikust, mida küll ju matsid
nii mitmed varjud vaevust veriseist,
kuid läbi varjude uut tulevikku
jo nägi rahvas koitvat kauguseist.
See leekiv peerg, see sinu kalju kütked
kord lahti sulatas siis ometi,
see päästis raudse käe, ja oma rahvast
sa juhatama jõudsid jällegi.

Isamaa-armastus see leekiv tungal,
mis Kalevi ta vangist vabastas,
see leegib veel, ja aastasadu matnud
öö otsa saab ta helgis hiilgavas.
Jo tardund hinged tõusvad tegudelle,
käed käivad kärmelt, võimsad, karedad,
ja haljal nurmel, täidetud töökojas
tööraha rõõmsad laulud kajavad.

Ja kandub kaugele see kaunis kaja,
mäed ületab ja lehvib lausamaal,
ning nukralt kuulab purustatud kodus
hõimrahvas, leinav kaugel, Tisza raal.

Ja tervituseks saadab sulle sõnad
need, tuntud hinge põhjast tulise:
„Nii nagu suureks jäid sa ahelates,
nii vabanagi püsi mehine“.

Pea au sees minevikku pisarrohket,
isade põrmu, langend nimetult,
küll teeni tänapäeva, kuid et lõbu
pilk ei võiks võtta tulevikku sult.
Tööd, vaeva ära karda, kuraditki,
nii kui Kalevipoeg ei kartnud ka —
ning öitseb kohiseva Läänemere
noor Aphrodite — ilus Eestimaa !..

Selle järele kõneles prof. K o g u t o v i c z teemale „Un-
gari geograafiline ühtlus“. Oma kõnes selgitas prof. Kogu-
tovicz, kuidas Ungari endistes piirides just maateaduslikult
lahutamatu üksuse moodustas, mis nüüd on lõhutud ühes
Ungari rahvaga.

Proua L a k y - S c h u s t e r ja härra V á s á r h e l y
kandsid ette Goldmarki süüdi klaverile ja viulile.

Prof. krahv T e l e k i kõneles teemale „Ungari poliiti-
lis-geograafiline ülevaade“. Krahv Teleki selgitas iseäranis,
mis teed ungarlased oma nüüdsele kodumaale tulid, mis teid
käis ungarlaste pääletung läände ja missuguseid raskusi tõi
Ungari rahvale tema geograafiline asend Kesk-Euroopa ma-
dalikul.

Neiu H é d e r v á r y kandis ette Petöfi luuletuse „Szü-
löföldemen“ („Minu kodumaal“).

Üliõpilased O r s z á g, S z á b o ja B a r a n y a i esinesid
trioiga klaveril, viulil ja tshellol.

Szegedi ülikooli professor H o r g e r pidas soomekeelse
lõppkõne, millele järgnes pr. L a k y - S c h u s t e r i ette-
kanne klaveril lõppnumbrina.

Kongressi kolmas päev.

Laupäev 21. juuni.

Hommikul kell 8 peeti Eesti toimkonna koosolek ja kell 1/28 Eesti, Soome ja Ungari toimkondade ühine koosolek. Võeti vastu ja esitati kongressile järgnev ettepanek:

„Soome-Ugri II. hariduskongress võtab vastu suure lugupidamisega ja tänutundega kuningliku Ungari valitsuse poolt krahv Teleki kaudu esitatud kutse järgmise Soome-Ugri kongressi ärapidamiseks Ungaris 1927. a.

Kongress otsustab:

1) Valida Eesti, Soome ja Ungari poolt igast rahvusest kolm esitajat, kes on volitatud ja kohustatud vastavalt oma maa oludele looma organisatsiooni, mis oleks Soome-Ugri hõimude lähenemispüüete kandja, süvendaja ja levitaja ning kongressi korraldustööde tegija.

2) Valida esitajaiks: Eesti poolt ministeeriumi osakonna juhataja **G u s t a v O l l i k**, prof. **P e e t e r P ö l d** ja Riigikogu liige **K o n s t a n t i n P ä t s**; Soome poolt tarkastaja **M a t t i P e s o n e n**, tarkastaja **A l f r e d J o t u n i** ja ministeeriumi nõunik **Y r j ö L o i m a r a n t a**; Ungari poolt akadeemik **D r. B á n A l a d á r**, direktor **Q u i n t J o z s e f** ja prof. **I s p a n o v i t s S á n d o r**.

3) Paluda Soome esitajaid leida võimalusi ajakirja loomiseks, mis oleks Soome-Ugri hõimude lähenemispüüete kesk-kohaks ning väljendajaks ja milles kõik sugulusrahvad jõudu mööda kaastööd teeksid.“

Kongress kiitis selle ettepaneku ühel häälel hääks.

Kongressi juhatus saatis tervitustelegrammid: Riigivanemale, Soome pääministrile, Ungari haridusministrile, Budapesti linnapääle, professor Setäläle ja Dr. O. Kallasele.

Kõned.

1) Turani liikumine Ungaris ja Turani Selts.

Dr. Bán Aladár.

Turani sõna tekkimine kaob ida luule hämarusse. Nii nimetati vastukaaluks Iranile — praegusele Persiale — sellest põhjapool asuvat kõrgustikku, kus metsikud, pooliti tundmatu rahva suguharud, nõndanimetatud sküüdid elasid. Selle järgi tähendas Turan sama palju, kui Sküütia. Saksa teadlane Maks Müller oli see, kes esimest korda seda nime-tust tarvitas keele- ja rahvateaduses, Ural-Altai rahvaid Turani rahvasteks nimetades. See sõna on ka tänapäev, nii palju kui teda teaduses pruugitakse, samas mõttes tarvitav.

Vana ida luulest sattus see sõna ka Türgi kirjandusse ning möödaläinud aastasaja lõpupoole sai seal suure tarvita-mise osaliseks. Türklaste juures tähendab turanism umbes sama, mis „pantürkism“, see tähendab tervet, türklastest elutsetud maa-ala vabastamist võõraste võimu alt.

Meie ungarlaste juures tuli see sõna esimest korda tarvitu-sele Maks Mülleri mõju all, Ural-Altai rahvaste nimeta-mises, üheväärilisena „Ural-Altai väljendusega. Tänapäev pöörlevad selle sõna ümber sarnased segased mõisted, et tarvilik on selgitamiseks veidi kokku leppida.

Turani mõtte üheks edendajaks ja tema eest võitlejaks Ungaris on ministeriaalnounik Alajos (Alois) Paikert, kelle algatusel aastal 1910 asutati „Turani Selts“, mis 1916. aastal vana nimetuse juurde teist nime, „Ida kultuuri keskkohat“, tarvitama hakkas, et sellega täpsemalt ülesannete iseloomu tähendada. Põhikiri väljendab seltsi sihid järgmiselt: „Seltsi siht on meie sugulusrahvaste teaduse, kunsti ja ma-janduse tundmaõppimine, arendamine ja Ungari huvidega kokkukõlla-viimine; Selts on altruistlise iseloomuga, jättes kõrvale tegevusest poliitika, usuküsimused ja isiklised huvid.“

Seltsi tekkimisest saadik tehti õige laialiselt turanismi mõiste kindlakstegemise-ga tegemist. Igale mõtlejale inime-sele on selge, et päärõhk mitte sõnas ei seisa, vaid selles, mida tahetakse sellega väljendada. Meie võime ette ütelda, et on selge, et mingisuguste väidete järgi sõna „Turan“ pole meile kohane teaduslikust seisukohast, kuid see pole pääasi. Ungari keele harjumus andis sellele sõnale selge, kindla tähenduse, mille järgi Turani rahvaste all meiega tõulises ja keele-lises suguluses olevaid rahvaid mõistetakse.

Täitsa teisale juhtisid liikumise need, kes turanismile Ungari üldise arvamise vastu võõra seletuse andsid ja just Seltsi ajakirjas „Turan'is“ eneses. Veel kõige kindlamalt määrab selle mõiste ära prof. Cholnoky „Turan'is“ ilmunud artiklis, kus muu seas nõnda ütleb: „Turani mõiste pole mitte keeleteaduslik, mitte ajalooline, mitte etnograafiline, mitte poliitiline, vaid puht maateaduslik. Turani on see, mis Turanist tekkinud ehk veel tänapäev Turanis elab ja areneb.“ Ning selle järele kirjeldab põhjalikkude maadeteadusliste andmetega Turaniks nimetatud Aasia maaosa, mis oma piteri on vajutanud nõndanimetatud Turani rahvale.

Väga loomulik, et niisuguste artiklite järele professor Robert Gragger artiklis „Die Turanische Bewegung in Ungarn“ (Ungarische Jahrbücher, 1921) ülemaltoodud teadlaste seisukohale asub ja turanismis ainult seda ungarluse püüet näeb, et see ennast idast, Aasiast tulnud rahvaks peab.

Ülalnimetatute seast asus mõne aasta pärast Cholnoky teisele seisukohale. „Vihus „Ungari Turani Liit“ (1922) räägib ta juba ka tõusugulusest ja loeb üles need rahvaste rühmad, kes Turanist pärit; need on tema järgi täiesti kindlalt: 1) Soome-Ugri, 2) Türgi-Tatari, 3) Mandshu, Tungusi ja Jaapani rahvad, kuid arvatavaiks turanlasiks nimetab ka mongoollasi ja hiinlasi. Sellest on näha, et ka tema Ural-Altai rahvaid „Turan“ mõiste all tähendab, nii siis neid, keda vane mad keeleteadlased ja etnograafid ühest kannust tekkinuteks pidasid.

Pole tarvis palju keeleteaduslikke, etnograafilisi ega antropoloogilisi teadmisi, et aru saada, kuidas maadeteadusline põhjendus mitte küllaldane pole rahvaste liigitamiseks. Inimene on hingeline olevus. Inimene mõistab kõneleda ja väljendab kõnelemises mõtteid, mälestusi, mis iseloomustavad tema ilmavaadet ja juhivad tegevust — ühe sõnaga arukaks olevuseks teevad. Ülemaltutvustatud maadeteaduslike mõiste järele oleks Ungari madalma rumeenlane, schvaab ja serblane lähemad sugulased ungarlastele, kui eestlane, soomlane või türklane. Kes otsekohestest kogemustest rahvaid tunneb, teab, et näiteks meie madalma schvaab, rumeenlane ja serblane ühest küljest ja ungarlane teisest küljest hinge laadi poolest üksteisest nii kaugel on kui maa taevast. Ja kui kaugel on üksteisest maas ja ajas ungarlane türklastest, soomlastest ja eestlastest, kuid kui lähedal on nad siiski üksteisele hinge, iseloomu, keele ja kehaehituse poolest! Käesolevas lühikeses ettekandes ainult juhime tähelepanu nende tõdede pääle, kuid see, kes nimetatud rahvaid lähemalt uurib, annab meie sõnadele täielise õiguse.

Nii siis on ungarlased Turani rahvas, see on Ural-Altai rahvas, mida eesreas keel tunnistas. On väljaspool kahtlust, et Ungari keel Soome-Ugri keel on. Kõik pea tunnismärgid, nagu ürgsõnad, lõppude ja käänete põhiseadused, hääldamine, ühesõnaga terve tema konstruktsioon on sarnane Soome-Ugri põhikeelele. Pole mingisugust alust ega tõsisemat tõendust, et Ungari rahvas kunagi teistsugu keelt oleks kõnelenud kui täna. Nii siis on ta mitte ainult keeleliselt, vaid ka tõuliselt Soome-Ugri tüvest. Soome-Ugri rahvad elasid nelituhat aastat tagasi ühes. Kuid enne seda neljatuhat aastat olid veel aastatuhanded, ja ka Soome-Ugri ürgrahvas oli suuremast rahvaste grupist eraldunud. Ja see rahvaste rühm kõneles tingimata sarnast keelt, mille ehitus ja põhijooned sarnanesid Soome-Ugri põhikeelele. Ja see keel võib tänapäevase Türgi keele algkeel olla. Sarnast põhimõtet võime tarvitada veel kaugema Turani keele, Jaapani sihis niisamuti. Kuid keeleteaduse praegune seis pole kahjuks veel nii kaugel, et seda põlvenemist konkreetse seaduspärasusega näidata. See on aga tulevaste põlvede teadlaste ülesandeks. Haritute Turani rahvaste eestlaste, soomlaste ja ungarlaste kohuseks on, et noori teadlasi kasvatada, kes neid küsimusi võrdleva keeleteaduse abil lahendaks. Töö kestab muidugi kaua, aastakümneid, võib olla aastasadasid ja on raskustega seotud, kuid teadus ei tunne takistusi.

Selle suure ülesande lahendamise küsimus on hõljunud ja hõljub praegugi Turani Seltsi ees. Kuid just selle ülesande raskus ja lahendamise vältus annab Seltsile olemisõiguse.

Asutamisest saadik on Selts alati seda suurt ja püha ülesannet silma ees pidanud, mis selles seisab, et hõimrahvaste täieliku tundmaõppimise kaudu rahvuslikku enesetunnet tõsta, teadust edendada ja vendi, sõpru ja liitlasi nõutada tulevasteks võitlusteks.

Seltsi sihtide läbiviimiseks on põhikirjas järgmised abinõud ette nähtud: 1) loengud ja ettekanded, 2) õppereisid; 3) teaduslikud ekspeditsioonid; 4) abirahad; 5) muuseum; 6) raamatukogu; 7) ajakiri; 8) aastaraamat; 9) muud väljaanded, 10) muud tarvilikud korraldused.

Kui Turani Seltsi neljateistkümne-aastase tegevuse pääle tagasi vaatame, võime rahulduse tundega seda konstateerida, et nende abinõude suuremat osa — vaatamata kümne aasta eest tekkinud rasketele olukordadele — peaaegu ellu suudeti viia. Veel enam, mindi kaugemale. 1916 aastal võeti programmi hõimrahvaste noorte kasvatamine Ungari kooli-

des, et nende õpilaste täisealiseks saamisega sidemed Turani rahvaste vahel tugevamaks muutuksid.

Meie seltsil on senni kaheksakümmend kaks teaduslikku ja tutvustamise ettekannet olnud ja käesoleva aasta kevadel pidulik õhtu Kalevala auks. Nende ettekannete rõhuvam osa on käsitanud idamaade rahvaid ja selgitanud nende kirjan- dust, kunsti, ajalugu ja majanduslikke vahekordi; kuid ka põhjamaade sugulusrahvaid: soomlasi ja eestlasi pole unustatud. Ettekanded on olnud meie kõige väljapaistvamate erit- eadlaste poolt, kuid ka seitse väljamaa teadlast on meid ette- kannetega austanud; need olid Persia teadlane Abdul Baha, Jaapani kirjanik Shuho Chiba, Wiini ülikooli professor Josef Strzegovski, professor Le Coq; Kairo arst Hussein Himmet bey, Leipzigi ülikooli professor Hugo Grothe ja Helsingi üli- kooli professor Heikki Paasonen, kes (1917) Soome vabane- mise ajalugu tutvustas. Ettekanded sündisid suure hulga asjasthuvitatute ees ja on sügavat mõju avaldanud huvi teki- tamiseks hõimrahvaste vastu. Ka seda märgime siinkohal, et ettekanded kõik maksuta olid ja ettetulevad kulud Selts oma enda kassast kattis.

Pääle ettekannete on Turani idee laialilaotamise kõige võimsamaks abinõuks „Turan“, mis 1913 aastal käima pandi ja sõja läbi tekinud vaheaegadega kunni minevase aastani on ilmunud, kuues aastakäigus umbes saja trükipoogna suu- ruses. (Toimetajad olid: A. Paikert, B. Vikár, P. Teleki, A. Bán ja V. Pröhle.) Ajakirja mitmekesisest sisust nime- tame mõnda väärtuslikku artiklit. Esimeses aastakäigus ilmus professor Mihael Kmoskó kirjutus sumiiridest (sumer- lastest); seda ürgrahvast loevad paljud Turani rahvaste hulka. Teises aastakäigus nägi päevavalgust Paul Teleki „Maastik ja tõug“ nimeline artikkel, milles ta esimest korda oma seesugust seisukohta käsitab, mille järele turanism õieti geograafiline mõiste on. Kolmandas aastakäigus võime lu- geda prof. Cholnoky „Turan“ nimelist maadeteaduslikku aru- tust, mille põhimõtte samane, kui eelnimetatud kirjutuses. Kolme viimase aastakäigu sisu iseloomustab eelmistega võr- reldes see asjaolu, et nendes rõhuvasse osasse Soome-Ugri rahvaste käsitlemine astub. Igas numbris võime lugeda ühte ehk enam sarnast tööd ning vähemaid teateid, mis Soome- Ugri rahvaste kultuuri käsitlevad. Ka Eestist on selles aja- kirjas hulk teateid ilmunud.

Pääle eelnimetatud kuukirja püüdis Selts ka muudes erivaljaannetes teaduslikke ülesandeid teenida. Viimaste seast nimetame: Ishiskoffi „Bulgaria“, Jenö Horváthi „Mo- dern Ida“ ja Antál Szentgáli „Siberi“ nimelisi töid. Kõne-

leme veel Seltsi ühest elusselõikavamast tegevusest, nimelt Turani noorte kasvatamisest Ungaris.

Selts on tekkimisest saadik (1910 a.) selle küsimuse kallal vaeva näinud, et Turani noorte kasvatamist meie maal edendada. Et ilmasõja kestel tehtud liidu tõttu kahe Turani tõust rahvaga, Türgi ja Bulgaariaga, lähedasse vahekorda sattusime, tekkis nende kahe rahva keskel sarnane suur huvi Ungari õppeasutuste vastu, et korraliku kasvatus aktsooni ülesehituseks tarvilikkus tuli. Akstsiooni edu huvides pidasid Turani Seltsi esitajad 1916 aasta algul isiklikult nõupidamisi Konstantinoopolis ja Sofias. Vastastikuse arusaamise tagajärjel loodi esialgu Türgi kasvatus aktsoon, siis Bulgaaria ning Krimmi-Tatari omad. 1916 ja 1917 õppeaastatest õpivad Türgi noored meie õppeasutustes. Sellest ajast tulevad igal aastal suurema või vähemaarvulised Türgi noorte rühmad meie maale. Tuletame ka seda meelde, et 1919 aasta sügisel lahtipuhkenud revolutsiooni ajajärk ei suutnud meilt õppehimulisi Türgi noori ära hirmutada, ehk küll nende arv kommunismi ajal tekkinud raskete olukordade tõttu alaliselt kahanes. Senni on meil 354 Türgi noort õppinud. Suurem osa valis omale praktilise eriala: kõrgema tööstuskooli, põllumajanduse akadeemia, aianduskooli ja kaubanduslise akadeemia, keskkooli ja tehnika-ülikooli lõpetasid võrdlemisi õige vähesed.

Bulgaaria õpilaste arv oli 146 ja Krimmi tatarite oma 20, nii et kokku umbes viissada Turani noort õppis Ungaris, ja senni on 170 õpingu täiesti lõpetanud ja eriteadlastena kodumaale tagasi pööranud.

Turani noored omavad imestamisväärilise kergusega Ungari keele, pääasjalikult türklased ja tatarlased. Suurem osa õpib kahe-kolme kuu jooksul Ungari keele ära, mis indogermaanlastele harilikult äravõitmatuid raskusi sünnitab, nii et keel õpingutele sugugi takistuseks pole. See nähtus on ka üheks tõenduseks Ungari ja Türgi-Tatari keelte suguluse kohta.

Truu programmile on Turani Selts ka õppereise ja teaduslikke ekspeditsioone korraldanud ja toetanud. Ennesõjaaegsetes aastates uuris viis suuremat ekspeditsiooni Turani Seltsi toetusel Väike-Aasiat, Kesk- ja Ida-Aasia maakondi, missugustest ekspeditsioonidest hulk väljapaistvaid etnograafe, maade- ja keeleteadlasi osa võttis ja uurimiste tagajärjed hulga väärtusliste andmetega eriteadusi rikastasid.

Seltsi praegune korraldus on järgmine: on olemas kolm eriosakonda, nimelt: 1) teaduse ja kunsti, 2) kasvatus,

3) majanduse. 1923 aasta sügisel loodi Seltsis eri Soome-Eesti Instituut, mis põhjamaade hõimrahvastega kultuurilisi ja seltskondlisi suhteid püüab luua.

Et sihte järjekindlamalt läbi viia, eraldus Turani Seltsist kolme aasta eest kaks uut ühingut. Need on: Körösi Csoma Sándor-Selts ja Turani Liit. Esimene on end krahv Paul Teleki juhatusel eriteadusele pühendanud ja annab välja eriajakirja „Körösi Csoma-Archivumi“, millest neli numbrit on ilmunud kahekümne nelja trükipoogna suuruses. Turani Liit töötab turanismi laialilaotamiseks seltskonnas.

Meie nägime sellest Seltsi elu lühikesest ülevaatest, et Turani Selts mitte ettekujutuste sünnitus ei ole, unistuste kudumises jõudu ei raiska, vaid eestkätt elule töötab. Sihtide teostamine on veel õige kaugel, kuid just see õigustab Seltsi olemasolu. Vennasühingud: Körösi Csoma Selts ja Turani Liit toetavad teda selle suure sihi saavutamisel, esimene teaduslikku alust põhjendades hõimrahvastega läbikäimises, viimane aga hulgalisi poolehoidjaid kogudes seltskonna mitmesugustes kihtides Turani ideele.

Lõpuks tõstame üles küsimuse, kas on õigustatud ja kasulik Turani Seltsi asutajate poolt käima pandud liikumine? Ma arvan, et ülaltoodud selgituses iga kuulaja võib sellele otsusele tulla, et see tõesti nii on.

Turani liikumine, nagu näitasime, peab sihiks hõimrahvaste intensiivset tundmaõppimist ja nendega kaastöötamist. Et sihile jõuda, on kõige päält tarvis selgeks teha, mis sugused on need rahvad, kes „Turani“ hüüdsõna alla kuuluvad.

Selle küsimuse pääle võib ainult nii vastuvõtava vastuse leida, kui süstemaatilise keeleteadusliku ja antropoloogilise uurimise aineks võtame need rahvad, kelle keha ja hinge omadused ja keeletraditsioonid silmatorkavat sarnasust näitavad. Need on Ural-Altai rahvad. Sellest suurest rahvaste-rühmast on senni ainult Soome-Ugri rahvaste keeled süstemaatilise võrdluse alla sattunud, kuid antropoloogilisest seisukohast pole see küsimus veel lahendatud. Õige vähene on nende uurijate arv, kes Türgi-Tatari keeli ja rahvaid oleks põhjalikult tundma õppinud ja veel vähem neid, kes Ida-Aasia rahvastega tegemist teevad. Turani idee sõprade esimese järgu kohustuseks oleks niisuguste noorte teaduslaste kasvatamine, kes ültähendatud püüetele kõige-vähemalt kindla aluse suudaks luua. Ainult selle aluse loomisega on mõeldav turanismi teadusliku süsteemi ülesehitamine. See teadus selle kõrval, et tõstab haritud Soome-Ugri rahvaste kultuurilist tasapinda, annab nendele veel uue elu-

jõulise tõu ja rahvuse enesetunde ja täidab suurema algupärasusega nende kirjandust ja kunsti. Lõpmata rikas on see vaimline ilm, mis Turani rahvaste kirjanduse ja kunsti pärandusest paistab, ja nendes leidub sarnaseid varandusi, mida sugugi ei või võrrelda Indogermaani kultuurilt laenatud ja lõpmata muudatustega ümbertöötatud mõjuga.

Usun, et sarnases mõttes arusaadud Turani töös ühineb häameelega kolme Soome-Ugri kultuurirahva noor teaduslaste põlv. Et see nii oleks, seda soovin südamest turanismi kõigi tõsiste poolehoidjate nimel!

2) Eesti kunst ja ühiskond ärkamisajast iseseisvuseni.

Hanno Kompus.

Kui, silmas pidades kunste, nobedal pilgul läbistada Eesti kultuurilist arenemist ta viimases 50-aastasest teadlikumas osas, alates esimesest üldrahvuslikust ettevõttest, 1869 aasta laulupeost, ja lõpetades meie rahva viimase suurima enesemääramise aktiga, Asutava Kogu kokkuastumisega aastal 1919, siis paistab silma, et muusika ja teater on algusest peale liitunud rahva huvide ringi, saavutades tiheda, tänapäevani jätkuva ja püsiva kontakti rahvaeluga, kuna kujutavad kunstid mitte varem kui kirjeldetava aja järgu viimisel kümnel, viieteistkümnel aastal, hakkavad meie ühiskonnas mängima mingisugust registreeritavat osa.

Sel nähtusel on nii hingelised kui ainelised põhjused: muusika ja teater peavad juba oma loomult kergemini kui kujutavad kunstid tee leidma hulkadesse, kuna kuulajad liituvad koguduseks, vaatlejad seevastu jäävad üksildaseks. On, nagu mähiksid helid korraga, samaaegselt kõiki kuulajaid oma võluvasse võrku, heli on aktiivne. Kõik nägelik aga võrattu passiivsem: kui kõik kuulmine, artikuleerimata heli või artikuleerit sõna, tuleb ise meie juure, siis kõige nägelise poole peame pöörduma, teda peame vaatlema; ning kui vaatleb hulki sama nähtust, ikka jääb nähtu kuidagi iga üksiku eritählepane kuks, — massisuggestiooni moment puudub vaatlevas hulgas. Sel üldsel alusel põhjeneb ka see asjaolu, et heli, laul ja luule, aktiivsena vajades vaid nautija passiivsust, veel kõige tuimemasegi mõjub, vorm (maal, skulptuur jne.) aga, passiivsena oodates nautijalt aktiivset haaramist, eeldab peenemat organisatsiooni ja arenenumat meelt. Nägelise vastuvõtu ja kujutava kunsti loomu kohaselt leidub seda ikka üksikuis, kellede arv vaid pikkamisi rohkeneb.

Aineliseks põhjuseks kujutava kunsti hilisele maksu- vusele pääsemisele on praegu nimetat üldise hingelise ette- valmistamatuse kõrval õreda haritlaskihi, kellelt kunstide harrastust tuleks esimeses joones oodata, majanduslik peost-suhu elamine: kaua lihtsalt ei jõuta kunstiteoseid omandada, kuna muusika ja teater on võrratu kättesaadava- vamad.

Vaadeldes meie arenemist kirjeldetaval ajal, võime märgata kolme järku temas: alguses rahvuslik tõus, mis oma haripunkti saavutab esimese laulupeo ja temale vahe- tumasti järgnevail aastail, mil kogu rahvamass ühtlasena tervikuna järsus, võitvas hoos sööstub üles otsekui joovastu- tuse uimas ühe haarega teostama äkki noorena päevana helenduvat rahvuslik-kultuurilise iselemise aadet; sellele tõusule järgneb paratamatuna reaktsioonina mõõn, mil las- kuv voog puruneb, nii et suurest ühisjõust ei jää muud kui hulk isekeskis purelevaid lainekehi, — Aleksander III aegse venestuse survega ühte sattudes veelgi troostitum aeg, pime ja külm, kui sügav vagu kahe voo vahel; lõp- peks järgneb aeg, mil jõudude kaaos selgineb: üksikud korratult, sihitult, kasutult ristlevad lainekehed kogunevad samasihilisteks rühmadeks, need koordineeruvad omavahe- liselt ühiskondlikuks organisatsiooniks, mis tiheneb ja tu- gevneb, kuni äsja üleelab suurte aegade kihutusel Eesti rah- vas võitluse hinnana saavutab iseseisva riikluse.

*

Kui esimest järku nimetame ä r k a m i s a j a k s, siis sisaldab juba see sõna tema eel käind uniaega. Et õigesti hinnata meie ärkamise iseloomu, peame teadlikud olema tol- lest unest, millest ärkasime. See ei olnud kerge, kosutav uinumine, see oli painajalik raske meelemärkuseta olek läm- matavast kägistusest. Küll oli aastaks 1819 kogu Eesti rahvas seni valitsend isiklikust pärisorjusest vabastet. Kuid maa, rahva majandusliku jalgealuse, ta kandja ning elataja, jättis „priiust“-kuulutav seadus herrade kätte. Et seda tar- vituseks saada, võimaldas seadus endisele orjale „vaba“ rendilepingu herraga, kuid nägi renditasu ette ainuüksi töö- ja teopäevade näol mõisa kasuks. See asetas talupoja tol- lesse äärmisse majanduslikku rippuvusse mõisaherrast, mida tunneme „teorjuse“ nime all. Teorjuse tagajärjeks oli talupoegade proletariseerumine, vaesus ja nälg, usuhullus- tus ja hulgaline väljarändamine. Ning rida veriseid koha- likke mässukatseid, mis sama veriselt lämmatati. Alles 30

aastat hiljem võimaldab 1849 aasta talurahva seadus raharenti, ühtlasi talukohtade päriks ostmist. Ning ei kulu kümmetki aastat, kui see viimseni kurnat rahvas on kogund sedavõrd majanduslist jõukust ja vaimlisi huve, et suudab kandma hakata esimest püsima jäänud ajakirja: aastal 1857 hakkab J. V. Jannsen välja andma „Perno Postimeest“, ühtlasi esimesena Eesti keeles tarvitusele võttes rahva nimetusena senise „maarahva“ asemel „Eesti rahvas“. 60-date aastate algul võtab hoogu, eriti Viljandimaal, kus tekkisid esimesed kohaomanikud-talunikud, rahvuspoliitiline liikumine, mis sihib majanduslike olude paranemisele ja, omavalitsust nõudes, mõisaherra eestkostmisest vabanemisele. See puht-talupoeglik liikumine on tol ajal ainus, mis jaksab, olgugi kõige algelisemal, keisri nimele palvekirja, kujul formuleerida mingisuguse programmi: 1864 läks saatkond eestlasi Peterburi, millele järgnes 1866 talurahva omavalitsuse seadus ja 1868 teoorjuse ametlik keeld. Nii siis olid talupojad, kellede ühtlasena massina esineski tol ajal kogu Eesti rahvas, ärkamisaja tõelised kandjad, kuna juhtideks olid üksikud, harvad haritlased. Need kuulutasidki, kõigi kasulikkude õpetuste kõrval igalt alalt, rahvusaate: Kreutzvald — kinkides Eestile ta eepose „Kalevipoja“, Koidula — virgutades tui-musest oma isamaa-hümnidega, Jannsen — tõestades rahvale ta ühtekuuluvust ja kultuurivõimet esimeses ülemaail-lises laulupeos.

Laulupidu, teadagi, pole mõeldav lauljateta. Koori-laulu harjutamise algus Eestis küünib 1835—1840-sse aastasse, tõsi küll, kooli- ja kirikukoori raamides. Lähteko-haks arvatakse Põltsamaa kihelkonda ja algatajaks köster Martin Villbergi tegevust (segakoor ja meeskoor). Siit sai ergutust teiste kõrval ka J. V. Jannsen, kes aastal 1865 asutas Tartus meestelaulu seltsi „Vanemuise“. Tartu ees-kujul ja õhutusel asutati laulukoore üle maa. Jannseni alga-tusel paluti 1867 valitsuselt luba Liivimaa talurahva päris-orjusest vabastamise 50. aasta juubeli mälestuseks üle-eestilist „Juubeli- ja tänulaulupidu“ 1869 aasta juunikuul Tartus ära pidada. Ühtlasi alusteti, luba äraootamata, tar-vilikke eeltöid: programmi laialilaotamist ja laulude õppi-mist. See osutus hiljem targaks varulolekuks: luba tuli alles 20-e kuulise ootamise järele veebruari lõpus 1869, nii's jäi peoni ainult 3 kuud. Tänu varem alustet eeltöödele, teostus sellegi lühikese aja kestes meie esimene rahvuslik suurettevõte: peoks kogunes Tartu üle 800 laulja. Nagu

legend kangastub meile täna too päev, mil peo avamiseks Doomi-orgu lageda taeva all peetavale jumalateenistusele kogund lauljad ja üle 15.000-line rahvahulk lauluhelide mõjul end äkisti tunneb olevat ü h e ü h i s e r a h v a. See on Eesti rahvuse sünnitund, esimene ärkamine pimestavasse hommikusse, mille tundeküllus iga sammu teeb heljuvaks hüppeks, iga käeande kallistuseks, iga pilgu põlemiseks, iga sõna ja iga heli hõiskeks. Sellele tundeküllusele jätkus sõnadest: Eesti, Eesti rahvas, Eesti isamaa, Eesti laul, Eesti keel ja Eesti meel jne., et tulvil täita rahvuslikkusega iga astja, iga vormi, olgugi ta nii võõrsilt laenat kui tahes. Tõepoolest: kogu peo kuju — laulupidu — on pärit Saksast, ning pilk laulude kavale, et lauldi Saksa viise, rõhuvast enamuses Mendelssohni ja eriti ta epigoonide laule, tõi küll, osalt eestipäraseks moonutat sõnadega. Soomest oli laenat kaks viisi: „Mu isamaa, mu õnn ja rõõm“ (Pacius), mis Jannseni sõnadega rahva hümniks sai, ja „Mu meeles seisab alati mu hiilgav isamaa“ (Collan). Algupäraseid laule oli anult kaks: A. Kunileid-Säbelmanni viisid Koidula sõnadele „Mu isamaa on minu arm“ ja „Sind surmani“.

Pääliskaudsele pilgule paistab see Saksa ülivõim vahest võõrastavana, seletub aga väga lihtsalt: ei osatud hariduse ja kultuuri all kujutella muud, kui seda, mis maa herraskihi juures sellena nähti; see oli siht, mida ideaalina propageeriti, mille poole innuga püüti. Rahvusliku omapära mõiste piirdub pea täiesti emakeelega.

Kuidas Jannsen käsitas Eesti rahvalaulu, seda ainust omapärasest vaimlist sünnitust, väljendagu ta enese sõnad: „Aiduraidu, hellad vennad — külla neiud noorekesed“ ja muud nende sarnased nimmetatakse ka lauluks, agga ei olle neil sõnna pikkust, ei õiget visi, ei arro egga otsa; sõnna sealt, teine tealt kokku pandud, naggu paigatud torropil, ja see peab laul ollema? Iggal mehhel omma sõnnad, omma viis, üks kõrritab ees, teine kaagutab järrele, saggedasti kolm, nelli korda ühte ainust sõnna — seda suggust laulo võib kõrtsi ukse ees ja külla kige peal kuulda agga ta paneb kõrvad hugama ja ajab naggo suitso ving pea vallutama.“ (!) Võib olla ainus, kes Saksa viiside võõrapärasust märkab, igatahes ainus, kes avalikult seda väljendab, oli C. R. Jakobson, kes nimetas Saksa viiside laulmist Eesti keeles „võõraste ehete kandmiseks ja oma enese loomuse ärasalgamiseks“. Tema'p see ongi, kes Kunileidi laulusid kirjastab, ning ühtlasi, vastukaaluks Saksa mõjule, Soome laulu meie juures edendama hakkab.

Oleks vää r arvata, et ärkamisaeg oli täiesti ilma algupärase muusikaloominguta. Oleme nimetand juba A. Kunileidi, kelle kaks laulu leiame esimese laulupeo kavas. Kunileid ongi tolleaaja omapärasem Eesti viisiseadja. Seda viimast sõna tuleb mõista ta otsekohehes tähenduses: kutselist muusikut ärkamisaeg ei tunne; kõik, kes siis muusikaga tegutsesid, polnuß mitte ainult ses mõttes dilettrandid, et nad olid muus leivaametis, vaid ka ses, et nad muusikapõllul olid kõik enam-vähem autodidaktid. Neist autodidakttest-dilettantest oli kahtlemata andekaim, omapäraseim, otsekoheisemat lüürilist tundmust õhkuv juba nimetet K u n i l e i d . Ta lauludes küll ei tule veel otsida Eesti rahvaviisi iseloomustavaid käändeid, ta viiside omapärasus peitub pigemini autori sisemises eestipärasuses, eestlase laadi tundmises ning väljenduses, mille pääväärtuseks on püüd jälgida sisemist elamust, talle vastavat vormi leida, lühidalt ehtne olla. Kui oletada võõraid mõjusid Kunileidi loominguks, siis võib juttu olla vahest ainult Soomest. Kunileidi varane surm ei lasknud ta heliloomingut laiemale mõjule pääseda, kui seda oleks ta puudulik muusikaharidus võimaldanudki.

Seda suuremale mõjuavaldusele pääsis K a r l A u g u s t H e r m a n n oma väsimatu populariseerimise, organiseerimise, propaganda ja juhatamise tööga muusika-alal, milles seisabki ta päätähtsus. Komponistina on Hermann toda Saksa diletantlikku ebamaitset, mis avaldub Mendelssohni epigoonide juba mainit istutamises Eestisse, oma poolt veelgi levitand ja lamestand oma mitmesaja laulunumbriga, milles ta osutub epigoonide epigooniks. Kuid oleks ülekohtune kinnitada, et ta looming viimseni väärtusetu: Hermann on siiski Eesti rahvale kinkind säärase laulu, kui „Kalevipojast“ võet tekstile 1880 komponeerit „Isamaa ilu hoieldes“, mille lihtne suurjoonelus kaevub mällu ega ole tänini kaotand oma mõjuvusest.

Kolmandana ärkamisaja heliloojana tuleb nimetada A. Kunileidi venda F r i e d r i c h S a e b e l m a n n'i. Muusikalise hariduse saamises on ta olnud vähe õnnelikumas seisukorras, kui ta vend, veetes lühikest aega Peterburi konservatooriumis. Tal pole säärast intiimi tunde-hellust ja sügavust, mis iseloomustab Kunileidi, ka puudub tal venna andekus, nii jääb ka ta looming venna oma kõrval kahvatumaks, asetudes siiski märksa kõrgemale Hermann omast, nii õrnemalt, lüürilisemalt loomult kui peenemalt maitset. Tõsi, tal pole ühtki laulu, mis võiks võistelda Hermann shedöövriga

„Isamaa ilu hoiledes“; ometi on tedagi õhutanud otsekohene tundeküllane isamaarmastus, millest hõiskab ta kooritöö „Isamaale“ („Kaunimad laulud pühendan sul“).

Laulupeole järgnev aasta on Eesti näitemängu ja näitelava sünniaasta. Jaanipäeval 1870 pühitseb „Vanemuise“ selts oma viieaastast kestvust. Sel ja järgmsiel päeval mängiti täie saali ees Koidula näitemängu „Saaremaa onupoeg“, mis oli Th. Körneri naljamängu „Der Vetter von Bremen“i Eesti oludesse kantud tõlge. Kuna haritud naisterahvaste esinemist laval sündmatuks peeti, siis jagati naisosad vanemate gümnaasiumi- või noorte üliõpilaste kätte. Koidula ümbertöötus avaldub ka veel kahe laulu vahelepaigutuses, millede viisid komponeeris Koidula ise, kelle muusikaand, kirjanduse kõrval, oli otsinud arenemist tegutsedes kompositsiooni teooriaga. Koidula mängis ka kummallegi laulule kulisside taga klaveril kaasa, kuna laval esinesid teiste hulgas Koidula vend Harry Jannsen (naisosas) ja arstiteaduse üliõpilane Heinrich Rosenthal, pärastine Koidula õemees, kes ühtlasi autori soovil täitis näitejuhi kohuseid. Osavõtt ja vaimustus oli suur. Koidula asub ka varsti teise tüki kirjutamisele: Mihkli laada puhul 29. ja 30. septembril 1870 kantakse „Vanemuises“ ette „Maret ja Miina ehk kosjakased“. See on, kuigi aine laenatud ühelt saksakeelselt jutustuselt, juba iseseisvam, kuna ta on Koidula oma dramatiseering. Ka siia paigutab Koidula terve rea lüürilisi laule ja naljakaid kupleesid, millede viisid jällegi autor ise komponeeris, nii et tükk säärasena kannab juba enam-vähem laulumängu ilmet. Seegi ettekanne sai suure menu osaliseks. Nüüd esineb Koidula juba päris iseseisva lavateosega: aastal 1871 kirjutab ta näitemängu „Säärane mulk ehk sada vakka tangusoola“, mis juuni alguses, põllumeeste seltsi koosoleku ajal jällegi samade asjaarmastajate poolt hää eduga ette kanti. Nii osutub teenerikas Jannseni perekond ühes ta intiimima tutvusringiga ka Eesti teatri rajajaks.

Vähe hiljem kui Tartus tekkis eestikeelne näitemäng Tallinnas: „Estonia“ seltsi 6. aastapäeval, 14. novembril 1871 kantakse ette kaupmees Pettenbergi kirjutatud „väike näitemäng“ „Valelik, kes tõtt räägib“. Tartu ja Tallinna algatus levines peagi üle maa; oli ju seks ajaks pea igas kodumaa nurgas tekkinud seltse — laulupeole juba ilmus üksi 40 laulu- ja mänguseltsi — kes näitemängust kui ihatud vahepalast kinni haarasid. Jaan Kärner kirjutab („Eesti näitelava XIX aastasajal“) selle kohta: „1873. aastal 16. veebruaril mängiti Peterburis esimest eestikeelist näitemängu,

K. A. Hermanni tõlgitud „Linnas ja maal“, tõlkija algatusel ning kaasmängul, ja samal aastal tegi Narvas „Ilmarine“ algust C. R. Jakobsoni näidendiga „Arthur ja Anna ehk vana ja uue aja inimesed“. 1876. a. sai juba eraldatud Kuresaaregi näitemängu näha; nimelt etendati sääl A. Lutsu ja O. Kuntsmanni algatusel I. Kantsvey „Mihkel ja Liisa ehk vaata, mis rikkuse ahnus võib teha“. Pärnus etendas näitemängu „Endla“, Viljandis „Koit“, Võrus „Kannel“, Valgas mängiti „Musses“ jne. Ning edasi jätkab sama autor: „Kunas ja kus külas esimest näitemängu on etendatud, selle kohta puuduvad teated. Ent aastat kümme pärast „Vanemuise“ algatust oli näitemäng juba üle kogu eestlaste maa laiali lagunenud. Ka Kroonlinnas, Riias ja teistes Eesti asundustes leiab näitemäng pinda. Samal ajal ehitab taluperemees Abram Simon Toilas, Virumaal, esimese Eesti näitemaja. Tema eeskujule järgneb peremees Läns Liguste külas. Tsitri rannas krahv Stenbocki Kolga mõisas tekib „teater“, kus krahvi tütar Natalie kaasa mängib.“ On ilma pikemata selge, et kõik need paljud „teatrid“ olid puhtasjarmastuslikud ettevõtted.

Aastal 1878 sai August Viera „Vanemuise“ näitejuhiks, millega algab uus järk meie teatri arenemises. Ent Viera tegevus ja selle tegevuse tulemused kuuluvad juba meie arenemise järgmisse perioodi.

Lagunesid sel moel laul, pillimäng ja näitemäng üle maa laiali kui kulutuli, siis kujutavale kunstile ei leidu sel ajajärgul pisematki alust ega kõlapinda. Küll oli Johan Köler-Viljandi 1857 lõpetanud Peterburi kunstide akadeemia, 1861 nimetatud akadeemikuks ja, 1862 Peterburi asununa, saavutanud 1867 kantsler vürst Gorčakoffi portree eest professori tiitli; küll oli August Veizenberg pärast kolmeaastast Berliinis viibimist, kus ta otsis täiendust oma tislari- ja puunikerduoskusele, 1865 Peterburi tulnuna töötanud vabakuulajana säälses akadeemias, kust ta, tõsi küll, lahkus 1870, minnes 20-ks aastaks väljamaale, pääasjalikult Itaaliasse; küll kuulus juba tol ajal (1871—1879) Amanda Adamsoni Peterburi akadeemia skulptuurklassi anderikkamate kasvandikkude hulka; küll võis tol ajal ka Kaarel Maybach omi Pühajärve maastikke maalida — kuid ei keegi neist leidnud oma andele ja oskusele kodumaal tegevusala ega kandepinda. Küll on neilegi, eriti Kölerile, kes seisab n. n. „Peterburi patriootide“ eesotsas, rahva saatust kallid, küll nemadki töötavad nii või teisiti rahva kasuks, kuid nende kunst jääb Eesti rahvale võõraks, nagu rahva tõsielugi nende kunsti ei puuduta.

Ära arvamata, otse naeruväärt vähe tuleb nende meeste kunstilooming kodumaaga kokkupuutesse: Köler joonistab n. n. „Aleksandrikooli“ pitseri — ahelalülid, mida murravad päikese kiired, maalib 1879 Tallinna Kaarli kiriku apsisesse Kristuse poolfiguuri teemile „Tulge minu juure, teie vaevatud ja koormatud“, skitseerib C. R. Jakobsoni palvel Pärnu põllumeeste seltsile kiitusekirja kavandi; Veizenberg saadab „Vanemuisele“ laulupeo kingiks „õndsas suurvürst aujärjepärija Nikolai Aleksandrovitshi valatud kuju mälestuseks“ (!) — see asetatakse saali lilled ja haljaste okste ehtesse... Ning see on kõik, mis tookord Eesti kunstnikkude tööst enam-vähem laiema rahva silmi ette sattub! Sest Kreutzwaldi portree, mille Köler oli maalinud 1863, sai Eesti õpetatud seltsi kogusse nelja seinavahele; samuti ei pääsenud avalikkuse ette samal aastal sündinud akvarell „Eesti legend“, vist etütüd pärastise, kaduma läinud õlimaali jaoks. Muide on „Eesti legend“ Köleri ainus katse liituda Eesti ellu, Eesti minevikku. Kuid seegi katse jääb kinni kaudsemasse, välisemasse väljendusvormi — allegooriasse: mingis võlvialuses tõuseb kirstust naine Eesti rahvarõivas, keda aitab ja toetab mees, kes näib Kreutzwaldi näojooni kandvat, kirstu kaanelt kukub kohkununa skelett rüütli raudrüüs; kõrval seisab kuju munga rüüs, laternaga valgustades kogu stseeni, teises käes lahtine raamat.

Hilisemad kokkupuuted kodumaa ja ta pinnalt tõusnud kunstnikkude vahel kuuluvad juba järgmisse ajajärku.

Kokkuvõtlikku pilku heites ärkamisaja kunstile, peame ütlemä, et muusika ja teater, olles täieliselt dilettantide käes, kandes tihti otse perekondlikku pitserit, ning võib olla just seetõttu vastates rahva vajadusi ja maitseid, kuna nad teiselt poolt pöördusidki just hulkade poole kui rahvuslikkuse agitatsiooni abinõu, levinesid suure hooga, et aga kujutav kunst seevastu praktiliselt mingisugusele mõjule ei pääse, kuigi tolaeagised kunstnikud kutselist eriharidust omandanud isikutena seisavad oma kunstiga võrdlemata kõrgemal teiste alade dilettantlikest harrastajaist ja nende saavutusist. Ärkamisaegse ühiskonna tõsielust on kujutav kunstnik välja suletud. Tahab kunstnik omas kunstis ometigi ühiskonna elu käsitada, siis sünnib allegooria (Köleri „Eesti legend“). Loomulikult ei või siis ka juttu olla mingisugusest mõjuavaldusest ühiskonna poolt kujutava kunsti pääle. Kuid ka muusikas ja teatris (mis küll pöördusid massi poole ja pidid seejärel arvutama massi vastuvõtte võime, maitsega) tahab raske olla konstrueerida teadlikumat või tihedamat mõjuta-

mist ühiskonna poolt: maksev ja määrav osa ei küsinud peaaegu, mida laudakse või mängitakse, veel vähem hoolis ta sellest, kuidas seda tehti, kas rahva omapärases või võõras vaimus, pääasjaks oli see, et üldse lauldi ja mängiti. Ja nii seisame pentsiku nähtuse ees, et rahvuslik ärkamisaeg kunstiliselt väljendab end haavavalt tihti võõrsilt laenatu kaudu, nähtuse ees, mida seletab vaid see, et iga pisemgi, kõhnemgi aktsioon vallandas ajajärgule omase tundekülluse, mis kõike siis juba ise värvis endale vastuvõetavasse värvi.

*

Aastal 1881 astub Aleksander III Vene troonile. See tähendab üleriiklise reaktsiooni algust ja ühtlasi juba ta eelkäija valitsuse lõppjärgul tegutsema hakanud panslavistide täielikku mõjulepääsu. Nende juhtmõtete omaks võtmine valitsuse poliitika poolt tähendas rajamaile, seega ka Eestile plaanikindlat, ägedat venestuspoliitikat. See venestuspoliitika seadis omale ülesandeks kõigepäält Saksa aadeli sinnamaalse omavalitsusliku korra murdmise ja üldse Saksa mõju halvamise Baltimaail. Seega sattus ta näiliselt ühte Eesti üldise poliitilise platvormiga, mis 80-date aastate alguks oli selgeilmeliselt välja kujunenud sooviks iga hinna eest vabaneda Saksa eestkostmisest. See soov tuli kummagi rahvuse sotsiaalse seisukorra ja majandusliku järje lepitamatusest, kuna väikearvuline Saksa element maal moodustas rahva sotsiaalset ja majanduslikku arenemist kammitseva eesõigusliku ülemkihi. Kuid peagi sai selgeks, et Vene valitsuse püüdesihiks on igasugust iseolemist ja omapära Baltimaailt ära pühkida, nende rahvaid venelaste rüppe sulatada. Seks kasutasidki Vene riigivõimu esitajad meil pääle Eesti-Saksa antagonismi ka eestlaste eneste keskele tekkinud lõhed ja tülid oma venestussihi kasuks. Võistlus ja võitlus, mis Eesti rahvajuhtide leplikuma ja radikaalsema rühma vahel ärkamisaja lõpuks oli muutunud küll rahva kui ta juhtide äärmise poliitilise küpsematuse tõttu skandaalselt ägedaks kõige tühisemate asjade pärast ning oli omandanud kõige väiklasema isikliku vaenulikkuse vormi, see võitlus halvas kõiki ärkamisaja ettevõtteid rahvuskultuurilisel alal, kandudes üle küll Eesti Kirjameeste seltsi, küll Aleksandri kooli komiteesse ja mujale. Vene valitsus kiilus sesse võitlusse oma talva sel kombel, et ta soodustas radikaalsemat ollust, kes Saksa ülivõimu vastu naiivilt lootis ja ootas abi Vene keisri armust; sellega muutis Vene võim selle osa me rahvajuhtest avalik-

kudeks slavofiilideks, isegi lausa ümberrahvustust jutlustajaiks, lõppeks venestussihptide sõnakuulelikeks tööriistuks. Illusoorsete lubadustega osati neid ja nende poolehoidjaid pääleli meelitada Vene riigiusku, milles vastasrind, alalhoidlikum vool, õigusega nägi kardetavat ohtu rahvuslikule omapärale. Sellega suruti rahvuslased rohkem ja rohkem Luteri kiriku poole hoidma, mis maa-aadeliiga oli ühine, ühisesse n. n. „baltlaste“ leeri. Nende suud, nii kui nii tagasihoidlikumad, suleti ja lukutati gorgooniliste seadlustega, keeldudega, tsensuuriga, süütumamate organisatsioonide sulgemisega jne. Radikaalid olid seega teostanud negatiivse osa omast programmist — teinud vastased vagaks; kuid kui keegi neist nüüd mõtles programmi positiivse osa teostusele asuda, julges tallatud rahvusliku mõtte kasuks häält tõsta, see saadeti kui „separatist“ ja „sotsialist“ lihtsalt maalt välja.

Niisugustel oludel tekkis meie linnadesse senise saksluse kõrvale Eesti väikekaupmees, väikeametnik, väiketööstur-käsitöeline, s. o. kodanline element: kogu oma tegelikus elus, s. o. poliitiliselt, sotsiaalselt, üldkultuuriliselt takistet, igasugune tegelik seltskondline isetegevus ja algatus sulet. Lühidalt: r a h v u s e l p u u d u b t a t ö s i e l u. See viib ka rahvusliku mõtte tegeliste ülesannete juurest, konkreetseuse piiridest abstraktsete unistuste valda. Tegelikuses kägarasse surut rahvuslik elu otsib väljendust kultuurilises ülesehituses, — kirjanduses, kunstis, kus ta muutub haiglaselt üleskrüvit rahvusluseks. Teostub nähtus, et teatud energiavorm, rahvusaade, mis kõigilt tegeliku rahva-elu aladelt, milledele ta muidu jaguneks, oli kõrvale tõrjut, esineb ainsal võimalikul väljendusosal ebaproportsionaalselt paisund dimensioonides, surudes tahaplaanile selle ala enese määravad probleemid. See tähendab, meie tolleaegne kirjandus ja kunst oli võrratu enam rahvuslik, kui kirjandusline ja kunstiline. Too oli aeg, mil tekib romantilis-fantastiline novellistika meie minevikust, eestlaste võitlustest sissetungind sakslastega — abinõuna hingitsevat rahvustunde tulukest hoida kustumast. Too oli aeg, mil algab suurejooneline rahvaloomingu sugemete, rahvusliku vanavara kogumine: asutakse päästma H u r t i ja E i s e n i algatusel ja organisatsioonil s õ n a l i s t vanavara, K. A. H e r m a n n i ergutusel rahvaviise — helilist vanavara, O. K a l l a s' e ja K r. R a u d' i õhutusel rahvakirju — ainelist vanavara. Kuis reageerib ajajärgule kunstilooming ja kunstitegevus kunsti üksikuis harudes?

Muusikalisteks suurettevõtteiks jäävad enne kui pä-

rast laulupeod. Ka nende sisemine, peidet ülesanne — ergutada rahvustunnet — püsib endisena, võib olla just seetõttu, et ollakse sunnit venestuse survele korraldama laulupidusid kõiksugu ametlike ettekäänete kätte all: kord riigipää valitsemisjuubeliks, kord ta kroonimise mälestuseks jne. Laulupidudel on täita rahvuspoliitiline ülesanne. Selt seisukohalt tuleb ka hinnata Eesti heliloojate teoste järkjärgulist rohkenemist laulupidude kavades, ka Eesti rahvaviiside harmonisatsioonide tekkimist teiste kõrvale; viimane asjaolu leiab kuulajates kõige suuremat poolehoidu, kõige hoogsamat vastuvõttu: rahvas tunneb instinktiivselt, mis tema omapära vastab. Rahvaviiside korjamisele, nagu ju tähendat, oli õhutama hakand Hermann, kes ise ka terve hulga viise harmoniseeris, tõi küll, kaunis kriitikata ja võib olla ilma sügavama arusaamiseta vanemate, nii siis algupärasemate viiside kargest omapärasest.

Heliloomise alal leiame tegutsemas sel ajajärgul meie esimesi muusikalist eriharidust saand tegelasi, Johannes Kappeli, Miina Herman'i ja Konstantin Türnpu'd. Nad kõik on lõpetand Peterburi konservatooriumi oreliklassi, ning esinevadki tegelistena kontserteerijatena Eestis kui väljaspool Eestit. Kuid nende esinemine heliloojatena ometi ei too mingit pööret senises dilettantide poolt algatet voolus: komponeeritakse edasi samas Mendelssohni järelkäijate vaimus, ainult tehniliselt küpsemini. Vaid üksikuis Kappeli ja Miina Hermani koorilauludes kõlavad omapärasemad helid, ometi ilma et nad pääseksid laiemat mõju avaldama või koguni uusi teid rajama. Saavutused veel ei vasta püüdeid. Eelmise ajajärgu traditsioonid alles kestuvad, ulatudes üle kogu käsiteldava aja, vajutades sellele ülemineku-järgu pitseri. Määravaks ikkagi on rahvuslik tendents, mis avaldub Eesti autorite juba mainit rohkenemises laulupidude kavades, rahvaviiside kogumises ja propageerimises. Eriti rõhutama peab viimast asjaolu. Sest selle ajajärgu heliloojad on ka praktilised muusikud. Nii asutab Miina Herman laulukoori, millega kontserteerib kodumaal kui ka väljaspool, igalpool ette kandes ka Eesti rahvaviise. Samuti talitab ka meie esimene kunstlauljanna Aino Tamme, kelle programmid alati sisaldavad ka Eesti rahvalaule, ning kes sellega Eesti rahvuslikule muusikaloomingule omil kontsertreisel teeb propagandat. Lõppeks teostetakse sel ajajärgul katse teha meie rahvalaulu viljakaks ka lavale: Miina Herman kirjutab Ansomardi muinasmängule „Murueide tütar“ muusika. Just need püüded ja

katsed on uued, iseloomustavad kõnesolevat aega, määravad ta rahvusliku tendentsi.

Eriti väärikana ilmestub see tendents alles käsitledava aja lõpul, aastasaja vahetusest pääle, Alexander Lätte Tartusse asumisega. Tema on esimene, kes otsustavalt loobub senisest Saksa mõjust ja taotleb eestlasele oma-semat, vastuvõetavamat põhjamaa vaimu omis helitõis. Järkjärgult tungib esile ta kompositsioones järjest selgemini uus meloodiline ja harmooniline ilme, kuni neis äkki ära tun-neme „vana Eesti rahvaviisi omapäraseid käändeid“ (L. Neu-man). Lättet võiks nimetada sinnamaaliste hämarate rah-vuslikkude igatsuste kehastajaks muusikas. Ühtlasi on Lätte isik teenerikas praktilisena muusikuna. Eesti selts-konna erksam, intelligendim osa oli hakanud tarvet tundma kunstipärasema muusika järele, küll teoste valiku kui nende ettekande mõttes. Samalaadilise nähtusega puutume kokku ka teatrielus, mille käsitusele varsti asutagu. Siingi on Lätte see, kelle algatused tulevad tärgand tarvete esimeseks rahuldajaks: Lätte toob meile laulu kõrvale ka instrumentaal-muusika. Ta hakkab jagama kunstisihilist klaveriõpetust õppivale koolinoorsoole, kandes seega tõsisema muusika har-rastust Eesti kodusse; ta korraldab asjaarmastajaist süm-foonia-orkestri ja teostab sellega suuremaid vorme, — süm-fooniaid, uvertüüre, süiite, oratooriume jne. Kõige sellega kergib Lätte isik eriti silmapaistvaks meie muusikaelus: ta on eelkäänd järgu püüete teostaja ning järgneva perioodi tahete ettevalmistaja ühtlasi.

Püsib muusikaelus püüe, ajajärgu survest hoolimata, a'al hoida ja õhutada rahvuslist vaimu, olgu tihtigi, ajajärgu algupoolel, kunstiliselt võimetute abinõudega, siis teater, peame tunnistama, muutub kultuurivaese väikelinnalase ajaviite- ja lõbustusasutuseks, moondub rahva äratajast selle unutajaks, ning jääb selleks aastasaja vahetuseni. Koi-dulas kehastund ärkamisaja idealism püüdis Eesti lava ra-jada algupärasele ja poolalgupärasele näidenditele, mille-des kajastusid ärkamisaja püüded. Etendusi korraldeti harukordadel, nii jõudis kirjanduslik toodang nõudeid uute tükki järele rahuldada. Kuid „teatritegemine“ läheb nii jõudsalt moodi, et omaga enam välja ei tule, peab laenama. Ning laenatakse ligemast hallikast, Tallinna ja Tartu Saksa teatreist. Need aga on kirjanduslikult küllaltki madalal järjel, püsid vankumatult Kotzebue traditsioones. Ning tollaegne Eesti teater tuleb samaks Kotzebue teatriks, ainult Eesti keeles, nagu tõestab Kärner. See on aga ikkagi

asjaarmastajate teater, mille juhtivaks jõuks on August Viera Tartus. Viera on ühtlasi juhtiv mees Eesti teatris kuni tema kutseliseks saamiseni. Viera mõjul ja eeskujul, mida ta levitas, korraldades oma tegelastega külaskäigu etendusi pääle Tallinna ja teiste kodumaa linnade isegi Riias ja Peterburis, Viera eeskujul „teeb“ Tallinnas „teatrit“ A. Pert. Nende mõlema mängukavast kaob peagi Eesti algupärane näidend, andes ruumi kõiksugu odavatele laulumängudele ja võimatuile jantidele, mille sihiks on vaatlejate naeru äratamine kõige labasemate võtetega, milliseid üle trumpab vaid tänapäine Ameerika naljafilm.

Teatri ilmet määrab suuresti repertuaar. Ning algupärane repertuaar on enam kui kasin. J. Kunderi rahvalikud näidendid „Mulgi mõistus ja tartlase tarkus“, „Muru Miku meelegaigus“ ja „Kroonu onu“ ja mõnede muude autorite üksikud juhuslikud teosed, millede loetus viiks pikale, kaugele ei suuda rahuldada nõuet uute tükide järele. Ning Viera „rikastab“ Eesti lava ühe sensatsioonilise tõmbenumbri teise järele, nii et „esialgne romantiline vaimustus teatri vastu muutus aja kestes lihtsaks lõbuhimuks“, nagu lausub Kärner. Teatriga, mida tollaegne publik harrastab, annab ta enesest küllaltki lohutu pildi, mille juures ei tahaks pikemalt peatadagi, kui mitte siis juba ei puutuks silma üks iseloomulik asjaolu. Küll jääb olupoliitika Viera teeneks, kuid see teater võõrutas endast teadlikuma, intelligendima kihi, kelle poolt järelejätmatult asetatakse nõue algupärase repertuaari järele. Viera teatri tõmbejõuks oli n. n. „ilunäitus“, piltiderikas fantastilis-romantiline mäng laulu, muusika ja tantsuga. Kompromissina algupärase nõude ja kassalise menükuse vahel tekivad Eesti muinaslugu käsitavad „Udumäe kuningad“, „Jutad“ jne., Eesti minevikku esile manava romantilis-fantastilise, pseudoajaloolise novelistikavasted. Kuid needki teenivad rohkem kultuuritu publiku sensatsioonihimu, kui teatrikunsti. Rahulolematu „Viera teatriga“ ja selle kommetlis-romantilise ettekandega kasvab ühes haritlaskihi tugevnemisega: algupärase mängukava nõudele seltsib kunstipärase ettekande nõue. Ning kunstipärasust, mida enam ligineti 1905. a. murrangule, hakati nägema tõsielule lähemal seisvas mängus, nagu kirjanduses õpiti hindama Eduard Vilde ja Ernst Petersoni külarealism. Seda nõuet rahuldama tuleb Karl Jungholzi realistlik repertuaar ja mänguviis, mille ta, ikka veel asjaarmastajaist näitlejatega,

teostab aastasaja vahetusest pääle Tartus „Taara“ seltsis, võites algusest pääle intelligendima publiku poolehoiu. See on otse programmilise tähtsusega uuendus ning 1905. a. revolutsioonis teostuva murrangu järele tekkiva kutselise teatri vahetumaks ettevalmistajaks.

Võib olla oma kõige väärtuslikuma kehastuse leiab aja-järgu tendents rahvusliku omapära sihis kujutavas kunstis. Kuid otsekui saatuse pilkel jäävad siin kehastatud aated ja vormiideed mõjutuks' laiemate kihtide kohta; isegi kodumaa haritlaste enamikule jäävad nad pea tundmatuks. Kujutava kunsti rahvuslik ind on määratud jääma suurimal määral platooniliseks: ühiskonna aineine kitsikus jätab kunstiteosed nende loojate töökodadesse. Ainult ühe teose jaoks saavad Eesti kunstnikud Eestist tellimise: 1883 annetavad Eesti seltsid Aleksander III kroonimise mälestuseks Vene tsaarile Köleri maali teemile „Andke jumalale, mis jumala kohus, ja keisrile, mis keisri kohus“ Adamsoni nikerdatud raamis — endale ei jaksa Eesti seltskond midagi omandada.

1890 tuleb Veizenberg 20-e aastaselt väljamaal viibimiselt tagasi ning asub Peterburi. Siin loob ta rea kujusid Eesti mütoloogiast ja muinaslugudest, nagu „Vane-muine“, „Linda“, „Kalevipoeg“, „Koit“ ja „Ämarik“ jne., allegoorilise „Eesti“; samuti tuleb ta töökojast hulk portree-büste, nende hulgas tähtsamate ärkamisaja Eesti tegelaste omi, nagu Jannsen'i, Koidula, Kreutzwaldi, Jakobsoni j. t. Kuid ka lihtsaid taluinimesi, oma ema ja muid sugulasi, raiub Veizenberg marmorisse. Nende teostega asetub Veizenberg meie rahvuslike kunstnikkude reas esimeseks: tema esimesena kehastab kujusid meie muinasilmast, esimesena avab selle kujutavale kunstile, tema esimesena põlistab ka omi kaasaeglasi, kõik oma enese algatusel — ja endale: tellimisi ei ole, ta teosed jäävad ta töökotta, keegi neid ei osta, vähesed teavad nende olemasolust, hoopis harvad näevad neid. Nende mõjuala piirdub kunstniku töökoja nelja seinaga: kogu ta rahvuslikkus on ta enese teada. Ei ole palju öeldud, kui kõnelda Veizenbergi kangelaslikust enese-salgamisest ja kunstniku-traagikast. Sest siis, kui viimaks Veizenbergi teosed leidsid teed kodumaale kõigi nähtavaiks ja nauditavaiks, siis tundus peagi, enne kui jõuti nende ole-muse mõistmisele, et nende aeg on mööda, nende vormikõne, nende idealiseeriv käsitus, mis oma eeskuju nägi Canova ja Thorwaldseni klassitsismis, tundusid vananenuina. Varjamatut realismi otsiv silm libises tähelepanemata üle Veizenbergi omapärast, milles näib küllaltki eestlasele tõupärast

realismi ja lüriismi, isesugust karget ilutunnet. Seda kõik peab alles täpsemalt selgitama üksikasjalisem stiilkriitika, mille osaliseks, öeldagu kohe, tänini veel pole saanud ükski Eesti kunstnik.

Hoopis kaugemal rahvuslikuist huvidest seisab tol ajal A d a m s o n. Pole imekski panna: Eesti seltskonnas, nagu nägime, puudub kujutava kunsti jaoks igasugune kandepind. Kunstnikud töötavad väljaspool kodumaad, Peterburis, nende töid ei saa kodumaa nähagi, pole juttugi meie tooaegse majandusliku võimetuse juures neid omandada.

Olukord hakkab vähehaaval muutuma kirjeldetava aja-järgu lõpul, mil jõuavad Saksast tagasi säääl õppinud nooremad kunstnikud P a u l ja K r i s t j a n R a u d ning A n t s L a i p m a n. Kas oleme õigustet oletama mingisugust teadmatut rahvuslikku protesti järjest ägedama venestuse vastu nähes toleaja noori kunstnikke ära pöörduvat Vene akadeemiast? Olgu kuis on, nad kõik asuvad mitte enam Vene päälinna, vaid kodumaale elama ja töötama, kuid siingi nad veel ei pääse avalikult mõjule. Päätähtsus seisab esialgu selles, et nende ümber kogub õpilasi, tekib midagi „koolide“ sarnast, kus hooga kultiveeritakse rahvuslikku kunstikäsitust. Suurima tähtsusega just on Kr. Raud Tartus ja Laipman Tallinnas, kes mõlemad õhutavad oma õpilastes armastust, huvi ja arusaamist rahvakunsti vastu, mille kogumisele oli aluse pannud Tartu Eesti Üliõpilaste Selts cand. phil. O. Kallas'e algatusel. Kuigi nende kunstnikkude töö alles järgneval ajajärgul pääseb mõjule, kuuluvad nad oma tahtliku ja teadliku rahvusliku sihitatusega just siia, kuna nende arenemine ja seega nende sisemine kujunemine käivad läbi venestussurve, mis nende rahvustunde pidi eriti teravaks ihuma. Rõhutatagu uuesti, et Kr. Raud'i ja Laipmani tähtsus Eesti kunstikultuurile pääle nende eneste loomingu suurel määral põhjeneb just nende õppetegevuses. Kuigi nad seltskonnale esialgu ikka veel jäävad võõraks ning seega õigupoolest ka kandepinnatuks, hoolimata nende asumisest kodumaale, sest esimese Eesti kunstinäituse toimepanekuni veel kulub aega, — ometi ei jää nende kunst tarvilise resonantsita: nende õpilased, noored kunstijüngrid moodustavad selle kõlapõhja, mis nüüdsest pääle ikka tugevamini hakkab helisema, kõlaringe ikka laiemale ja laiemale lähetama. Sellega väldivad nad Veizenbergi kunstniku-traagika inimlikult jäädes, tol ajal vähemasti, ikkagi pea tundmata ja tunnustamata, ennastsalgavaiks töömehiks. Too on aeg, mil Laipmani koolist hakkavad tu-

lema „Lennokid“, „Kalevipojad kivi viskamas või Soome se-
paga sõdimas“ jne. — enam või vähem õnnestand kompo-
sitsioonid suurema või väiksema algu- ja eestipärasusega,
hoogsama või kasinama fantaasiaga leitud, kasutades rahva-
rõivaid ja rahvakunsti esemeid ja kirju niisuguses valikus,
nagu seda käskis eksam või tuimem instinkt. Kr. Raud see-
vastu taotleb sissetungi meie rahvakirjade vaimu, Eesti or-
namentikas kajastuvasse hingeellu, et sellest alguspõhjast
välja minnes luua uut nende laadis. Nii rajavad Kr. Raud
ja Laipman tol kriitilisel ajal, 1905. a. revolutsiooni eel-
õhtul, aluse kujutavale kunstile Eesti ühiskonnas, püstita-
vad vormikultuuri esimesed tähised sinnamaale lagedale
väljale.

Kõike ülalöeldut napiks formeliks tihendades lausu-
tagu, et sel ajajärgul maad võttev venestus-vool ja omavahe-
lise võitluse väiklus, takistades rahva loomulikku majandus-
lis-ühiskondlis-poliitilist arenemist rahvuse tähe all, su-
rub rahvusaate väljenduma alles arenematus kultuurilises
üleehituses — kirjanduses, kunstis — kus ta võtab tahtliku,
utreerit rahvusluse vormid. Vähemasti esineb seesugusena
kõik uus, mida käsitledav aeg toob, mille kõrval, vähehaaval
taganedes, püsivad eelkäind ärkamisaja dilettantismi tra-
ditsioonid.

*

Kasvav rahulolematuse Vene valitsuse tagurilise poliiti-
kaga plahvatas nii Vene siseriigis kui rajamail 1905. a. revolu-
tsioonis, mille tagajärjeks oli tsaarivõimu kitsendus parla-
mentarismi läbi. See tähendas Vene riigi mittevõene rah-
vastele vabanemist venestuse survest ning vabamat hinge-
tõmmet nii rahvuslikus kui üldse poliitilises, majanduslikus
ja kultuurilises mõttes. Eestis ja üldse Baltimail oli revolu-
tsiooniline liikumine sihit kahele frondile: Vene isevalit-
susliku surve vastu üles astudes tehti ka lõpuarveid Saksa
aadeli eesõiguste jäänustega. Kuid ühtlasi tõi too aeg
pöörde Eesti ühiskondlisse mõtlemisse, sotsiaalsesse tunde-
desse: oli sinnamaale, ärkamisajast päälle, juhtivaks olnud
doktriin „ühhest ühisest karjast ja ta karjast“ ning kodu-
maa sisemine poliitiline võitlus õieti tähendand vaid võist-
lust selle karjase koha pärast, siis tõi 1905. a. murrang selle
asemele k l a s s i m õ i s t e: Eesti rahvas oli vahepeäl are-
nend kõikseisuslikuks ühiskonnaks erinevate rühmahuvi-
dega, mida nägid ja konstateerisidki need noored jõud, kes
nüüd avaliku elu lavale astusid, eestkätt tööliklassi huvide
organiseerimisele asudes. Sellega algateti teadlik ühiskond-

lik eristumine üldse, sunniti ka teisi klasse end oma rühma-
huvide ümber koondama. Senine patriarkaalne idüll oli
Eestist jäädavalt lahkund, olime liitund üldeuroopalisse
arenemiskäiku, moodsa elu rütm ja närvlikkus ühes neile
omaste probleemidega oli haarand meidki. Seda ei saand
olematuks teha revolutsioonile järgnevad reaktsiooni ajadki
kõigi oma karistussalkadega, olidki nad nii masendavad
kui tahes.

Murrang tõi siis kaasa sotsialismi ideed, indi-
vidualismi väited, isiku ja ühiskonna vahe-
korra probleemid. See kõik tähendab ka kunsti-
lisele kultuurile horisontide avardamist: ühekülgset tooni-
tet rahvuslus taganeb kunstnikulise isiku vaba loomistahet
proklameeriva individualismi eest. „Oli tolle ajani rahva
kasuks töötamine haritlase ideaaliks olnud, siis saab sel-
leks nüüd individuaalne kultuur; oli seni kodune kultuu-
riline tasapind ideaalid määrand, siis otsiti nüüd ainult
Euroopalt uusi ideaalide mõõdupuid; oli seni seltskond-
likku tegevust haritlase väärtuse mõõdupuuks tarvitet,
siis tõstetakse nüüd kirjandus, kunst ja teadus esimesele
kohale; oli seni kirjandus olnud rahvuslike ja ühis-
kondlike ideaalide jutlustamise teenistuses, siis tahetakse
ta nüüd „kunstiks kunsti pärast“ tunnistada; oli seni kir-
janduse sisu pääasjaks peetud ja rahvuslikku ladusat keelt
ülistet, siis pääseb nüüd vormikultuur valitsusele ja kõige
suurema põlguse alla langeb rahvalik ning ladus keel; oli
enne haritlane kõigil aladel katsund laialt töötada, siis kat-
sutakse nüüd ühel alal sügavamale tungida.“ (Ed. Hubel).
Need sõnad on öeldud tagasivaateks „Noor-Eesti“ kirjanik-
kude rühma 10-aastasele tegevusele aastal 1915. Kuid mis
siin on lausut kirjanduse kohta, on maksev teistegi kunsti-
alade kohta, kõikjal tungib läbi sama põhimõte: loov isik
on vaba omis avaldusis, ainsaks seadusandjaks on kategoo-
riline kunstipärasuse nõue. „Noor-Eesti“ rühm saab kõigi
noorte ja uute püüete koonduskohaks kunstide alal, temast
läheb välja kogu „Noor-Eesti“ liikumine, mida võiks ise-
loomustada üldse nimetusega „uusromantism“.

Muusikapõllul oli siin otsekoheks ettevalmistajaks ju
eespool nimetet Aleksander Lätte, kelle tegevus järjest selgi-
nevana jätkub. Esimesteks päris „noor-eestilisteks“ muu-
sikuteks aga tulevad Rudolf Tobias ja Mart Saar.
„Rudolf Tobias oma täisverd kunstniku temperamendiga,
vaimukusega, loomisandega ja selgete, julgete põhimõtte-
tega, hää muusikalise haridusega, tõi palju elavust ja hele-

vust Eesti muusikaellu, tõi enam väiksematesse muusikaharrastajate kihtidesse, kui „laiematesse ringkondadesse“, mis teisiti olla ei võinudki, sest Tobias tahtis meil muusikakunsti harrastust alles luua“. (L. Neuman). Omas loomingu avaldab ta pääle jõurikka, isikupärase, senistest traditsioonest vahedasti erineva käsituse julgemat harmonisatsiooni ja modulatsiooni, ka vokaalkompositsioones, kui seda seniste Eesti heliloojate juures märgata olnud. Kuid pääle selle esineb Tobias ka vaimuka muusikakirjanikuna, kes ka teoreetiliselt piike murrab oma püüde eest, tõsta muusikat Eestis kunstipärasuse tasapinnani. Tobiase tööd on seni enamikus käsikirjus ja suurelt jaolt kodumaal tunmatudki, kuna autor sai hiljem kutse Berliini akadeemilise muusika ülikooli poolt muusika teooria õpitoolile; ning väljamaal olles surigi Tobias. Ta suurimaist teostest nimetatagu siin ta oratooriume „Joonas“ ja „Sealpool Jordani“.

Mart Saar astub üles impressionistina, missugune ta laad avaldub eriti ta varasemais klaverikompositsioones. Kuid peagi pöördub Saar Eesti rahvamuusika omapärasuste uurimisele, mille meloodilist ja harmoonilist struktuuri ta paljudes kompositsioonides vaimukaimal viisil ilmutab ja imestab. Mart Saar on too meie heliloojaist, kes „Eesti stiili“ otsimises ja arendamises on olnud õnnelikuim ja viljakaim. — Loomulikult pörkasid nii Tobias kui Saar, tänu oma uudsusele ja arenend muusikalist meelt eeldamisele, algul tugevasti kokku senise laiakihilise muusikapubliku inertsusega ja võhiklise arusaamatusega: nad leiti olevat mõistuslikud, otsitud, isegi andetud, — taotelles kunstipäraseid, kõrgemaid sihte eemaldub uus muusika paratamatult massist, on vastuvõetav, nauditav ja sütitav algul ainult kitsale ringile. Täna kuuluvad mõlemad meistrid lugupeetumate heliloojate hulka Eestis.

Tobias ja Saar olid muusikalise revolutsiooni eestvõitlejad; neil, kes nende järele tulid, või osalt ka nende kaas-aeglased, kes ei ilmuta nii kategeoorilisi novaatorlikke püüdeid, oli juba kergem seisukohta võita. Nimetatagu neist siinkohal, — neid oli ja on terve rida, — vara surnud Peter Süda silmapaistvana, klassilist kontrapunktilist ehitust meisterlikult valitsevana orelikomponistina; Artur Kapp ühe kantaadi „Päiksele“, ühe Eesti rahvaviise kasutava orkestrisüüidi, ühe „Don Carlos“-uvertüüri ja aruurikaste väiksemate vormide loojana; enam eklektilised Mihkel Lüdig (soolo- ja koorilaulud, orkestriteosed) ja Artur Lemba (2 sümfooniast, 1 ooper, 1 klaverikont-

sert); J u h a n A a v i k ilmutab sügavat tundeallust omis kooritõis. Nende loovate jõudude ümber tekib kogu parv praktilisi, tegelikke muusikuid, lauljaid ja instrumenta- liste, kes elustavad kontsertpõrandat ja võimaldavad ooperi- lava organiseerimist. Kõigi nende ettevõtete välise raami moodustavad suured teatri- ja kontserthooned „Vanemuine“ Tartus ja „Estonia“ Tallinnas, mis kumbki Soome arhitekti Armas Lindgreni kavandite järgi käsitledava ajajärgu algu- poolle üksteise järele kerkivad.

Need hooned ehitatakse ei riigi ega kogukondade poolt, ega nende toetuselgi, vaid seltskondlikul eraalgatusel, mis õhutab rahvast raha kokku panema üle maa. Võib kinni- tada täie õigusega, et Eesti teatrile on Eesti rahvas ise ehi- tand hooned — rahva kultuuritahte ja elujõu monumentaa- listena dokumentena. Kuid sisuliselt puudutavad uued hüüdsõnad teatrit kõigist me kunstialadest kõige vähem. See on arusaadav: on ju teater massiline nähtus, kogu ta olemasolu, mitte ainult majanduslik, ent just ka kunstiline olemasolu — sest see pole teater, mis mängib tühjale ma- jale, — oleneb publiku, massi juuresolust, osavõttest. Mass aga on inertne, nii's paratamatult ka teater. Uusromantilise „Noor-Eesti“ läbimurdmise ajal pole teater seda kaugeltki mitte: ta repertuaar ja esitusstiil püsib ikka alles realist- lisenä, osalt isegi, arvestades publiku lõbutarbega, vana- romantiline. „Noor-Eesti“ kirjanikud isegi on opositsioon- nis omaaegse teatriga. Siiski on see ajajärk kõige suurema tähtsusega Eesti teatri ajaloos: see on kutselise teatri tek- kimine ja esimene arenemine. Järsumaloomulisenä esineb see üleminek dilettantide-teatrilt kutselisele Tartus „Vane- muises“, kelle juhiks saab erilisel seks ettevalmistund Karl M e n n i n g, esimene akadeemilise haridusega teatri- juht Eestis. Kui ta tegevus ka ei tähenda uue esitusstiili algatamist, — uue „Vanemuise“ näiteseltskonna põhiriühma moodustavad Jungholzi asjaarmastajad „Taarast“, — vähe- masti on see uue esitusviisi järjekindel läbisurumine tema juhutada oleval laval: senine lohakas, omavoli tekstiga ümberkäimises nii tõlgetes kui ettekandes (ekstemporeeri- mised!), lavastuse kokkulapit välimus peavad taganema kor- raliku ja täpse töö, autori sõnast lugupidamise, ettekantava teose vaimule vastava dekoratsiooni nõudmise eest. Ning, lõppeks, Menning on esimene, kes taotleb oma mängukavasse tuua kindlailmelist süsteemi, kelle aateks näib olnud vää- rusliku kirjandusliku teatri loomine. Ta repertuaar ja esi- tusviis jätkavad kategoorilisemal kujul ju varem nimetat

Jungholzi realismi sihelist algatust, moodustades mingi kesktee senise traditsiooni ja „Noor-Eesti“ tookord äärmiste nõuete vahel, nii et Menning peab kannatama opositsiooni nii ühelt kui teiselt poolt. Kuid ometi, pärast teda on saand lavadistsipliin endastmõistetavaks Eesti teatris.

Ajajärgule omane individualism avaldub selleski, et Tallinna „Estonia“ teater suuresti erineb Menningi „Vanemuise“ omast. „Estonias“ määravad mängukava kui esitusviisi andelised näitlejad, teatraaliste instinktidega Paul P i n n a ja Theodor Al t e r m a n n, kellede juures ei saa juttu olla mingisugusest teadlikust stiilitaotlusest või programmist: mängitakse realistlikult ja romantiliselt, kuis juhtub, kui aga publikut kõita suudetakse. Et siis tihti kõidetakse ka alaväärtuslikuga, on enam kui arusaadav.

Ometi ei tohi kinnitada, et meie toleaegses teatris mitte kõige vähematki „noor-eestilikku“, uusromantilist ei võrsund. On tähelepanuväärt, et selle uue, uusromantilise, impressionismi ja hingestet paatost ühendava noodi toob Eesti ja nimelt „Estonia“ lavale naine, näitlejanna Erna Villmer. Kuni kõige viimase ajani oli Erna Villmer vahest ainus „noor-eestlane“ Eesti laval, kes, hiljem ka lavastusele asudes, esimesena tõlgitses Eesti publikule Maeterlincki („Pelleas ja Melisande“). Nii ei ole siis „Noor-Eesti“ liikumine, kuigi siin vähe üksildasena ja vähe hiljastununa, puudutamata jätnud ka Eesti lava.

Seda „noor-eestilisemana“ esineb kujutav kunst. Ühel ajal „Vanemuise“ uue maja avamispidustustega korraldatakse ka esimene Eesti kunstinäitus aastal 1906. Siit pääle liitub ka kujutav kunst püsivana Eesti ühiskonna kultuurhuvide ringi. Kuigi kunstinäituseid tükil ajal veel ei korraldatud iga aasta, ometi nad on siit pääle saand, kas suurele või väiksele hulgale, kuid ikkagi oodetavaiks nähtusiks meie avalikus elus.

Tähtsaimal positsioonil ses kujutava kunsti liitmises meie seniste kultuurharrastuste hulka vajaliseks sugemeks näeme Nikolai Triiki, kes värvi ja joonega, suu ja sulega on tegutsemas, et äratada huvi, armastust, arusaamist kujutava kunsti vastu. Ta saab „Noor-Eesti“ kunstiliste ettevõtete otsekoheseks korraldajaks, ajakirja „Noor-Eesti“ kujutava kunsti osakonna toimetajaks. Temast ei jää maha aga ka Kr. Raud ja Laipman, kes suudavad ühes noortega nooreks jääda ja nii siis ka täit tunnustust leivad noorte poolt. Eriti Kr. Raud esineb ka kunstihuvi äratamisele ja süvendamisele sihit kirjutuste ja kõnedega.

Triigi kunstiline isik on küllalt avar, et kunstivalda laialt endasse haarata: maaljana väljendab ta end küll portrees, kui maastikus ja vaikelus, kuid need alad veel ei ammuta tühjaks ta teadvuse sisu, tal on mõndagi veel lausuda graafilisis kompositsioones. Triik on kolorist, kelle palett heliseb sügavais, tumedais, salapäraselt helkivais ja hõõguvais toones. Ta taotleb, olgu see portree või maastik, läbi tungida kujutatava igavikusisuni, et ühe isiku või motiivi individuaalselt-trui edasiandmisega ühtlasi üles ehitada nende põhjapanevat ürgtüüpi. Dualistilisena loomusena löi ta oma klassiliste, suurte portreede kõrval ka rea graafilisi töid, mis kunstniku painajalist, dämöonilist külge tõlgitsevad.

Triigiga samal ajal astuvad üles, samuti üldist tähelepanu võites, Jaan Koort ja Konrad Mägi. Kuigi nad, nagu Triikki, alustavad oma õpitööd Peterburis, juhib neid nende loomistung ometi peagi moodsa kunstielse keskkonda, Pariisi. Siin areneb Koort algul Bourdelle'i, hiljem Gooti ja Itaalia vararenässansi meistrite mõjul valit stiilitundega skulptoriks, kes omi päid ja figuure kõvemasse materjaali raiub ja lõikab: graniit, basalt, tamm ja palisander esinevad ikka jälle Koordi suurpinnaliste, peent kontuuri rütmikat, masside õrnemaid üleminekuid avaldavate vorminõuete kandjana. Vaikne suurus on teem, mis Koordi teostes ikka uutes individuaalsetes teisendites kuju võtab. — Mägi maastiklasena on mitmeidki arenemisjärke läbi teind; stiliseerivalt dekoratsioonilt värvijõus äärmiselt ilmetet impressionismi kaudu tõustes tugeva ekspressionini, ometi langemata Saksa ekspressionistide päravette, — et, lõppeks, tänapäev saabuda teatud ülevani rahulikkuseni. Maastiku kõrval on Mägi harrastand ka portreed ja õnnelikult katsetand ka suure figuraalkompositsiooni alal.

Veel peab nimetama varakult surnud Alexander Uurits'at ja Paul Burman'i, esimene iseloomult Triigile lähedalseisev, teine impressionistlikuna maastiku- ja loomademaaljana silmapaistvat pakkuv. Roman Nymann, kes annud Eesti teatrile mitmesuguseid kunstiliselt kaaluvaid dekoratsioone, kuid kes ka tahvelmaali (arkitektuur ja maastik) õnnelikult kultiveerind, kuulub samuti sisse põlve. Ent üldpilt oleks kindlasti puudulik, kui jääksid nimetamata kunstnikud nagu August Jansen, Peet Aren ja Ado Vabbe. Neist tuleb Jansen jälle Peterburi akadeemiast, oma tugeva, särava, rõõmsa värvikusega meele tuletades Vene, Kustodieffi taolisi, koloriste.

Kuid Vene mõjutustist vabaneb Jansen enam ja enam, saavutades briljantse toonikuse. — Aren on pärast mõningaid katsetamisi saavutand peagi täiesti isikupärase stiili, mida tahaks nimetada vähe bitsarriks ja elegandiks ühel hoobil, mis ette kantakse teatud moodsa, nõtkete monumentaliteediga. Ilma et ta teoseid võiks nimetada plakaadiliseks, peitub neis ometi midagi moodsa plakaadi lapidaarsest mõjust. Aren on tegutsend ka huvitavana tarbegraafikuna ja teatri-dekoraatorina. — Kuni kõige viimase ajani (tänapäev on tekkind ta kõrvale, mitte ta ümber, rühm konstruktivistide, kelle keskel kõige kujunenud näib J a a n V a h t r a) oli Vabbe üksiseisjaks erakuks Eesti kunstis: moodsate voolude resultaate joonistuses ja maalil suveräänselt valitsedes sööstub Vabbe võluva katsetamisrõömuga ja kaasakiskuva temperamendiga uute väljendusvõimaluste ja vormide otsingusse, ergutet pääasjalikult Kandinsky maalest ja kirjutusist. Muudugi, sellastena ta tööd on täis problemaatilisust, ent nad sunnivad alati avameelsele lugupidamisele oma kompositsioonilise ülesehituse silmnähtava algupärasusega ja avalikule imetlusele oma alati uue ja üllatava värvivaliku maitsega.

Nagu nägime, pakub see meie arenemisjärk vastavalt ühiskondlikule eristumisele ja temaga kaasaskäivale individualismile kõige isikupärasemat differentseerumist kõigil kunstialadel, silmapaistvamalt vist küll kujutatavas kunstis. See on ajajärk, mil proklameeritakse kunsti prioriteet; see aga viib lõpulikult teatud l'art pour l'art-ismile, mille paratamatuks tagajärjeks on kunstide suurel määral võõrdumine üldsest rahvamassist. Kõrgemate kultuuripüüete — teaduse, kirjanduse ja kunsti — harrastus langeb seega loomulikult haritlaskihti kanda ja teostada. Kuid haritlaskiht ise on samuti differentseerit ead, eelhariduse, huvide ja maitsete kohaselt, jaguneb nii siis erirühmadeks, kes moodustavad eri kunstialade, eri kunstnikkude nii ütelda kogudusi. Kogu kunstiüldisuse intensiviseerumisega käib kaasas teatud spetsialisatsioon; seisame pildi ees, mis pakub kihavat elavust, erutavat mitmekesisust, millest suure, organiseeriva arenemisjoone võib läbi tõmmata vaid hilisem aeg, mis jõudnud tarvilikuni, avaramat ülevaadet võimaldava vahemaani.

*

Ei tahaks lõpetada seda lühikest ja ebatäielikku ülevaadet, puudutamata mõne sõnagagi olevikku. Veel on olnud riikliku rippumatuse aeg liig lühike, et ta oleks võind mingi-

sugusel, juba täna konstateeritaval määral, mõjutada kunstilist loomingut. Päälegi põlvnevad loovad jõud ise eelnend perioodest ja seisavad täis loomevõimu keset meie päivi. Täendusrikkana momendina tulevikule osutugu rahvusliku konservatooriumi ja rahvusliku kunstikooli asutamine Tallinnas, resp. Tartus. Nende kõrval on töötamas ju varem asutet tarbekunstikool ja eraalgatusel tekkind teatrikool Tallinnas. Kodumaiste traditsioonide arenemist tuleb oodata neilt koolett.

Meie nooremaist muusikuist on tähelepanu võitnud Cyrillus Kreek Eesti vaimulikkude rahvaviiside vaimuka käsitusega ja Heino Eller mitmete orkestritöödega, mis ilmutavad osavat instrumentatsiooni tehnikat. — Teatri alal on märgata, et too uus noot, mille tõi Erna Villmer „Estonia“ lavale, sama lava tegelaste hulgas vastukaja hakkab leidma, ühtlasi modifitseerudes nende mõjude läbi, mis kaasa toonud ligem tutvunemine Saksa ekspressionismiga. Selle kõrval on ooper saabunud, samal laval, mis on praegu ainsaks operilavaks Eestis, sihikindla ja püsiva harrastuse järku. — Meie skulptoreile on vabadussõda toonud kauneid ülesandeid: pea iga kihelkond, iga linn austab omi langenud kangelasi suuremate või väiksemate mälestussammastega, millede teostusel siamaale Adamsoni kõrval on eriti silma paistnud Starkopf ja Melnik. Pääle nende on nimetada noorimaina, paljutöotavaina kunstnikuina veel graafik ja skulptor Viiralt, skulptor Sannamees ja maaljad Veeber, Espenberg ja Krims.

Tahaks loota kogu meie kunstile üht äratundmist: et algupärane kunst, omapärane looming, assimileeritagu kui palju tahes inimkonna üldsaaütusi, võib ikka olla ainult rahvuslik. Mitte tahtlik natsionalism ei anna seda, vaid endast mõistetav kuuluvustunne oma rahvuse rüppe.

Eelseisva kokkuseadmiseks on autor allikaina (pääle oma enese, enamikus käsikirjaliste märgete) ja materjalina tarvitanud järgmisi kirjatöid: P. Ruubel, Poliitilised ja ühiskondlikud voolud Eestis; M. Kampmann, Eesti kirjandusloo peajooned; Aino Kallas, Tähelend; H. Rosenthal, Kulturbestrebungen des estnischen Volkes während eines Menschenalters; A. Tammann, Eesti üldised laulupidud XIX aastasajal; L. Neumann, Veerud Eesti muusika ajalooost (ajakirjas „Looming“ 1924); J. Kärner, Eesti teater XIX aastasajal.

3) Eesti kirjanduse saavutustest üldkultuuri seisukohast.

Mag. Aug. Anni.

„Ei ole kõrgemat rahvuskultuuri ilma kirjanduseta — ei ole kirjandust ilma üldise kultuurita.“ Enam kui kusagil mujal peame seega just kirjanduse saavutustest kõneledes näitama peaaegu kogu oma kultuuri üldtasapinda. Kirjandus — rahva vaimu nähtavaim kehastus, rahva olemuse, arengu ja seisukorra parim peegeldaja — selles ei ole võimalik võltsida, ei juhuslikult, üleöö, ega kunstilikult, väljaspoolsete toetuste või tahtmiste läbi luua seda, mis alles iseendast, spontaanselt tõusnult, pika aja jooksul kogu olemusest välja kasvanult võib olla eht ja õige.

Asja nii olles on küllalt põhjust eriti siin peatuda käesolevail hõimudevahelisel aruandmise ja vastastikuse tutvustamise päevil. Asja nii olles, on küllalt põhjust ka meil endil, täna oma sugulastega koos istudes, mõelda tõsisemalt oma arengu üldkäigule, teha võimalikke kokkuvõtteid ja järeldusi oma sennisest tööst ja selle tulemusist.

Kuid, asja nii olles, kirjanduse nii suures ärarippuvuses olles maa ja rahvuse üldisest kultuurist — mida võiksime jutustada siin meie, vast alles eile rahvuste hulka jõudnud?

Õudne kui needmine ajalugu,
maha tallatud jõuetu sugu,
köverad, küürakad vaevakased
juurtega, juurteta mädasoo mülkas.

See on Eesti.

Nii võidi veel laulda vähem kui kaks aastakümnet tagasi. Mida võiksime hääd ja suurt näidata siit?! Mida võiksime saavutustena mainida juba nüüd — eriti sel, rahvuskultuuri kõrgust vahest kõige õigemini osutaval, aga seega kõige raskemalgi alal, kirjanduse alal?

Hundipajud, pedajapalud ...
Teistviisi mühavad tammesalud,
teistviisi viinapuu lehestikus
lõuna taeva all kostavad laulud.

Eestis sajab

õudselt roostedude märga.
Ei siin haljast loorberipärga
vajuta keegi lauliku pähe.
Saatustest troostitum sündida
laulikuks Eestis ...

Nii oli ja nii on osalt veel nüüdki. Kõik tehti, et siin Hädaoru küla maal poleks võimalik mingi kõrgem vaimline liikumine, veel vähem rahvuskultuuriline liikumine. Kes tohiks oodata siit juba nii pea saavutusi, kes tohiks kuivaks lastud soolt juba esimesil aastail tulla otsima түsedaid viljapuid küpse viljaga?

Ei, meie asunikutalus pole näidata neid puid ega pak-kuda seda vilja. Aga meie kõneleme siiski omist saavutusist. Sest meie kõneleme oma sõpradele, oma vennale, kes meie lugu tunneb, kes ise samuti pole veel kaua jõukal järjel, kes ise samuti peab ajama läbi piskuga oma kitsais piirides. Meie teame, et meid mõistetakse, ja seepärast räägime ikkagi juba omist s a a v u t u s i s t, jah, räägime isegi teatava uhkusega, et meil juba niigi palju on kätte võidetud.

Teie ees kõnelejale on tehtud kohuseks anda ülevaade neist saavutusist tänasel „sugurahvaste koosistumise“ päeval. Püüan seda teha, kuigi kahtlen, kas küllalt hakkama saan nii raske ülesandega kui: eestlaste kultuurist võõrastele kõnelda (keelel, mida suurem osa neist ei mõista!) — ja ühtlasi nii vähese ajaga midagi uut ja huvitavat öelda ka eestlastele selt alalt, mis kõigile isegi nii tuttav, kuid millest üldkõkkuvõtteid teha on siiski nii raske.

Kuid enne kui kõnelda saavutusist, on vaja kõnelda seisukohist ja mõõdupuist, millega neid hinnata. Muidugi, siin ütleb igaüks praegusaja kirjanduslik inimene, et selleks hindamisbaasiks võib olla ainult esteetiline. On ju ilukirjandus kõigepäält esteetiline nähtus, tema otsekohene ülesanne on ju — leida väljendus, vormida kunstiteoseks luuletaja hinges nähtud siseelamus, sisenägemus. Selt seisukohalt on siis hinnatav ainult väljendusvormi element, ainult see, k u i d a s see väljendus on õnnestund, kas antud vorm küllalt suudab seda elamust edasi kanda ka meile.

Kuid me oleksime kitsad dogmaatikud, kui näeksime ja otsiksime igas asjas ainult seda, mida temas mingi teooria järgi peaksime nägema. Palju õigem on ju ikkagi hinnata nähtusi kõigi nende tagajärgede kohaselt, mis neil on. Nii siis, peame hindama ka kirjandust mitte ainult selle järgi, mis ta olemuslikult peaks andma, vaid mis ta tõepoolest annud on.

Üldkultuuri seisukohalt peame seega võtma arvesse kirjandusteoseid mitte ükski ainult vormilistena, üldesteetilistena nähtustena, vaid ka mitmeti muudviisi üldkultuuri mõjutajaina.

Nii tekib puhtesteetilise kõrva peatselt mingi rahvusesteetiline mõõdupuu — nimelt selle jaoks, kuivõrra vastav

väljendusvorm on ühtlasi ka küllalt rahvustüübiline, eri rahvuse erilaadse hinge väljendaja.

Ainult sellele nõudele küllalt vastav kirjandus võib nimetat saada rahvuskirjanduseks. Tavalisti on mõlemate nõuded küllalt seotud, kuid on siiski küllalt teoseid, mis on kõrged üldesteetiliselt, aga palju ei paku rahvusesteetiliselt.

Edasi ei saa me kirjanduse mõju vaadates kuidagi arvesse võtmata jätta ka seda teadmiskultuurilist tööd, mis kirjandus teeb. Ei ole kõigepäält, paremat inimese h i n g e tutvustajat, kui tema, aga samuti toob ta meile lähedale ka kogu ümbritseva m a a i l m a kõigi selle nähtustega ja suhetega. Eks ole suur osa meie sügavamaid psücholoogilisi teadmisi just saadud kirjanduse ja tema poolt võimaldet teistesse inimestesse sissetundmise läbi. Aga mitte üksi need, vaid ka määratu hulga ajaloolisi, tehnilisi, sotsiaalseid, eetilisi, filosoofilisi jne. teadmisi oleme ju saand, mitte sellekohaseist õpiraamatuist, vaid loetud ilukirjandusest. Kõike seda suurt kirjanduse mõjutust peab üldkultuuri seisukohalt arvestama ja hindama, kuigi see puhtesteetiliselt palju ei tähenda.

Ning lõppeks, ei saa siit seisukohalt vaadates kuidagi kõrvalplaanile jätta ka seda, et kirjandusel tähtsust pole mitte ainult maailma peegeldajana, väljendusena, ja ilmatutvustajana, vaid ka maailma j u h t i j a n a. Ei pea seda mõju mitte ülihindama, aga igatahes on kõik ajad näidanud, et uued ideed ikka tavalisti ilukirjanduses enne aset leiavad ja see neid küllaltki mõjukalt kannab, et üldse kirjanduses valitsev v a i m mitmeti saab ka laiade hulkade vaimuks, olgu ta siis eetiliselt, positiivne või negatiivne.

Muidugi ei ole aga kõik need momendid ilukirjandusele mitte puhtolemuslikud, kuna teadmisi laotab ja eetiliselt või poliitiliselt juhib ka igasugune muu kirjandus. Seega võime kunstkirjandusest ikkagi kõnelema hakata alles sääl, kus olemas on küllaldane esteetiline väärtus, kus on kultiveeritud väljenduse vormiline külg.

Ses mõttes võime öelda, et kuigi Eesti keeli on kirjutet juba umbes aastast 1600 pääle (Mülleri jutlused), meie algupärane kunstkirjandus õieti algab alles 19-nda aastasaja kahekümnendail aastail Kristjan Jaan Petersoni lauludega (1819—20), nii siis ainult umbes saja aasta eest. Ja ka selle aastasaja esimesel poolel on enamasti mõõduandvad mitte esteetilised, vaid teadmiskultuurilised, rahvaalgustuslikud, rahvast kasvatada ning juhtida püüdvad, moraalsed kõrvalsihid. Nii on sellegi, osalt pseudoklassilise, osalt romantilise ajajärgu saavutused enam tähelepandavad rahvustunde ära-

tajaina, kui kunstteostena — nõnda isegi Kreutzwaldi looming (maha arvatud ta vanaea filosoofiline poeem „Lembitu“). Ja järgnev puhtromantiline, ärkamisaegne kirjandus (1860—80, nii Koidula, Jakobson, Kuhlbars j. t.) oli kõigepäält selle puhkend rahvustunde hõiskav, ilutsev ehk siis jälle leinlev kuulutus, ilma suurema algu- ja kunstipärasuse taotluseta. Nii toetubki kogu see Eesti algupärase luule esimese ajajärgu toodang kunstiliselt pääasjalikult võrastele, Saksa eeskujudele, omalt poolt lisades ainult kõige vajalisema kohalikkuse. Kui me aga igat tulemust tahame hinnata selle järgi, kui võrra ta oma saotluses on õnnestunud, siis on igatahes selle ajajärgu kirjanduse saavutused küllaltki suured: tema siht oli kõigepäält eestluse äratamine (seega siis eestilis-ideeline), ja see on tal korda läinud hästi.

Kuid igatahes, nagu öeldud, ei olnud puhtesteetilises mõttes neid saavutusi mitte palju, ja veel vähem oli neid ärkamisajale järgnevail üldise reaktsiooni aastakümneil (umb. 1880—1900). Ka siin oli päätähelepanu pöördud sisulisele küljele, kuid sel, järelromantilisel kirjandusel puudus tavalisti seegi vahenditult pulbitsev kunstiline mõjuvus, mida siiski oli olnud ärkamisaja luulel. Selle ajajärgu suurim saavutus üldkultuuri seisukohalt on pigem see väga rikkalik rahvaluule varandus, mille kogumine tolle muidu huvikehva ajajärgu õredalt isamaalises õhkkonnas õnnestus ootamatult hästi, pääasjalikult J. Hurti juhtimisel.

Kuid juba selle ajajärgu lõpul on ühiskondlikud ja üldkultuurilised eeldused jõudnud nii kaugele, et võib sündida mingi kestvatöolisem ja elulisem kirjandus, juba iseseisvama, eestilisema ilmega. Viimase ilme saab küll ka tema veel enam ainete, oma kujutusala poolest, kui et ta kujutus viis oleks olnud midagi eriliselt rahvuspärasest. Nimelt ulatub aastasaja lõpul mujal Euroopas juba mahakäinud realistlik-naturalistlik vool meilegi ja juhib pakatava jõulisema kirjanduse püüded teravajoonelisse rahvakujutusse ja ühiskondlikkude olude arvustamisse. Juhan Liivi ja August Kitzbergi külanovellidele järgnevad tugeva- ja teravatendent-silised naturalistlikud novellid ja romaanid Ernst Petersonilt ja Eduard Vildelt. Ning neilt on pärit juba meie mitmed, kunni praeguseni paremad saavutused eepika ja draama alal. Nende teenus oli, et Eesti kirjandus siit päale saab lähemasse ühendusse mujal Euroopas valitsevate vaimliste ja kunstiliste vooludega, kuigi veel hiljaks jäädes; nende poolt viiakse läbi selle kõrgema üldeuroopalise kunstilise käsitlusviisi sovelmus Eesti ilmastikuga kui ka värskemate ideede

levitus meie patriarkaalses jumalamaakeses. Et järgnev suur sotsiaalrevolutsiooniline liikumine 1905. punasel aastal eest leidis nii palju sotsiaalselt, võiks öelda isegi klassiteadliselt ärrganud hulki, see on mitmeti just ka selle realistliku kirjanduse ideestiku ja sotsiaalse selgitustöö mõju ning saavutus.

Kuid alles ühes selle suure sotsiaalse ärkamismurranguga ja alles pärast seda, selle tagajärgedel tõuseb kirjandus, mis meil esmakordselt oma pääsihiks seab puhtesteetilise loomingu, mis just väljendusele, vormilisele enesele hakkab pöörama erilist tähelepanu, kuna see senni on olnud tihti koguni kõrvaline asi.

See on 1905. a. keeristes esile astund ja umbes 1910-nda a. paigu oma täiele tegevusele jõudnud. „Noor-Eesti“ liikumine, oma nõudega „Euroopa“ ja euroopalise kirjanduskultuuri järgi. Enam kui ükski teine tutvub ta Lääne-Euroopa, eriti Prantsuse ja Skandinaavia, Soome, aga ka teiste kultuuridega, vastukaaluks seni valitsend Saksa omale, valib ja õpib, otsib eeskuju igalt poolt.

Ta algab Eesti kirjanduse reformeerimisega pääle põhi-elementidest: Eesti keele (J. Aavik) ja Eesti kirjandusliku stiili (F. Tuglas) kultuuriga ning eestikeelse värsi uuestloomisega (G. Suits ja V. Ridala). Neil aladel ongi ta saavutused silmapaistvalt suured. Temast päale on Eesti kirjandus vähemalt oma välise vormi ja üldilme poolest selle Euroopa omaga vähegi võrreldav, mille järele nii püüti — vähemalt võib seda öelda Tuglase novellide ja mõnede Ridala, Suitsi luuletuste puhul.

Suurema kompositsiooni, romaani ja draama alal see uus-romantiline, uus-impressionistlik (ja kes teab veel, mis -istlik), sõnaga — eklektiline otsimise ja katsetamisvool ei tegutsendki. Nimeliselt Noor-Eesti hulka kuuluv Tammsaare on olemuselt puhtrealist, alguses otse naturalist, samuti Noor-Eestiga oma loominguks kaasaegsed novellistid M. Metsanurk, M. Mõtslane, Oskar Luts, isegi K. Rumor ja t., kes aga ometi Noor-Eesti suurema kirjandusliku kultuuri nõudeile oma loominguks vastata on püüdnud.

Selle tõusu ja süvenemise peatas puhkend maailmasõda mõneks aastaks, kunni siis a. 1917 suur revolutsioon ka siin paisud avas. Uus kirjanduse, eriti luule õitseng oli kantud tuntavalt ajajärgu hingeelust, mida ei iseloomustand mitte üksi poliitiline vabadus-juubeldus, vaid ka teatav „liha emantsipatsioon“, isiku ja elu jaatus tema kõigi külgedega. Üldilme poolest oli see n. n. Siuru vool ettevalmistet osalt

juba mõnede ennesõjaaegsete kirjandusnähtustega, nagu mingi primitivistlik Jaan Oksa looming või futuristlikkude kalduvustega „Moment“ rühm (H. Visnapuu ja R. Roht). Nüüd liitus nende mõjudega veel tutvunemine Saksa ekspressionistidega kui ka üldine aja hing, suurežestiline ja heredavärviline, suurt trummi tarvitav. Nii andis see paariaastane väga intensiivne kirjanduslik tegutsus tunduvald saavutusi, eriti lisades stiilide lühemust ja tabavust, heredust, pildirikust, isegi hüpertroofiani. Nii tõuseb Eesti värss M. Underi, H. Visnapuu, Joh. Semperi, j. t. kätes suurema vormivalmiduseni, kõlavuseni, elu- ja värvirikkuseni, ning ka novell saab uue, kunni liialduseni hereda stiili ja käsitluse. Kuid ka sisuliselt täiendab see vool mõneti meie muidu liig ükskõlgist kirjandust, tuues selle sennisele kaebamisele, pisut kahvatule ideelisusele lisaks enam elurõõmsaid ja meelelisi toone. On peagu arusaadav, et sääljuures ühtlasi valitseb õige sensuaalne ja egotsentriline eetika, milleni oli sensuaalne aeg viind ka mitmete endiste nooreestlaste esteetistliku individualismi. Kuid pea nagu häbenetakse sellest isegi ja juba kolmandal-neljadal vabadaastal sünnib (vist küll suurelt osalt ka Saksa ekspressionistide eeskujul) tugev muutus eetilises-ideelises suunas. Endine lõbutsev individualism käändib äkki seda ägedamalt toonitot sotsiaalsuseks: sünnivad verevalamisest hädaldavad „ajalaulud“, sotsiaalse vägivalda ja kultuuritu tõusikluse vastu sihitud „Tarápita“ protesteerivad filippikad.

Kõige viimaseil aastail näib nagu taltund seegi, osalt ehk ka liig forsseeritud sõjakas hoogsus ja saabund lüürikasse mingi vaikus. Ühtlasi näib taas suuremat kalduvust eepikasse ja nimelt realistlikku, milliselaadilist novelli ja romaani on hakand viljelema pääle Tammsaare ka varem uusromantilise värvinguga R. Roht ja J. Kärner, koguni futurismiga aland Albert Kivikas. Kord tõusnud linnaelu kujutusestki on suuremalt jaolt jälle tagasi mindud maa-kujutusse, kuigi juba värvikama, uueaegsema, surutuma stiili ja käsitlusviisiga.

Nii Eesti kirjanduse arengukäik ja selle eri ajajärgude toodangu iseloomustus kõige üldisemais joontes. Kui aga tahame eriliselt teadlikuks saada Eesti kirjanduse saavutustest, siis muidugi on vähe sarnasest tutvustusest ainult ühes arenguga. Küsitakse, s. o. tavalisti iga Eestiga üldiselt tutvuda tahtja küsib, ning samuti meie ise praegusel, nagu üldise aruande pilgul, küsime: mitte, kuidas meie kirjandus on arenend, vaid otsekohe: m i s t a o n a n n u d ,

kui rikas on selles keeles loodud kunstivarandus, kui kõrge on tema üldine tasapind? Et sellele pisutki lähemalt vastata, püüame ülevaate anda Eesti kirjanduse saavutusest süstemaatilisemalt. Kõige päält muidugi esteetiliselt seisukohalt vaadates, erikirjandusliikide järgi. Eksiarvamistest hoidumiseks olgu siin enne tähendat, et nagu kirjanduse süsteemitamises üldse, nii ka siin igasugu liikidesse j. m. s. jagamine on arusaadavalt relatiivne ja ainult praktilise sihiga koordinaatide tõmbamine.

Millises sõnakunsti liigis oleme kõige rikkamad? mis alal võiksime pakkuda kõige enam teisest kultuurkonnast tulijale, kui ta meie keelt mõistaks?

Ei ole vist kahtlust, et see ala on lüürika. Võib isegi oodata, et see nii on, kuna see, otsekohene ja lühike tundeväljendus, on oma olemuselt ikkagi kõige algelisem, ja n. ö. kõige kergem sõnakunsti liikidest, mida tavalisti luuakse palju vähema ja lühema vormimispingutusega kui eepikat või draamat. Vastates ühtlasi kõige paremini väljendus- tarbele, mis on siiski päämotiiv igale kunstile kihutamiseks, on arusaadav, et lüürikat muist luuleliikidest enam on viljeldud, eriti meil, kus rasked olud iseäranis põhjust on annud tungile, oma kurba südant lauluga kergitada, mure väljendades murest vabaneda.

Soitto on suruista tehty,
murehista muovaeltu,

ütleb Soome rahvalaul, ja tabab sellega mitte üksi oma ja meie lüürika tähtsama algmotiivi, vaid, võiks öelda, tähtsaima algmotiivi lüürikas üldse. „Les plus désespérés sont les chants les plus beaux et j'en sais d'immortels qui sont de purs sanglots“, väljendab sama mõtet modern prantslane.

Teine kunstiväljendusele kihutaja, nägemisrõõm, vormimisrõõm, on palju enam põhjuseks eepilisele loomingu- le, kuid eeldab suuremat looja ainelist j. t. kindlustetust, suuremat rahu, enam süvenemis- ja vormimisvõimalust.

Eesti murerikkal orjatüdrukul, Eesti ärkamisaja romantikul, reaktsooniaja kaeblejal, Noor-Eesti tormajail ja tunglejail Siuru momendinautijail — neil kõigil oli liig „vähe aega“, liig vähe nii välimist kui sisemist võimalust rahulikuks vaatluseks ja sisenägemuste vormimiseks. Neil oli vaja kõigepäält hing pakitsevaist, vaevavaist tundeist vabastada.

Ning just see otsekoheselt sõnade taga pulbitsev tunne, see vahetult tunduv meeleolu voogamine ongi, mis meie lüürikas on annud tema paremad kunstilised saavutu-

sed. Juba rahvaluules, mis on suuremalt jaolt lüüriline (või siis lüürilis-epiline, isegi lüürilisdidaktiline), leidub sarnaseid tundelaule või vähemalt katkendeid, mil häbiks pole seista ükskõik milliste samalaadsete kõrval teiste rahvaste rahvaluules, nii näit. vaeselapse, orja ja teiste murelaulude hulgas.

Sama vahenditu tundepursk teeb püsivaks ka mõned Koidula isamaalistest kaebelauludest, eriti aga, vormi abitusele vaatamata, Juhan Liivi südamessetungiva meelega lüürika, mis oma sisenduvuselt otse imeteldav. Sellest säilib kahtlemata mõndagi ka läbi aegade, kuigi need on enam sisemiselt survel sündind teemandikillud, kui mingiks suuremaks kunsttööks valatud tervikud. Ja kui nendes kildudes seda välise vormi abitust ei tunne, siis tuleb see vaid sellest, et ka see väljendatav hingeelu oli ise nii abitu, ainult pisut ebamääraselt igatsev ja üksi-sõnu kordav. Alles selle luulega meie uueaegset luulet võrreldes, näeme kõige õigemalt, mis tähendus viimases on just välise vormi, eriti keele arengul. Suuremalt osalt palju vähemsügavalt tuntud ja vähema tundetõelisusega väljendat, mõjub see uus luule ometi palju kunstilisemalt, võiks öelda, just oma välise vormitaidurusega, oma keele suurema paenduvusega, oma stiili värvi ja kujurikkusega. Võime siis igatahes sarnase keele, värsivormi ja stiili väljatöötust pidada Eesti uuma lüürika kunstiliselt tähtsaimaks saavutuseks. Ja, mis keelesse ja stiilisse puutub, siis mitte ainult lüürika, vaid Eesti uema sõnakunsti saavutuseks üldse. Selles on kahtlemata suur teenus n. n. keeleuenduslikul liikumisel, kuigi seda saavutusena ei tule mõista mitte üksi teoreetiliste keeleteadlaste, vaid ka tegelikkude tarvituselevõtjate kirjanikkude endi omaks. Nende mõlemate teadliku kaastöötuse tagajärjena võime igatahes konstateerida, et nii meie keele kultuur viimase aastakümne või poolteise jooksul enamvähem tasa on teinud eelkäiva paariaastakümne tukkumise ja juba õigegi komplitseeritud tundeväljendust võimaldab, ka riimilises värsivormis. Selle sõna- ja vormitehnilise kultuuri tasapinna välisnäidetena olgu mainitud kas või õige sagedase sonetivormi tarvis või seegi asjaolu, et hiljuti ilmus (J. Kärnerilt) terve „romaan värssides“, mis on tehniliselt üsna hääd, või et meil üldse juba usaldetakse ja osatakse tarvitada kõige raskemaidki stroofe ja stantse (Ridala j. t.), muu seas, et on uuesti tarvitusele võetud ka vana rahvalaulu värss (Ridala, Suits), et õnnestuvad juba pikemadki värsitõlked (J. Semper) jne. Nii, arvan, võime küll öelda, et Eesti luulekeel ja luuletehnika juba on saavutanud teatava

täisealisuse. Kuid mitte üksi keele, värsitehnika ja stiili võiks öelda, peagu euroopalise tasapinna pole saavutand Eesti värss, vaid ka tervikkunsttöödena on ta annud juba mõndagi sellele tasapinnale küüniwat. Ilma nendeta, tervikluuletusteta, olekski ju ka tehnika ja stiilikultuur vaevalt usutav. G. Suitsi mitmeid luuletusi võib nii tundesügavuselt ja paatose jõult, kui ka vormimise ehtsuselt julgesti kõrvu seada vähemalt Soome parema luulega. Samuti V. Ridala mõnd asja, ning hiljem kulmineerind M. Underi, Joh. Semperi, H. Visnapuu j. teiste parimaid laule võib igatahes juba kuidagi võrrelda kaasaegsete Saksa ja Vene suurkirjanduste toodetega samast voolust, kui küll mitte juhtide, siis vähemalt paremate järelkäijate omadega. Kui mitte muud objektiivist hindamismõõdupuud pole, siis võiks ehk seegi asjaolu olla osutajaks, et meie luule siiski juba kunstiliselt täisea piiril seisab. Kunstnikkudena hinnatavate luuletajate arv on viimasel aastakümnel suuresti kasvand ja igaüks on neist toond kaasa teatava oma ilme ja laadi. Praegu nähtavasti algav mõõna aeg näitab, et seda isepärasust ja jõudu kelgi mitte just palju pole olnud — kuid see isiku nõrkus on enamgi kui arusaadav, kui arvesse võtta meie noori kultuuriolusid ja meie tõu psükofüüsilisi dispositsioone. Võime seepärast rõõmasd olla, et meie lüürika juba mitme päält kokku niigi vaheldusrikka Eesti luuleilma on jõudnud luua. — Võiksime siis lõpuks tähendada, et lüürikas Eesti kirjandus ka Soome omaga juba kaunis kenasti võistelda jõuab, vähemalt oma vormi ja tundevärskuse poolt.

Eepika alal ei leia me juba rahvaluulestki sarnast rikkust kui lüürikas. Eesti „ilo“ teenrinnad, rahvalaulude kõõrutajad, olid naised, mitte mehed-habemikud, nagu eepilises Karjalas; võiks isegi öelda, et kogu Eesti hingelaadis leidub palju enam naiselikku ja seega ka lüüriilist elementi, kui mehelikku eepilist. Nagu juba mainitud, ongi kogu meie saatus palju enam põhjust ja ainet annud sarnasele hingelaadile, enam passiivsele, kannatavale ja tundvale, mitte rahulikult, elust üleolevalt vaatlevale ja sest jutustavale, veel vähem võitlevale. Nii puuduvad meie värsimõõdulises rahvaluules täiesti pikemad eepilised lood, leiduvad ainult vormitud, muinasloo- ja saagakujulised jutustused ja anekdoodid igasugu hiiglastest ja mütoloogilistest olendeist. Selle eest võib aga mitmeid värsimõõdulisi lühemaid „lüüriiliseepilisi“ ballaade ja jutustusi siiski juba mainida kui rahvaloomingu üsna huvitavaid saavutusi enam eepiliselgi alal.

Ka meie vanem kirjandus ei paku kunstiväärilisemas eepikas palju. Oma loomult üsna erinevaist elementidest:

mehelikest hiiglasejuttudest ja naiselikest lüürilisist jutustusist pseudoklassilise metoodiga Kreutzwaldi poolt kokkusulatet „Kalevipoeg“ ei suuda igatahes tervikliku eepilise kunstiteosena palju pakkuda, kuigi ta oma mõnede külgedega, juba oma koguga, meie kirjanduse suuremate saavutuste hulka jääb. Kunstilise saavutusena on pigem juba väärtuslikum Kreutzwaldi oktaavides pool filosoofilis-lüüriiline poem „Lembitu“. Selle kõrval on ka järgneva ajajärgu eepiline toodang (Jaan Bergmanni, Jakob Liivi ja Jakob Tamme ballaadid ja poemid) küllaltki küsitava kunstilise püsivusega.

Novellis ja romaanis annab alles realistlik vool esimesed enam-vähem kunstiväärtuslikud teosed, nii Petersoni „Paised“ ja „Rahvavalgustaja“, Vilde „Külmale maale“ (1896), „Mahtra sõda“ (1902) j. t. Üldse tähendab Vilde meie kunstipärasema eepilise suurkompositsiooni algust ja ühtlasi tugevamat kandjat, kuna ta on jäänd ka hiljem arenemisvõimeliseks ja tema „Jutustusi“ ning „Mäeküla piimameest“ (1916) võib lugeda veelgi meie realistliku novelli ja romaani parimate saavutuste hulka.

Noor-Eesti toodud keeleline ja stiililine uuestisünd ka proosas on eriti F. Tuglase teenus, ja tema on ka see, kes annud meie tehniliselt parimad novellid („Saatus“ j. t.), mis selle poolest paika peaksid küll juba ka Lääne kirjandusilmas. Samuti on Eesti esseestil tema juures omandand rütmilise voolavuse ja vaimuka kerguse, mida igatahes juba võrrelda võib välismaade omaga.

Kokkuvõetult — Eesti novell: Vilde, Tuglase, Tammsaare, osalt ka R. Rohti, M. Metsanurga, A. Kivikase j. t. poolt, Eesti värsimööduline poem V. Ridala, G. Suitsi („Lapse sünd“) ning J. Kärneri poolt, Eesti romaan Vilde, osalt ka Tuglase, Tammsaare, Kivikase j. t. poolt, sõnaga, ka Eesti eepika on, võiks juba öelda, täisikka jõudnud, vähemalt novellina. Romaaniks, nagu üldse suuremaks kompositsiooniks ei näi aga suuremal hulgal meie prosaistest siiski veel mitte küllalt jõudu jätkuvat. Siin kannatavad kõik olevad veel teatavat vormilist kondinõrkust, kui ka ideelist jõupuudust, olgu nende üksikosad ka juba küllalt küpsed. Vähemalt siis romaani alal oleme veel taga soomlastest, kuna juba meie kultuurooludki veel pole luband mõne meie Kivi või Aho tõusmist, samuti nagu nad pole võimaldand ka mingit eesti Kalevalat.

Kõige nõrgemini on arenend, nagu arvatagi võib, Eesti drama. Tähendab ju draama võitlust, aktiivset energiat,

kiirelt arenevat elu. Sarnaseks eluks on „mahatallatud, jõuetul sool“ muidugi olnud vähe võimalust, nii et võib isegi oletada teatavat dramaatilise poole nõrkust juba kogu meie loomuses. Muidugi, ka see rahvas siin on võidelnud, jah, ta on pidand seda tegema vahest enamgi, kui keegi teine, kuid kogu ta areng on olnud võitlus liig suure ülivõimu vastu, ning seepärast on see võind olla ainult passiivne vastupanek, paendumine, aga mitte järelandmine; selles pole murdumist, aga ka mitte suurt, jõulist dramaatilist žesti, uhket püstipäist rüütlimeelsust. See on olnud see „kadakase rahva“ võitlus kehval kamaral liig vägevate tormide käes, mida Juhani Aho on kujutand Soomeski. Sarnaseks kadakaseks rahvaks on ju õieti põhjust nimetada kõiki soomesoolasi, selleks on neid kasvatand nende ümbrus ja ajalugu, ja üksi see äärmiselt visa passiiv vastupanek ongi neid elus hoidnud, ka neis olusuhteis, kus vahest iga teine oleks kadund. Ka selles võitluses on oma dramaatiline element, kuid see on peagu ilma mingi dramaatilise mõjuka žestita, see on nii erinev teiste Euroopa rahvaste dramaatilise mõistest, et seda meie kirjandused veel pole suutnud küllaldaselt ära tunda ja kujutada. Pääjooni on loomulikult otsitud enam aktiivses võitluses, ja arusaadav, et sarnast elementi meie elu õige vähe on pakkund.

Selle sisemise psükoloogilise põhjuse kõrval on muidugi sama tähtis ka enam tehniline vormimise külg ja veel enam puht väline, esitamise, näitelava, tähendus. Kui suurem tervikkunsttöö kompositsioon iseenesest on kõige raskem kunstiloomingu külg, siis on see enam kui kusagil mujal tähtis just draamis, ja seega võime draami küll nimetada kõige raskemaks kirjandusliigiks, kõige enam harjutamist ja tehnilist vilumist nõudvaks, eriti nii vähedramaatilise psüüke juures, kui meie oma. Draam on kõigi rahvaste juures välja arenenud ikka alles pärast teisi kirjandusliike, nii ka meil. Siia juure tuleb, nagu öeldud, iseäranis veel sootu väline põhjus, nimelt kunstiteatri ülalpeoks nõutav aineline jõukus ja teatav arv ühte linna koondet teatripublikut. Need mõlemad said võimalikuks meil alles uuimal ajal, aasta paarikümne eest. A. 1906 avati esimene Eesti teatrimaja „Vanemuine“ ja samast aastast on pärit ka meie esimene draama, mida juba kunstteosena võib vaadelda: Kitzbergi „Tuulte pöörises“, kus on kasutat „punaste aastate“ esimest vähegi aktiivsemat võitlusilmastikku. Ja seesama draam on kuni praeguseni jäänd veel üheks meie paremaks — nii vähe on viimasedki aastad siin alal juure toond.

Draama loomiskatsed iseenesest ulatavad tagasi küll

juba ärkamisaega, kus Lydia Koidula oma „Särase mulgi“ avaldas ja Jannseni oma „Pärmi Jago unenäo“ jandi välja andis. Üldse on, nagu arusaadav, ja nagu mujal nii meilgi naljamäng draamaalalt kõige „kergem“ kunst, kõige varasem ja seega ka kõige enam viljeldud. Nii produtseerib J. Kunder 80-dais aastais oma „Mulgi mõistuse“ ja „Kroonu onu“. Kuid jäi saamata kunstiväärtuslik komöödia, nagu selle soomlastele juba 1864. andis A. Kivi oma „Nõmme kingseppadega“. Midagi sarnast ei jõua anda ka Kitzberg oma 1890-daist aastaist pääle produtseeritud naljanditega; Kitzberg ongi vist liig tõsimeelne, võiks öelda sentimentaalnegi, et komöödias õnnestuda. See omadus rikub muu seas ka tema kõige uuema, muidu kaunis elulise pilkemängu „Neetud talu“ (1924).

Esimeseks kunstikomöödiaks võiks seega pidada alles E. Vilde salongitükki „Pisuhända“, mis ilmus 1913. Samal aastal ilmusid O. Lutsu ühejärgulised „Kapsapää“, „Pärijad“ ja „Ärimehed“, mida ka juba omal alal üsna ehtsaiks võib nimetada.

Kõige uuemal ajal on naljandit ja satiiri jälle mitme poolt viljeldud (J. Kärner, A. Tamman, E. Peterson, „Milli Mallikas“, mis meie kirjandust komöödiale kahtlemata lähemale on viind, olgugi ise mitte ühtki päris ehtsat valmis-teost andes.

Nii on siis oma nooremale eale vaatamata meie tõemäng siiski vahest paremini viljeldud. Mainitud „Tuulte pöörisele“ on Kitzberg juure annud mitmeti huvitavadki „Libahunt“ ja „Kauka Jumal“. Ja kõigeviimasel ajal on A. Tammsaare poolt antud siin kirjanduskultuuriliselt vist meie kõige parem toode „Juudit“, kuigi seegi on liig vähedramaatiline ja venitet.

Nii on meie draama küll õige õre, igatahes, nagu öeldud, meie kirjanduse nõrgeim külge. Kuid mõningais teoseis on juba siingi teatava vormivalmisuseni jõutud, mis tulevikuks lootusi annab. Lõppeks, võrreldes, peame ütleva, et kuigi ka Soome kirjandus siin just erilisel kaugel pole, oma A. Kivile, oma M. Canthile, oma E. Leinole, Linnankoskile ja L. Haarlale vaatamata, on siiski draam see äla, kus me Soomest kõige enam taga oleme. Kuid, põhjused seletet, võime muutund põhjuste juures tulevikus ka siin muutust oodata.

Misvõrra on see Eesti keeles ja Eesti rahva edustajate poolt kirjutet kirjandus siiski ka **E e s t i r a h v u s k i r -**

ja ndus? Misvõrra peegeldab ta just selle rahva elu, väljendab erilisel tema hinge, misvõrra toob ta lisa-väärtusi meie rahvuslikust omapärasusest juure kogu inimkonna kirjandusele? Seda otsustada on raske, kuid igatahes pole meil siin juba ette arvateski põhjust eriliseks optimismiks. See maa siin on ainult kaunis vähene nurgakene suurest lõuna- ja idapoolsest lagendikust, see rahvas siin on olnud igiajad nii mitme võõra mõju all ja võõrastega segatud nii tõuliselt kui kultuuriliseltki, tema ajalugu on olnud pigem kõik muud kui soodus kõrgema ja tihedama omapärase ja iseseisva rahvuskultuuri väljaarenemiseks. Ainult meie tõulise konservatiivsuse arvele tuleb panna, et meil üldse veel neid omapärasusi niigi palju on. Meil puuduvad isegi need looduslised, tõulised ja ajaloolised iselaaduste rikkused ja nende olemise soodustused, mis on Soomel. Nii ei ole oodatagi, et meil juba võiks leiduda nii omapärase ilmega rahvuskirjanik, kui näit. mõni Aleksis Kivi, kelle teostes inimesed nagu metsik puutumatu looduski on teisemaalasele otsekui uus ilm — ja soomlasele siis kahtlemata seda enam eriliselt Soome ilm, kodune ja armas.

Mingist rahvuslikult omapärasest kunstikäsitusest, oma rahvusstiilist ei tohi nii noor rahvas, kui meie, nähtavasti veel unistadagi.

Küll muidugi võiks meie rahvalüürikas ja ka kunstikirjanduses siin, säälmärgatamidaagi, võiks öelda, eestipärasest kunstikäsitlusest ja -tundest, „eesti stiilist“, kuid ikkagi on see üldse veel liig ebamäärane ala, millest kõnelemine kergesti eksiteele viiks. Oleksime rõõmsad, kui meil oleks vähemalt küllalt usutavat Eesti psüühikutustki, hoolimatagi stiili erilise rahvuspärasusest või mitterahvuspärasusest. Kuid muidugi ei ole ka siin veel just palju näidata, sest enne kui areneb mingi isiklik stiil, peab arenema stiil üldse, ja enne kui võiks tabada erilist rahvuspsüühket, seks peab enne suur meister olema juba inimhinge kujutamises üldse. Eriti meil, kus tuleb elada ja õppida nii suurel määral just võõraste juures ja koduneda nende hingeelus, on nii raske oma väheseid erilisi jooni näha ja kujutada.

Meie suurim realist, E. Vilde, on, tundub, üldiselt ise mitte just spetsiaaleestilise hingelaadiga ja oma kirjandusliku hariduse-harjutuse on ta saand Saksa följeton-romaanide koolis. Oma tegelastest jääb ta enamasti ikka nagu teatava vahemaa taha, nii et me nende tegelaste eestist

hinge ei taju. Ainult oma hoolsa välisomaduste tähelepanu ja üldse jutustusehoo abil õnnestub tal elama panna vahel sarnaseid üsna eestilisi kujusid, nagu „Mäeküla piimamehe“ Prillup ja „Pisuhänna“ Piibeleht.

Samuti võiks meie vanemast kirjandusest mõnedes Kitzbergi tüüpides näha rahvustüüpe. Nii on kõneldud eriti tema õnnestund Eesti külaeitude kujudest. Üldse on ju vanades külataatides ja eitedes rahva ja tõu omadused vahest kõige enam välja arenend ja silmapaistvad ning nende kujutamises on siis rahvuspsükoloogilisi teeneid ka mitmel muul nii vanemal kui nooremal kirjanikul. (Tammsaare, Luts, Kivikas j. t.). Muidu on aga noorem kirjanikupõlv küll tegutsend juba oma aine ala pärast enam iselaaditu ja ebamäärase noorema põlvga, eriti veel linnlastega, ning siin on muidugi veel raskem midagi erilist pakkuda, mida igaüks peaks nimetama eestiseks. Uuemat kirjandust ongi seepärast meil tihti süüdistet eestipärasuse puuduses, ja omal ajal ehk on seks põhjustki olnud. Kuid sääl polnud palju parata, kuna Eesti haritus ja üldse enamtsiviliseeritud linnaelu veel üsna vähe omapäraseid jooni omas ja veel praegugi omab, uuema aja kirjandus aga juba oma komplitseerituma hingeelu otsimises ikkagi juhitud on linnastumise tendentsist.

Kokkuvõttes peame vist ütlema, et meil ka Eesti rahvuspsükoloogilise kujutuse alal veel kuigi suuri saavutusi pole, olgugi, et on õnnestund üksikud hääd tähelepanekud ja vähemaulatuslikud rahvustüübidki. Ühtlasi oleks küll vist õigem, end üldse mitte just hellitada suurte lootustega, et me nende rahvuspsükoloogiliste, üldse ainult oma vanade, päritud omapärasuste eksploateerimise teel välismaile, Euroopale, palju uut ja huvitavat jõuaksime pakkuda. Kuigi ka meil siin teatavad varandused on, tuleb meil meie suurem ja huvitavam omapärasus siiski luua — ja seks ei ole muud abinõu, kui intensiivne kultuur-elu ja intensiivne kunstikõrge looming üldse.

Eespool Eesti rahvuspsüüke kujutamise saavutusist kõneldes, puuduteti osalt juba ka eestluse kujutust üldse. Kui seda viimast võtta vähenõudlikumalt, selle alla lugeda ka kõik meie elu ja olude kirjeldus meie ilukirjanduslikes töis, siis pole siin just põhjust kurtmiseks. Seda on ju praktiseeritud meie kõige vanemaist iseseisvaist Eesti kirjanikest pääle, isegi Jannsen ja Koidula püüdsid oma võõra algupäraga külaajuttudes neid ikkagi seevõrra ümber teha, et nad said võrdlemisi eestise koloriidi. Suursaavutused sel

meie ühiskondlikkude j. m. olude ja elukujutamise alal on aga muidugi eriti realistlikul voolul, kus E. Petersoni, iseäranis aga Vilde suured romaanid, Zola metoodi järgi loodud, taotlevad olla otse meie olude päevapiltlikult tõetruud ja üksikasjalised kujutused. Samal alal on palju teind ka meie noorem realistide põlv, M. Metsanurgast kunni O. Lutsuni ja kõige viimasel alal siin eriti silmapaistva A. Kivikaseni. Nii on eriti meie külaelu oht-ralt ja kaunis põhjalikult kujutat, kuid ka meie noore linna, tema kodanluse, väikekodanluse, haritlastiku ja proletariaadi kujutuses on tehtud õnnestunud katseid.

Eesti looduse kujutust on samuti taoteldud rohkesti. Loodusluule alal on silmapaistvad Ridala, G. Suits, J. Kärner ja mitmed teised. Proosas on Eesti loodusest annud kõige hingestunud leheküljed vahest R. Roht, F. Tuglas j. t.

Seevastu näib Eesti ajaloo ilukirjanduslikku kasutamist ja elustamist meie kirjanduses võrdlemisi vähem viljeldud. Järelromantikute põlv (Bornhöhe, Saal), on meie vanemat ajalugu (vabadusvõitlusi) püüdnud kujutada, aga kunstiliselt on need kujutused nii nõrgad, et nad praegusaja maitsega lugejale väga vähe pakuvad. 19-nes aastasada on juba palju rohkem käsitletud, kuna rida Vilde suuri romaane just selle aastasaja keskpaigas tegutsevad. Kõige uueaegsem eepika ei näi meil nagu mujalgi, ajaloolisest kujutusest palju hoolivat.

Muid maid ja nende olusid on muidugi üsna vähe meie kirjanduses kujutat. Ainult mõned Vilde nõrgemad tööd tegutsevad Venemaal ja üks isegi Kopenhagensis. Oma reisi-kirjelduses „Teekond Hispaania“ on F. Tuglas annud selle maa kujutuse, mil on ka silmapaistev ilukirjanduslik väärtus.

Maailmatutvustuse, teadmiskultuuri seisukohalt võib kirjanduse saavutusist kõnelda ka nende filosoofiliste, sotsioloogiliste, psükoloogiliste ja igasugu muudegi teadmiste ja probleemide järgi jagatult, millesse ilukirjandus lugeja sisse viib. See on liig lai ala ja esteetilisest kirjanduse käsitlusest nii kaugel, et me siin ei hooli ega ennatagi sellest lähemat ülevaadet anda.

Uueaegse ideema ja tema probleemide tutvustamises on vähemalt meie uueaegsem kirjandus, alates realistidega, suure üldkultuurilise töö teind, kuigi tutvustus ise on tavalisti kirjanikkude puuduliku sellekohase hariduse tõttu jäänd küllaltki pääliskaudseks. Filosoofilisi ideid pisutki sügavamas mõttes sisaldavaina olgu mainitud

Kreutzwaldi „Lembitu“, Tammsaare, Tuglase, Suitsi j. t. toodang.

Üldkultuuriliselt seisukohalt hinnates on erilise tähtsusega muidugi kirjandust kandvad ja kirjandusest kantud, kirjanduse poolt propageeritavadki eetilised ideed ja hindamised. Siingi võime öelda, et Eesti kirjandus peagu kogu oma ulatuses ja oma kestvuse ajal on olnud üldkultuuriga kokkukõlas. Ärkamisaja kirjandus on olnud üks suurimaist selle ärkamise kaasmõjutajaist, levitades kõigepäält rahvusaadet, (mis, olgu tähendet, oli tol ajal ka sotsiaalne). Sama kordab ka järelromantikute põlv, kuigi sel ajal ainult nimeline eestlusetoonitus, „eestlane olen ja eestlaseks jään“, mitte just enam uudis ega kangelas-tegu polnud. Samuti vähese mõjuga ja sotsiaalselt vananend oli ka see kiriklik-kristlik moraal, mida ta jutlustas, rääkimata veel veneriikliku truualamluse õhutamisest. Sellesse ideelisse jõuetusse ta surebki, ja uue värskuse Eesti kirjandusse toovad alles realistid oma uute aadetega, mille käremeeluses on ühendet niihästi isamaaline rahvuslik aade, kui ka ikka enam juba sotsiaalnegi. Milline tähtsus eriti viimasel on olnud meie sotsiaalses teadlikukssaamises, sellele on tähendet juba eespool.

Individualistlik „Noor-Eesti“ on propageerind eriti isikuvabaduse ja esteetiliste väärtuste suurema hindamise aateid ja on seega temagi küllalt üldesteetiline, kuigi talle selle puudust omal ajal nii palju ette heideti. Viimast võiks teha ainult tema vahest liig suure ühekülgsuse pärast, mis ebasotsiaalsesse estetismi võis viia, kuid tegelikult teame ju, et keegi ta edustajaist päriselt sinna ei kaldund, et, just selle vastu, mitmed neist olid koguni väga tugevate üldhuvidega sotsialistid. Nende vahest pisut ükskõlgne esteetiline kultuuri ülihindamine aga oli otse vajaline nende aadete suuremaks läbiviimiseks. Selle saavutus on, et praegu vähemalt meie noorpõlv siiski on kaunis suurte kirjandus-esteetiliste huvidega (julgen väita, suurematega kui Soome oma).

1917. a. revolutsioonija luule eetiline sisu oli põhjalt õieti samade isikuvabaduse ideede jätkaja, kuigi juba teatava dekadentsiga ja seega vast kõige eetikavaesem. Kuid selle vastukaaluks tõusis peagi, nagu tähendet, tugev sotsiaal-eetilise toonitus, isegi otse moraliseerimine. Selle uue inimsususu propageerimine, mitmeti Prantsuse „Clarté“ vaimule liginev, ei ole küll veel laiemaid tagajärgi annud, võib olla ka seepärast, et ta kuulutus on kunstiliselt vahel liig forsseeritud ja ideilt mitmeti meie oludest kauge — aga kahtlemata ilmuvad ka selle positiivsed saavutused nähtavale tulevikus.

Üldiselt võime öelda, et meie kirjanduse eetiline kultuuri tahe kõigil aegadel on püsind ärksana ja rahuldamatuna, võib olla vahel isegi liig rahuldamatuna, mis juba jõuetu eitamisele viib. Selle tahte ideelisele küljele võiks ehk vahel ette heita ainult ta liig suurt üldsust, liig vähest kohaliku ilmastiku nägemist oma silmadega, jäädes nii nagu lainatuks ja seega pääliskaudseks. Kuid igatahes on see ärkvel eetiline südametunnistus õige „maa soolana“ kaasa mõjund ka muu publiku eetilise sisetunde virgvel hoidmiseks. Vähemalt paremate kirjanikkude (Suitsi, Tuglase, Metsanurga, Tammsaare) toodangust võib seda ikka öelda. Kui publikul ja arvustusel ses on olnud teistsugu arvamisi, siis on selle põhjuseks olnud pigem arusaamatus kirjanikkude eetosest.

Veel mõni sõna Eesti üldkirjanduslikkudest saavutustest. Meil ilmud kirjanduse hulka on muidugi suurmaade ja vanade kultuuridega võrreldes üsna väike, kuid suhteliselt meie rahvaarvuga juba üsna tähelepandav. Muidugi, nagu kirjandusele endale, nii oleks ka meie publikule veel nii palju ette heita, kuid ajaloolistes raamidest ei või me oma saavutuste üle siin olla kurvad. Ühes Eesti iseseisvusega on meie üldkirjanduse toodang 4—5 kordseks tõusnud, ja sellest kasvamisest tuleb siiski osa ka ilukirjanduse arvele.

Meie raamatuvälimus on „Noor-Estiga“ alates suuri edusamme teind, ja kuigi puuduvad luksusteosed, võib meie paremate kirjastuste raamat oma välisiluga juba üsna hästi võistelda Soome ja Saksa praeguse tavalise raamatuga.

Meil on juba jõutud niikaugale, et ilmus kaks kestvat ajakirja kirjanduse jaoks, teine oma olemuselt enam määratud kirjandusteadusele (kuukiri „Eesti Kirjandus“), teine loova kirjanduse avaldamiseks („Looming“). Viimase olemasoluga oleme soomlastest eeski, kuna neil sarnane puhtkirjanduslik ajakiri veel puudub. Üldse on meie loov kirjanduslik elu iseseisvuse algul, võiks öelda, Soome omast pigem intensiivsem ja värskem kui loium, vähemalt meie eneste arvates; kuid vist küll siiski veel pinnapoolsem ja vähema tõsidusega ja kunstilise sügavusega.

Meie kriitika oli õige elav ja arenend „Noor-Eesti“ ja „Siuru“ ajal, kuna ta viimaseil aastail taas jõuetumaks jäänd, koos üldise hoo taltumisega ja teatava kriisiga, nii meie kirjandusturul kui ka kirjanikes endis.

Meie kirjanduse ja tema ajaloo teaduslik uurimine on veel muidugi üsna jõuetu ja juhuslik. Kuid meil on siiski õige rohke ajalooline materjal kogutud Kampmanni E. kirjandusloos, osalt ka V. Ridala omas, ja

ka üksikuurimusi on juba mõned olemas — vanemast kirjandusest V. Reimani ja A. Jürgensteini, uuemast kirjandusest Fr. Tuglase, Aino Kallase j. t. poolt.

Meie tõlkekirjanduse saavutused on samuti arusaadavalt veel väiksed. Aastasaja vahetusel algas suurem tõlkimistöök, kus eestindeti eriti Vene suuri realiste, nii Tolstoid, Turgenevi j. t. „Noor-Eesti“ andis näit. d'Annunzio, A. France'i, Strindbergi, J. Aho j. t. tööde eestindusi ja õnnestunumaid värsitõlkeid. Süstemaatilisem klassiliste teoste tõlkimine on pärit siiski alles kõige uuemast ajast, kus selle oma asjaks on teind eriti E. Kirjanduse Selts. Shakespeare'i „Hamlet“, Goethe „Faust“, mitmed Schilleri draamad, Molière'i, V. Hugo, B. Schaw', A. France'i j. t. ilmakirjanduse suurmeeste kui ka hõimrahva parimate (A. Kivi, Aho, Linnankoski, Leino, Sillanpää) tööd on Eestigi lugejale kättesaadavaks tehtud.

Mis võiks öelda Eesti kirjanduse kõrguse ja rikkuse kohta üldkokkuvõttes? Oleme juba paaril korral tähendanud, et tema vormielemendid juba üsna hästi välja on arenend, samuti lühemat loomistahte pingutust nõudvad loominguvalad, nagu lüürika ja lühem eepika, saavutused aga seda vähemaks ja nõrgemaks jäävad, mida enam ligineme pikemat pingutust ja komplitseeritumat ehitust nõudvaile aladele, romaanile ja draamale. Oleme ikka veel tugevad ainult väikekunstis, nagu seda oleme ka meie rahvaluules ja isegi oma rahvakunstis, kus on nii palju üllatavalt häid väikeasju, aga puudub suur ülevaatlik ehitus, ühtlus, monumentaalne joon. Nii siis on lugu siin umbes samuti, nagu võrdluseks öeldud, meie maastikuga, kus lillekaid nurmi ja kirjavaid aiakesi on küllalt, ei tõuse aga kusagil pilvelõhkuvaid mägitippe, ei avane pilgule kusagil mõõtmatult kaugeid perspektiive, vaid peatuma peab pilk juba järgneva metsatuka ees vähemalt paari kilomeetri taga. Näib nagu poleks meil tahetki küllalt nende suurte ehituste laiade perspektiivide ja sügavate vaimumaailmade järgi — ka ideeliselt.

Näib siis teataval määral õige olevat meigi kohta see arvamine, mis Verner Söderhjelm on avaldand kogu Soome soo luule ja üldse loomuse üle: nimelt, et sellele omane olevat: „üldine impressionism, võimetus teha midagi endale selgeks, passiiv kalduvus lasta end hõljutada elu laintel ilma reflekteerimata ja kordagi pilku tõstmata, et näha, kuhu teda kantakse“.

Muidugi on teine küsimus, kas sarnast otsust võib teha nii üldisena rahvuspsükoloogilisena. Meie praeguses kirjanduses näib see tõsi olevat, aga selle erilise „impressio-

nismi“, selle suurejoonsuse puuduse põhjuseks on kahtlemata ka meie rahvuskultuuri noorus üldse, sest on ju arusaadav, et suuremaiks pingutusiks püstib ainult harjutustes karastet ja traditsioonidele tugenev suurem jõudki. Ja viimase, kultuurtraditsioonilise „pinna“ loomiseks on ka meie praegune põlv ikka veel ettevalmistav põlv, samuti nagu seda on olnud tema eelkäijad, kõik need lugematud „tähelelnud“, milledest üht, Koidula oma, Aino Kallas nii südamlilikult on kujutand. Suurem osa meie kõige paremaid on murdud juba noorelt, oma elutööd vaevalt alates. K. J. Peterson, F. R. Fählmann, K. R. Jakobson, L. Koidula, M. Veske, Juh. Liiv, J. Oks j. t. — pikk on teeavajate märtrite rida! Kuid kui palju enam veel on neid, kes pole isegi mitte ilusalt murdud, vaid viletsalt lämbund meie õhupuuduses või verevaseks jäänd meie pinnatusest. Veel palju enam kui Soomes võib ju meil kõnelda sest ruttumööduvast „Lapi suvest“, millest Eino Leino nii traagiliselt on laulnud. „Siin rauka-deks ju sündvad sülelapsed.“

„Meill' ukkoina jo syntyy sylilapset
ja nuori mies on hautaan valmis jo.“

Või nagu seda kaebabki samahäälne Suits meil:

„Laulame tundes, et varakult kaome,
siia neetud soo sisse vaome —
millest aga unistame, surmalapsed,
paremast teistele elupäevast,
Eesti päevast.“

Kahtlemata on selles süüdi niihästi üldrahvuslik psüko-füüsiline nõrkus, kui ka harjumatus olevaidki jõude ekonoomselt tarvitada. (Varitseb ju ka kõiki noori kultuuritõusikuid rahvusigi mingi „boheemitsev“ elupõletamise, jõuraiskamise taud — seda enam, mida nõrgem nende loomus.) Kuid pääsüü on kunni kõige uuema ajani ikkagi olnud meie majanduslikult ja üldkultuuriliselt viletsail oludel, milledes töötamine juba füüsiliseltki ülipingutust nõuab, jõu ja tähelepanu laiali kisub ja varakult väsitab. Ainult mingi surmariskeerimistega, saltomortaledega ongi siin suuremalt jaolt saavutat see, mis üldse saavutat on; oludekiuste, ümbruse ja omagi jõuvähesuse kiuste on see sündind. Meil on ikka olnud palju hääd tahtmist ja ka hääd algajaid, aga vähe suuremaid täideviijaid — enam jagu on teele hääbund, kas siis sisenõrkuse või välisraskuste surve, tavalisti mõlemate. Viimasel aastakümnel on kirjandus ja kirjanikud muidugi olnud juba palju paremais tingimisis, kuid oodetud „Eesti päev“ meie vaimukultuuris pole küll

kaugeltki veel nii tulnud, nagu, võiks öelda, ta on tulnud poliitiliselt. Siin ongi ta tulek palju raskem, siin ei nõua see mitte üksi lühiaegist intensiivist võitlust, vaid tervete sugupõlvade püsivat tööd rahvuse üldkultuuri ja sellega kõige lähemas ühenduses seisva kirjandusliku kultuuri loomiseks.

Igatahes võime öelda, et Eesti sennine kirjandus on näidand vähemalt, et ta j a k s a b luua. Luuleharrastajate õige suur arvukus (protsentuaalselt muidugi) on osutajaks, et sel rahval uuemalgi ajal leidub küllalt jõude ja huvi oma Ilo-jumalanna valulis-rõõmsaks ülevaks teenistuseks. Kuigi neist veel keegi pole osutund mingiks kõik rahvuslikud jõud ühendavaks suurloojaks, mingiks kaua oodetud „messia-seks“, siis vaja siit vaid järeldada, et teda liig vara oodetakse, ja et peab enam hindama käesolevatki, et peab üldist kirjanduskultuuri tõstes temale teed valmistama. On ju, lõpeks, Eesti kirjanduse päris tööaeg veel ees, senni on ta nagu harjutaja või eksaminant näidand ainult, et ta võib tööd teha. Seda enam, et ta kaugel on laisast enesega rahuldusest, vaid et ta südametunnistus oma nõrkuste jaoks on küllaltki hell, ja, võiks öelda, ta kriitika ja enesekriitika vahest isegi liig terav ja paljunõudlik.

Mis on Eesti kirjanduse suurim saavutus, küsitakse. Kui lubatakse hinnata üldkultuuri seisukohalt, siis ei või olla teist vastust: kui suurim saavutus on, et me üldse praegu iseseisva kultuurrahvuseks olemas oleme, et Eesti iseseisvusvaim ärkas; raskemadki surved kestis, riiklikugi iseseisvuse löi; Eesti kirjanduse suurim saavutus on see, et nii raskeis tingimuses, kus mõnigi oleks vaibund, meie hing on püsind värskena, eestilise ja kultuurtahtelise.

Vaevalt mingi rahvuse juures on olnud kirjandusel täita nii palju üldkultuurilisi ülesandeid, kui meil, kus olid võetud peagu kõik muud abinõud ülespääsmiseks, sulatud kõik tegevusalad, nii poliitilised kui ka majanduslikud. Ei ole ime, et nii kirjandusel vähe võimalust ja tahtmiski jäi päälle selle tõusta ka veel oma otsekohe ülesande, esteetilise väljendusvormimise erilise viljeluseni. Alles kõige hilisemal ajal, aastat paarkümmend tagasi, on ta enam-vähem emantsipeerund*), aga ikka edasigi on tal kõige enam või-

*) Võrreldes meie saavutusi teiste omadega, tuletetagu ikka jälle meelde seda meie kirjanduskultuuri ajalist noorust, mis muidu nagu vägisi kipub ununema. Otse uskumatuna kõlab näide: a. 1842, kui ilmusid tuhandeaastase kultuuriga Prantsusmaal Baudelaire'i „Kurja lilled“, veel praegugi nii modern estetistlik õiekimp — polnud Eesti keeles ilmud veel ühtki ilukirjanduslikku teost selle sõna päris mõttes! Isegi „Kalevipoeg“, esimene selle nime vääriline, ilmus 15 a. hiljem!!

delda olnud just väliste, eriti aineliste raskustega. Muidugi, võidakse öelda, et need olud meil siiski juba mitu aastakümnet on küllalt lahedad, et kas või missugune üksik suurteos võiks ilmuda. Kuid on ometi arusaadav, et ükski mägi mere põhjast ei jõua tõusta, kui ta just mitte vulkaan pole, et ükski puu soost pilvedeni ei kasva, vaid oma all kindlat ja viljakat maad, oma ümber aga metsa, võistlevat ja soodustavat ümbrust vajab. Alles paljude puude hulgas leiduvad mõned hiiglased, on vaja palju võistlejaid ja palju vabu võistlusvõimalusi nende kerkimiseks. Vaja on harjutamise, katsetamise, kasvamisvõimalusi. Need kõik on palju suuremal määral olemas suurrahvail, meil suudaks juba majanduslikkuldel põhjustel kirjanikuna ära elada ainult väike arv meistreid — ja seepärast neid meistreid meil veel polegi.

See on põhjus, miks meil tingimata tarviline on kirjanduse (nagu üldse kõrgema kultuurielu) toetamine ühiskonna, otsekohe riigi poolt. Nii on see iga väikerahva juures, mida väiksem aga keegi rahvas on, seda suurem on see vajadus. Muidugi ainult sel juhtumisel, kui see rahvas t a h a b elada kõrgemat kultuurielu, kui ta tahab jõuda teatava iseseisvuseni ka siin alal. Meil on küllalt inimesi, kes peavad sarnast soovi Eestile üleliigseks, luksuseks, mis nõudvat liig palju pingutust. Nende järgi oleks siis küllalt endisest kiratsemisest soo serval, küll paremas onnikeses kui senni, aga siiski ainult elutsedes, hinge sees pidades, sest seda tähendab ju õieti ainult majanduslik elu, ilma omapärase kõrgema vaimukultuurita. Nii kaua kui on võimul sarnane kokkuhoidmise poliitika, elutsemise poliitika, ei pääse me ka arvatavasti sest elutsemisest kaugemale.

Alles siis, kui laiemalt ja ikka laiemalt ärkab uus suur tahe iseseisvuse poole, seekord vaimukultuurilise iseseisvuse poole, nagu see ärkas suuril vabanemisaastail poliitilise iseseisvuse poole, alles siis jõutakse ka sellele iseseisvusele lähemale pikemate sammudega. Kõrgema rahvakultuuri kättevõitmine ja ülalhoidmine — siin alles on päris katsekivi väikerahvuste elujõule, kuna näilise poliitilise iseseisvuse võib kuidagi saavutada ja õnnelikes kombinatsioones käes hoida ka mõni Luxemburg või Monako! See välimine on ainult alus ja võimaldaja, sisu ja siht on aga vaimliskultuuri iseseisvus ja jõud. Mida väiksem rahvus, seda suurem ja intensiivsem peab olema tema uhke püüd, ka selleni jõuda. See tahe peab teda ajama erilise huviga jälgima oma kirjanduse, selle oma rahvuskultuuri tähtsaima loomisala, arengut, ja see tahe peab teda ajama igasugu pingutusile, et too areng oleks võimalikult soodsais tingimuis ja edukas.

Loodame, et see tahe uut hoogu saab ka käesolevast kongressist, mis on esimene omasarnane juhus Eesti pinnal võrrelda end ja omi saavutusi lahetaguse vanema vennaskultuuri saavutustega.

Ja loodame ka, et see võrdlus ikka suuremaks kasvatab äratundmist, kuivõrra lähedal siiski seisame üksteisele, eriti aga, kuivõrra meie mõlemad tarvitseme üksteise tundmist ja alatist koostööd — ühise kõrge Soome soo rahvuskultuuri loomiseks. Kõrgem rahvuskultuur vajab laiemat alust, rohkem igasugu jõudu, rohkem omapärasusi, laiemat kõlapõhja. Seda võivad üksteisele anda ainult ühise tõu, läheda keele ja samasuguste kultuurtraditsioonidega seotud hõimrahvad. Ühine kõrge Soome soo rahvuskultuur, vastastikuse koostööga kõrgeks kasvatatud Eesti ja Soome rahvuskirjandus — ühisel Kalevala-luule põhjal! see ideaalviidagu kaasa siit kongressilt, neilt „suguharude koosistumise“ ilusalt päevilt!

4) Venemaal elavate Soome-Ugri rahvaste haridusolud.

Villem Ernits.

(Kõne ei ilmu.)

5) Ingeri ja Ingerlased.

Mag. K. Tynni.

(Kõne kandis ette õpetaja Antti Seppänen.)

Austatud ja lugupeetud sugurahvaste pojad ja tütreid!

Südamest tänan ingerlaste nimel, Ingeri rahva nimel, Eesti toimkonda selle eest, et teie olete andnud meile võimaluse esineda kõnega sellel kongressil Ingeri maa ja rahva üle. See maa, mida nimetatakse Ingeriks, on olnud aegade jooksul suuruse poolest muutuv. See on suure Petrogradi kubermangu põhjapoolsemas osas, ja seda osa kubermangust, kus asuvad soomlased, nimetataksegi Ingerimaaks ehk Ingeriks (Inkerimaa, Inkeri) ja rahvast maa nime järele ingerlasteks. Nime aluseks on maas voolav Ingeri jõgi. Ingeri pindala on praegu umbes 15.000 ruutkilomeetrit. Ingeri läheb 50—80 kilomeetri laiuse ribana Soome lahe ääres, alates Eestist kunni Laadoga järveni ja Lava jõeni. Nii ühelt poolt piirab Ingerit noor vaba Eesti ja teiselt poolt Kaljuvald Soome. Just kui kiil on tema keskkohas Petro-

gradi linn. Suurem osa Ingeri rahvaarvust, umbes 150.000, on rahvuse ja keele poolest soomlased ja lutheriusulised. Pääle selle kuulub ingerlaste hulka maal varemalt asuvast rahvast umbes 3000 vadjalast ja 14.000 isurlast. Viimased kaks Soome sugurahvast on suuremalt osalt usu poolest Greeka-katoliku usulised. Ja siis elab veel Ingeris kümnend tuhanded eestlasi. Meie võiksime öelda, et Ingeris Soome sugurahva peret asub üle 200.000 inimese. Soomlasi on 17. aastasaja algul siia tulnud Soomest. Kunni Vene suure revolutsioonini oli Ingeri jagatud administratiivselt viide maakonda: Schlüsselburgi, Peterburi, Tsarskoje-Selo, Peterhofi ja Jamburi. Kirikliku valitsemise suhtes oli ta jagatud kolme ossa: Schlüsselburi, Ida- ja Lääne-Ingeri, mis seisid koos 29 kihelkonnast ehk 899 külast. Alguses olid Ingeris asuvad Soome sugurahvad iseseisvad ja vabad, siis langesid nad Novgorodi, selle järele Moskva, siis Rootsi alla ja viimati Vene võimu alla. Suurem osa Vene maarahvast ja ka Ingeri ägasid kunni 1861. a. raske ja verise maaorjuse all — mõisniku, aadeli valju kepi all. Ingeri rahva vanad „itkuvinat“, nutulaulud, räägivad meile sellest nii palju. Ingeri rahvas ei ole siis soomlaste hõimrahvas, nagu nii mitmedki arvavad, vaid ta on puhas soomlane, see sama soomlane, kes teisel pool lahte vabas Kaljuvallas asub. Tema keel on nii sama puhas selge Soome keel, kui mis tahes Soome asukoha soomlase keel. Usu poolest, nagu juba öeldud, on Ingeri rahvas peaaegu kõik lutheriusulised. Lutheri usk levines Ingeris 16. aastasajal, siis kui see maa sai Rootsi alla. Peab ütlema, et kirik oli kaua aega ainuke tegur Ingeri rahvusliku kultuuri põllul. Ingeri rahvas õppis lugema küla lugemistel, pühapäevakoolides, leeris ja koduse õpetuse teel. Ingeri kirikuõpetajad olid suuremalt osalt viimastel aastakümnetel Soomest pärit ja sääli ka hariduse omandanud. Kui Ingeri rahvas 1861. a. vabaks sai maaorjuse ikke alt, siis tekkis Ingeri kirikuõpetajate hulgas mõte, et rahvaharidus tuleks seada palju kindlamale põhjale, kui see senni oli olnud. Selleks oli tarvis asutada õpetajate seminar. 1863. a. asutati Kolppana õpetajate-köstrite seminar; samal aastal asutati esimene seminar Soomes, Jyväskylä. Kolppana seminari toetas rahaliselt lutheriusuliste kihelkondade ühiskassa. Pärastpoole aitasid üksikud kihelkonnad, vallad ja maakonnad. Revolutsiooni järele kandis kulud riik. Poole aastasaja jooksul on Kolppana seminarist välja tulnud üle 200 soomlase-õpetaja, nendest üks jagu töötab Ingeri kirikutes köstritena. Aegade jooksul ühinesid nende haridustegelastega teistes koolides ja seminarides hariduse saanud

soomlased, nii et revolutsiooni aastatel oli Ingeris töötavas 314 rahvakoolis 248 meele, keele ja usu poolest soomlast õpetajat. Üldine õpilaste arv oli Ingeri koolides siis minimum 14.000, nendest umbes 8000 poissi ja 6000 tüdrukut. Ingeri kiriku ja kooli juhitud haridustöö viimastel aastakümnetel oli suur töö Ingeri rahva elus. Kindlas usus arenes Ingeri rahvas nii vaimlisel kui majanduslikul alal. Kõige vanem karskuse selts oli „Alku“ Petrogradis, siis 1891. a. asutati ülemaaline karskuse selts Ingeris. See koondas Ingeri rahva pojad ja tütreid üldingerlistele laulu- ja mängupidudele. Niisuguseid üldingerlisi laulu- ja mängupidusid on olnud 6, esimene 1899. a. Tähtsamatest laulukooridest olid Ingeri hümnuse looja M. Putro laulukoor, mis töötas üle 40 aasta, siis „Pietarin Suom. Lauluseura“, siis Kesk-Ingeris töötavate õpetajate laulukoor, karskuse seltsi „Alku“ laulukoor, Velto meeskoor, Venjoe Tuntari laulu- ja pasunakoovid jne. Ingeri laulukoovid esinesid ka edukalt Soome laulupidudel. Juba 1870. a. ilmusid Ingeris omad soomekeelsed ajalehed ja mõned raamatud, näiteks „Pietarin Sanomat“, „Pietarin lehti“, „Pietarin viikkosanomat“, Inkeri, Uusi Inkeri, Neva-Suom. kansan kalenteri, Kansalais-kalenteri, Inkeri maalta ja Pietarissa, Jouluvieras, Inkerin joulu, Inkerin nuorin joulu, Hyvä Sanoma, Kolppanan seminaarin albumi, mille esimesel leheküljel on kaunis M. Putro komponeeritud kantat: „Tervitus Kolppana seminarile“, mis ette kanti seminari endiste kasvandikkude poolt seminari 50 a. juubeli pidul.

Ingeri rahvas on kinkind Soome kirjandusele suure osa „Kalevalast“ (Kullervo laulud). Vastu on ta saanud Soomest väga palju soomlaste kirjandust ja ajakirjandust. Vanem rahvaluuletaja Jaakko Räikkönen on sündinud 1830. a. Ingeri noorematest luuletajatest peame nimetama Ingeris tuntud Matti Kurika't, Paavo Räikköst, ajalehetoimetajat A. Velikko't, õp. Sakari Putro't, M. Kuotri't, P. Hirvost ning noort luuletajat Aapo Ihot ja J. Stravin'it ning kõige noorem praegu Soomes töötav Antti Tiittanen. Ingerlaste laulu ja muusika eest on hoolt kannud meie paremad pojad sellel alal, nim. õp. M. Putro, T. Hirvonen, E. Suni, J. Pentikäinen, M. ja J. Susi, J. Parkkinen ja ka Tallinnas tuntud E. Mesiäinen. Kunsti alal on tuntud J. Lattu. Ingeri rahvakooli juhtidest ja õpetajate kasvatajaist on tuntud: magistrid P. Toikka, J. Peralainen, K. Tynni, õpetaja Karki ja kooliõpetaja J. Parkkinen. Nad kõik on olnud Kolppana õpetajate seminari juhatuses.

Kiriklikus elus ja ka hariduse põllul on tuntud õp.

E. Jürgenson, Juho Saarinen, Otto Räikkönen ja H. Broms. Pääle Kolppana seminari ja rahvakoolide töötas Petrogradis Ingeri keskkool ja 2 rahvaülikooli Toksovos ja Haapakangal. Revolutsiooni aja esimesel suvel asutati ülemaaline noorsoo liit, kuhu olid koondund umbes 30 seltsi. Noorsoo liidu eesmärk oli hariduse laialilaotamine maa kaugematesse kohtadesse ja noorsugu koondada, õpetada ja kasvatada. Enne revolutsiooni asutati üldingerline kirjastuse ühisus „Sampo“. Et majandusliselt rahva elu paremale järjele tõsta, selleks töötasid igal pool ühisused ja kooperatiivid. 1913. a. oli Ingeris 54 tarvitajate ühisust, 1917. a. umbes 150, ja nad moodustasid ühise Tarvitajate ühisuste keskliidu „Aita“. Veel töötas 28 laenu-hoiukassat, 12 põllumeeste seltsi, 6 piimaühisust jne.

Sellest lühikesest ettekandest on näha, et Ingeri rahvas, väike arvu poolest, aga suur vaimu poolest, vaatamata rasketest oludest, ägades võõra võimu all, on püüdnud sihikindlalt sammuda ikka edasi ja edasi parema ja õnnelikuma tuleviku poole. Soome ja Vene vahelisel rahukonverentsil esinesid ka ingerlased oma nõudmistega, pandi ette „Ingeri autonoomia kava“. Kava oli lühidalt järgmine: Ingeri moodustab Vene suhtes autonoomse üksuse. Võimu kannab selles autonoomses maakonnas rahva eduskond, kus Ingeri rahval oleks oma rahvuslik edustus: Maakonna valitsus peaks hoolitsema maakonnas olevate väiksemate rahvaste eest. Ingeri Soome rahvale on vaja kindlustada rahvuslikud elu- alused omavalitsuse, kohtu, majanduslise, hariduslise ja usulise elu aladel. Rahukongressil olid küll venelased põhimõtetlikult nõus, aga tegelikult ei ole pea midagi tehtud. Ingeri rahvas ei murdu siiski, ei paindu, ei kaota lootust. Seda ütleb ta oma hümni teises salmis, mis Eesti keeles järgmiselt kõlab:

Kord veel kõlab kaunis mäng

Üle kallima isamaa.

Valguse, vabaduse on võit,

Rõõmuga käib rahvas laulmas.

Tõuse Ingeri, su laul kõlab.

Tõuse, päevaks juba muutus koit!

Jah, kord veel kõlavad ka vaba Ingeri kuldsed kandlekeeled Soome-Ugri suures ja võimsas kooris.

*

Ungarist oli kongressi toimekonnale veel teine kõne tulnud keskkooli küsimuse kohta, kuid kokkuleppel Ungari toimekonnaga ei paigutatud teda eeskavasse kõnede rohkuse pärast. Siin ilmub kõne täielikult:

6) Die Entwicklung der höheren Schulen in Ungarn.

Aladár Péch.

Direktor der „Sigismund Kemény“ Staatsoberréalschule in Budapest.

Die mir äusserst ehrenvolle Aufgabe, welche ich seitens der ungarischen Kommission dieses Kongresses erhalten habe, ist Ihnen, hochverehrte estnische und finnische Kollegen, in einem kurzen Vortrag den Bau der ungarischen höheren Schulen vorzutragen so, wie deren Grund von unseren Vorfahren gelegt und wie er im Laufe der Zeiten ausgebaut wurde. Natürlich kann ich nur auf die wichtigeren Momente, auf die Darstellung der grundlegenden Teile des Gebäudes eingehen; die Einzelheiten würden ja nicht einmal so interessant sein. Obwohl ich glaube, dass die Schilderung dieser Entwicklung in Ihnen einige Erinnerungen gleicher Kämpfe erwecken wird, doch im grossen und ganzen — so wie unsere Völker sich fern voneinander ansiedelten und unter der Wirkung anderer Umstände gelebt haben — entwickelte sich das System unserer Schulen anders, als das Ihrige. Es war doch das Baumaterial ein anderes; wir mussten andere Widerwärtigkeiten der Witterung in Betracht ziehen; es waren andere die Baumeister, andere die Arbeiter.

Das Ungartum hat in Europa sein jetziges beständiges Heim in der zweiten Hälfte des IX. Jahrhunderts in Besitz genommen und nach den ein Jahrhundert lang dauernden Stürmen der Besitznahme, brachte uns die Weisheit unseres grossen Königs, St. Stephan, mit dem westlichen Christentum in Zusammenhang. Dieser Zusammenhang bedeutete natürlich auch das Auftreten des Einflusses des westlichen Christentums; bedeutete es auch auf dem Gebiet des öffentlichen Unterrichts. Zu diesen Zeiten war der Verwahrer der Wissenschaften in West-Europa das christliche Priestertum, welches bei uns den christlichen Glauben verbreitete; es konnte nicht anders geschehen, als dass unser öffentlicher Unterricht schon im Anfange auf demselben Wege in Gang komme, auf welchem der Unterricht im anderen Teile des damals kulturellen Europas fortgeschritten ist. Unsere höheren Schulen — deren Beginn wir bis zu dem XI. Jahrhundert zurückführen können — lehrten dieselben „freien Künste“ wie die westlichen; gliederten sich ebenso in „trivium“ und „quadrivium“, wie dort; und, wie der Unterricht in den übrigen Teilen Europas in den Händen des Priestertums lag, hatten auch wir bischöfliche-, Domkapitel- und Klosterschulen. Die Aufsicht wurde von der Kirche besorgt; die Lehrer waren teils Weltpriester, teils

Cistercienser, Benediktiner. Das war die erste Wirkung, in deren Zeit man natürlich auch bei uns von keinem Unterricht sprechen konnte, der einen ungarischen Charakter gehabt hätte. Die Lehrer, das Ziel, das System des Unterrichts waren dieselben, wie in allen Ländern des damaligen kulturellen Europas. Der Anfang musste auch bei uns ein sehr bescheidener sein. Aber in Verbindung mit der Entwicklung des Landes verstärkte sich auch unser öffentliches Schulwesen bis zum König Mathias, bis zum XV. Jahrhundert. Als aber nach dem Tode dieses hervorragenden Herrschers das Schicksal unseres Vaterlandes eine traurige Wendung nahm, als unter den fremden Herrscherhäusern unsere öffentlichen Zustände immer mehr zerrüttet wurden, hielt mit diesen gleichen Schritt der Verfall des Schulwesens. Wenn wir es nicht aus unseren Studien wüssten, könnten wir, heutige Ungarn, es recht sehen, wie die Gesundheit der Schulen mit der Gesundheit des Landes zusammenhängt. Und als der entscheidende Sieg der türkischen Macht im Jahre 1526 bei Mohács scheinbar das ganze Land zugrunde richtete, schien es, als ob dieses „Unheil von Mohács“ auch unsere Kulturentwicklung zugrunde gerichtet hätte. Glücklicherweise geschah es nicht so. Es blieben uns Schulen auf den von den Türken nicht eroberten Gebieten; so sind uns „Grenzfestungen“ geblieben, wo die Streiter der humanistischen Bewegung — durch den Kultursinn des Ungartums für hochbedeutend erkannt — ihre Arbeiten beginnen konnten. Denn im XVI. Jahrhundert beginnt im Leben unserer höheren Schulen die zweite Periode, die beinahe einen ganz neuen Anfang bedeutet; so viel ist ja zugrunde gegangen und so wenig ist geblieben.

Diese Periode würde lebhafter auf dem Gebiete der Geisteswelt durch die Verbreitung der Ideen des Humanismus, auf politisch-gesellschaftlichem Gebiete durch das Eindringen der protestantischen Reformation und bei uns durch das Auftreten der katholischen Gegenreformation, durch die Schwächung der auf dem Lande lastenden türkischen Macht und somit durch die Aussicht auf neue Verhältnisse; auch hatten das die höheren Schulen sehr heilsam empfunden. Infolge der Verbreitung der protestantischen Konfession entstanden protestantische höhere Schulen; die kath. Gegenreformation errichtete neue Schulen katholischen Charakters; und es wurden stärker, es entwickelten sich weiter die Gebliebenen; mit dem Aufhören der türkischen Eroberung öffneten sich neue Gebiete vor unseren Schulen.

Die Schulangelegenheit war auch damals in erster Reihe eine kirchliche; es herrschten im Unterricht diese Interessen sowohl bei den Katholiken, als bei den Protestanten. Zu dieser Zeit — von der zweiten Hälfte des XVI. Jahrhunderts bis zum XVIII. Jahrhundert—war der grösste Teil unserer höheren Schulen in den Händen der Jesuiten, der übrige Teil der kath. Schulen in den Händen der Piaristen, die im XVII. Jahrhundert hereinkamen. Neben diesen entstanden mit grosser Schnelligkeit die prot. höheren Schulen. Was das Ziel des Unterrichtes, die Schulorganisation betrifft, war kaum ein wesentlicher Unterschied unter ihnen. Das System der Jesuiten-Schulen—nach der strengen Organisation des Ordens — war ganz gleich in allen Jesuiten-Schulen; dasjenige der Piaristen-Schulen war auch ganz gleich. In der äusseren Organisation zerfielen die Jesuiten- und Piaristen-Schulen in die grammatischen (3 Jahre); humanistisch-rhetorischen (1—1 Jahr) und hie und da in die philosophischen (3 Jahre) Klassen. Das Hauptziel des Unterrichts war die Aneignung des lateinischen Denkens. Obwohl das System der prot. Schulen, infolge des Einflusses der meistens in Deutschland geschulten Lehrer auf den dort gelernten Prinzipien aufgebaut war, war doch dem Wesen nach zwischen diesen und den vorigen eigentlich kein fundamentaler Unterschied. Das innere Leben, die Zucht waren in allen kath. Schulen ganz den gleichen Regeln unterworfen. An den prot. Schulen bildeten sie sich freilich anders aus, infolge ihrer Autonomie und, weil sie sich auch einzelweise selbständig entwickelten.

In grossen Zügen unterschieden sich die ungarischen höheren Schulen dieser Zeit nicht wesentlich von denen der fremden Staaten. Doch ist dieser Zeitraum der erste, in dem einigermaßen der „ungarische“ Charakter unserer höheren Schulen sich zu äussern beginnt; und dieser tritt an zwei Stellen auf. Infolge der freieren Entwicklung der prot. Schulen — sie konnten ja keine gemeinsame, ihnen aufgezwungene Organisation haben — bildete sich ihre Autonomie aus, und verstärkte sich immer mehr; unter diesen Verhältnissen war es unmöglich, dass sich in ihnen irgend ein ungarischer Charakterzug nicht entwickle. Auf der anderen Seite waren es die Piaristen, die — infolge ihrer Ordensorganisation — nach den ung. Verhältnissen sich besser richten konnten. In einigen prot., und in allen Piaristen-Gymnasien lehrte man die ungarische Sprache und die Geschichte des Vaterlandes. Damit begann in unseren höheren Schulen die Rolle der n a t i o n a l e n Gegenstände.

Der Anfang war sehr ermutigend; leider nur der Anfang. Im XVIII. Jahrhundert verbreitete sich in Europa die Lehre der Encyclopädisten: „Der Unterricht ist die Aufgabe des Staates“. Damit fingen die Versuche mit dem Einschreiten der Staatsmacht an. Dieser Umstand wurde für das ung. Schulwesen aus politischem Gesichtspunkte sehr gefährlich. Nämlich infolge des pol. Anschlusses an Österreich, infolge der im Grunde genommen österreichischen Beschaffenheit des Herrscherhauses, bedeutete das Einschreiten der Staatsmacht auch auf dem Gebiete des Schulwesens, jene zentralistischen Bestrebungen, welche Ungarn zu einer österr. Provinz degradieren wollten. Diese Bestrebungen wurden lange Zeit hauptsächlich an den kath. Schulen fühlbar, welche durch Wien, wegen des auch offiziell katholischen Charakters des Landes strenger kontrolliert werden konnten, als die ihre Autonomie benützenden protestantischen Schulen.

Das erste Zeichen des Einschreitens der Staatsmacht war der für Ungarn von Königin Marie Theresie im Jahre 1777 herausgegebene, in pädagogischer Hinsicht mit vielen wertvollen Zügen ausgestattete Unterrichtsplan, die Ratio Educationis, welche sichtlich unter der Einwirkung der progressivistischen Ideen verfertigt wurde. Dieser Plan sagt bei uns das erstemal das Recht der Staatsoberaufsicht aus, zu deren Durchführung er Schuldistrikte organisiert, an deren Spitze Oberdirektoren stehen; dieser Plan reguliert zum erstenmal — für jede Schule gleichmässig — die Administration, die Zucht, den Unterricht. Zum erstenmal führt er in den zwei höchsten Klassen der Schulen (philosophische Klassen) das Fachlehrer-System ein. Als charakteristisch für die neuen Bestrebungen heben wir hervor, dass er das Gewicht nach dem Lateinischen, als dem Hauptgegenstand, sofort auf den Unterricht der deutschen Sprache legt mit dem Zweck, die allgemeine Verbreitung dieser Sprache zu fördern. Es ist wahr, dass in dem Plan auch die ungarische Sprache eine Rolle spielt, aber nur nach der Deutschen und nur, als eine der im Lande gesprochenen Sprachen.

Dieser Plan konnte eigentlich seine Wirkung nicht einmal geltend machen. Da er kein Gesetz war, haben ihn die Protestanten, sich auf ihre Autonomie berufend, nicht für bindend anerkannt; und schon nach vier Jahren, 1781, begann die Regierung Josephs II., der sich nicht einmal zum König von Ungarn krönen liess, und dessen Bestrebung war: auch in Ungarn alles zu germanisieren; der auch jene bescheidenen Bedingungen der Entwicklung des ung. Schulwesens, welche die Ratio ermöglichte, wegwarf und das

Land auch jenes Rechtes beraubte, seine höheren Schulen nach eigenem Belieben einrichten zu können. So wie er in allen seinen Verfügungen von dem Gedanken des einsprachigen, einheitlichen österr. Staates geführt wurde, wollte er auch die Schule dieser Bestrebung gemäss organisieren. Es wurde die deutsche die Unterrichtssprache, es herrschte der deutsche Geist in der Leitung.

Auch für die Entwicklung des ung. Schulwesens war ein grosses Glück, dass die Regierung Josephs II. nicht lange dauerte und dass seine Verfügungen durch seinen Tod ungeltend gemacht wurden, die eine ausgenommen, deren Wirkung auf unserem Schulwesen zu sehr fühlbar wurde: die Sicherung der protestantischen Autonomie.

Die von ihren Fesseln befreite Nation beeilte sich jetzt ihre Existenz für die Zukunft durch Gesetze womöglich zu sichern. Der Reichstag vom Jahre 1790/91 inartikulierte — neben der Gültigkeit des königlichen Oberaufsichtsrechts — „die Freiheit der Einrichtung von Schulen und des Schulhaltens“, die Autonomie der prot. Schulen, die Verwendung ungarischer Lehrer in den Gymnasien; erklärte die Notwendigkeit des Unterrichts der ung. Sprache und ernannte eine Landeskommission, um einen Lehrplan zu verfassen. Die im Jahre 1806 erschienene, sogenannte II. Ratio Educationis ordnete, als Unterrichtssprache, wieder die lateinische an. Aber dadurch, dass sie die ung. Sprache in die Schulen wieder einliess, öffnete sie von neuem den Weg für die Entwicklung unserer höheren Schulen. Dieser Plan hatte die Tätigkeit der kath. Schulen, welche genau genommen unter die königl. Aufsicht gehörten und keine Autonomie hatten, durch mehr, als vier Jahrzehnte gelenkt.

Die neue Periode konnte, was die Entwicklung des ung. Schulwesens betrifft, wirklich vielversprechend sein. In den kath. Schulen konnte der für die ung. Sprache gesicherte Platz, trotz aller österr. Kontrolle, nicht ohne Wirkung bleiben. Die prot. Schulen waren infolge der durch das Gesetz gesicherte Autonomie von der Kontrolle frei. Es ist wahr, dass diese zu grosse Freiheit mit Nachteilen verbunden war; so hatte z. B. das ref. Gymnasium in Debreczen zwischen 1791 und 1820 nicht weniger als sieben Schulpläne. Es ist aber unzweifelhaft, dass der Unterricht der ung. Sprache, das „Ungarische“ des Unterrichts in diesen Schulen viel besser zur Geltung kam. Dem Schicksal gefiel es aber, dass — wie das ungarische Klima sämtliche Früchte der Bemühungen des Landwirtes so oft unerwartet zerstört,

so auch ein alles vernichtendes Gewitter nach den für das Land erfreulichen Tagen immer eintreffe. Nach der, mit russischen Kräften gelungenen Niederwerfung des Freiheitskrieges im Jahre 1848/49, nimmt das Land der österr. Absolutismus in Besitz und damit auch das Schulwesen. Unsere höheren Schulen gelangen von neuem — und jetzt ohne Ausnahme — unter Wiens Kontrolle; und der von dem österr. Kultusminister Thun im Jahre 1850 herausgegebene „Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Österreich“ schnitt nach österreichischem Muster auch das Kleid für die ungarischen Schulen zu. Er will von neuem und jetzt überall das Deutsche als Unterrichtssprache verwenden. Abermals ist es ein Zeichen der turanischen Urkraft des Ungartums, dass auch der Entwurf seine germanisierende Absicht nicht erreichte. Was sollen wir ja von einem solchen System halten, das selbst den rein ung. Schulen des Alföld die deutsche Sprache aufzwingen wollte; wo doch die Schüler keinen Laut von dem Deutschen verstanden, diese Sprache niemals gehört haben und wo auch die Lehrer nicht Deutsch konnten. Es war zu dieser Zeit die Kenntnis der lat. Sprache noch immer mehr verbreitet, als die Kenntnis des Deutschen. Übrigens hatte der Entwurf in pädagogischer Hinsicht sehr wertvolle Gedanken gehabt. Dieser Plan will nicht nur die lat. Sprache, sondern auch die Literatur lehren; sichert auch einen gewissen Platz dem Griechischen, den modernen Sprachen und Literaturen und den sog. Realien. Er führt als einen wertvollen Gedanken aus, dass der Unterricht der einzelnen Gegenstände auch auf die anderen Rücksicht nehmen müsse, dass die wechselseitigen Beziehungen aller Gegenstände zu berichtigen seien.

Der Entwurf führte bei uns das achtklassige Gymnasium ein, brachte die damals sechsklassige Realschule zustande, verwendete das Fachlehrer-System, systematisierte die Maturitäts-Prüfung und brachte die Macht des Staates völlig zur Geltung. Jede Schule musste sich nach jenen Forderungen richten, welche der Entwurf aufgestellt hat. Und jene Schule, welche diesen Forderungen nicht nachkommen wollte oder konnte, hatte kein Öffentlichkeitsrecht und durfte keine Maturitätsprüfung halten. Mit einem Worte: solche Schule konnte nicht existieren.

„Als mit dem Sturze der österreichischen Macht Ungarn wieder ein selbständiges Staatsleben beginnen konnte, war es natürlich unmöglich, alles auf einmal wegzuwerfen; es war unmöglich auch auf dem Gebiete des Schulwesens. Ungarn konnte die veraltete II. Ratio nicht hervornehmen;

konnte sich auch an die Organisation der alten prot. Schulen nicht wenden, deren Organisation nicht einmal untereinander ausgebildet war. Zu diesen Ursachen kamen noch die vielen pädagogischen, administrativen und die Organisation betreffenden Vorzüglichkeiten des Entwurfs hinzu. Auch sonst war ja die erste Aufgabe die Umgestaltung der Schulen nach ungarischem Geiste. Die ersten Jahrzehnte der konstitutionellen Epoche liefen mit verschiedenen Experimenten ab. Erst im Jahre 1883 wurde unter dem Kultusminister August Trefort das erste Schulgesetz inartikulierte, das erste, welches Ungarn für seine höheren Schulen ganz nach freier Erwägung zustande bringen konnte.

Schon vorher, im Jahre 1875, hat die Regierung einen Schulplan für die Gymnasien herausgegeben; den ersten, welcher ohne Berücksichtigung fremder Einflüsse verfertigt werden konnte. Wenn auch die Änderung der Zeiten, die Erfordernisse des Lebens manche Einzelheiten dieses Planes als überwunden erklärt haben, können wir seine grossen Verdienste nicht leugnen. Es war ein ganz einheitliches, in allen seinen Teilen durchdachtes, prinzipienmässiges Werk; ausserdem war sein leitender Gedanke, dass die Schule nur dann eine ungarische sein kann, wenn sie die Nationalgesinnung, das nationale Denken in der jungen Generation verstärkt und bewusst macht. Eben darum bestrebt sich der Schulplan den nationalen Gesichtspunkt womöglich zur Geltung zu bringen. Dieses Ziel will er aber nicht nur durch den gründlichen Unterricht in der ung. Sprache und Literatur und in der heimischen Geschichte erreichen. Die Einteilung des Stoffes der fremden Sprachen und Literaturen richtet sich nach denjenigen der ungarischen; die ung. literarischen Lesestücke begleiten den Schüler in allen bedeutenden Phasen unserer Geschichte bis zu Ende; auch in dem Unterricht der Realien betont er die Notwendigkeit und Wichtigkeit der Bekanntmachung der entsprechenden ung. Verhältnisse. Wahrlich haben dieser Plan und die daran geknüpften Instruktionen, welche sehr viele didaktische Ratschläge enthalten, in unseren Schulen einen neuen Geist geschaffen; einen neuen auch hinsichtlich der Methode des Unterrichts, indem sie das bis dahin herrschende Verfahren der Lektionsaufgabe und des Lektionshersagens wegwerfend, den Unterricht auf die wechselseitige Tätigkeit des Lehrers und des Schülers aufbauten. Die Gedanken und Prinzipien dieses Lehrplanes wurden auch in den Schulplan und Instruktionen für Realschulen im Jahre 1884 übernommen.

Sehen wir jetzt die wichtigeren Verfügungen des Ge-

setzes vom Jahre 1883, das „Von den höheren Schulen und von der Befähigung ihrer Lehrer“ handelt.

Höhere Schulen sind das Gymnasium und die Realschule, welche beide dasselbe Endziel haben und gleichgestellte Institutionen sind. Die gemeinsamen obligatorischen Gegenstände dieser Schulen sind: Religions- und Sittenlehre, ung. und deutsche Sprache und Literatur, vaterländische und allgemeine Geschichte, Geographie, Naturgeschichte, Mathematik, Geometrie, Physik, Psychologie und Logik, Kalligraphie, Turnen. Ausser diesen in den Gymnasien: die lateinische und griechische Sprache und Literatur, in den Realschulen: die französische Sprache und Literatur, Chemie, darstellende Geometrie, Freihandzeichnen. Die Schüler werden nach ihrem beendeten 9. Lebensjahre, auf Grund des erfolgreichen Abschlusses der 4. Klasse der Elementarschule, oder aber nach einer Aufnahmeprüfung eingeschrieben. Das Auftreten in eine höhere Klasse hängt von der erfolgreichen Beendigung der unteren Klasse ab. Das Übertreten in die Schule anderer Art geschieht auf Grund einer Unterscheidsprüfung. Die wöchentliche Stundenzahl der obligatorischen Gegenstände ist in den unteren I.—IV. Klassen 28, in den oberen V.—VIII. Klassen 30.

Nach der Beendigung der VIII. Klasse hält jede Schule eine Maturitätsprüfung, welche aus einem schriftlichen und einem mündlichen Teile besteht. Die Gegenstände der schriftlichen Prüfung sind: in den Gymnasien ungarische Sprache (freie Bearbeitung eines gegebenen Themas), lateinische Sprache (Übersetzung eines gegebenen lat. Textes ins Ungarische), Mathematik (Lösung einer algebraischen und einer geometrischen Aufgabe); in den Realschulen ungarische Sprache und Mathematik (wie in den Gymnasien), deutsche Sprache (entweder eine freie Bearbeitung eines gegebenen Themas, oder eine Übersetzung aus dem ungarischen ins Deutsche). Jeden Tag hält man eine schriftliche Prüfung, und den Schülern stehen je 5 Stunden als Arbeitszeit zur Verfügung. Zur mündlichen Prüfung ist nur solcher Schüler zulässig, der wenigstens zwei seiner schriftlichen Arbeiten „genügend“ gefertigte. Die Gegenstände der mündlichen Prüfung sind ung. Sprache und Literatur, Geschichte, Mathematik, Physik; ausserdem in den Gymnasien die lateinische, in den Realschulen die deutsche Sprache und Literatur. Die Prüfungen werden vom Lehrkörper der Schule gehalten. Das Maturitätszeugnis der Gymnasien berechtigt zu den Studien in allen Hochschulen, dasselbe der Realschulen nur zu den Studien der Technik, zu den Studien

der math.-naturw. Fakultät der Universität und zu jenen der Forst-, Berg- und der wirtschaftlichen Hochschulen. Zu anderen Studien nur dann, wenn der Schüler aus der lat., resp. auch aus der griech. Sprache eine Ergänzungsprüfung ablegt.

Eine höhere Schule kann, ausser dem Staate, durch jede Konfession, Gemeinde oder Privatperson errichtet werden, wenn es nur den in dem Gesetze bestimmten Voraussetzungen nachkommt. Gleicherweise kann eine Privatschule durch Privatpersonen oder Vereine errichtet werden. Die Einwilligung oder deren Zurücknahme ist das Recht der Staatsmacht. Die Konfessionen können die Unterrichtssprache selbst bestimmen, mit der Beschränkung, dass sie die ung. Sprache und Literatur als obligatorischen Gegenstand unterrichten müssen.

Nach der Ausübung des Aufsichtsrechtes gibt es Schulen, die ganz unter die „Verfügung“ des Staates gehören (Staats- und kön. kath. Schulen); die Ordensschulen, die Gemeinde- und Vereinsschulen stehen unter der „Leitung“ des Staates und sind nur in pädagogischer und didaktischer Hinsicht dem Staate unterworfen. Über die autonomen prot. Schulen, welche in allen Schul- und Personalangelegenheiten selbständig sind, übt der Staat nur die „Oberaufsicht“ aus. Zu den Maturitätsprüfungen sendet der Staat an die in die ersten zwei Kategorien gehörenden Schulen einen „Vorsitzenden“ aus, welcher Verfügungsrecht besitzt; an die letzteren einen sogenannten „Regierungskommissär“, der nur als Beobachter des Verlaufes der Prüfung gegenwärtig ist, aber kein Verfügungsrecht genießt.

Aus administrativer Hinsicht teilt das Gesetz das Land in zwölf Schuldistrikte ein; an der Spitze von jedem steht ein Oberstudiendirektor, der nur ein diplomierter Lehrer für höhere Schulen (in Ungarn „Professor“ genannt) sein kann, und der als Professor schon tätig war. Der Oberstudiendirektor führt die Aufsicht über die Schulen und repräsentiert die Staatsgewalt. Die einzelnen Schulen werden durch Direktoren dirigiert, die aus den Reihen der Professoren ernannt sind. Als Professor kann nur ein, mit Diplom versehener ungarischer Staatsbürger angestellt werden und nur für seine Fachgegenstände. Die Professoren werden durch selbständige Kommissionen, welche auf den ung. Universitäten wirken, befähigt. Zu dem Erwerben des Diploms hat jeder Kandidat auf der Universität wenigstens acht Semester zuzuhören, aus seinen Fachgegenständen zwei Prüfungen, ausserdem aus der ung. Sprache und Literatur, aus

der Pädagogik und Philosophie eine Prüfung abzulegen und ein Jahr Praxis aufzuweisen.

Ich füge noch hinzu, dass die Aufnahme in die I. Klasse vom Jahre 1920 zu einer separaten Aufnahmeprüfung gebunden ist. Die vernünftige Ursache dieser Anordnung ist die Bestrebung, die Zahl der sich in die höheren Schulen drängenden und dazu geistig noch nicht genügend reifen Schüler ein wenig zu vermindern. Wir haben ja noch heutzutage Klassen mit 65—68 Schülern!

Die Verbreitung der Idee der Einheitsschule setzte bei uns die Bestrebungen in Gang, die Verschiedenheiten zwischen Gymnasien und Realschulen wenigstens zu verringern. Darauf beziehen sich jene Verordnungen, welche in das Gymnasium das Französische, in die Realschule das Lateinische als fakultative Gegenstände einführen. Dasselbe war der Zweck des Gesetzes vom Jahre 1890, welches verfügte, dass die griechische Sprache in den Gymnasien nicht mehr obligatorisch sei, und statt dieser Sprache literarische Studien und Freihandzeichnen einführte. Aber die Erwägung der Forderungen des heutigen Lebens, das Erkennen unserer jetzigen Lage und der Aufgaben der Zukunft brachte uns zur Einsicht, dass wir unseren Unterricht auf Grund der Einheitsschule nicht einrichten können. Vielmehr wünscht alles die Differenzierung der Schultypen. Dieser Meinung huldigte unser Parlament, als es im Monate April d. J. das neueste Gesetz für die höheren Schulen erschaffen hat, nach welchem unsere höheren Schulen in der Zukunft sich in drei Gruppen teilen werden: in Gymnasien (mit lateinischer, griechischer und einer modernen Sprache), in Realgymnasien (mit lateinischer und zwei modernen Sprachen), in Oberrealschulen (mit drei modernen Sprachen und mit einer eingehenderen math.-naturw. Bildung). Das Maturitätszeugnis einer jeden Schule berechtigt zum Besuche aller Hochschulen. In anderen wesentlichen Punkten änderten sich die Verfügungen des Gesetzes vom Jahre 1883 nicht.

Das Haupt- und Endziel der höheren Schulen besteht nur darin, dass sie ihren Schülern den Grund zu einer nationalen, wertvollen Bildung geben will, welche sie befähigt ein nützliches Glied der leitenden Intelligenz des Landes zu werden. Insofern aber das Maturitätszeugnis, nach der Veränderung der Verhältnisse auch ein zur Berufswahl berechtigendes Zeugnis wurde, schien es zweckmässig die Zeit dieser Wahl womöglich spät hinauszuschieben. Und wie z. B. ein Gymnasiast, der auf die Technik gegangen ist, viele Lücken seines Wissens zu füllen gezwungen war, kann jeder

junger Mensch diese Ergänzung während seiner Universitätsstudien erschaffen.

Die stufenweise Einführung des Gesetzes beginnt erst in dem nächsten Schuljahr. Von seiner Wirkung kann man nichts sagen. Ich selbst bin überzeugt, dass die Gleichberechtigung der höheren Schulen aller Typen sich unbedingt als entsprechend erweisen wird, und dass sie der Entwicklung unserer Kultur und unserer Tüchtigkeit im Leben sehr förderlich sein wird.

Der Unterricht der Mädchen geschah in alten Zeiten zu Hause und in Erziehungsanstalten, welche von Ordensschwestern oder von Privatpersonen erhalten wurden. Im Jahre 1867 machte sich der Staat daran, diese Angelegenheit zu regeln. In der ersten Zeit wurden für Mädchen, die eine höhere Bildung verlangten, Bürgerschulen aufgestellt, aus denen sie in Bildungsanstalten für Lehrerinnen übertreten konnten. Im Jahre 1875 hat der Staat die erste, sog. „höhere Mädchenschule“ mit sechs Jahrgängen eröffnet. Diese Schule hat die Schülerinnen nicht für Hochschulen vorbereitet; ihr Ziel war den Mädchen eine höhere Bildung zukommen zu lassen. In dem Lehrplan war das Hauptgewicht auf jene Gegenstände gelegt, die literarische, historische oder ästhetische Erziehung geben, ausserdem spielten eine besondere Rolle jene Gegenstände, welche den Anforderungen der speziellen weiblichen Erziehung entsprechen. Als aber die zwingende Not die Frage des selbständigen Fortkommens der Frauen die Eröffnung der Hochschulen immer unvermeidlicher machte, konnten diese Schulen den Forderungen allein nicht entsprechen. Man war gezwungen auch für die Mädchen eigentliche höhere Schulen zu eröffnen. Der Unterrichtsplan der heutigen Mädchengymnasien stimmt mit demselben für Knaben dem Wesen nach ganz überein. Unsere höheren Mädchenschulen gestalteten sich allmählich — mit ein paar Ausnahmen — zu Mädchengymnasien um.

Eine Koedukation gibt es in den höheren Schulen in Ungarn nicht. Dieses System, nicht nur nach ausländischen Erfahrungen, sondern hauptsächlich in Betracht unserer speziellen ungarischen Verhältnisse, würde mit den gefährlichsten Folgen verbunden sein.

Man hört — und nicht einmal grundlos — gegen die höheren Schulen in vielen Ländern die Klage, dass sie nur unterrichten und auf die Erziehung nicht genügendes Gewicht legen. Wahrlich steht hier die Schule grossen Schwierigkeiten gegenüber; lebt ja der Schüler, hauptsächlich in der Grossstadt nicht nur unter dem Einfluss der Familie,

sondern auch unter der Einwirkung der Gesellschaft, deren Einwirkungen sehr oft der Schule entgegenarbeiten. Die Lösung ist eine immer schwierigere Aufgabe; doch wird es immer die Pflicht der Schule bleiben, das Mögliche zu leisten. Auch wir kämpfen viel mit dieser Frage. Ausser den entsprechenden Regeln für die Zucht und für die Ordnung, versuchen wir es mit verschiedenen Institutionen zu erreichen, dass die Schüler an die Schule ausser den Unterrichtsstunden auch durch andere Fäden gebunden seien, dass ein inneres Schulleben, welches sich über die Lehrstunden ausdehnt, entstehe, dass auch ein mehr unmittelbarer Umgang zwischen Lehrer und Jünger die erziehende Wirkung der Schule zu einer bleibenderen mache. Diesen Zielen dienen in den einzelnen Schulen die literarischen, musikalischen, mathematischen, naturwissenschaftlichen Kreise, die Gesang-, Sport-, Schachvereine; dieses Ziel fördert die Pfadfinderei, welche beinahe in allen Schulen eingeführt ist. Jedenfalls begünstigen auch die Ziele der Erziehung unsere zwei, seit dem Jahre 1920 entstandenen Institutionen, welcher ich kurz gedenken will. Ich meine die Gesang- und die Studienwettbewerbe.

Das ungarische Volk ist eine liederreiche Nation; der Ungar singt sehr gern; es gibt vielleicht keinen einzigen Moment des Lebens, für welchen er ein passendes Lied nicht hätte. Und es ist eine sehr sonderbare Erscheinung, dass unsere Schule diese, von Natur gegebene Begabung nicht ausnützen kann. Die Pflege des Gesanges in unseren Schulen ist nicht befriedigend. Man lehrt ja schon in den Elementarschulen singen; es gibt ja Schul-Gesangchöre, von denen manche sehr vorzüglich sind. Aber von jenem Erfolge, von solchem Niveau des Gesangkultus, an welchem sich meine Landsleute voriges Jahr bei Ihnen ergötzten, stehen wir sehr, sehr fern. Diesem Zustande wollen die Gesangwettbewerbe für die Jugend abhelfen, welche durch den Verein „Magyar Jövő“ (Ungarische Zukunft) angeregt wurden. Hier soll jeder Chor eine vorgeschriebene und eine frei erwählte Gesangsnummer vortragen. Wir hatten in diesem Jahr nur den dritten Wettbewerb; der Anfang ist aber ein sehr ermutigender.

Die Idee der Studienwettbewerbe für höhere Schulen ist der Verdienst des Oberstudiendirektors des Budapester Schuldistriktes, Dr. Eugen Pintér. Sein Ziel ist die befähigsten Schüler zu eingehenderer geistiger Arbeit anzusprechen. „Der Junge, unter dessen jugendlichen Träumen das Verlangen sich in die Reihe der hervorragenden Männer em-

porzuringen, keine Rolle spielt; der Schüler, der nur darum lernt, um einst eine bequeme Stellnug zu haben und von allem, was sich auf die Lösung der Probleme der Vergangenheit, der Gegenwart und der Zukunft bezieht, sich loszulösen sucht: ein solcher kleinmütiger Sprosse lebt erbärmlich.“ Und wir, heutige Ungarn, dürfen wirklich keine solche Sprossen erziehen.

An den Studienwettbewerben nehmen je zwei vorzügliche Schüler und Schülerinnen der VIII. Klasse der höheren Schulen teil, die durch die Schule delegiert werden. Die Wettbewerbe erstrecken sich auf die verschiedenen Gegenstände. Es ist nicht erlaubt irgend ein Hilfsmittel zu gebrauchen, ausgenommen die Logarithmentafeln, auch keine Wörterbücher. Die vier ersten Sieger eines Wettbewerbes bekommen als Prämie ein Gedenkblatt. Es wird vielleicht Sie interessieren, wenn ich hier einige Themen mitteile.

Das vorige Jahr war der ungarische Aufsatz: „Gestalten ungarischer Studenten in der ung. Literatur des letzten Jahrhunderts.“ Heuer: „Die weiblichen Gestalten in Vörösmartys Dramen.“ Ausserdem musste man innerhalb einer halben Minute den Verfasser vorgelesener Dichtungen und den Titel der Dichtung festsetzen. Historischer Aufsatz: „Das Bild Europas in der Zeit des Unterdrückens des Freiheitskrieges von Franz Rákóczi II. (Die geographische Gestaltung, der innere Zustand, die äussere Politik der einzelnen Staaten.) Ausserdem musste man innerhalb einer halben Minute die Jahreszahl gegebener wichtiger historischer Ereignisse, ferner zu gegebenen Daten das historische Ereignis festsetzen. Lateinischer Aufsatz: Die Übersetzung von 9 Zeilen aus dem 4. Kapitel Senecas: De Tranquillitate Animi; die Übersetzung zweier Sätze aus der ungarischen Sprache in die lateinische; ein freier lateinischer Entwurf über ein gegebenes Thema. Math. Aufsatz: die Lösung je einer Aufgabe aus der Zahlentheorie und aus der Geometrie. Naturhistorischer Aufsatz: „Was für naturhistorische Werke haben Sie gelesen, von wem; deren Inhalt“. — Griechischer Aufsatz: Die Übersetzung des „ungarischen Kredos“. — Usw. Das Ministerium ordnete an, dass die Teilnahme an diesen Wettbewerben, von dem nächsten Jahre an, für jede Schule obligatorisch sei.

Der Erfolg dieser nützlichen Institution kann nicht ausbleiben. Sie zeigt nicht nur die Mittel und Wege zu der Entfaltung der Talente; sie eifert den Jungen zu einer edlen Beschäftigung an, weckt in ihm das Gefühl, dass auch er für die Gemeinschaft arbeite — wenn auch vorläufig nur für

den Ruhm seiner Schule; dass er seine Schulgenossen zu dem edelsten Wettkampf aneifert. Soweit fördert sie auch die edlen Ziele der Erziehung.

Zum Schlusse gedenke ich noch unserer Körpererziehung. Der Unterricht im Turnen spielte schon in den älteren Lehrplänen eine Rolle; seine Richtung war früher ausschliesslich die Pflege des Gerätturnens, der sog. geschlossenen Reihenübungen. Heutzutage pflegt man das sog. schwedische Turnen und die Turnspiele. Mehrere von uns sind der Meinung, dass man die Sache in dieser Richtung übertreibt. Sport treibt auch unsere Jugend gern; in dieser Hinsicht ist gewiss kein Unterschied zwischen den estnischen und ungarischen Schülern. Die Aufgabe der Schule ist, diesen Sportsinn in der richtigen Weise weiterzuentwickeln. Zur Verbreitung der ernstesten Athletik dienen die von den Schulen und Schuldistrikten veranstalteten Turn-Wettkämpfe. Die Schüler der höheren Schulen in Budapest haben einen, unter offizieller Leitung stehenden Athletischen Klub. Zu der intensiveren Pflege der Körpererziehung wird unser neuestes „Gesetz für die Körpererziehung“ viel beitragen, welches hinunter bis zur Dorfjugend für die Ausbildung des Körpers der jungen Generation sorgen will. Man kann nicht genug betonen, wie ausserordentlich wichtig es ist, dass dieses Gesetz erfolgreich durchgeführt werde, da wir heutzutage die allgemeine Wehrpflicht einstellen mussten und da man unter solchen Umständen die vollständige körperliche Degeneration der Jugend befürchten muss.

Ich bin am Schlusse meines zu lang gewordenen Vortrages angelangt. Ich war bestrebt, Ihnen die Schwierigkeiten der Entwicklung unserer höheren Schulen vorzustellen und Sie mit deren jetzigem Bau bekannt zu machen. Es gab grosse Kämpfe in der Vergangenheit; auch die Gegenwart ist sehr kampfreich, und wer weiss, wie die Zukunft sein wird? Aber hier haben wir das Beispiel unserer drei Nationen. Bei Ihnen konnten die deutschen, russischen Bestrebungen, bei uns die türkische und österreichische Macht, ja nicht einmal der Kommunismus unsere nationale Gesinnung, unsere Bestrebungen nach einer höheren nationalen Kultur ausrotten. Nach einer solchen Vergangenheit kann man ruhig in die Zukunft blicken. Wir, ungarische Schulmänner, sind zu Ihnen gekommen, um Ihre Institutionen auf der Stelle anzuschauen, um von Ihnen zu lernen. Ich möchte Ihnen zum Dank folgenden Gedanken geben: wenn Sie in Ihren Bestrebungen Schwierigkeiten begegnen — was bei jeder Ein-

richtung vorkommt — gewähre Ihnen Vertrauen das recht kampfreiche, aber doch nicht erfolglose Leben des ungarischen Schulwesens.

Koosviibimine.

Kell 4 p. oli haridusministri poolt korraldatud koosviibimine hõimrahvaste esitajaile välisministeeriumi ruumides.

Lõppaktus.

Kell 6 õ. peeti kongressi lõppaktus Harjuvärava mäel. Aktus algas sõjaväe orkestri kontserdiga kapellmeister G. R e e d e r i juhatusel.

Järgnes kongressi lõppkõne Eesti toimkonna liikme direktor O. J. K i e s e l i poolt:

Täna lõpetab tegevuse Soome-Ugri II hariduskongress. Kongressi korraldava Eesti toimkonna nimel tervitan lahkumisel kõiki vennasrahvaste haridustegelasi, kes kongressi tööd osa võtsid ja ka neid, kes kongressil küll ei viibinud, kuid kes vaimus jälgisid tema töid ja saavutusi.

Lahkumise hetk on käes.

Kolm aastat tagasi istutati Soome-Ugri koolitegelaste südamesse Helsingis seeme, mis siin Tallinnas juuri on ajanud hõimrahvaste haridustegelaste seas. Kolme aasta pärast ajab ta välja Ungaris rohelist lehed ja pungad. Meie ei oska ennustada kongressi tulemusi, kuid meie usume kindlasti, et tärpanud taim ei närbu. Meie ei ole unistajad, aga meie loodame, et see kõrgem saatus, mis meid muinasajal lahutas, nüüd ellu on kutsunud ununud kaunid südamehelid, mis meis, laiali pillatud vennasrahvastes, mõjuvaks sümfooniaks harmoneeruvad — Soome-Ugri rahvaste ühistundeks ja nende rahvaste kultuuri ja rahvusliste ideaalide hümniks.

Sellepärast hüüame südamest kõigile lahkujatele: jälle-nagemiseni Ungaris!

Virolaisen toimikunnan nimessä lähetän lämpimimmät tervehdykset kaikille Suomen sivistystyöntekijöille.

Se siemen, joka kolme vuotta sitten kylvettiin, on jo työntänyt juurensa syvälle multa. Kolmen vuoden perästä puhkeaa se lehteensä Unkarissa. Ja me uskomme, että se kehittyy suureksi ja voimakkaaksi puuksi.

Kaikkia kansoja hoivaava korkeampi voima johtaa myös suomalais-ugrialaisten kansojen sivistyksellistä yhdistymistä. Emme itse kykene ennustamaan, minkäläisen muodon tulee tämä yhdistyminen tulevaisuudessa omaamaan. Mutta me uskomme, me toivomme lujasti ja syvästi, että kauaksi toisistaan sirotettujen kansaheimojen sisimässä soivat sävelet synnyttävät simfonian — suomalais-ugrialaisten kansojen kulttuurin, millä tulee olemaan oma arvokas paikkansa toisten sivistyskansojen perheessä.

Tervehdin Suomen maata ja kansaa, tervehdin Suomen sivistystyöntekijöitä ja henkisen työn sankareita.

Iloiseen tapaamiseen Unkarissa!

Az elbúcsuzáskor kérem átadni a kongresszus minden magyar tagjának az eszt bizottság legszívelyesebb üdvözlét. Ha nem is lehetett Tallinnban mindenki, velünk voltak lélekben.

Három év mulva viszont fogjuk egymast látni Magyarországon. Hisszük és reméljük, hogy erre az időre meggyógyuulnak népetek lelki sebei. Hisszük, hogy akkorra, népetek szelleme és törekvése diadalmaskodik.

Éljen Magyarország és a magyar nép, éljenak a magyar kultura munkásai és szellemi hősei.

A viszontlátásra nálatok!

Kui orkester oli ette kannud A. Lätte „Kuldrannake“, kõneles Soome osavõtjate poolt prof. Appelgreen-Kivalo, millele järgnes orkestri poolt Sibeliuse „Valse triste“.

Ungarlaste poolt kõneles dr. Bán järgmist:

Armsad hõimlased!

Tõlgitsen kõige südamlikumaid tervitusi Ungari osavõtjate nimel selle sooja sõpruse eest, mida meie vastu sel ülendaval juhusel on näidatud. Võitluses üksinda jäetud Ungari, kes läänemaid aastasadade jooksul kangelaslikult on kaitsnud, vaatab alati tänutundmusega nende rahvaste poole, kes arusaamisega ja sümpaatiaga tema saatust on jälginud. Nende rahvaste reas on esimesel joonel Eesti, kes ka senni tegudel on näidanud, et ta meie avalik sõber ja tõsine vend on. Olge selles kindlas usus, et nüüd õnnetu aga parema tuleviku lootusega Ungari ei unusta ialgi seda armastust, mida temale rasketel katsumiste aegadel on näidatud. Eesti,

Soome ja Ungari vendlus on juba meie südamesse kirjutatud, ja seda ei suuda sealt kustutada mingisugune saatuse pööre...

Soome-Ugri rahvad, vaadates nende arvu ja seisukorra pääle, ei või püüda sinna, et võõrast tõust rahvaste üle valitseda. Kui aga siiski sõjariistade juurde tuleb asuda, siis tehakse seda enesekaitsemise ja inimlikkude õiguste eest võitlemise pärast. Kuid meie, Soome-Ugri rahvad, ei tohi sellepärast ära ütelda võitmisest, sest mis rahvas ei edene, see kaob. Aga see võitmine peab sündima mitte sõjariistadega, vaid vaimlise jõu abil. Meie tahame kultuuripõllul kõrgemale tõusta nendest rahvastest, kes meie vastu veriseid sõjariistu valmistavad.

Selles mõttes oli nüüd lõpule jõudnud kongress Soome-Ugri rahvaste manöövriks. Meie usume, et see vaimline sõjariistade harjutus mitte asjata polnud, vaid viis nende rahvaste hariduslist edu suurte sammudega edasi ja nii tulevast ilusamat ja paremat tulevikku ette valmistas. Selles usus hüüan südamest: Elagu Soome-Ugri rahvaste hiilgav tulevik! Kõige südamlikumat jälleagemist Budapestis!...

Orkestri poolt järgnes Franz Liszti „Ungari rapsodia f-mfoll.“

Vaimustava kõne pidas ingerlaste nimel mag. K o i v i s t o i n e n, millele järgnes orkestri ettekanne.

Siis pööras Eesti toimkonna juhataja G. O l l i k Ungari valitsuse esitaja krahv Teleki poole järgmiste sõnadega:

Kongressi märk, mida ma praegu rinnast võtan, on nobeda Eesti neu näputöö. Selles märgis on koondatud vikerkaare värvid, puudub ainult kollane, kadeduse ja kahtluse värv, ning violett, sunke meele värv. See värvide kooskõla on meie Soome-Ugri hõimude ühinemise embleem: meie ühinemise püüetes puudub kadedus ning kahtlus, meie vaatame rõõmsasti tulevikku ning usume, et meie katsumise ajad mööduvad, et meie tulevik särama lööb elurõõmsates värvides, et meie sugulustunne kasvab ning kosub, et meie rõõmuga võime üksteise edenemist jälgida, ja et meie ühinemine tiheneb. Neid märke on ainult seitse. Neist on saanud Soome kolm, Ungari kaks, ja kaks on jäänud Eestisse. Et vanematele vendadele kuulub rohkem, siis annetangi selle märgi Ungari paremale pojale.

Olgu see tänutäheks lahke küllakutsumise eest, olgu see täheks, et Eesti oma ülesande on täitnud ja sõna on Ungaril.

Krahv Teleki vastas väga soojalt. Mõlemad kõned võeti kuulajate poolt vastu tormiliste kiiduavaldustega.

Järgnes kontsert Karl Leinuse lauluseltsi segakoori poolt. Kavas olid Lätte, Aaviku, Miina Hermani, Toivo Saarenpää ja Artur Lemba laulud. Soomlasi ja ungarlasi üllatasid Soome ja Ungari laulud, mida koor ette kandis vennasrahvaste keeltes.

Kolme rahva hümniga lõppes hõimlaste teine suur koosolemine.

Koosviibimine.

Kell 9 õ. oli hõimrahvaste esitajaile teelaud Soome saatkonnas.

Näitused.

Kongressiga ühenduses peeti ka näitused järgmistes osades:

1. Eesti koolinäitus.

Sellel näitusel oli kolm osakonda:

- a) Lasteaiad, abikool, algkoolid ja õpetajate seminarid. Näitus asus linna XXI. algkooli ruumides.
- b) Keskkoolid, erikoolid, naiskutsekoolid ja Riigi puu- ja rauatööstuse kool. Näitus asus linna tütarlaste kommerts-gümnaasiumis.
- c) Kunsti ja tööstuse koolid. Näitus asus Riigi kunsttööstuse koolis S. Tartu m. 11.

2. Ungari koolinäitus.

Ungari koolinäitusel oli esitatud Budapesti linna pedagoogiline seminar ja t. koolid. Näitus asus realgümnaasiumis.

3. Koolikirjandus, õppevahendid, diagrammid. Näitus asus realgümnaasiumis.

4. Karskusnäitus.

Karskusliit korraldas kongressi ajal näituse realgümnaasiumi ruumides.

5. Tallinna tehnikumi üliõpilaste tööde näitus oma ruumides Pikal t. 20.

Ekskursioonid.

Ühenduses kongressiga korraldati ekskursion Narva. Sõit algas ööl vastu 22. juunit. Narva jõuti pühapäeval, 22. juuni hommikul. Vastu võtmas oli Narva õpetajate selts. Hommikupoolel oldi Narva-Jõesuus, õhtupoolel vaadati Narva linna ja käidi Narva laulupeol. Järgmisel päeval vaadati Kohtla põlevkivi kaevandust. Jaanipäeval olid ungarlased Tartus ja Tartu ümbruses. Vastuvõttu ja juhtimist Tartus korraldasid ülikooli õppejõud ja üliõpilased. Narva ekskursionist võttis osa soomlasi, eestlasi ja kõik ungarlased.

Osa soomlasi sõitis pühapäeval 22. juunil Keila-Joale.

Pääle selle tegid ungarlased-maateadlased käikusid ja sõitused Tallinna ümbrusesse.

Kongressi tulud ja kulud.

T u l u d.

1. Ülejääk I kongressist (Õpetajate Liidult)	114.773.—
2. Haridusministeeriumilt	200.000.—
3. Riigivanem J. Kukk'elt	100.000.—
4. Riigivanem K. Päts'ilt	100.000.—
5. Tallinna linnavalitsuselt	50.000.—
6. Tallinna linna koolivalitsuselt	30.000.—
7. Tartu linna koolivalitsuselt	10.000.—
8. Narva linnavalitsuselt	5.000.—
9. Paide linnavalitsuselt	5.000.—
10. Viljandi linnavalitsuselt	5.000.—
11. Petseri linnavalitsuselt	3.000.—
12. Viljandi maakonnavalitsuselt	20.000.—
13. Pärnu maakonnavalitsuselt	10.000.—
14. Viru maakonnavalitsuselt	10.000.—
15. Võru maakonnavalitsuselt	10.000.—
16. Lääne maakonnavalitsuselt	5.000.—
17. Valga maakonnavalitsuselt	5.000.—
18. Tallinna Krediit pangalt	10.000.—
19. Karskuse kesктоimkonnalt	10.000.—
20. Liikmemaksu	158.000.—
21. Näitusest	31.300.—
22. Pidudest ja koosolekutest	147.508.—
23. Ekskursionist osavõtjailt	29.903.—

K o k k u 1.069.734.—

K u l u d.

1.	Kongressi eeltööd (kutsed, nõupidamised, trükitööd) ja kantseleikulud, telefon, telegraaf	114.927.—
2.	Ruumid (üür, valgustus, korraldus) . . .	15.575.—
3.	Korterid kongressi liigetele ja külalistele	95.941.—
4.	Etendused ja kõned	212.825.—
5.	Näitus	306.660.—
6.	Vastuvõtt ja esitus	102.275.—
7.	Toetus seltsidele ja isikuile	55.000.—
8.	Ekskursioon	54.360.—
	<u>K o k k u</u>	<u>957.563.—</u>

	Ü l e j ä ä k (läheb kongressi likvideerimise ja selle materjalide trükkimise kulude katteks)	112.171.—
	<u>K o k k u</u>	<u>1.069.734.—</u>

Kongressi liikmed.

Ungarist.

1. Aczél Béla, üliöp. Budapestist.
2. Árpád Dóra, pr. Szegedist.
3. Bálint Alois, üliöp. Szegedist.
4. Bán Aladár, dr., akadeemik, lütseumi direktor.
5. Baranyai Gyula.
6. Budinsky Endre.
7. Butkovszky Annette.
8. Csobay László.
9. Cserzy Michel, dr., kaubanduskoja sekretär Szegedist.
10. Ehrhardt Ernő.
11. Felszeghy Elemér, üliöpilane Szegedist.
12. Gellért József.
13. Hoós István.
14. Hollossy István.
15. Haendal Vilmos.
16. Halász Julius, geogr. kirjanik.
17. Halász Elisabeth.
18. Héderváry Piroska, üliöpilane Budapestist.
19. Horger Antal, prof. Szegedist.
20. Ispanovits Sándor, direktor Budapestist.
21. Janicsák Franz, üliöpil. Szegedist.
22. Jobbágy Anna, üliöpilane Szegedist.
23. Karl János, gümnaas. õpetaja.
24. Kassay Maria, üliöpilane Budapestist.
25. Keresztes Charlotte, üliöpilane Szegedist.
26. Koch Franz, assistent.
27. Knezevich Anton, üliöpil. Budapestist.
28. Kogutovicz Karl, professor Szegedist.
29. Karl Lajos.
30. Koralevszky Géza, dr.
31. Kozmann Tivadar.
32. Menner László.
33. Maros Tibor, assistent.
34. Mezey Koloman, üliöpil. Szegedist.
35. Oláh György.
36. Országh Tivadar.
37. Pálffy János.
38. Pálffy Rózsi, õpet. Budapestist.
39. Quint József, seminari direktor Budapestist.
40. Raffay Béla.
41. Riesz Friedrich, professor.
42. Román Agnes, üliöpilane Budapestist.
43. Schilling Gabriel, dotsent.
44. Schneider Julius, majandusteadlane.
45. Schneider, pr.
46. Sibelka Anton, üliöpilane Budapestist.
47. Spur Andreas, dr., muusikakriitik.
48. Spur, pr.
49. Szegszárdi Julius, gümnaas. õpetaja.
50. Szabó Emil.
51. Krahv Teleki Pál, professor Budapestist.
52. Urbányi János.
53. Urbányi J.
54. Vörös Gyula.
55. Vesztróczy Sándor.
56. Várnay Stefán, üliöpilane.

Soomest.

1. Aittokoski Yrjö, johtaja.
2. Airila Kaarlo Martti, tohtori.
3. Andelin Aatu, opettaja.
4. Andersson Hilma, opettajatar.
5. Anttonen Aili Jenny, ylioppilas.
6. Borg Eero, ylioppilas.
7. Enäjärvi Elsa, maisteri.
8. Enäjärvi Elvi, ylioppilas.
9. Ekholm Elsa, ylioppilas.
10. Eräsalo Aino, opettajatar.
11. Etelälähti E., opettaja.
12. Eloranta Emil, opettaja.
13. Farago Jozsef, ylioppilas (Un-gari).
14. Forsblom Signe, opettajatar.
15. Frantsi Anna, opettajatar.
16. Frantsi Tyyne, opettajatar.
17. Fernelius J., apteekari.
18. Fernelius Vilja
19. Fri Jvar, kirjasonhoitaja.
20. Forsman Elsa.
21. Havig Martti, maisteri.
22. Hackman E., pankinjohtaja.
23. Hartman Liisa.
24. Halonen Leena.
25. Hedman Eino, ylioppilas.
26. Hakulinen Lauri, maisteri.
27. Heininen F. J., opettaja.
28. Hynninen Hulda, maisteri.
29. Halonen Hilja, opettajatar.
30. Heinämaa Siviä, opettaja.
31. Heinonen Tekla, opettajatar.
32. Heinonen Saimi, opettajatar.
33. Huusi Antti, opettaja.
34. Hyppönen Anna, opettajatar.
35. Hölttä Antti, opettaja.
36. Helanen Vilho, maisteri.
37. Holopainen Sandra, opettajatar.
38. Holopainen Helmi, opettajatar.
39. Hannikainen Helli, maisteri.
40. Hämäläinen Maritta, opettajatar.
41. Honkavuori Anna, opettajatar.
42. Hilta Erika.
43. Haikonen Juho, Eesti-Ingeri Seltsi esitaja.
44. Jaakkola Maikki, opettajatar.
45. Jahnsson Yrjö, professori.
46. Järvelä Juho, opettaja.
47. Jokinen Laura, konttoristi.
48. Jokelainen Maritta, tullivirkailija.
49. Kautonen Elli.
50. Katajavuori Helvi, ylioppilas.
51. Kivlstedt Olga, ylioppilas.
52. Koukkari Väinö, opettaja.
53. Koivula Heikki, toimittaja.
54. Kallioniemi Alli, maisteri.
55. Koistinen Olli, lehtori.
56. Kiviniemi Hannes, tilantointimistaja.
57. Koistinen Johanna.
58. Kiviniemi Eva, rouva.
59. Kaista Lauri, opettaja.
60. Kesä Karl, opettaja.
61. Kytölä Oskari.
62. Kaisla Aino, opettajatar.
63. Koskenniska Maati, opettaja.
64. Korppila Roosa M., opettajatar.
65. Kallinen Matti, opettaja.
66. Kari Lauri, ylioppilas.
67. Kyyhkynen O., opettaja.
68. Kuukkanen Elin, opettaja.
69. Kielo Kyllikki, ylioppilas.
70. Koivistoinen J., maisteri.
71. Löfberg Matilda, opettajatar.
72. Lönnberg Judit, opettajatar.
73. Laakso Maritta, opettajatar.
74. Laakso Hulda, opettajatar.
75. Lahtonen Suoma, opettajatar.
76. Lahtonen Toivo, opettaja.
77. Loimaranta Yrjö, ministeri.
78. Lidman Anna, opettajatar.
79. Laatu Saara, kanslisti.
80. Loukkari F. A.
81. Linsen T.
82. Kampo Lauri, rant. virkam.
83. Linkola Kaarlo, professori.
84. Mustonen Kerttu, ylioppilas.
85. Mäkinen Vieno, opettaja.
86. Mäki Niilo Joh., opettaja.
87. Malmgren Lyyli, maisteri.
88. Mitro A, johtaja.
89. Maleva Hilja, opettajatar.
90. Nevalainen Vilho, ylioppilas.
91. Niskanen, Ville. attashee.
92. Ojamo Naimi, opettajatar.
93. Paasikivi, A.
94. Pesonen Matti, tarkastaja.
95. Puuska Elsa.
96. Paatero Silvia.
97. Pyykkönen Aira, ylioppilas.
98. Päiviö Paavo, ylioppilas.

99. Pettonen Väinö, opettajatar.	130. Sovo Paavo, maanvilj.
100. Porhan Laiua, opettajatar.	131. Sovo Tahvo, maanilj.
101. Pahmi Anne, opettajatar.	132. Suominen Frans, opettaja.
102. Pusa Juho, johataja.	133. Saarinen Aino, opettajatar.
103. Pylkkänen Arvo, ylioppilas.	134. Saarinen Saima, opettajatar.
104. Petäjä Juhani, opettaja.	135. Salmela Alfred, fil-soofi.
105. Pohjanvuori Lauri, opettaja.	136. Strömmer Mikko, maisteri.
106. Paturi Lahja.	137. Söfren Harry, ylioppilas.
107. Paturi Rauha.	138. Terväsvuori Kaarlo, profes-
108. Puru Hildur, ylioppilas.	sori.
109. Partanen Saimi, ylioppilas.	139. Terho Helvi, ylioppilas.
110. Pakaslahti Aato, ylioppilas.	140. Teittinen Helmi, opettajatar.
111. Pulli Armas, ylioppilas.	141. Taskinen S. V., agronomi.
112. Rahola, J.	142. Taskinen Ester.
113. Rantanen, Elli.	143. Tähtinen Lyyli, johtajatar.
114. Roni Ilma Elina, opettajatar.	144. Tuovinen Paul Ilmari, yliop-
115. Riipinen Hilja, maisteri.	pilas.
116. Riispinen Ale, lehtori.	145. Tissari O. V., tuomari.
117. Saarinen Keritu.	146. Vaara V. B., opettaja.
118. Soinila Martta, opettajatar.	147. Vihonen Aino, sairaanhoita-
119. Suontausta Yrjö, ylioppilas.	jatar.
120. Strandman Anna.	148. Vihonen Alina, opettajatar.
121. Suominen Helli Katri, yliop-	149. Vainio J. V., opettaja.
pilas.	150. Virola Yrjö, fil. maisteri.
122. Susi Juho, opettaja.	151. Virtanen Helmi, opettajatar.
123. Salonen Toivo, opettaja.	152. Vainio Eva, opettajatar.
124. Sipola Agnes.	153. Viitanen Otto, tarkastaja.
125. Sipola Arvi, kansak. tarkas-	154. Vickström Eero, rant. virkam.
taja.	155. Vesterinen Leeni, rouva.
126. Santalahti Hulda.	156. Vesterinen Emil, konsuli.
127. Santalahti O., opettaja.	157. Valavirta T., opettaja.
128. Santalahti Irja, koululainen.	158. Ylistalo Lauri, ylioppilas.
129. Suvanto Ilmi, opettaja.	159. Äijälä Emilia, opettajatar.

Eestist.

1. Allmann Erna, õpetaja Lääne maakonnast.	11. Anton Ella, õpetaja Tallinnast.
2. Ant Anton, õpetaja Tapalt.	12. Amtmann L., õpetaja Narvast.
3. Alberg Gustav, õpetaja Märjamaalt.	13. Allebras V., õpetaja Koeru algk.
4. Akkermann Edith, õpetaja Jakobist.	14. Anso Hindrek, harijusminist. kooliosak. juhataja abi Tallinnast.
5. Annus Hilda, õpetaja Juurikaru algk.	15. Abram Leili, õpetaja Tallinnast.
6. Adamson Peeter, õpetaja Viljandist.	16. Annus Ida, õpetaja Tallinnast.
7. Aren Elisaheth, õpetaja Pärnust.	17. Ainson Anna, õpetaja Järva-maalt.
8. Andreesen Hans, õpetaja Pärnust.	18. Aral Aleksander, Tallinnast.
9. Abel Anton, õpetaja Kolga algk.	19. Arro Johan.
10. Abel Helene Kolga vallast.	20. Allik A., õpetaja Viljandist.
	21. Adamson J., õpetaja Viljandist.

22. Aljas Jakob, õpetaja Liivi algk.
23. Argus Anette, õpetaja Toilast.
24. Ainelo Jaan, õpetaja Tartust.
25. Aavakivi Silvia, üliõpilane Tartust.
26. Albert Johannes, õpetaja Haapsalust.
27. Assor A., õpetaja Võru maakonnast.
28. Aumann Johann, õpetaja Nõmme.
29. Ambos M., õpetaja Narvast.
30. Alsai August, Petseri maakonnast.
31. Aul Mari, õpetaja Tartust.
32. Annusson Jüri, õpetaja Tallinnast.
33. Aruvelt M.
34. Aitsam Mihkel, ajakirjanik.
35. Antropoff.
36. Assmann Olga, õpetaja Tallinnast.
37. Abram A.
38. Asson A.
39. Blaubrück Peeter, üliõpilane Tallinnast.
40. Blaubrück Magda, õpetaja Tallinnast.
41. Betlem Alfred, õpilane Tallinnast.
42. Birken Adele, õpetaja Järva-Jaanist.
43. Biider Kart, õpetaja Hara algk.
44. Bergert Georg, õpetaja Tallinnast.
45. Brandt Ida, õpetaja Tallinnast.
46. Blumenfeldt Anna, õpetaja Pärnust.
47. Brüller Christian, koolinõunik Tallinnast.
48. Birk August, õpetaja Tallinnast.
49. Bauer Heinrich, direktor Tallinnast.
50. Bork A.
51. Borkvell A., õpetaja Tallinnast.
52. Brauer A., õpetaja Tallinnast.
53. Berg, õpetaja Tallinnast.
54. Brandt M., õpetaja Tallinnast.
55. Biiskorb L.
56. Bielefeldt Salme.
57. Clanman Voldemar, õpetaja Tallinnast.
58. Depman Luise, õpetaja Viljandist.
59. Depman Juhan, õpetaja Tallinnast.
60. Dreeving Ottilie, õpetaja Tallinnast.
61. Dobronravín P.
62. Einberg Paula, õpetaja Tapalt.
63. Einberg Emilie, õpetaja Tapalt.
64. Erm Tõnis, õpetaja Jakobi-Päraverest.
65. Erikson Andres, direktor Paide.
66. Estam Juhan, koolinõunik Pärnust.
67. Ennemuist Hilda, õpetaja Tallinnast.
68. Einbund Linda, õpetaja Tallinnast.
69. Egion Arnold, koolijuhataja Paide.
70. Elango Julius, karskuse instruktor Tartust.
71. Ehrenvert E., üliõpilane.
72. Erm, õpetaja Rakerest.
73. Ert Sinaida, Võrust.
74. Eksta Adele, õpetaja Tallinnast.
75. Ester Madis, õpetaja Vigalast.
76. Ester Salme, õpetaja Vigalast.
77. Eisenschmidt Edgar, õpetaja Tartust.
78. Ert Sinaida, õpetaja Võrust.
79. Ehvert Matilde, õpetaja Tallinnast.
80. Ernesaks Johannes, õpetaja Tallinnast.
81. Estem J.
82. Engel F.
83. Eerik A.
84. Ederberg Paul, õpetaja Tallinnast.
85. Feldveber Eduard, õpetaja Urveste algk.
86. Feldveber Emilie, õpetaja Urveste algk.
87. Feldmann Jaan, haridusministeer. kooliosak. sekretär Tallinnast.
88. Gavrilova Pauline, õpetaja Pärisea algk.
89. Gustavson Liisa, õpetaja Pärnumaalt.
90. Griina Julius, õpetaja Jõhivist.

91. Glück Elmar, õpetaja mõisaküläst.
92. Grünberg J., põllumajanduse kooli juhataja Öisult.
93. Grünberg Helmi, Öisult.
94. Grünvald Gustav, loomaarst Tallinnast.
95. Gavrilov Olga, õpetaja Tallinnast.
96. Gustavson K., Tallinnast.
97. Gutman Emil, õpetaja Tallinnast.
98. Grüntal Julius, õpetaja Tallinnast.
99. Gustavson J.
100. Greenberg J.
101. Henno Liisa, õpetaja Lõvelt.
102. Hansing Ida, õpetaja Mooritse algk.
103. Haas Silvia, õpetaja Pärnust.
104. Haas Eveline, õpetaja Pärnust.
105. Helberg Jakobine, õpetaja Loo algk.
106. Hansmann Jüri, õpetaja Tarvastust.
107. Hansmann Marie, Tarvastust.
108. Hion Georg, õpetaja Tallinnast.
109. Horn Siim, õpetaja Tallinnast.
110. Hermann Aliine, õpetaja Tallinnast.
111. Holtsmeier J., õpetaja Viljandist.
112. Hanson Marie, õpetaja Pärnust.
113. Heinrichsen Adelheid, õpetaja Tallinnast.
114. Hansen Elsa, õpetaja Viljandist.
115. Hansen Johan, Tallinnast.
116. Hansson Jüri, Valga maakonnast.
117. Hammer Alide, õpetaja Harju maakonnast.
118. Hunt Adele, õpetaja Tallinnast.
119. Henschel Nadeshda, Tallinnast.
120. Hinnov Johannes, õpetaja Järva maak.
121. Heimberg Julius, õpetaja Tallinnast.
122. Hansmann Kirill, õpetaja Tallinnast.
123. Hanson H.
124. Hiatsintova Eugenie, õpetaja Tallinnast.
125. Hüllessini Leonie, lasteaednik Tallinnast.
126. Haman.
127. Hist J.
128. Hallik H., õpetaja Tallinnast.
129. Hamburg Paul, Tallinnast.
130. Haava Anna, kirjanik Tartust.
131. Illisson Jaan, õpetaja Lõvelt.
132. Isak Marie, õpetaja Pärnust.
133. Irmok Pauline, lasteaednik Tallinnast.
134. Ilves Elsa, lasteaednik Tallinnast.
135. Joala Linda, õpetaja Tuigolt (Haaslava vald).
136. Jürgen Marta, õpetaja Koigi algk.
137. Jürisson Johannes, õpetaja Pärispea algk.
138. Jürgenson E., õpetaja Koeru algk.
139. Juur A, õpetaja Koeru algk.
140. Jõudu Xenia, õpetaja Tallinnast.
141. Jekimoff Veera, õpetaja Tallinnast.
142. Jekimoff Dimitri, õpetaja Tallinnast.
143. Juhkova Pelageja, õpetaja Irvli algk.
144. Jaakson E., õpetaja Viljandist.
145. Johanson Lydia, õpetaja Viljandist.
146. Jürisson L., seminari juhataja Lääne maak.
147. Jakobson Pauline, õpetaja Tallinnast.
148. Janson Aleksei, õpetaja Tallinnast.
149. Johanson Jaan, koolinõunik Tallinnast.
150. Jõgi J.
151. Jansen Elisabeth, õpetaja Tallinnast.
152. Jürgen J., õpetaja Suure-Jaanist.
153. Jevschenevitsch N., õpetaja Sahodjest.
154. Jensen Hilda, õpetaja Harju maakonnast.
155. Jurjev Eleonore, õpetaja Tallinnast.
156. Jõks Mihkel, õpetaja Tallinnast.
157. Jakó Géza, prof. Tallinnast.
158. Jaakson M.

159. Jaanus R.
 160. Jungberg Osvald, õpetaja Tallinnast.
 161. Jürgenson Karl, insener Tallinnast.
 162. Jürgenson-Brehm Paula, laulja Tallinnast.
 163. Jürgefeldt.
 164. Johanson Adele, kooli juhataja Tallinnast.
 165. Kirikal Aleksander, Tallinnast.
 166. Käärik A., õpetaja Tõrvast.
 167. Kaik Peeter, õpetaja Tapalt.
 168. Kala Alide, õpetaja Aravetelt.
 169. Kotser Hilda, õpetaja Jakobi-Päraverest.
 170. Kask Marie, õpetaja Koigi algk.
 171. Krass Marta, õpetaja Varbere algk.
 172. Kosenkranius L., õpetaja Vaki algk. (V. Väandra)
 173. Kesler Hans, õpetaja Soosaare algk.
 174. Kõösel Georg, direkt. Pärnust.
 175. Kopelman Hugo, õpetaja Pärnust.
 176. Kaalep A., õpetaja Tartust.
 177. Kalle Marie, õpetaja Tallinnast.
 178. Kuusk Jakob, õpetaja Viljandimaalt.
 179. Krillo Friedrich, õpetaja Valgast.
 180. Kahu Adele, õpetaja Järva maakonnast.
 181. Kipper V., õpetaja Koeru algk.
 182. Künnapuu V., õpetaja Vao algk.
 183. Kiiwet J., haridusõunik Tallinnast.
 184. King Jakob, õpetaja Lohu algk.
 185. Kivilo Elisabeth, õpetaja Tallinnast.
 186. Kreitsmann Ferdinand, õpetaja Tallinnast.
 187. Kuurmann Linda, õpetaja Tallinnast.
 188. Krebs Leida, õpetaja Tallinnast.
 189. Kinger Elise, üliõpilane Tartust.
 190. Kond August, Võrumaalt.
 191. Käbin Madis, Tallinnast.
 192. Königsberg Rebekka, õpetaja Tallinnast.
 193. Karu Alice, üliõpilane Tallinnast.
 194. Kallik Saara, üliõpilane Tallinnast.
 195. Koltman Luise, õpetaja Hiiumaa algk.
 196. Koppel Juhan, koolinõunik Kuresaarest.
 197. Kommel Mihkel, õpetaja Kuresaarest.
 198. Kõhelik August, õpetaja Järva-Jaanist.
 199. Karu J., koolinõunik Narvast.
 200. Kunstal H., õpetaja Viljandist.
 201. Kull M., õpetaja Viljandist.
 202. Kull A., õpetaja Viljandist.
 203. Kurrik M., õpetaja Viljandist.
 204. Karus Alvine, õpetaja Viljandist.
 205. Koik Theodor, direktor Viljandist.
 206. Karolin E., õpetaja Holdre vallast.
 207. Kurvits Aleksander, koolinõunik Tartust.
 208. Kaasik Hilda, üliõpilane Tallinnast.
 209. Kippert M., koolijuhataja Tallinnast.
 210. Kuusman Voldemar, õpetaja Tallinnast.
 211. Karutamm Alice, õpetaja Pärnust.
 212. Kõhelik Magdaleene, õpetaja Nõmmelt.
 213. Kiisberg Leida, õpetaja Varbola algk.
 214. Kala Anton, direktor Võrust.
 215. Kelch Milli, õpetaja Viljandist.
 216. Kütt Rosalie, õpetaja Tallinnast.
 217. Kingsepp Leonhard, õpetaja Tsirgulinna.
 218. Kool Nikolai, õpetaja Alatskivilt.
 219. Kivi Marta, õpetaja Pärnust.
 220. Küla Madis, õpetaja Haapsalust.
 221. Korol Paul, õpetaja Võrust.
 222. Korol Alma, õpetaja Võrust.
 223. Klimberg Henrik, õpetaja Tartust.
 224. Kallipera Linda, üliõpilane Tallinnast.

225. Kaljasto Amalie, õpetaja Järva maakonnast.
226. Kroosing Johanna, üliõpilane Harjumaalt.
227. Känd Karl, õpetaja Anijast.
228. Känd Anna, õpetaja Anijast.
229. Kivirist Peeter, õpetaja Viljandist.
230. Kangur Magda, Jõgevalt.
231. Kivi Erna, õpetaja Tallinnast.
232. Karl Johannes, õpetaja Viru maakonnast.
233. Kõll Sofie, õpetaja Tallinnast.
234. Kärm Marta, õpetaja Järva maalt.
235. Kudeberg Luise, õpetaja Tallinnast.
236. Kask Helene, õpetaja Järva maakonnast.
237. Kuus A., õpetaja Tallinnast.
238. Kask O., linnapäa Pärnust.
239. Klaar Salme, üliõpilane.
240. Kirikal Aleksander, riigiametnik Tallinnast.
241. Kiesel Otto Joh., direktor Tallinnast.
242. Kaup Adolf, õpetaja Tallinnast.
243. Kukkur A., õpetaja Tallinnast.
244. Käis J., direktor Võrust.
245. Kõiv August, koolinõunik Võrust.
246. Kroonman M.
247. Kivi Alfred, õpetaja Haapsalust.
248. Kuusik Aleksei, direktor Tallinnast.
249. Kotkas Amalie, seminari juhataja abi Tallinnast.
250. Kütin E.
251. Kirotar M., Tallinnast.
252. Kirsipuu A., õpetaja Tallinnast.
253. Kiilaspea F., Tallinnast.
254. Kirsipuu J., erakooli juhataja Tallinnast.
255. Kukk Julius, õpetaja Tallinnast.
256. Kalkun Julius, õpetaja Tallinnast.
257. Konts Jakob, õpetaja Tallinnast.
258. Kann Nikolai, direktor Tallinnast.
259. Kangur Paul, õpetaja Tallinnast.
260. Kilgas August, õpetaja Tallinnast.
261. Kulderknupp Tõnis, Tallinnast.
262. Kask Hans, õpetaja Tallinnast.
263. Kerman Marta, õpetaja Tallinnast.
264. Kann J.
265. Kulbusch Jakob, koo' ijuhataja Tallinnast.
266. Kiviväli J., õpetaja Tallinnast.
267. Keres M., õpetaja Tallinnast.
268. Koppel J.
269. Kahu Martin, koolijuhataja Tallinnast.
270. Kärk Anton, koolijuhataja Tallinnast.
271. Keller J.
272. Kahn N.
273. Kunnos N.
274. Kukkur N.
275. Koljo Karl, õpetaja Tallinnast.
276. Kansberg M., Tallinnast.
277. Kuusik Timotheus, õpetaja Tallinnast.
278. Kuusik Hans, kunstnik Tallinnast.
279. Kaer Maria, õpetaja Tallinnast.
280. Kasemets Anton, õpetaja Tallinnast.
281. Kalmus A., õpetaja Tallinnast.
282. Koljo Helmi, õpetaja Tallinnast.
283. Karel J., õpetaja Tallinnast.
284. Kalamees A., õpetaja.
285. Kokkult A., koolivalitsuse juhataja Valgast.
286. Kutschinski Veera, õpetaja Tallinnast.
287. Kont J., õpetaja Põltsamaalt.
288. Kilgas A.
289. Kuljus Helmi.
290. Kalamees A., Tallinnast.
291. Krausberg K.
292. Kuuli H.
293. Kuljus H.
294. Kisand K., õpetaja Võrust.
295. Kärmes Jaan, ajakirjanik.
296. Lipping Anton, õpetaja.
297. Levand Madis, õpetaja Parasmaa algk.
298. Lombak Ida, õpetaja Väandra Juurikaru algkool.
299. Luur Albert, Riigikogu liige Narvast.

300. Lusmann Adine, koolivalitsuse sekretär Järva maakonnast.
301. Lossman Aleksander, õpetaja Pärnust.
302. Lugus Ida, õpetaja Pärnust.
303. Lübek Elisabeth, õpetaja Tallinnast.
304. Laul Jakob, õpetaja Saaremaalt.
305. Lillakas Amalie, õpetaja Vasavere algk.
306. Lukk Helmi, õpetaja Tallinnast.
307. Laar Anton, preester Tartust.
308. Loorits Oskar, magister Tartust.
309. Lodesson Daniel, õpetaja.
310. Laur Marta, õpetaja.
311. Laur Hilda, üliõpilane.
312. Laidoner Johannes, õpetaja Järvamaalt.
313. Lohi K., õpetaja Kallivere algk.
314. Laumets Aleksander, õpetaja Kavastu-Koosalt.
315. Laidoner Hilda, õpetaja Viljandist.
316. Lindvest Gustav, õpetaja Kose algk.
317. Lukk Melanie, õpetaja Tallinnast.
318. Lember Eduard, õpetaja Võrumaalt.
319. Lauristin Benita, õpetaja Tallinnast.
320. Liivak Adele, õpetaja Tallinnast.
321. Liiv Jakob, kirjanik Rakverest.
322. Leesment Robert, õpetaja Kolgast.
323. Leht Gustav, õpetaja Harjumaalt.
324. Lainas A., õpetaja Holstrest.
325. Lupkin Paul, õpetaja Dobrovost.
326. Lang Mari, õpetaja Tallinnast.
327. Luts Mari, õpetaja Võrust.
328. Lehesalu Eduard, õpetaja Võrumaalt.
329. Liik Aleksander, õpetaja Tallinnast.
330. Luha Rudolf, õpetaja Viru maakonnast.
331. Linnamägi Ferdinand Tartu maakonnast.
332. Link Marta, õpetaja Harjumaalt.
333. Lepik M., õpetaja Kabalast.
334. Lähker Elise, õpetaja Harju maakonnast.
335. Losu R.
336. Lilleberg L., õpetaja Tallinnast.
337. Lutterus J., õpetaja Tallinnast.
338. Luuk J.
339. Leo Jakob, õpetaja Tallinnast.
340. Linsi H., koolinõunik Viru maalt.
341. Leist Ella, õpetaja Tallinnast.
342. Luur Julie, lasteaednik Tallinnast.
343. Liiva M., kolijuhataja Põltsamaalt.
344. Liedemann R.
345. Lind Jakob, õpetaja Tallinnast.
346. Lepp V.
347. Lubi O.
348. Lukk Ottilie, õpetaja Tallinnast.
349. Laur.
350. Lillo K., õpetaja Tallinnast.
351. Lillo, õpetaja Tallinnast.
352. Luuberg.
353. Maaten J., õpetaja Tõrvast.
354. Martson Jaan, õpetaja Koongalt.
355. Martson Ann, õpetaja Koongalt.
356. Maurer Georg, koolivalitsuse juhataja Pärnust.
357. Mälson Salme, õpetaja Palamuse algk.
358. Mõttus A., arst — „Estoonia“ esimees Tallinnast.
359. Messias Hans, õpetaja Valgast.
360. Meltser Emilie, õpetaja Kolga algk.
361. Männik Margus, õpetaja Tõlli algk.
362. Muni J., õpetaja Tarvastust.
363. Möller August, õpetaja Tallinnast.
364. Mõru Leeni, õpetaja Tallinnast.
365. Mohrfeldt Aleksander, õpetaja Tallinnast.

366. Mend R., õpetaja Tallinnast.
 367. Mend S., õpetaja Tallinnast.
 368. Metsavahi Helmi, üliõpilane Tallinnast.
 369. Mangelson A., koolijuhataja Paidest.
 370. Meier T., õpetaja Viljandist.
 371. Mällo Salme, Tallinnast.
 372. Maurer Hilda, õpetaja Tallinnast.
 373. Mei Magdalene, õpetaja Tallinnast.
 374. Mooser Arnold, õpetaja Kolga algk.
 375. Mägi Aleksei, õpetaja Harjumaalt.
 376. Murakin Hans, õpetaja Viljandist.
 377. Morell Helmi, õpetaja
 378. Meerits Jakob, õpetaja Järva maakonnast.
 379. Meerits Frida, õpetaja Järva maakonnast.
 380. Mägiste Julius, magister Tartust.
 381. Moora Harry, üliõpilane Tartust.
 382. Meikop August, riigiametnik Tallinnast.
 383. Männik Hans, õpetaja Tartust.
 384. Martinson Ernst, koolijuhataja Tallinnast.
 385. Madisson M.
 386. Meister V.
 387. Mühlberg M.
 388. Mändmets Jakob, kirjanik Tallinnast.
 389. Mühlmann J.
 390. Mühlbach Elisabeth, koolijuhataja Tallinnast.
 391. Murn T.
 392. Matsujeva Anastasia, õpetaja Tallinnast.
 393. Milender G.
 394. Mälgi E.
 395. Mitt J.
 396. Meos Mart, koolinõunik Virumaalt.
 397. Mertzlin J., õpetaja Tallinnast.
 398. Möller A.
 399. Mõru Aleksander, õpetaja Tallinnast.
 400. Must J.
 401. Mutt A.
 402. M-Is A.
403. Müller M.
 404. Mitt Emma, õpetaja Tallinnast.
 405. Nurm Hilda, õpetaja.
 406. Nigol Gertrud, üliõpilane Tallinnast.
 407. Neuhaus Aleksandra, Tallinnast.
 408. Neumann Karl, õpetaja Otepää algk.
 409. Neumann Emilie, õpetaja Otepää algk.
 410. Nieländer Karin, õpetaja Tallinnast.
 411. Neuhaus Hans, statistika osakonna juhataja Tallinnast.
 412. Neuhaus Mary, Tallinnast.
 413. Nemes Julius, saatkonna sekretär (Ungari) Tallinnast.
 414. Nava Elisabeth, õpetaja Tallinnast.
 415. Neuhaus Nikolai, direktor Tallinnast.
 416. Niskanen Vilho, saatkonna attashee (Soome) Tallinnast.
 417. Norak Alice, koolijuhataja Tallinnast.
 418. Niit J., õpetaja Tallinnast.
 419. Nipman Eduard, õpetaja Tallinnast.
 420. Nipman Lucie, õpetaja Tallinnast.
 421. Ney Gotlieb, haridusnõunik Tallinnast.
 422. Needler S., õpetaja Tallinnast.
 423. Nikiforoff E., õpetaja Tallinnast.
 424. Nyman Roman, kunstnik Tallinnast.
 425. Nepert, õpetaja Tallinnast.
 426. Onno Amalie, õpetaja Emmastest.
 427. Oja Eduard, õpetaja Palamusest.
 428. Otti A., õpetaja Vao algk.
 429. Ollik Ida, koolijuhataja Tallinnast.
 430. Ollik Liisa, õpetaja Tallinnast.
 431. Ostrov Salme, õpetaja Tallinnast.
 432. Ollino Hans, õpetaja Tallinnast.
 433. Oras Hans, üliõpilane Tartust.
 434. Oldekop E, õpetaja Tartust.
 435. Oitas Helmi, õpetaja Tartust.
 436. Oja J., õpetaja Viljandist.

437. Oskar Erika, õpetaja Viljandist.
438. Orik Johannes, õpetaja Viljandist.
439. Otto Rosalie, õpetaja Kavastu-Koosalt.
440. Olbrei Rahel, näitleja Tallinnast.
441. Orgusaar Meta, õpetaja Viljandist.
442. Oras Hans, õpetaja Tartust.
443. Orgusaar Tõnis, õpetaja Harju maakonnast.
444. Oengo Julius, õpetaja Haapsalust.
445. Ollik Gustav, haridusministeeriumi kooliosakonna juhataja Tallinnast.
446. Oskar Ludvig, õpetaja Türilt.
447. Ottenson Hilda, õpetaja Tallinnast.
448. Oikonen Helene, õpetaja Tallinnast.
449. Oja Arnold.
450. Oltspert.
451. Puidak Valter, õpetaja Puhja algk.
452. Peinar Meta, õpetaja Tapalt.
453. Peetman Elmar, üliõpilane Tartust.
454. Pärna M., koolijuhataja Valgast
455. Pitsal Elisabeth, õpetaja Enge algk.
456. Pukk Marie, õpetaja Parasma algk.
457. Pallas M., õpetaja Tamse algk.
458. Peterson Juliane, õpetaja Karepa algk.
459. Pullisaar Lydia, õpetaja Pärnust.
460. Piigert Heinrich, õpetaja Järvamaalt.
461. Piigert Ida, õpetaja Järvamaalt.
462. Pikbeig A., õpetaja Koeru algk.
463. Prants Heinrich, ajakirjanik Tallinnast.
464. Proosaelts Klarissa, õpetaja Lehtse algk.
465. Pihlak Marie, õpetaja Tallinnast.
466. Petai Teodor, õpetaja Võrumaalt.
467. Pere Tõnis, õpetaja Loo algk.
468. Pedusaar Aleksandrine, direktor Tallinnast.
469. Pausk Jaak, õpetaja Tallinnast.
470. Perli Oskar, üliõpilane Tallinnast.
471. Pits Jaan, õpetaja Märjamaalt.
472. Plak Johannes, Põlvalt.
473. Pullerits S., õpetaja Viljandist.
474. Pervik Jenny, õpetaja Viimste algk.
475. Pratska Peeter, õpetaja Suure-Jaunist.
476. Puusepp Albert, õpetaja Tallinnast.
477. Piigi Eduard, Vana-Kuustest.
478. Pratska Peeter, õpetaja Kõhaverest.
479. Pedason Paul, õpetaja Põltsamaalt.
480. Pelovas Olga, õpetaja Võrust.
481. Parts Olga, õpetaja Helmest.
482. Plaks Alfred, õpetaja Võrust.
483. Peterson August, õpetaja Võrust.
484. Pärn Georg, õpetaja Pärnumaalt.
485. Prei Aleksander, õpetaja Saaremaalt.
486. Prei Olga, õpetaja Saaremaalt.
487. Proosaelts Klarissa, õpetaja Lehtsest.
488. Pukk Eduard, direktor Saaremaalt.
489. Ploompuu Jakob, raamatu-kaupmees Tallinnast.
490. Puu Konstantin, õpetaja Tallinnast.
491. Püüman Ella, õpetaja Tallinnast.
492. Praks Eduard, Järva maakonnast.
493. Pikat Leida, õpetaja Amblast.
494. Piilman Oskar, õpetaja Harjumaalt.
495. Püüman Mait, arst Tallinnast.
496. Peterson Jaan, õpetaja Põltsamaalt.
497. Piigi Eduard, õpetaja V.-Kuustest.
498. Päts Voldemar, direktor Tallinnast.
499. Põld Peeter, professor Tartust.
500. Prik J., õpetaja Tallinnast.
501. Pähkel A.

502. Peet Vassili, inspektor Tallinnast.
503. Pellman Johanna, lasteaednik Tallinnast.
504. Pütsepp J.
505. Parikas L.
506. Palmberg M.
507. Pan J.
508. Pinkovski P.
509. Põrk Anton, õpetaja Tallinnast.
510. Paulberg E.
511. Pärt.
512. Päts Konstantin, riigikogu liige, end. riigivanem Tallinnast.
513. Prants L.
514. Paavelson Erich.
515. Parikas Peeter, päevapiltnik Tallinnast.
516. Pulst A., muuseumi juhataja Tallinnast.
517. Peegel H.
518. Rütüli Aksel, õpetaja Tuigolt (Haaslava v.)
519. Räämet Linda, õpetaja Seidlast.
520. Rukki Jüri, õpetaja Are algk.
521. Rungi Dagmar, õpetaja Vändra Juurikarust.
522. Rungi Ernst, õpetaja Vändra Juurikarust.
523. Raudsepp Elise, õpetaja Mõisamaa algk.
524. Radiko Pauline, õpetaja.
525. Roosman Tõnis, õpetaja Pärnust.
526. Roosman Marie, õpetaja Pärnust.
527. Rööp August, õpetaja Pärnust.
528. Rööp Hans, õpetaja Pärnust.
529. Rass Paul, õpetaja Lausti algk.
530. Ringenfeldt Elsa, õpetaja Vändrast.
531. Reisberg Adele, õpetaja Tallinnast.
532. Reintam Julius, Harju maakonna koolivalitsuse juhataja Tallinnast.
533. Raudsepp Ernst, üliõpilane.
534. Riisberg Alma, üliõpilane Tallinnast.
535. Rosberg Aleksandra, õpetaja Tallinnast.
536. Raud Mart, koolinõunik Viljandist.
537. Reiman Marie, majapidamisekooli juhataja Tartust.
538. Rijel Elisabeth, õpetaja Tartust.
539. Riis A., õpetaja Viljandist.
540. Reinhold Aleksander Tallinnast.
541. Rõuk A., õpetaja Aegviidust.
542. Rebane Ida, õpetaja Viljandist.
543. Reial G., koolinõunik Tartust.
544. Raamat Elise, üliõpilane Tallinnast.
545. Reinok Otto, õpetaja Tallinnast.
546. Reinok Armilda, üliõpilane Tallinnast.
547. Ruubel Hans, direktor Viljandist.
548. Reinbach J., õpetaja Hallistest.
549. Rõbakov Th., õpetaja Võrust.
550. Reintalu Olev, üliõpilane Tartust.
551. Randfeld Elfriede, üliõpilane Tartust.
552. Reite Herta, õpetaja Rannamõisast.
553. Rosenberg Ernst, koolivalitsuse juhataja Virumaalt.
554. Rääbis Olga, Tartust.
555. Rummo Alvine, Tallinnast.
556. Rosenberg Helene, õpetaja Amblast.
557. Romanjuk Marie, õpetaja Harjumaalt.
558. Ramjalg L., õpetaja Rabalast.
559. Roos Hans, direktor Tallinnast.
560. Raudkats Anna, õpetaja Tallinnast.
561. Raudvere Erna, õpetaja Tallinast.
562. Rakles Voldemar, õpetaja Tallinnast.
563. Reistal Marie, õpetaja Tallinnast.
564. Räbi J.
565. Reite M.
566. Reite Rosa, koolijuhataja Tallinnast.
567. Roosileht A.
568. Rambach.
569. Rumberg.
570. Roots M., koolinõunik Viljandist.
571. Reisberg.

572. Raud Kristjan, haridusministeeriumi kunstiosakonna juhataja abi Tallinnast.
573. Raud Paul, kunstnik Tallinnast.
574. Rogoschkin G. õpetaja Tallinnast.
575. Rannus A.
576. Rumm E., õpetaja Nõvast.
577. Raudvere E., õpetaja Tallinnast.
578. Rogoschkin G., õpetaja Tallinnast.
579. Schmul Mihkel, õpetaja Sillalt (Lääne mk.)
580. Siimson Mary, õpetaja Jakobi-Kaelast.
581. Soots Leida, õpetaja Koigi algk.
582. Siimon Aleksander, õpetaja Tallinnast.
583. Sirp Anton, õpetaja Muhu-Suure v.
584. Soonets P., õpetaja Ruskavere algk.
585. Sõõdor Jüri, maakonna koolivalitsuse juhataja Järvamaalt.
586. Summer Richard, koolinõunik Paidest.
587. Sommer Samuel, Tallinnast.
588. Saar Ado, õpetaja Tartust.
589. Seppänen Antti, õpetaja Virtsjärve algk.
590. Säask Lydia, õpetaja Virtsjärve algk.
591. Saral Ebba, koolijuhataja Tartust.
592. Sakson Adu, õpetaja Koonga vallast.
593. Soolo Lydia, õpetaja Väandrast.
594. Simtmann Marta, õpetaja Lehtse algk.
595. Smetanin Aleksandra, õpetaja Tallinnast.
596. Stümper Rein, õpetaja Tallinnast.
597. Schnell Johannes, õpetaja Irvli algk.
598. Sikkut Meta, Võrust.
599. Soolo Anna, õpetaja Tallinnast.
600. Soolo Katarina, õpetaja.
601. Soop M., õpetaja Viljandist.
602. Sokoloff A., õpetaja Mullaküla algk.
603. Schimann K., Põlvast.
604. Sokoloff Lydia, inspektor Tallinnast.
605. Sirk Johann, Virumaalt.
606. Sirk Leeni, õpetaja Virumaalt.
607. Siitam Hans, õpetaja Pärnumaalt.
608. Suu Jaan, õpetaja Viljandimaalt.
609. Saar Konstantin, riigiametnik.
610. Schmidt Marie, õpetaja Pärnumaalt.
611. Schulzenberg August, direktor Põltsamaalt.
612. Starkopf Anna, õpetaja Tallinnast.
613. Summer Rudolf, õpetaja Harjumaalt.
614. Summer Lonny, õpetaja Harjumaalt.
615. Sihver Jaan, õpetaja Tallinnast.
616. Sõster Johannes, koolijuhataja Narvast.
617. Saar Helene, õpetaja Viljandist.
618. Staub Amalie, Pärnumaalt.
619. Steinberg Bruno, inspektor Saaremaalt.
620. Schwalbe Antonina, õpetaja Harjumaalt.
621. Sark Johan, õpetaja Võrust.
622. Saar G., Rõugest.
623. Schmiedehelm Ed., õpetaja Tallinnast.
624. Sepp Paul, direktor Tallinnast.
625. Schapenkoff Lydia, õpetaja Tallinnast.
626. Sikkenberg Anna, õpetaja Tallinnast.
627. Soo Aurelie, õpetaja Tallinnast.
628. Sori A., õpetaja Tallinnast.
629. Saar Emma, õpetaja Tallinnast.
630. Susi Juhan, õpetaja Tallinnast.
631. Sooken, lasteaednik Tallinnast.
632. Sasi V.
633. Siilats Daniel, õpetaja Paistust.
634. Sultson J., koolinõunik Võrust.
635. Stein Leopold, õpetaja Tallinnast.
636. Stein B.,
637. Schmidt J.

638. Seidelberg A.
639. Treuhold Helene, õpetaja Sil-
lalt (Läänemaalt.
640. Tilk Andres, õpetaja Jakobi-
Kaelast.
641. Tein Alide, õpetaja Juurika-
rust.
642. Traat Leili, õpetaja Urvaste
algk.
643. Tann Nikolai, õpetaja Haap-
salust.
644. Tõõtsi Juhan, koolinõunik
Pärnumaalt.
645. Tapp Martin, Kurnalt.
646. Tekkel Hilda, õpetaja Tallin-
nast.
647. Tamm Marie, õpetaja Pärnu-
maalt.
648. Tarkpea Marta, õpetaja Vänd-
rast.
649. Tamberg Vilhelmine, Tallin-
nast.
650. Tammekann August, magister.
651. Tamm Ann.
652. Treiel Ella, õpetaja Võru-
maalt.
653. Tohver Anton, õpetaja Kuu-
salu-Kiiu algk.
654. Tint Ida, õpetaja Võrust.
655. Tamman Linda, üliõpilane
Tallinnast.
656. Teemant L., õpetaja Viljan-
dist.
657. Takk P., õpetaja Viljandist.
658. Thomson Elsa, õpetaja Tal-
linnast.
659. Tedder Anton, õpetaja Tal-
linnast.
660. Tork Juhan, direktor Tartust.
661. Tedder Liisa, õpetaja.
662. Tirmann M., õpetaja Kasest.
663. Tikas Jaan, õpetaja Lääne-
maalt.
664. Tensing Alice, õpetaja Tal-
linnast.
665. Tõnson Helene, õpetaja Har-
jumaalt.
666. Thomson August, riigiamet-
nik Tallinnast.
667. Treufeldt Hilda, õpetaja Tal-
linnast.
668. Talbak Tõnu, õpetaja Harju
maakonnast.
669. Trimm Marta, õpetaja Hage-
rist.
670. Talts Peeter, koolijuhataja
Tallinnast.
671. Trakman Linda, õpetaja Tal-
linnast.
672. Tamman Jüri, õpetaja Tal-
linnast.
673. Torke Ed.
674. Tarl J.
675. Tarkpea Aleksei, õpetaja Tal-
linnast.
676. Treimann Dietrich, koolijuha-
taja Tallinnast.
677. Tronberg, lasteaednik Tallin-
nast.
678. Tamm P.
679. Taska Eduard, koolijuhataja
Tallinnast.
680. Thomson A.
681. Truver J.
682. Tõrvand-Tellmann Anna, koo-
lijuhataja Tallinnast.
683. Thal Voldemar, õpetaja Tal-
linnast.
684. Tõnismann A.
685. Timus.
686. Tsvetkov D., õpetaja Ingerist.
687. Uustalu Jüri, õpetaja Sillalt.
688. Uustalu Elli, õpetaja Sillalt.
689. Uustalu Marie, õpetaja Maid-
last.
690. Umbliia Vilhelmine, Tallin-
nast.
691. Urbus Anette, õpetaja Lehtse
algk.
692. Uustalu Villem, õpetaja.
693. Uustalu Ella, õpetaja Märja-
maalt.
694. Uus Hermine, õpetaja Järva-
maalt.
695. Uiga Taavet, maakonna koo-
livalitsuse juhat. Tartumaalt.
696. Ulk Märt, koolinõunik Paidest.
697. Utso Hans, õpetaja Tallinnast.
698. Ussisoo Theodor, direktor Tal-
linnast.
699. Unt Jaan, koolijuhataja Tal-
linnast.
700. Univer August, koolijuhataja
Tallinnast.
701. Vaarask Johanna, õpetaja Ta-
palt.
702. Venska, Ingeri-Eesti haridus-
seltsi esitaja.
703. Viinalas Salme, õpetaja Tui-
golt.

704. Viitra Luise, õpetaja Emmas-
test.	728. Viirmann Hans, õpetaja Tal-
linnast.
705. Villemson Margareta, õpetaja
Vigalast.	729. Vichmann Arnold, Virumaalt.
706. Volt Gerta, õpetaja Pärnust.	730. Västriks Elisabeth, õpetaja Tal-
linnast.
707. Volberg Magda, õpetaja Koiga
algk.	731. Vibo Elisabeth, Valga maa-
konnast.
708. Veiserik Lydia, õpetaja Kohi-
last.	732. Vibo Aleksander, Valga maa-
konnast.
709. Veiderpass Alide, õpetaja
Lehtse algk.	733. Viljak August, Tallinnast.
710. Vellmann Hans, õpetaja Tal-
linnast.	734. Vaher Arved, Võrust.
711. Vestholm Jakob, direktor Tal-
linnast.	735. Vilberg Gustav, üliõpilane
Tartust.
712. Varma Aleksander, ohvitser
Tallinnast.	736. Vinter Anna, õpetaja Tallin-
nast.
713. Volmer Ernestine, õpetaja
Tallinnast.	737. Varma Anna, koolijuhataja
Tallinnalt.
714. Volmer Alide, õpetaja Tallin-
nast.	738. Veiderman Aleksander, kooli-
valitsuse juhataja Tallinnast.
715. Veiderman Ernst, õpetaja
Kullamaalt.	739. Vöölmann A., õpetaja Tallin-
nast.
716. Vainola Alfred, koolivalitsuse
juhataja Võrumaalt.	740. Velberg M.
717. Vihman Liisa, õpetaja Viljan-
dist.	741. Välbe Mihkel, rahvaülikooli
juhataja Tallinnast.
718. Viidas Herta, õpetaja Tallin-
nast.	742. Veem Georg, riigi hoolekan-
dekooli juhataja Koloverest.
719. Vilmre Linda, üliõpilane Tar-
tust.	743. Veldman N.
720. Valma Hugo, koolijuhataja
Udriku nõdrast, koolist.	744. Viikov A., õpetaja Jõhivist.
721. Vaas Theodor, üliõpilane.	745. Viidas E.
722. Veidenbaum Boris, õpetaja
Tallinnast.	746. Villemson Marta.
723. Varrik Hilda, õpetaja Viljan-
dist.	747. Vinter V.
724. Varrik M., direktor Viljandist.	748. Velberg E.
725. Vaarpuu Jaan, õpetaja Pai-
küllast.	749. Vöölmann E.
726. Vollmann Julie, õpetaja Tal-
linnast.	750. Vichman Robert, õpetaja Tal-
linnast.
727. Vilu Mihkel, õpetaja Nõm-
melt.	751. Vahur J., õpetaja Tallinnast.
	752. Üksti Anton, direktor Haapsa-
lust.
	753. Õunapuu August, õpetaja Tal-
linnast.
	754. Õunapuu Elli, õpetaja Tallin-
nast.
	755. Õunapuu Karl, õpetaja Tal-
linnast.
	756. Õunapuu Rosalie, õpetaja Tal-
linnast.

Liiivist.

1. Lepste Mart.

Sürjast.

1. Igon Mösseg.